

З ПОТОЧНОГО ЖИТТЯ НТШ

ЗДОБУТКИ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА
ІМ. ШЕВЧЕНКА У 2024 РОЦІ

2024 рік, як і попередні, особливий період у новітній історії Наукового товариства ім. Шевченка в Україні, час викликів і випробувань, обумовлений активною фазою російської збройної агресії проти України, що розпочалася 24 лютого 2022 р. Повномасштабна війна докорінно змінила соціальні і економічні умови життя українського суспільства, що об'єктивно вплинуло на діяльність наукового середовища, невід'ємною частиною якого є НТШ. Непроста ситуація, що склалася на початку 2022 р., стала великим випробуванням для Товариства, з огляду на підготовку славного 150-літнього ювілею, який успішно відзначено наприкінці 2023 р. Натомість 2024 р. став для нас пост'ювілейним, однак не менш насиченим науковими подіями і досягненнями, але й, на жаль, втратами.

Загальні дані про НТШ в Україні. Членство. Станом на 1 грудня 2024 р. Товариство нараховувало понад 3 тис. звичайних (бл. 2300 у Львові і 900 в осередках) та 185 дійсних членів (з них двоє — закордонні). Того року, як і попереднього, Президія обрала трьох нових почесних членів Товариства: Мирославу Ковбуз, Олександрю Сербенську (31 січня) та Онуфрія Банаха (20 червня), а тому на кінець 2024 р. це звання мали вісім осіб.

У 2024 р. Товариство зазнало важких втрат. Передчасно і несподівано відійшли у кращий світ члени Президії та багатолітні активні нтшівці етнолог, доктор історичних наук, професор ЛНУ імені Івана Франка Михайло Глушко (13 березня, Етнографічна комісія) та історик, доктор історичних наук, професор, проректор Львівського торговельно-економічного університету Степан Гелей (17 червня, Історична комісія), який також виконував обов'язки заступника голови Товариства і відповідального редактора „Вісника НТШ”. 26 березня на 99-му році життя перестало битися серце видатного фізика-теоретика, політичного і державного діяча, почесного директора Інституту фізики конденсованих систем НАН України, Героя України, дійсного і почесного члена НТШ (Комісія фізики) академіка НАН України Ігоря Юхновського. Померли дійсні члени НТШ фізик-матеріалознавець, доктор фізико-математичних наук, професор, член-кореспондент НАН України Богдан Остафійчук (3 лютого, Івано-Франківський осередок), матеріалознавець, заступник директора Фізико-механічного інституту ім. Г. В. Карпенка НАН України, доктор технічних наук, професор, член-кореспондент НАН України Валентин Скальський (29 лютого, Комісія матеріалознавства), доцент кафедри біологічної та загальної хімії Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького, кандидат біологічних наук Андрій Красевич (9 травня, Біохемічна комісія), актор, театральний режисер і педагог, народний артист України Богдан Козак (28 травня, Театрознавча комісія), вчений-грунтозна-

вець, доктор географічних наук, професор Львівського національного університету ім. Івана Франка Степан Позняк (1 жовтня, Географічна комісія), фізик, академік НАН України, почесний директор Інституту фізики НАН України Михайло Бродин (8 листопада). 12 вересня зупинилося серце знаного словацького вченого-україніста, етнолога, фольклориста, мистецтвознавця і літературознавця, доктора філологічних наук, професора, іноземного члена НАН України, дійсного члена НТШ в Європі, засновника та багатолітнього голови НТШ у Словаччині Миколи Мушинки, щирою приятеля НТШ в Україні. 8 грудня покинув цей світ багатолітній президент Світової Ради НТШ, відомий учений-філолог, германіст, славист, україніст, іноземний член НАН України, дійсний член і голова НТШ в Америці (1990—2000), один із провідних діячів української діаспори Леонід Рудницький.

Структура НТШ. Станом на 1 грудня 2024 р. в НТШ працює 36 комісій (об'єднаних у вісім секцій), а також 15 осередків по всій країні: Вінниця, Волинь (Луцьк), Дніпро, Донецьк, Дрогобич, Івано-Франківськ, Київ, Коломия, Рівне, Суми, Тернопіль, Черкаси. У звітному році відновили діяльність Одеський і Закарпатський осередки (Історична комісія), створено Уманський.

Характеристика діяльності керівних органів Товариства. Склад адміністрації і Президії НТШ станом на 1 грудня 2024 р.: голова — Роман Кушнір; заступники голови — Лідія Бойчишин, Ігор Мриглод, Дмитро Федасюк; науковий секретар — Роман Пляцко. Членами Президії НТШ було 26 осіб, ще шість виконували обов'язки радників Президії НТШ. Контрольно-ревізійна комісія працювала в такому складі: голова — Богдан Новосядлий, члени Комісії — Галина Мідяна, Ігор Наушко.

За звітний період Президія провела п'ять засідань (31. 01., 07. 03., 20. 06., 12. 09., 11. 11.). На них найчастіше обговорювали питання поточної діяльності Товариства, роботи комісій та осередків, порядок підготовки XXXV Наукової сесії та Загальних звітно-виборних зборів, обрання нових звичайних і почесних членів, видавничих та господарських діяльностей НТШ, проблеми його фінансово-матеріального забезпечення тощо.

Науково-організаційні здобутки та представницька діяльність. Науково-організаційну роботу НТШ у звітному періоді спільно забезпечували всі підрозділи Товариства, а тому здобутки є досягненнями усього НТШ: секцій, комісій і осередків Товариства, також книгарні, друкарні і, звичайно, Президії й адміністрації Товариства.

Упродовж 2024 р. Товариство було організатором, співорганізатором і учасником низки наукових заходів. Для підбиття підсумків відзначення 150-ліття Товариства 3 січня відбулася Рада НТШ, на якій відзначено багатьох активних членів ювілейними медалями та іншими нагородами.

У лютому—березні 2024 р. Товариство провело XXXV Наукову сесію НТШ, пленарне засідання якої відбулося 30 березня у Львівському національному університеті імені Івана Франка.

1 березня у ЛНУ імені Івана Франка відбулася Урочиста академія з нагоди 95-літнього ювілею почесного члена НТШ Олександри Сербенської, а 12 березня у Львівському торговельно-економічному університеті — Урочиста академія з нагоди 210-х роковин від народження Тараса Шевченка.

Започатковано співпрацю з Мистецьким фондом імені короля Данила для відзначення наукових і громадсько-культурних діячів. Першим її результатом стало встановлення пам'ятника на могилі видатного діяча НТШ, багаторічного директора Бібліотеки Товариства історика Івана Кревецького (1883—1940) у селищі Розділ (8 травня) й проведення у Львові „круглого столу“ „Боротьба за збереження національної державності: традиції та перспективи“ (15 травня), присвяченого вченому.

У рамках XXXV Наукової сесії засідання Секції етнографії та фольклористики (21 березня) його організатори присвятили ювілеям Михайла Комарова (180 років), Івана Раковського (150 років) та Ірини Гургули (120 років). На ньому виголошено низку доповідей про життєвий шлях і творчу спадщину цих видатних членів НТШ. Зауважимо, що 2024 р. в НТШ пройшов під знаком 150-ліття його голови і почесного члена Івана Раковського (1874—1949). 30 серпня у м. Жидачів за участі НТШ відбулася урочиста академія на вшанування цього видатного вченого-антрополога, а сьогодні ми заслухали доповідь про антропологічні зацікавлення ученого.

25 квітня Історична комісія НТШ спільно з ЛНУ ім. Івана Франка та Національним університетом „Киево-Могилянська академія“ організувала науковий семінар до 105-ліття від народження почесного члена НТШ, видатного історика і сходознавця Омеляна Пріцака (1919—2006). З нагоди 100-річчя від народження першої голови відновленої 1990 р.

Засідання Ради НТШ. 3 січня 2024 р.

Мовознавчої комісії та дійсного члена НТШ Уляни Єдлінської (1924—2016), 21 березня Мовознавча комісія започаткувала низку засідань під назвою „Мовознавці. Ювілеї. Спадщина“. 5 червня на батьківщині вченої-мовознавиці у Хиріві та Львові відбувся „круглий стіл“ з участю співробітників Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича і членів НТШ.

НТШівська спільнота гідно відзначила 90-ліття почесного голови Товариства Олега Купчинського. 18 травня у конференц-залі на вул. Винниченка, 24, відбулася Урочиста академія, а у стінах Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника розгорнуто документально-книжкову виставку „На службі науки і культури“. Члени Комісії книгознавства і бібліографії 30 травня провели наукову конференцію „Видавничі стратегії Наукового товариства імені Шевченка у Львові (1873—1939)“. 16 вересня Комісія театрознавства НТШ спільно з кафедрою театрознавства та акторської майстерності ЛНУ імені Івана Франка організували

„Перші наукові читання пам'яті Майї Гарбузюк“, багатолітньої голови Комісії, яка передчасно померла у серпні 2023 р. НТШ долучилося до організації і проведення 11-ї Міжнародної наукової конференції „Математичні проблеми механіки неоднорідних структур“, що відбулася 24—26 вересня на базі Інституту прикладних проблем механіки і математики ім. Я. С. Підстригача НАН України. 26 вересня у ЛНУ імені Івана Франка відбулася Урочиста академія з нагоди 90-літнього ювілею почесного члена НТШ Миколи Ільницького, а 7 жовтня — 3-тя Міжнародна науково-практична конференція „Нанооб'єкти і наноструктурування“. 22 жовтня в Уманському національному університеті садівництва проведено Всеукраїнську науково-практичну конференцію „Григорій Величко — учений і патріот України“, організовану Уманським осередком НТШ і присвячену дійсному членові НТШ, видатному вченому, першому українцеві — доктору географії. Це перший науковий захід новоствореного Уманського осередку. 2024 р. у Львові відкрито меморіальні таблиці двом видатним нтшівцям — Ігорю Юхновському (1 вересня) та Іванові Крип'якевичу (1 жовтня).

Діяльність комісій і осередків.

Науково-організаційна робота у НТШ проводиться на рівні комісій та осередків. Секції залишаються фактично номінальними структурами, які об'єднують комісії за тематичною ознакою. Їх голови / координатори звітують про роботу комісій на Загальних річних зборах. Винятком є Секція фольклористики і етнографії, яка у рамках щорічних Наукових сесій проводить засідання, де виступають представники Етнографічної комісії і Комісії фольклористики.

36 комісій НТШ об'єднані у вісім секцій: Історично-філософську, Філологічну, Етнографію і фольклористики, Мистецтвознавства, Суспільних наук, Фізико-математичну, Біохімію і меди-

Пленарне засідання XXXV Наукової сесії НТШ. 30 березня 2024 р.

цини, Природознавчу. Впродовж 2024 р. в окремих комісіях обрано нових голів. Роман Лаврентій став головою Комісії театрознавства (8 лютого), Орислава Бриська — Всесвітньої літератури і міжкультурних комунікацій ім. М. Лукаша (14 березня), Оксана Гнатишин — Музикознавчої (21 березня), Михайло Зарічний — Математичної (29 березня), Зоряна Масна — Лікарської (2 жовтня), Павло Стахіра — Електроніки та електротехніки (2 грудня).

В *Історично-філософській секції* працює шість комісій. Засідання *Археологічної комісії* (дев'ять членів, з них двоє дійсних, голова Іван Сварник) відбулося 27 березня 2024 р., на ньому виголошено чотири доповіді (Мирон Капраль, Наталія Паславська, Богдан Смерека, Богдана Петришак, Іван Сварник) з історії України ранньомодерного періоду. Також проведено спільне засідання з Мовознавчою комісією, присвячене 100-річчю від народження Уляни Єдлінської (21 березня). Голова Комісії активно публікується у виданнях Товариства, читає лекції для екскурсиводів, зокрема на нтшівську тематику, наприклад, „Грушевський у Львові“, „Львів Крип'якевича“, „150 років НТШ“, „Ярослав Пастернак“, „Олег Купчинський“, „Уляна Єдлінська“. Член Комісії Уляна Кришталович підготувала онлайн-виставки документів і матеріалів до ювілеїв У. Єдлінської та О. Купчинського (червень).

28 березня 2024 р. *Археологічна комісія* (31 член, голова Микола Бандрівський) провела Вісімнадцяті Пастернаківські читання: „Галицька і волинська археологія останнього десятиліття: здобутки і перспективи“, на яких виступили сім дослідників з актуальних питань археології. Голова Комісії проводить розкопки Стрийського замку, де відкрив велику муровану споруду XVI—XVII ст., що може бути арсеналом або каплицею св. Івана Хрестителя.

У 2024 р. *Історична комісія* (46 членів, з них 14 дійсні, голова Андрій Фелонюк) організувала і провела чотири наукові заходи: 22 березня — науковий семінар з історії міст домодерної доби (доповідачі — Богдана Петришак, Андрій Заяць і Мирон Капраль); 25—26 квітня — науковий семінар, присвячений 105-літтю від народження Омеляна Прицака (1919—2006) (заслухано шість доповідей — Володимира Потульницького, Андрія Фелонюка, Таїсії Сидорчук, Андрія Козицького, Наталії Гумницької та Михайла Яворського); 15 травня — „круглий стіл“ „Боротьба за збереження національної державності: традиції та перспективи“, присвячений пам'яті визначного історика і державного діяча Івана Кревецького (1883—1940) (доповіді виголосили: Степан Кубів, Оксана Корниляк, Андрій Фелонюк, Павло Артимішин, Олексій Сухий, Олег Павлишин); 31 травня — науковий семінар „Еволюція міської геральдики Острога у світлі сфрагістичних джерел XVII—XVIII ст.“ (доповідач — Ігор Тесленко).

Представники Комісії — С. Гелей та А. Фелонюк — активно працювали у Президії Товариства, організовували його науково-видавничу роботу (відповідальні редактори „Вісника НТШ“ та окремих збірників наукових праць).

Комісія спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін (11 членів, з них двоє дійсних, голова Андрій Гречило) у рамках XXXV Наукової сесії організувала і провела три засідання (7, 13—14 березня), а 11 жовтня спільно з Українським геральдичним товариством — XXXIV наукову ге-

ральдичну конференцію. Згідно з програмою, на них заслухано 25 доповідей з військової наукової емблематики, топоніміки, геральдики, нумізматики, сфрагістики, архівознавства.

22—23 березня 2024 р. у Музично-меморіальному музеї Соломії Крушельницької відбулось засідання *Філософської комісії* (31 член, з них один дійсний, голова Марія Альчук) під назвою „Березневі читання до 300-річчя з дня народження Іммануїла Канта (1724—1804)“. На них виступили члени Комісії Марія Альчук, Ігор Дуцяк, Сергій Йосипенко, Марія Кашуба, Анастасія Павлишин, Ігор Держко, Ольга Швед, Ростислав Процюк, Павло Бартусяк, Володимир Олінкевич, Леся Смолінська учасники філософських „круглих столів“ у Львівському медичному університеті імені Данила Галицького. Дійсний член НТШ Володимир Мельник опублікував дві монографії „Рациональність у некласичних та постнекласичних трансформаціях“ і „Філософія науки: знання, техніка, людина“ (Львів, 2024). Члени Комісії автори багатьох статей та учасники міжнародних наукових конференцій. *Комісія семіотики соціально-культурних процесів* (сім членів, серед них двоє дійсних, голова Анатолій Карась) провела одне засідання онлайн (21 березня), на якому виступили Анатолій Карась, Павло Содомора, Олег Романчук і Богдана Гринда. Секретар Комісії Ореста Лосик авторка гасел до 6-го тому „Енциклопедії НТШ“, бере участь у пошуку бібліографічних й ілюстративних матеріалів до цього видання.

Філологічна секція. Мовознавча комісія (31 член, з них п'ять дійсних, голова Ганна Дидик-Меуш), яку згадувалося раніше, започаткувала цикл зустрічей під назвою „Мовознавча комісія НТШ. Ювілей. Спадщина“. Перша з них, що відбулася 21 березня, присвячена багатолітній голові Мовознавчої комісії відновленого НТШ в Україні Улянї Єдлінській, 100-річчя від народження котрої відзначалося у 2024 р. Під егідою НТШ спільно з гуманітарним факультетом Українського католицького університету розпочато проект „Із секретів наукової творчості“, що є частиною дослідницького семінару для філологів 4 курсу університету (викладачі — Ганна Дидик-Меуш, Назар Федорак і Олександр Пронкевич). У січні—лютому і жовтні відбулися чотири зустрічі з членами НТШ Олександром Антонів, Романом Голиком, Миколою Легким і Вірою Котович. Комісія також співорганізатор науково-дослідницького заходу „Манускрипти в архівах Європи“ на якому член НТШ Ольга Заневич виголосила доповідь „Українське мовознавство у світлі французьких контактів. „Граматики“ Івана Ужєвича“ (27 листопада). Члени Комісії — автори статей у т. 276 (Праці Філологічної секції) „Записок НТШ“ (Львів, 2023), що побачив світ у звітному році.

Літературознавча комісія (38 членів, серед них 9 дійсних, голова Назар Федорак) провела засідання 14—15 березня у ЛНУ імені Івана Франка і Літературно-меморіальному музеї Івана Франка. Члени Комісії активно публікуються у „Віснику НТШ“. У поточному році побачив світ 276 т. „Записок НТШ“ (Філологічна секція) (Львів, 2023). Опубліковано колективні монографії про творчість дійсного члена НТШ Михайла Павлика „Творець нового культурного українства: Михайло Павлик. До 170-річчя від дня народження“ (Львів, 2023), а також члена НТШ Михайла Возняка — „Літературознавчий дискурс і спадок Михайла Возняка“

(Львів, 2024), де помістили свої статті багато членів Комісії. Спільно з іншими установами Комісія організувала три наукові конференції: „Всюди буйно квітне Черемшина“. VIII Мандрована конференція до 150-річчя з дня народження Марка Черемшини“ (Снятин — Іллінци — Старі Кути — Кобаки — Німчич — Делятин, 12—14 липня), „На перехрестях віку: на пошану Миколи Ільницького“ (Львів, 26 вересня), „Semper Professor: велегранність наукового таланту Івана Денисюка (до 100-річчя від дня народження)“ (Львів, 22 листопада).

Комісія всесвітньої літератури та міжкультурної комунікації ім. Миколи Лукаша (18 членів, серед них чотири дійсні, голова Орислава Бриська) 14 березня провела онлайн засідання у рамках XXXV Наукової сесії. Члени Комісії перекладають резюме до статей у „Записках НТШ“. У Серії Комісії „Національна пам'ять у перекладознавстві“ опубліковано дві книги „Shmiher T. Liturgical translation in Ukraine and Poland: a comparative approach to text, religion and culture“ (Львів, 2024) і „Українське перекладознавство Пришівщини: антологія / Уклали Т. Шмігер та О. Літвіняк“ (Львів, 2024). Члени Комісії активно перекладають (з латинської — Андрій Содомора, хорватської — А. Татаренко, англійської — Олександра Літвіняк і Галина Пехник), працюють над термінологією (Б. Шуневич), учасники багатьох міжнародних наукових конференцій (Надія Андрейчук, Орислава Бриська, Ольга Грабовецька, Оксана Дзера, Олександра Літвіняк, О. Мазур, Юлія Наняк, Галина Пехник, Тарас Шмігер).

24 травня 2024 р. у приміщенні Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника *Комісія бібліографії та книгознавства* (15 членів, серед них двоє дійсних, голова Луїза Ільницька) організувала і провела наукову конференцію „Видавничі стратегії Наукового товариства імені Шевченка у Львові (1873—1939)“. На ній заслухано десять доповідей, з них — шість членів Комісії. З нагоди 85-ліття голови Комісії у бібліотеці організовано виставку „Бібліографія як покликання: Луїзі Ільницькій — 85“, відкриття якої відбулося 30 вересня. У звітному році секретар Комісії Софія Когут опублікувала монографію про дійсного члена НТШ Михайла Рудницького „Творчість Михайла Рудницького у контексті міжвоєнної доби“ (Львів, 2024). Члени Комісії Луїза Ільницька, Наталія Рибчинська, Маріанна Мовна, Тамара Литвин, Софія Когут опублікували статті на нтшівську тематику у виданні „Записки Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника“ (Львів, 2024, вип. 16 (32)).

21 березня 2024 р. у рамках XXXV Наукової сесії *Секція етнографії і фольклористики* провела пленарне засідання, присвячене ювілеям членів НТШ: 180-річчю від народження Михайла Комарова (1844—1913), 150-річчю від народження Івана Раковського (1874—1949), 120-річчю від народження Ірини Гургулі (1904—1967). Того ж дня в *Етнографічній комісії* (27 членів, з них троє дійсних, голова Ярослав Тарас) відбулося секційне засідання, на якому виголошено 14 доповідей. Представниця Секції Віра Білоус виступила на загальних звітно-виборних зборах 7 грудня 2024 р. на тему „Антропологічні дослідження Івана Раковського (до 150-річчя від дня народження вченого)“. Члени Комісії опублікували дві книжки, розділ у колективній монографії та 51 статтю (з них чотири у виданнях НТШ). Окремі з них присвячені

нтшівській тематиці, наприклад, фотонегативам і збіркам листівок Музею НТШ у фондах Інституту народознавства НАН України (Я. Тарас, „Народознавчі зошити“, 2024, № 1, 5), діяльності Івана Раковського в Етнографічній комісії НТШ (Тамара Пацай, „Народознавчі зошити“, 2024, № 3).

Комісія фольклористики (17 членів, зокрема четверо дійсних, голова Оксана Кузьменко) організувала сім тематичних наукових вебінарів, де виступали: Андрій Вовчак (24 січня, „Концепція центрального електронного архіву фольклорних польових матеріалів“), Цяньжуй Ху (27 лютого, „Ідентичність населення Донбасу: розвиток нарративу про себе й свою приналежність та сприйняття часових рамок війни з 2014 р.“), Інна Головаха (26 квітня, „Розвиток американської фольклористики у 1960—2010 рр. з акцентом на базовій збірці статей „Вісім слів для вивчення експресивної культури“), тематичне засідання „Сміх і страх в часи катастроф (суспільне життя, антропоцентричне осмислення і відбиття фольклором“ (24 травня), Валентина Сушко (27 червня, „Ори свій переліг: наукове новаторство Миколи Сумцова“), Юрій Рибак (24 вересня, „Творчий спадок мандрівного співця Андріяна Данилюка“) та Людмила Іваннікова (24 жовтня, „Предметний код українського військового похорону: семантика і прагматика“). Активно ведуться ютуб-канал і фейсбук-сторінка Комісії (адміністраторка і модераторка Марина Демедюк), де зацікавлений глядач / читач знайде інформацію про всі засідання Комісії, інші новини в житті її членів.

Секція мистецтвознавства. Комісія архітектури та містобудування (15 членів, серед них один дійсний, голова Юрій Діба) 28 березня організувала засідання з десятима доповідями, що стосувалися архітектурно-містобудівної історії міст Криму та Галичини, архітектури храмових будівель України, створення цифрового архіву визначних пам'яток дерев'яної церковної архітектури та ін.

Комісія образотворчого та ужиткового мистецтва (34 членів, з них п'ять дійсні, голова Роман Яців) у рамках XXXV Наукової сесії 15 березня провела засідання, на якому виголошено десять доповідей, частина з них стосувалася мистецької спадщини Товариства, а також Ігорем Завалієм презентовано видання „Нація. Мистецтво. Наука: зб. статей“ (Львів, 2024), присвячене 150-річчю НТШ. Понад десять членів Комісії взяли активну участь у науковій конференції „Володимир Антонович Овсійчук: людина і вчений (дослідницькі вектори, тексти і контексти)“ (10—11 жовтня, Інститут народознавства НАН України), присвяченій 100-річчю від народження багатолітнього голови Комісії та дійсного члена НТШ Володимира Овсійчука (1924—2016). Члени Комісії активні учасники низки міжнародних наукових конференцій в Австрії, Болгарії, Німеччині, Польщі, Румунії, США, Чехії, Франції. Художник-ілюстратор, автор дитячих книжок член НТШ Андрій Лесів разом із творчою студією „Аграфка“ отримав низку міжнародних нагород і відзнак.

Інститут колекціонерства українських мистецьких пам'яток при НТШ (шість членів, серед них один дійсний, голова Ігор Завалій) 2024 р. звітує видавничою продукцією. Побачили світ збірник статей „Нація. Мистецтво. Наука. До 150-ліття Наукового товариства ім. Шевченка“ (Львів, 2024), альбом-каталог „Українське мистецтво XIV—

XXI ст. З музейних і приватних збірок“ (Львів, 2023), альбом-каталог „Сергій Васильківський“ (упоряд. Т. Лозинський, Львів, 2024) у співпраці з Харківським художнім музеєм, Національним художнім музеєм України та Національним музеєм у Львові імені Андрея Шептицького на пошану відомого митця і колекціонера, багатолітнього члена НТШ Тараса Лозинського (1959—2023). Авторами статей в останньому виданні стали Олеся Семчишин-Гузнер, Ольга Денисенко та Леся Толстова. Інститут спільно з Національним музеєм у Львові ім. Андрея Шептицького організували мистецьку виставку до 150-ліття НТШ „Нація. Мистецтво. Наука“ (грудень 2023 — березень 2024 р.). Співробітники інституту Ігор Завалій, Юрій Юркевич, Олесь Валько, Оксана Романів-Тріска, Ігор Гринів провели серію кураторських екскурсій у рамках цієї виставки.

Музикознавча комісія (23 члени, серед них п'ять дійсних) провела три засідання і одну наукову конференцію. На першому з них, що відбулося 21 березня, обрано нове керівництво: голова — О. Гнатишин, заступник голови — Яким Горак, секретар — Ніна Дика. На ньому виголошено сім доповідей, три з яких у пам'ять про Олександра Козаренка (Ю. Ясіновський, О. Гнатишин, Н. Кашкадамова). На засіданні 17 червня члени Комісії вшанували пам'ять видатного українського колекціонера і дослідника українського звукозапису, довголітнього іноземного члена Музикознавчої комісії Степана Максим'юка (1927—2024) зі США, слово про якого виголосив Ю. Ясіновський. Презентовано історичний нарис О. Гнатишин „Музикознавча комісія НТШ: події, люди, здобутки“ (Львів, 2023). На засіданні 17 жовтня під назвою „Музична наука в умовах російсько-української війни: виклики, проблеми, національні пріоритети, збереження культурної пам'яті“ з доповідями виступили Л. Кияновська, Н. Кашкадамова, Я. Горак, Т. Воробкевич, О. Гнатишин. Теми стосувалися історичних викликів, що постали перед сучасним історичним музикознавством, національної визначеності виконавського мистецтва, взаємин і співпраці команданта Вишколу УСС, згодом відомого адвоката, доктора права, хорового диригента і співака Михайла Волошина та Станіслава Людкевича, а також нових відкриттів у родинних зв'язках історика, фольклориста і педагога Мирослава Скорика та трьох його синів. Презентовано „Бібліографічний покажчик“ Олександра Козаренка (упоряд. О. Гнатишин, Львів, 2024). 2 грудня відбулася наукова конференція „Українське музичне мистецтво та музична наука другої половини ХХ ст. у сучасних музично-історичних та теоретичних рефлексіях“.

Під егідою *Театрознавчої комісії* (11 членів, голова Роман Лаврентій) спільно з іншими інституціями 29 лютого проведено VI Всеукраїнські наукові читання імені дійсного члена НТШ Ростислава Пилипчука „Дослідження театру: історичні факти та нові сенси“, на яких виголошено 20 доповідей з історії українського театру і театрознавства; 29 березня — Всеукраїнську наукову конференцію „Народний театр товариства „Руська бесіда“ у Львові“, присвячену 160-річчю з часу його заснування; 16 вересня — Перші наукові читання пам'яті дійсного члена НТШ Майї Гарбузюк.

Секція суспільних наук. Економічна комісія (16 членів, зокрема три дійсні, голова Петро Куцик), працює на базі Львівського торговельно-економічного університету (ЛТЕУ). Комісія за звітний пе-

ріод організувала і провела чотири засідання у формі наукових конференцій, „круглих столів“ і презентацій. Захід, що відбувся 25 березня, присвячено 160-річчю від народження видатного економіста світового рівня, українського громадського діяча Михайла Туган-Барановського. На ньому заслухано вісім доповідей за участі 65 присутніх. Того ж дня відбулася презентація монографій членів Комісії Петра Куцика, Богдана Шевчика і Володимира Шевчука „Нооекономіка: „філософія серця“ у практиці життя“ (Львів, 2023) та „Культура в економіці: modus operandi“ (Львів, 2024), які присвячено 150-річчю НТШ. За співпраці Комісії і Президії НТШ у ЛТЕУ організовано і проведено засідання Ради НТШ (3 січня) і два громадсько-просвітницькі заходи: урочисту академію з нагоди 210-х роковин від народження Тараса Шевченка (12 березня) та урочистий вечір з нагоди відзначення Дня вишиванки і Дня матері (16 травня). У листопаді 2024 р. завершено підготовку до друку V тому „Економічного збірника“ („Праці НТШ“).

Соціологічна комісія (16 членів, голова Галина Щерба) організувала „круглий стіл“ на тему „Актуальні проблеми економічної соціології“, на якому, згідно з програмою, виголошено 16 доповідей. З року в рік немає будь-якої науково-організаційної та видавничої діяльності *Правничої комісії*.

Фізично-математична секція. Комісія фізики (25 членів, серед них десять дійсних, голова Роман Пляцко) нараховує 26 членів. У рамках XXXV Наукової сесії 28 березня проведено семінар „Галактичні й позагалактичні космічні промені: походження і спостереження“, на якій з доповідями виступили Олег Петрук і Роман Пляцко. У січні 2024 р. вийшов друком збірник „Математично-природописно-лікарська секція Наукового товариства ім. Шевченка. Матеріали до історії. 1893—1939“ (за заг. ред. О. Петрука, Львів, 2023). У збірник з нагоди 150-річчя Товариства (природничі науки) подано до друку розділи про історію Математично-природописно-лікарської секції (Ігор Мриглюд, Олег Петрук) і „Фізика й астрономія в Науковому товаристві ім. Шевченка“ (Юрій Головач, Богдан Новосядлий, Роман Пляцко). 30 серпня голова Комісії взяв участь у роботі „круглого столу“ з нагоди 150-річчя від народження голови НТШ Івана Раковського, організованого громадськими активістами Жидачева у центральній бібліотеці міста.

Математична комісія (25 членів, серед них п'ять дійсних, голова Михайло Зарічний) провела засідання 29 березня 2024 р., на якому заслухано п'ять доповідей, а також 6 грудня. Члени Комісії реалізували важливу громадську ініціативу — впорядкували на Личаківському кладовищі могили математиків-членів НТШ Володимира Левицького, Миколи Чайковського, Мирона Зарицького, Богдана Пташника, М. Грицака та інших учених В. Жмурка, О. Фабіана, Ф. Кодеша, П. Дзвінського. Розроблено дизайн та виготовлено персоналізовані лампадки, які встановлено на їхніх могилах. Інформацію про цих вчених та їх могили можна почерпнути із сайту Комісії: <http://www.math.lviv.ua/mathmemorial/uk/persons.php>.

15 березня 2024 р. в рамках XXXV Наукової сесії відбувся науковий семінар *Комісії інформатики і кібернетики* (19 членів, серед них двоє дійсних, голова Дмитро Федасюк). Комісія залучила двох студентів Національного університету „Львівська політехніка“ спеціальності „інформаційна, бібліотечна та архівна справа“ до виконання завдання

кваліфікаційної роботи з поліпшення обліку наукової літератури Бібліотеки НТШ. На постійній основі члени Комісії обслуговують вебсайт NTSH.org і оплачують хостинг, на якому сайт функціонує.

27 березня відбулося спільне засідання *Комісії механіки* (31 член, зокрема сім дійсних, голова Богдан Кіндрацький) і *матеріалознавства* (19 членів, серед них п'ять дійсних, голова Григорій Никифорчин), на якому заслухано чотири доповіді (Володимир Станкевич, Василь Трущ, Ярослав Пастернак, Сергій Лаврись). Члени Комісії механіки активно долучилися до організації під егідою НТШ спільно з іншими науковими інституціями 11-ї Міжнародної наукової конференції „Математичні проблеми механіки неоднорідних структур“ (Львів, 24—26 вересня). Оpubлікували понад 35 статей, з яких 23 у журналах, реферованих наукометричними базами Scopus та Web of Science, натомість члени-матеріалознавці — 20 статей. З участю представників Комісії на базі Інституту прикладних проблем механіки і математики ім. Я. С. Підстригача НАН України 27—29 травня відбулася конференція молодих учених „Підстригачівські читання-2024“.

27 березня 2024 р. у рамках XXXV Наукової сесії відбулося засідання *Комісії електроніки і електротехніки* (21 член, серед них один дійсний), на якому виголошено дві доповіді.

Секція біохімії і медицини. 27 березня 2024 р. *Біохімічна комісія* (17 членів, з них четверо дійсних, голова Михайло Гончар), що діє на базі Інституту біології клітини НАН України, спільно з Львівським відділенням Українського біохімічного товариства, провела засідання, присвячене 210-й річниці від народження Тараса Шевченка. Доповіді виголосили Михайло Гончар, Костянтин Дмитрук та Ростислав Стойка. Члени Комісії — активні учасники міжнародних наукових конференцій, виконують спільні наукові проекти у співпраці з дослідниками Австрії, Ізраїлю, Литви, Німеччини, Польщі, США, Франції, опублікували 62 наукові статті, з яких 44 включені у міжнародні наукометричні бази даних Web of Science і Scopus; п'ять міжнародних монографій та одну монографію у вітчизняному видавництві; 45 тез доповідей, подали дві заявки на патент України на винахід.

Хімічна комісія (94 члени, серед них 12 дійсних, голова Ярослав Каличак) 15 квітня 2024 р. провела засідання з нагоди 100-річчя від народження її багатолітнього голови дійсного члена НТШ Євгена Гладішевського (1924—2012). На хімічному факультеті ЛНУ ім. Івана Франка відкрито меморіальну таблицю вченому, заслухано ряд наукових доповідей його учнів і колег. 28 листопада відбулося друге засідання Комісії, на якому Андрій Фелонюк розповів про почесних членів НТШ до 1940 р., Ольга Жак і Володимир Бабіжецький — про видатного вченого-хіміка Юрія Кузьму, а Микола Обушак присвятив свій виступ 90-річчю від народження проф. Миколи Ганущака. Лідія Бойчишин презентувала книгу „Хімічна комісія Наукового товариства ім. Шевченка: минуле, теперішнє, майбутнє“ (Львів, 2024). 7—9 жовтня Комісія була співорганізатором 3-ї Міжнародної науково-практичної конференції „Нанооб'єкти і наноструктурування“, що відбулася на базі ЛНУ ім. Івана Франка. У заході взяли участь науковці з України, а також Іспанії, США та Швейцарії. Секретар Комісії Володимир Дутка виступив на X Міжнародній науково-методичній конференції „Сучасні тенденції навчання хімії“ з доповіддю „Хіміки — члени

НТШ“, у якій зосередив увагу на потребі вивчення творчої спадщини І. Горбачевського, Ю. Гірняка, І. Пулюя та інших учених на уроках хімії і фізики у школі. Комісія підготувала до друку і видала 75 том „Праця НТШ. Хімічні науки“, що містить 23 наукові статті й матеріали.

Лікарська комісія (171 член, серед них 11 дійсних, голова Валентина Чоп'як) у співпраці з низкою організацій медичного профілю провела знакові наукові заходи: 84-ту Всеукраїнську студентську наукову конференцію LYSICon (7—9 травня 2024 р.), II Міжнародну науково-практичну конференцію „Лікарі та медсестринство: трансформація в умовах війни та поствоєнне відновлення“ (16—17 травня 2024 р.), Всеукраїнський науково-практичний симпозіум „Гнатюшківські читання 2024: мультидисциплінарний підхід в комбінованому лікуванні пухлин урологічної сфери“ (8 червня 2024 р.), 8-й Міжнародний симпозіум SMART LION 2024 „Війна в Україні: медична відповідь“ (1 жовтня 2024 р.), міжнародну науково-практичну конференцію „Імунологія, алергологія, ревматологія в світі та Україні: сучасні реалії та виклики“, до 240-річчя Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького (27—28 листопада 2024 р.).

Згідно зі звітом *Комісії тіловиховання і спорту ім. Івана Боберського* (десять членів, серед них один дійсний, голова Андрій Сова), проведено 11 наукових заходів, серед яких: виставка „На лещетах, мов на крилах. До 100-річчя Карпатського Лещетарського Клубу“ (28 лютого), наукову конференцію „Українська тіловиховна традиція“ (з нагоди 100-річчя заснування Карпатського Лещетарського Клубу) (29 лютого), четверті, п'яті, шості, сьомі і восьмі наукові читання імені Івана Боберського (9 квітня, 26 червня, 30 липня, 3 вересня, 22 жовтня), „круглий стіл“ „Кирило Трильовський — організатор українських парамілітарних сил в Галичині (кін. XIX — поч. XX ст.)“ (30 травня). Видано черговий випуск збірника „Українська тіловиховна традиція“ (Львів, 2024, вип. 3), присвяченого 150-річчю НТШ і 150-річчю від народження Івана Боберського. Члени Комісії досліджують лише історію і традиції українського тіловиховання і спорту, а не сучасні тенденції у їх розвитку, що є певним обмеженням у роботі Комісії.

Секція природознавства. У рамках XXXV Наукової сесії 20 березня *Комісії фізики Землі* (21 член, серед них один дійсний, голова Валентин Максимчук) і *Геологічна* (24 члени, серед них три дійсних, голова Ігор Наумко) провели спільне засідання. Видано „Збірник статей за матеріалами XXXV Наукової сесії Наукового товариства ім. Шевченка (20 березня 2024). Комісії фізики Землі. Геологічна комісія“ (Львів, 2024). Представники обох Комісій узяли участь у IX Міжнародній науково-практичній конференції „Надрокористування в Україні: перспективи інвестування“ (Львів, 7—11 жовтня). Члени Геологічної комісії Ігор Наумко, Петро Білоніжка, Микола Павлунь та Ігор Бубняк підготували статтю „Геолого-мінералогічна науки в Науковому товаристві імені Шевченка“ до збірника „Наукове товариство ім. Шевченка: 150 років на службі української науки та культури. Природничі науки“, що готується до друку в НТШ. Члени Геологічної комісії — активні учасники XIII наукових читань імені почесного члена НТШ академіка Євгена Лазаренка на тему „Стан, проблеми і перспективи розвитку мінералогічної

науки та освіти в Україні“ (Львів, 12—14 вересня). Зокрема, І. Наумко виступив на цій конференції з доповіддю „Мінералогія в Науковому товаристві ім. Шевченка“ та опублікував відповідну статтю у збірнику. У кінці серпня 2024 р. секретар Комісії І. Бубняк — учасник 37-го Міжнародного геологічного конгресу в м. Бусан (Південна Корея), де виступив з доповіддю „The Geological Commission of the Shevchenko Scientific Society: Institutions, Personalities, Publications“. Членами Комісії фізики Землі 2024 р. опубліковано 45 статей у закордонних і вітчизняних наукових журналах та одну монографію.

15 березня *Екологічна комісія* (34 члени, серед них один дійсний, голова Ігор Капрусь) у рамках XXXV Наукової сесії НТШ провела „круглий стіл“ „Екологічні проблеми повоенного відновлення України: теорія і практика“, на якому виступили Костянтин Редінов, Алла Шумілова, Вікторія Смаголь, Вікторія Оліферчук і Юрій Чернобай. Науковці зосередили увагу на проблемах збереження природи у заповідних зонах, які зазнали антропогенного впливу в умовах російсько-української війни — регіональному ландшафтному парку „Кінбурська коса“, національних природних парках „Слобожанський“ і „Залісся“. Платоном Третяком, Ігорем Капрусем і Звениславою Мамчур підготовлено для публікації статтю „Екологічні дослідження у Науковому товаристві ім. Шевченка“, що побачить світ у збірнику „Наукове товариство ім. Шевченка: 150 років на службі української науки та культури. Природничі науки“.

Комісія екологічних технологій (10 членів, голова Олег Мачуга), що працює на базі Національного лісотехнічного університету України, провела засідання у рамках Наукової сесії (12 березня). Згідно з програмою, дев'ять доповідей стосувалися проблем екологічних ризиків сонячної енергетики, експлуатації лісозаготівельних машин, шляхів зменшення негативного впливу заготівлі деревини на лісове середовище тощо.

Упродовж звітного періоду *Географічна комісія* (29 членів, з них четверо дійсних, голова Іван Ровенчак) спільно з Львівським відділом Українського географічного товариства організувала засідання з трьох наукових доповідей, де йшлося про інституалізацію ґрунтознавства у географічній науці Львівського університету (Ігор Папіш), генезис, сучасний стан і перспективи розвитку географії української діаспори Молдови (Андрій Зубик) і географію спортивно-подієвої інфраструктури Львова (Андрій Манько) (28 березня). Комісія спільно з Уманським осередком — співорганізатори Всеукраїнської науково-практичної конференції „Григорій Величко — учений і патріот України“ (Умань, 22 жовтня 2024 р.), на якій виступили її члени Іван Ровенчак, Ольга Мамчур, Любов Котик.

Комісія проблем лісівництва (голова Леонід Копій) не проводила видимої наукової роботи, що свідчить про її організаційну кризу.

2024 р. науково-організаційна і видавнича діяльність відбувалася у 14 *осередках НТШ*.

Донецьке відділення (40 членів, зокрема шість дійсних, голова Володимир Білецький) уже десять років поспіль працює в умовах війни на Донбасі, а з 24 лютого 2022 р. — повномасштабного збройного вторгнення Росії в Україну. Переважна більшість членів Донецького відділення покинула регіон улітку 2014 р. Інші дійсні члени НТШ працюють у різних містах: В. Білецький — у Харкові, Йосип

Опейда — у Львові, Анатолій Загнітко — у Вінниці, Валентина Соболь — у Варшаві, Віра Просалова — у Вінниці та Геннадій Гайко — у Києві. Секретар відділення Людмила Болонова з 2014 р. є представником у США. Науково-організаційну роботу у відділенні за звітний період не проводили, натомість його члени активні учасники близько 30 наукових конференцій, переважно у режимі онлайн. Проводять велику редакційну роботу з підготовки наукових часописів. Так, В. Соболь редактор „*Studia Polsko-Ukrainiskie*“, В. Білецький — „*Геотехнології*“, А. Загнітко — „*Лінгвістичні студії / Linguistic Studies*“, О. Башун — „*Бібліотечний форум: історія, теорія і практика*“. Відділення співпрацює з редакціями „*Енциклопедії НТШ*“, „*Енциклопедії сучасної України*“ та „*Великої української енциклопедії*“. Опубліковано 52 і 53 т. „*Донецького вісника Наукового товариства ім. Шевченка*“ (Харків; Запоріжжя, 2024), де вміщено матеріали з історії, філософії, літературознавства, мовознавства, енциклопедистики, освіти, медіадидактики, техніки і технологій. В. Білецький і Г. Гайко підготували друге видання перекладу і факсиміле праці видатного європейського вченого XVI ст. Джорґіуса Аґріколи „*Про гірничу справу XII книг (книги I—VI)*“ (Львів, 2024). У 2023—2024 рр. реалізована ідея заснування відзнак Донецького відділення НТШ, яка висунута ще 2011 р. (виготовлено 30 комплектів медалей, автор — художник Олександр Жолудь). З нагоди 150-ліття НТШ пам'ятною медаллю ім. Євґрафа Ковалевського, яка присуджується за значні досягнення вчених Донбасу в галузі природничих та інженерних наук, нагороджені: Володимир Білецький, Володимир Бондаренко, Геннадій Гайко, Йосип Опейда, Віталій Орловський, Юрій Світлий, Василь Суярко та Леонід Шпильовий. Натомість медаль ім. Микити Шаповала, яка присуджується за значні досягнення в галузі гуманітарних наук і вченим-організаторам науки на Донбасі, отримали: Олена Башун, Дмитро Білий, Тетяна Єщенко, Анатолій Загнітко, Ганна Онкович, Тамара Пішванова, Віра Просалова, Валентина Соболь і Галина Тимофєєва.

Дніпровський осередок (голова Сергій Світленко), станом на 22 листопада 2024 р. нараховував 63 членів, з котрих трое дійсних, за фахом переважно історики (11 докторів наук і 28 — кандидатів). За звітний період прийнято 14 нових членів НТШ. Управа Осередку доклала багато зусиль для створення відділів у містах Кам'янське і Павлоград, а також у Дніпропетровському національному історичному музеї ім. Д. І. Яворницького у Дніпрі, окремі члени НТШ працюють також у Кривому Розі та Самарі (Новомосковську). Сьогодні Дніпровський осередок НТШ є важливим організаційним форпостом Товариства в Центральній-Східній Україні. 22 листопада 2024 р. відбулися звітні-виборні збори Осередку, на якому заслухано, обговорено і позитивно оцінено звіт про його роботу за 2021—2024 рр. (доповідач С. Світленко) та проведено вибори голови, вченого секретаря та Президії Осередку. Новим головою Осередку одноголосно обрано д-ра іст. наук, декана історичного факультету ДНУ ім. Олесь Гончара Дмитра Архирейського, секретарем переобрано канд. іст. наук Ольгу Дяченко, а членами Президії стали: Дмитро Архирейський (голова), Ольга Дяченко (вчений секретар), Людмила Лучка (дійсний член НТШ), Варфоломій Савчук (дійсний член НТШ), Сергій Світленко (дійсний член НТШ). Насиченою була науково-організаційна робота. 13 березня проведено XXXV сесію, присвячену 210-й

річниці від народження Тараса Шевченка. Опісля пленарного засідання заслухано 61 доповідь у п'яти секціях: „Історія України”, „Всесвітня історія”, „Історія науки, техніки, освіти”, „Музейна справа, музейництво та літературознавство”, „Географічні студії”. 22 березня відбулося урочисте засідання Осередку, на якому С. Світленко підсумував організаційні заходи з відзначення 150-річчя НТШ 2023 р. і вручив заохочувальні відзнаки низці членів Товариства. 3 липня відзначено 60-літній ювілей дійсного члена НТШ Людмили Лучки, у рамках якого презентовано її біобібліографічний покажчик. Низку наукових та освітніх заходів проведено спільно з іншими інституціями, наприклад, „круглий стіл” „Методика навчання географії та історії: сучасні виклики та практичний досвід” (10 квітня), XIV Дніпропетровську обласну історико-краєзнавчу конференцію „Історія Дніпровського Надпоріжжя” (31 жовтня—1 листопада). Слід згадати й про презентації книг за участі членів Осередку: директорки Музею історії міста Кам'янське Наталії Буланової „Невідоме Тритузне. Слідами зниклого села” (Нікополь, 2024) (17 травня, Кам'янське), присвяченого 150-річчю НТШ, а також краєзнавця Миколи Чабана „Нариси про лікарів Придніпров'я XIX — першої половини XX століття” (Дніпро, 2023) (18 травня), „Під сонцем Алупки. Алупка в житті українських письменників, митців, істориків і громадських діячів” (Дніпро, 2023) (20 червня).

У рамках березневої XXXV Наукової сесії *Івано-Франківський осередок* (204 члени, серед них шість дійсних, голова Василь Мойсишин) організував найбільшу зі всіх осередків наукову програму, в якій задекларовано 168 доповідей. Осередок діє на базі Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника та Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу та Івано-Франківського національного медичного університету. У ньому працює 12 комісій, які рівномірно представляють гуманітарні й природничі науки. Окрім засідань в історичній, філософській, психології, політичних наук, філології та фольклористики, мистецтвознавчій, економічній, механіко-математичній, фізико-хімічній, з нафтогазової справи, інформаційних технологій і медико-біологічній комісіях, 23 березня відбулося пленарне засідання, на якому заслухано дві доповіді (Леоніда Заміховського, Ірини Федяк) з актуальних питань захисту населення в умовах воєнного стану. Поза Науковою сесією окремі комісії Осередку були співorganizаторами низки наукових заходів: урочиста академія до 80-ліття від народження Степана Пушика, Всеукраїнська (з міжнародною участю) наукова конференція „Творчість Марка Черемшини і українська культура кінця XIX — початку XX століття”, приурочена 150-річчю від народження письменника (Філологічна комісія), „круглий стіл” „Світоглядні й життєві пріоритети видатних українців: на пошану десятиріччя пам'яті єпископа Івано-Франківського УГКЦ Софрона Мудрого (1923—2014)” (Філософська) та ін. Видано три томи „Прикарпатського вісника Наукового товариства ім. Шевченка”: по одному тому серій „Число”, „Слово”, „Пульс”, які входять до переліку фахових видань України, відповідно, з фізико-математичних і технічних наук, філологічних наук і медичних наук.

2023 р. *Тернопільський осередок* (468 членів, серед них 12 дійсних, голова Михайло Андрейчин) на високому рівні відзначив 150-річчя НТШ. Про-

ведено низку наукових заходів, у центрі Тернополя, біля обласної наукової бібліотеки, споруджено пам'ятник Товариству (відкрито 7 грудня 2023 р.). На ньому розміщено бронзовий барельєф Тараса Шевченка і викарбувано 34 призвища дійсних членів НТШ, уродженців Тернопільської області, які отримали це високе наукове звання до 1940 року. Такий пам'ятний знак в Україні встановлено вперше. Видано „Збірник праць. Т. 13. Діяльність НТШ на Тернопільщині” (Тернопіль, 2024). У звітному році під егідою Осередку також опубліковано книгу „Украдений край. Спогади” (упоряд. Богдан Тихий, Тернопіль, 2024), присвячену 80-літтю депортації українців із теренів Польщі, 150-річчю НТШ і 850-літтю першої писемної згадки про Березжани.

У рамках XXXV Наукової сесії секційні засідання провели всі вісім комісій і спільне пленарне, на якому було заслухано дві наукові доповіді й річний звіт голови про роботу Осередку. Члени Богословської та Філологічної комісії Осередку — активні учасники конференції „Слово і Церква як духовно-культурні доміанти української ідентичності” (13—14 листопада 2023 р.), за матеріалами якої 2024 р. опубліковано збірник наукових праць. Осередок долучився до відзначення річниць від народження дійсних членів НТШ Івана Горбачевського та Мирона Зарицького. 9 травня 2024 р. на розширеному засіданні Інженерно-технічної комісії Осередку відбулася презентація книги дійсного члена НТШ Василя Шендеровського „На скрижлях науки”.

Осередок у Черкасах (65 членів, зокрема троє дійсних, голова Віталій Масненко) 12—21 березня 2024 р. провів XXXV Наукову сесію, яка складалася з восьми засідань у секціях і комісіях, серед них у відновленій Секції комп'ютерних наук. Було заслухано 59 доповідей. 12 квітня відбулося підсумкове пленарне засідання, на якому виступали Сергій Корновенко, Віталій Масненко, Юрій Присяжнюк, Ольга Мальована, Анна Бондарчук і Василь Пахаренко. Осередок також був співorganizатором наукових заходів, які відбувалися у Черкаському національному університеті ім. Богдана Хмельницького: міжнародна (43-тя) наукова шевченківська конференція „Тарас Шевченко і сучасна суспільно-культурна ситуація”, присвячена 210-річчю від народження Т. Г. Шевченка (24—25 квітня),— Сьомий „круглий стіл” „Крим і Україна: історія, сьогодення, перспектива”, присвячений вшануванню 80-х роковин депортації кримських татар та інших етнічних спільнот з Криму (21 травня), „круглий стіл” „Стародавні Черкаси: дискусія щодо виникнення міста” (18 жовтня), Всеукраїнська наукова конференція, з міжнародною участю „Помаранчева революція та Революція гідності — ключові події сучасного українського націотворення” (20 листопада) та ін. Під егідою Осередку надруковано збірники: „Тарас Шевченко і сучасна суспільно-культурна ситуація. Зб. праць Всеукраїнської (42-ї) наукової шевченківської конференції” (Черкаси, 2024), „Шевченків світ. Науковий щорічник 2024” (Черкаси, 2024, вип. 17), „Дванадцять Богданівські читання: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції” (Черкаси, 2024).

Дрогобицький осередок нараховує 49 членів, з них один — дійсний. Леонід Тимошенко, який є його головою, активно публікується у виданнях НТШ. Науково-організаційна робота проходить у рамках Наукових сесій Товариства. Цього року

пленарне засідання Осередку відбулося 15 березня. Заслухано п'ять доповідей на різноманітну тематику, а також відбулася презентація книжки Костянтина Курилишина „Часопис „Діло“ (Львів, 1880—1939 рр.): матеріали до бібліографістики“ (Дрогобич, 2023, т. 8: 1923—1930 рр.). Натомість Історична (керівник Богдан Лазорак), Філологічна (Галина Сабат) і Музикологічно-фольклористична (Людомир Філоненко) секції працювали 22 березня. Під егідою Осередку, поряд з іншими інституціями, побачив світ науковий збірник заповідника „Нагуевичі“ „Садиба Франка“ (Дрогобич, 2024, кн. 5). Члени Осередку публічно виступають проти фальсифікацій і плагіату в галузі гуманітарних наук, аматорського висвітлення історії Прикарпаття та, зокрема, Дрогобича.

У *Київському осередку* станом на 1 грудня 2024 р. зосереджено 22 дійсні члени, а також 18 звичайних, які переважно працюють у НАН України. Донедавна його очолював Михайло Бродин, який 8 листопада помер. 21 березня відбулося засідання Осередку, на якому виголошено чотири виступи з різних галузей знань (Володимир Недяк, Іван Блонський, Богдан Кияк, Микола Железняк). 13 листопада на звітно-виборних зборах новим головою Осередку обрано Миколу Жулинського, заступниками — Богдана Кияка і Миколу Железняка, а секретарем — Петра Кобріна.

Волинський осередок (22 члени, голова Олег Марчук) спільно з Волинським національним університетом імені Лесі Українки організував V-ті читання Анатолія Свідзинського, присвячені 95-річчю від народження вченого (Луцьк, 29 лютого—1 березня 2024 р.). Матеріали доповідей опубліковані під егідою Осередку та університету. Також співучасник проведення II Міжнародної науково-практичної конференції „Лікарі та медсестринство: трансформація в умовах війни та поствоєнне відновлення“ (16—17 травня 2024 р.). Багатолітнім членом НТШ Володимиром Пришляком організовано Історичну комісію, перше засідання якої відбулося 22 березня 2024 р. у рамках XXXV Наукової сесії Товариства. Виголошено три доповіді з ранньомодерної історії України.

У *Рівненському осередку* (45 членів, серед них чотири дійсних, голова Андрій Бомба) науково-організаційна робота проходить у рамках щорічних Наукових сесій. 12 березня 2024 р. відбулося засідання Філологічної секції, присвячене 160-річчю від народження Михайла Коцюбинського. Поряд з керівником Секції Лілією Овдійчук активно виступають на наукових конференціях, з відкритими лекціями, підтримують різні громадські ініціативи Грина Захарчук, Ярослав Поліщук, Раїса Тхорук. Добрі результати наукової роботи показують представники Історичної секції (керівник Андрій Жив'юк) і Секції математичного моделювання та обчислювальних методів (співкерівники — Андрій Бомба і Сергій Барановський). За безпосередньої участі останньої Секції 9—11 листопада 2024 р. в Рівному проведено чергову міжнародну конференцію „Modeling, Automated Control and Information Technologies“.

Згідно з програмою XXXV Наукової сесії 8 березня, у *Сумському осередку* (голова Сергій П'ятаченко) на базі Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка, Сумського державного університету, Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти та Обласного центру позашкільної освіти та роботи з

талановитою молоддю відбулися засідання у Секціях української мови і літератури, журналістики і філології, післядипломної педагогічної освіти, історико-філософській та Сумського територіального відділення МАН України, на яких заслухано 51 доповідь.

У рамках XXXV Наукової сесії НТШ 22 березня у Музеї історії міста Коломиї відбулося засідання *Коломийського осередку* (9 членів, голова Володимир Паньків). Заслухано вісім доповідей з історії, літературознавства, музикознавства та медицини.

У *Вінницькому осередку* (18 членів, голова Сергій Гальчак) у звітний період не проводили видимої організаційної роботи.

19 березня 2024 р. у приміщенні Археологічного музею ім. А. Балагурі Ужгородського національного університету пройшло засідання Історичної комісії *Закарпатського осередку*, організоване членом НТШ Юрієм Данильцем. Це перший науково-організаційний захід у рамках Осередку за понад десять років, яким відновлено його діяльність. Працює Комісія на факультеті історії та міжнародних відносин університету. Заслухано чотири доповіді з історії Закарпаття XX ст.

7 березня у рамках XXXV Наукової сесії НТШ *Одеським осередком* (14 членів, голова Людмила Саєнко) з нагоди 210-річчя від народження Тараса Шевченка організовано „Шевченківські читання“. 20 березня 2024 р. відбулися установчі збори *Осередку в Умані* (9 членів). Ініціатором його утворення та головою став учений-географ, член НТШ Юрій Кисельов, секретарем Осередку обрано д-р Марію Хімич. Перший організаційний успіх Осередку — проведення 22 жовтня на базі Уманського національного університету садівництва Всеукраїнської науково-практичної конференції „Григорій Величко — учений і патріот України“ (11 доповідей), присвяченої видатному українському вченому, першому українцеві — доктору географії, дійсному членові НТШ.

Науково-видавничі досягнення НТШ у 2024 р. Завершено редагування та опубліковано 276 том „Записок НТШ“ (Праці Філологічної секції), розпочато укладання та редакційну роботу над 277 томом, що вміщуватиме праці Комісії музикознавства і театрознавства. 2024 р. тривала робота над укладанням шостого тому „Енциклопедії НТШ“ (відповідальний редактор Олег Купчинський). Побачили світ 69 і 70 числа інформаційного видання Світової Ради НТШ — „Вісника НТШ“ (відповідальні редактори Степан Гелей і Андрій Фелонюк), 73 (1) і 76 (2) тт. „Праць НТШ. Медичні науки“ (головний редактор Валентина Чоп'як), 75 т. „Праці НТШ. Хімічні науки“ (головний редактор Олександр Решетняк). Два останні видання індексуються в наукометричних базах даних Scopus та Index Copernicus International Journals Master List і входять до переліку фахових видань України категорії „А“ і „Б“ відповідно.

Під егідою Товариства у серії „Національна пам'ять у перекладознавстві“ видано книгу дійсного члена НТШ Тараса Шмігера „Літургійний переклад України та Польщі: компаративний підхід до тексту, релігії та культури“ (Львів, 2024) та збірник статей, укладений Т. Шмігером і Олександром Літвіняком, — „Українське перекладознавство Пряшівщини: антологія“ (Львів, 2024). Побачив світ збірник наукових праць відомої музикознавиці й етномузикознавиці дійсної членкині НТШ Надії

Супрун-Яремко „Музикознавчі студії“ (Львів, 2024), де зібрано статті та рецензії у шести розділах: музикознавство, етномузикознавство, хоткевичезнавство, творчі портрети, кубанознавство, статті-рецензії та оглядові рецензії. Оксана Гнатишин упорядкувала бібліографічний покажчик Олександра Козаренка (1963—2023) (Львів, 2024), багатолітнього голови Музикознавчої комісії. Про інші видання Товариства згадувалося в огляді діяльності комісії і осередків.

Загальні Звітно-виборні збори НТШ. Завершальною подією у діяльності Товариства 2024 р. стали Звітно-виборні збори, що відбулися 7 грудня у Дзеркальній залі Львівського національного університету імені Івана Франка. На них зібралася велелюдна нтшівська громада. Порядок денний складався з двох частин: першої — наукової, і другої — звітно-виборної. Збори відкрив голова Товариства Роман Кушнір, який закликав усіх вшанувати хвилиною мовчання пам'ять дійсних членів НТШ, які відійшли у вічність упродовж року, а також усіх, хто віддав життя в російсько-українській війні. З вітальним словом до присутніх звернувся ректор ЛНУ ім. Івана Франка дійсний член НТШ Володимир Мельник.

Надалі голова НТШ надав слово для виголошення наукових доповідей дійсному членові НТШ Василю Лизанчуку („Геноцидний, терористичний, руйнівний характер московсько-російської ідеології та політики проти України“), члену НТШ Вірі Білоус („Антропологічні дослідження Івана Раковського (до 150-річчя від дня народження вченого“), дійсному членові НТШ Юрію Головачу („Юліан

Гірняк та його роль у становленні теорії періодичних хімічних реакцій“). В обговоренні доповідей виступили дійсні члени НТШ Михайло Гнатюк, Микола Литвин, Ярослав Тарас, Василь Шендеровський, Ярослав Яцків.

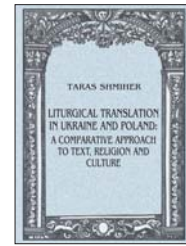
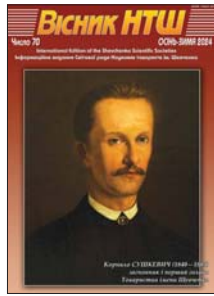
Під час другого засідання Роман Кушнір виголосив звітну доповідь про науково-організаційну, видавничу та фінансово-господарську діяльність Товариства за жовтень 2021 — листопад 2024 р. Доповнили голову НТШ представники секцій, які розповіли про роботу своїх комісій 2024 р.: дійсні члени НТШ Андрій Фелонюк (Історично-філософська секція), Михайло Гнатюк (Філологічна), Роман Яцків (Етнографічна та фольклористика), Юрій Диба (Мистецтвознавства), Ігор Мриглод (Фізико-математична), Ростислав Стойка (Секція біохімії та медицини), Валентин Максимчук (Природознавча).

Досягненнями у роботі осередків Товариства поділились їхні голови дійсні члени НТШ Михайло Андрейчин (Тернопільський), Андрій Бомба (Рівненський), Василь Мойсишин (Івано-Франківський), Сергій Світленко (Дніпровський). Також присутні заслухали звітну доповідь Ревізійної комісії НТШ, яку виголосив дійсний член НТШ Ігор Наумко.

Завершальною частиною зборів стали вибори голови та Президії НТШ в Україні на наступний трирічний період (2025—2027 рр.). Заступник голови Товариства Ігор Мриглод запропонував на голову НТШ кандидатуру Романа Кушніра, інших кандидатів не було. Головою НТШ одностайно обрано Романа Кушніра, заступниками голови Товариства — Лідію Бойчишин, Ігоря Мриглода,

Загальні звітно-виборні збори НТШ. 7 грудня 2024 р.

Дмитра Федасюка, Андрія Фелонюка, а науковим секретарем — Романа Пляцка. Членами Президії стали 26 осіб: Михайло Андрейчин, Лідія Бойчишин, Роман Гладивевський, Андрій Гречило, Юрій Диба, Микола Железняк, Ігор Завалій, Богдан Кияк, Богдан Кіндрацький, Оксана Кузьменко, Зоряна Купчинська, Олег Купчинський (почесний голова НТШ), Петро Куцик, Роман Кушнір, Валентин Максимчук, Василь Мойсишин, Ігор Мриглад, Зиновій Назарчук, Роман Пляцко, Сергій Світленко, Ростислав Стойка, Дмитро Федасюк, Андрій

Фелонюк, Валентина Чоп'як, Олег Яськів, Роман Яців; радники Президії: Борис Білинський, Павло Гриценко, Микола Жулинський, Анатолій Карась, Платон Третяк, Ярослав Яцків.

Збори затвердили новий склад Ради НТШ з урахуванням перевиборів у комісіях і осередках Товариства у складі 66 осіб і переобрали Ревізійну комісію: Богдан Новосядлий (голова), Галина Мідяна, Ігор Наумко. Прийнято ухвалу Загальних звітно-виборних зборів.

Андрій ФЕЛОНЮК

ЗАГАЛЬНІ ЗБОРИ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА В АМЕРИЦІ

14 грудня 2024 р. відбулися Загальні збори Наукового товариства ім. Шевченка в Америці, на яких обрано нову Управу.

Президент Наукового товариства ім. Шевченка в Америці
Віталій Чернецький

Товариство очолив професор славистики Канзаського університету, доктор Віталій Чернецький.

Віталій Чернецький — професор славистики Канзаського університету, експрезидент (2009—2018) Американської асоціації українців. Здобув ступінь Ph. D. з порівняльного літературознавства та теорії літератури в Університеті Пенсильванії. Автор монографії „Картографуючи посткомуністичні культури: Росія та Україна в контексті глобалізації“ (вид. ун-тів МакГіл та Квінс, 2007; українськомовна версія, вид. „Критика“, 2013) та статей про модерні та сучасні слов'янські і східноєвропейські літератури і культури, де він наголошує на міжрегіональних і міждисциплінарних контекстах. Нова книга українською „Перетини і прори-

ви: українська література і кіно поміж глобальним та локальним“ готується до друку у видавництві „Критика“. Співредактор двомовної антології сучасної української поезії „Листи з України“ (2016) та анотованого українського перекладу „Культура й імперіялізм“ Едварда Саїда (2007), запрошений редактор спеціального числа електронного часопису „КіноКультура“, присвяченого Україні (2009). Серед його перекладів англійською: романи Юрія Андруховича „Московіада“ (2008) та „Дванадцять обручів“ (2015), збірка його вибраних поезій „Пісні для мертвого півня“ (2018, спільно з Остапом Конем), а також збірка поезій Остапа Сливинського „Зимовий король“ (2023, спільно з Іриною Шуваловою). Переклад роману Софії Андрухович „Фелікс Австрія“ готується до друку. Впродовж 2024 р. проф. В. Чернецький є президентом Асоціації слов'янських, східноєвропейських та євразійських досліджень (ASEEES). Дійсний член НТШ.

До нової Управи на 2024—2027 рр. увійшли:

Президія:

Президент: Віталій Чернецький

Перший віцепрезидент: Олена Ніколаєнко

Науковий секретар: Кетрін Ваннер

Скарбник: Роман Широков

Академічні віцепрезиденти:

Йоханан Петровський-Штерн (*історія*)

Вірко Балей (*музика і мистецтво*)

Роман Широков (*природничі науки*)

Григорій Грабович (*філологія*)

Протоколярний секретар: Лев Чабан

Голови комісій:

Бібліотечно-архівна: Роман Юзвішин

Видавнича: Лада Біланюк

Дорадчо-правнича: Іванна Білич
Зовнішніх зв'язків: Марія Соневицька
Зв'язків з науковими установами: Олександра Грицак

Інформаційних технологій: Олег Коцюба
Комунікацій: Наталія Шпиліова Саїд
Осередків: Роман Гриців
Стипендійна: Мейгіл Фавлер
Статутова: Андрій Сороковський
Фінансова: Зенон Василів
Членства: Маркіян Добчанський

Вільні члени: Маргарита Бальмасада, Андрій Даниленко, Юрій Добчанський, Павло Гінтов, Денис Єщенко, Василь Заячківський, Соломія Івахів, Альберт Кіпа, Аскольд Мельничук, Оксана Шевель.

Контрольна комісія: Галина Гринь (голова), Адріана Гельбіг (заступниця), Катерина Наливайко (секретар), Орест Дейчаківський, Тарас Філевич.

За інформацією НТШ Америки

ЗАСІДАННЯ РАДИ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА (28 січня 2025 р.)

28 січня 2025 р. в залі засідань Вченої ради Львівського торговельно-економічного університету відбулося Засідання Ради Наукового товариства ім. Шевченка.

Розпочав засідання вступною доповіддю голова НТШ академік НАН України Роман Кушнір, який поінформував присутніх про основні напрями роботи Товариства у 2025 р. та важливість

Засідання Ради НТШ. Зал засідань Вченої ради Львівського торговельно-економічного університету. 28 січня 2025 р.

подальшого розвитку його наукової й видавничої діяльності, налагодження тіснішої взаємодії з осередками НТШ в Україні та за кордоном, залучення до діяльності Товариства вчених з різних галузей науки. Першорядним завданням є підготовка до XXXVI Наукової сесії, що відбудеться в березні 2025 р. НТШ відзначає ювілеї видатних вчених: 180 років Івана Пулюя, 150 років Степана Томашівського, 100 років Ігоря Юхновського та Романа Кучера. Інші науково-організаційні та видавничі справи, що потребують вирішення у поточному році: упорядкування членства НТШ шляхом перереєстрації (сплати членських внесків), вибори нового корпусу дійсних членів НТШ, оновлення сайту Товариства, видання шостого тому „Енциклопедії НТШ“, 277 т. „Записок НТШ“ (Праці Комісії театрознавства і музикознавства), чергових томів „Праць НТШ“, 71—72 ч. „Вісника НТШ“ та ін.

Центральною темою засідання стало вшанування пам'яті відомого вченого, громадсько-культурного діяча, проректора Львівського торговельно-економічного університету, професора Степана Гелея (1941—2024). До присутніх звернувся ректор університету, проф. Петро Куцик, який відзначив, що Степан Дмитрович назавжди залишиться у нашій пам'яті як видатний учений-історик і талановитий педагог, рушійна сила всіх гуманітарних заходів в ЛТЕУ, невтомний організатор розвитку НТШ, де він обіймав посаду заступника голови Товариства. Присутні отримали змогу подивитись відео останнього виступу Степана Дмитровича на Урочистій академії з нагоди 210-х роковин від народження Т. Шевченка 12 березня 2024 р., організованій ЛТЕУ і НТШ, в якому він наголошував на важливості розвитку української ідеї, мови, культури та історичної науки як дієвої зброї протистояння російській агресії.

Під час засідання доповідь на тему „Професор Степан Гелей: науковець, державник, педагог“ виголосив завідувач кафедри історії і філософії ЛТЕУ, доц. Юрій Михальський. Доповідач зазначив, що Степан Гелей — автор понад 400 наукових і науково-методичних праць, із яких 9 одноосібних та 6 колективних монографій, 6 підручників і 18 навчальних посібників, засновник і президент Народної хорової капели „Мрія“ Львівського торговельно-економічного університету, лауреат численних державних нагород і відзнак, справжній патріот, який невтомно працював на ниві науки, освіти і культури. На завершення доповіді процитовано важливу настанову з фундаментальної статті проф. С. Гелея „Одухотворений інтелект — рушійна сила розвитку суспільства“: „Багато треба зробити, аби витворити в сьогоденні надзвичайно складних умовах російської агресії таку українську державу, щоб нікому і в голову не приходило випробувати її на міцність. Іншими словами, все це стане неможливим, коли рушійною силою українського суспільства стане одухотворений інтелект“.

Вручення диплома почесного члена НТШ Степана Гелея — доньці Ліліані Томашик

Під час засідання Р. Кушнір оголосив, що на засіданні Президії Товариства 10 січня 2025 р. Степана Гелея обрано почесним членом НТШ. Диплом урочисто вручено присутній на заході доньці Степана Дмитровича Ліліані Томашик.

На завершення заходу до присутніх звернувся голова НТШ Р. Кушнір і ректор ЛТЕУ П. Кудик, які наголосили на важливості подальшого примноження наукової та культурної спадщини Степана Гелея, подвижницька діяльність якого заслуговує на гідне вшанування та історичну й людську

пам'ять. Також була оприлюднена інформація про підготовку до видання збірника „Служіння українській ідеї та наукові здобутки професора Степана Гелея“.

Народна хоровоа капела „Мрія“ (художній керівник — Василь Долішний, концертмейстер — Оксана Долішна)

Завершив засідання виступ Народної хоровоа капели „Мрія“ (художній керівник: Василь Долішний, концертмейстер: Оксана Долішна), у виконанні якої прозвучали українські колядки та щедрівки.

Редакція

НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ „ІВАН ПУЛЮЙ: ЖИТТЯ, ПРИСВЯЧЕНЕ НАУЦІ ТА УКРАЇНІ”

4—5 лютого 2025 р. у Тернопільському національному технічному університеті імені Івана Пулюя відбулася Міжнародна науково-практична конференція „Іван Пулюй: життя, присвячене науці та Україні“, присвячена 180-річчю від народження видатної постаті в історії світової науки та культури.

На пленарному засіданні конференції з вітальними словами до її учасників звернулись ректор ТНТУ імені Івана Пулюя Микола Митник, архієпископ і митрополит Тернопільсько-Зборівський УГКЦ, доктор з канонічного права владика Теодор, голова Наукового товариства ім. Шевченка в Україні, академік НАН України Роман Кушнір, голова Європейського Конгресу українців, голова громадського об'єднання „Українська ініціатива в Чеській республіці“ Богдан Райчинець, почесний консул Австрії у Львові Маркіян Мальський, заступник директора з розвитку центрів науки і міжнародних стратегічних проєктів Національного центру „Мала академія наук України“ Василь Дунець. Хвилиною мовчання присутні вшанували пам'ять захисників і захисниць, загиблих за волю України.

На пленарному засіданні заслухано доповіді: „Значення постаті Івана Пулюя для університету, України та світу“ (доктор фіз.-мат. наук, професор, провідний науковий співробітник Інституту фізики НАН України, дійсний член НТШ Василь Шендеровський); „Феномен Івана Пулюя у світовій науці й культурі“ (доктор фіз.-мат. наук, провідний науковий співробітник Інституту прикладних проблем механіки і математики ім. Я. С. Підстригача НАН України, дійсний член НТШ, науковий секретар НТШ Роман Пляцко); „Іван Пулюй у вимі-

рі світового науково-технічного прогресу“ (доктор фіз.-мат. наук, професор ТНТУ імені Івана Пулюя Михайло Петрик); „Намагання Івана Пулюя про створення українського університету у Львові: психологічно-соціологічний дискурс“ (доктор історичних наук, професор ТНТУ імені Івана Пулюя Ярослав Стоцький); „Фондові матеріали Тернопільського обласного краєзнавчого музею, присвячені Івану Пулюю“ (завідувач відділу стародавньої історії Тернопільського обласного краєзнавчого музею Олег Гаврилук). Відбулося цікаве обговорення усіх доповідей як у рамках регламенту пленарного засідання, так і поза ним.

Яскравим завершенням пленарного засідання конференції стала демонстрація відео, яке зняли студенти Тернополя і Відня Софія Задорожна та Андрій Савчин, долучившись до вшанування пам'яті Івана Пулюя, здійснивши екскурсію по Віденському університету, де він навчався та працював.

Наступного дня проводилась робота у трьох секціях: 1. Сторінки біографії Івана Пулюя. 2. Наукова, освітня та громадська діяльність. 3. Популяризація Іваном Пулюєм української культури. З тезами секційних доповідей можна ознайомитись за посиланням: tntu.edu.ua/storage/pages/00001075/Zbirnyk_I%D0%A02025.pdf

Учасники конференції та гості мали змогу ознайомитись з цікавою експозицією кімнати-музею Івана Пулюя як у традиційному, так і у віртуальному варіантах, започаткованому з допомогою інтернет-технологій співробітниками ТНТУ імені Івана Пулюя 2020 р. Свій внесок у поповнення експозиції музею зробили учасники конференції від

Учасники пленарного засідання конференції. Зліва направо, 1-й ряд: Володимир Яськів, Павло Марущак, Андрій Фелонюк, Роман Пляцко, Михайло Андрейчин, Роман Кушнір, Лідія Бойчишин, Василь Шендеровський, Ярослав Стоцький, Василь Богданович Дунець (Мала академія наук, Київ), Олександр Крамар, Микола Приймак; 2-й ряд: Роман Рогатинський, Олег Гаврилюк, Валерій Лазарюк, Юрій Скоренький, Андрій Криськов, Михайло Петрик, Василь Любомирівич Дунець (ТНТУ, Тернопіль)

НТШ у Львові, передавши низку копій документів з родинного архіву Івана Пулюя, які зберігаються у Центральному державному історичному архіві України у Львові.

Участь у роботі конференції чотирьох членів Президії НТШ у Львові — голови Товариства Романа Кушніра, його заступників Лідії Бойчишин і Андрія Фелонюка, наукового секретаря Романа

Пляцка, стала доброю нагодою для обговорення планів роботи Тернопільського осередку НТШ з його головою Михайлом Андрейчином і членами Осередку. В урочистій атмосфері голова НТШ вручив посвідчення новообраним членам Товариства, які працюють у різних навчальних і наукових закладах Тернополя.

Роман ПЛЯЦКО

VIII ФОРУМ „ЖІНКА В НАУЦІ”: ЗБЕРЕГТИ НАЦІОНАЛЬНУ ІДЕНТИЧНІСТЬ

11 лютого 2025 р. у Будинку вчених відбувся VIII Форум „Жінка в науці”, присвячений Міжнародному Дню жінок і дівчат у науці, який відзначають щорічно 11 лютого. Ініціатором заходу традиційно є Наукове товариство імені Шевченка у співпраці з провідними науковими установами України.

Як зазначають організатори, це важливий об’єднувальний захід, що дає змогу жінкам у науковій сфері знайти спільну мову, вистояти перед викликами і розробити стратегії для розвитку та підтримки своїх ініціатив. Це платформа, яка не лише підтримує жінок, але й сприяє змінам у науковому середовищі, підвищуючи його стійкість та інноваційність. Тема цього річного форуму, довкола якої об’єдналися українські науковиці, — „Головний фронт України: жінки, що зберігають національну ідентичність“.

Під час відкриття заходу до присутніх звернулася професорка кафедри фізичної та колоїдної хімії хімічного факультету Львівського університету, заступниця голови НТШ, голова організаційного комітету Лідія Бойчишин. „Наукове товариство ім. Шевченка стало важливим центром збереження і розвитку наукової традиції незалежно від геополітичних викликів. Відтак форум „Жінка в науці“ набув особливо важливої ролі в умовах війни, стаючи майданчиком для об’єднання, підтримки та адвокації жінок-науковиць. Саме в цей непростий період викликів, економічних труднощів і безпре-

цедентної нестачі ресурсів ця платформа дає змогу жінкам з різних галузей науки не лише ділитись досвідом, але й разом шукати шляхи подолання проблем“, — наголосила Лідія Бойчишин.

Надалі про джерела свого наукового натхнення усім присутнім розповіла докторка фізико-математичних наук, професорка кафедри теоретичної фізики імені професора Івана Вакарчука Христина Гнатенко. „Наука для тих, хто її любить та прагне розвиватися: проводити дослідження, жити цікаво і шукати цю цікавість у кожному дні. Основним напрямом моєї наукової роботи є квантове програмування. А головними джерелами наукового натхнення для мене є цікавість і музика, яка допомагає у фізичних дослідженнях. Я люблю поєднувати різні сфери і шукати у них синергію“, — зазначила Христина Гнатенко та подарувала присутнім музичний дарунок віртуозної та проникливої гри на скрипці, а також подякувала українським захисникам і захисницям за можливість проводити такі зустрічі та брати у них участь.

З доповіддю „Віщі сні воєнного часу в Україні: фольклорність символічної мови й комунікаційний контекст“ виступила докторка філологічних наук, провідна наукова співробітниця відділу соціальної антропології Інституту народознавства НАН України, дійсна членкиня Наукового товариства імені Шевченка Оксана Кузьменко. У виступі дослідниця акцентувала на типових художніх образах, які притаманні українській фольклорній свідомості,

коротко проаналізувала сюжети снів у контексті воєнного часу та поділилась досвідом дослідження образів „віщих снів“ як символічних кодів, з допомогою яких встановлюються відповідності між уявним і реальним світами.

Кандидатка філологічних наук, доцентка, докторантка Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України Оксана Левицька представила доповідь „Альманах „Перший вінок“ — 140 років „розбудження жіночого духа“, поступу жіночих ідей, літератури і науки“. Альманах був надрукований у Львові 1887 р. та мав важку і тривалу видавничу історію. За словами О. Левицької, це видання назавжди ввійшло в історію українського фемінізму як безпрецедентний і гідний подиву приклад ін-

телектуального, духовного, національного єднання, адже в альманасу зійшлося 17 письменниць (11 — з Галичини і 6 — з Наддніпрянщини), котрі загалом опублікували в ньому 49 творів різного жанру (поезія, проза, наукові розвідки).

Зі святом „світла, тепла і надії“ усіх жінок у науці привітав доктор хімічних наук, професор, академік НАН України, член Президії НТШ Роман Гладішевський. „Високоосвічені й обдаровані жінки в Україні відомі з давніх історичних хронік. І зараз новітній поступ України неможливо уявити без наукової, професійної і суспільної активності жінок — науковиць, освітянок, а також воїнів, дипломаток, громадських діячок, діячок культури і мистецтв. За різних тоталітарних режимів жінки завжди займалися освітою і збереженням національної ідентичності, вихованням дітей вдома, організували школи, читальні, бібліотеки, парафіяльні громади, розвивали скаутські організації. Серед них щонайменше двоє імен, пов'язаних з Львівським університетом, — географка, освітянка Олена Степанів та англійська вчена, яка була обрана дійсним членом НТШ Віра Річ. Натхненні своїми попередницями, сьогодні жінки також тримають фронт — лікують, воюють, навчають, є успішними науковицями та винахідницями, правозахисницями та дипломатками, творять основу для утвердження сильної України“, — наголосив Роман Гладішевський та від імені в. о. ректора Львівського університету Володимира Мельника відзначив подяками активних науковиць університету за багаторічну сумлінну працю та вагомий здобутки в науковій і педагогічній діяльності.

Директор Західного наукового центру НАН України та МОН України Олег Зинюк долучився до привітань. „Сьогодні ми відзначаємо чудове свято, присвячене жінкам і дівчатам у науці. Згідно зі статистикою, жінки не так часто ставали членами-кореспондентками чи академіками НАН,

однак зараз ця тенденція змінилася, і вже 2024 р. четверо активних науковиць західноукраїнського регіону стали визнаними в професійному і науковому світі, ставши членами-кореспондентками НАН України. Маємо надію, що молоді та активні жінки-науковиці щоразу частіше досягатимуть таких високих наукових вершин“, — наголосив Олег Зинюк та відзначив подяками Західного наукового центру жінок-науковиць за багаторічну сумлінну працю, вагомий здобутки у науковій і педагогічній діяльності, активну громадську роботу, серед яких — активні й талановиті дослідниці Львівського університету.

Теплі слова привітань дослідницям адресував академік НАН України, голова Наукового товариства імені Шевченка Роман Кушнір, наголосивши, що жіночий рух у науці зародився давно, а його учасниці стали „першопрохідницями“ творення феміністичних наукових традицій в Україні. „Сьогодні у Міжнародний день жінок і дівчат у науці наш захід традиційно відбувається під егідою НТШ. Тут зібрались надзвичайно талановиті, красиві та мудрі жінки, які своєю працею і натхненням певною мірою спонукають і нас, чоловіків, робити добрі справи в науці, освіті та культурі“, — акцентував Роман Кушнір і вручив подяки науковицям за вагомий особистий внесок у розвиток української науки, розв'язання актуальних

Виступає Христина Гнатенко

наукових проблем та впровадження результатів дослідження у практику, підготовку та виховання наукових кадрів. Серед нагороджених вже традиційно — дослідниці Львівського університету.

Продовжуючи форум, з доповіддю „Українська вибірка: традиції та інновації“ виступила юристка, дизайнерка, дослідниця автентичних українських взорів, принтів і кроїв Ірина Демків-Островська. У своєму виступі доповідачка наголосила на важливості збереження української ідентичності через різноманітні способи і засоби, одним із яких є техніка нанесення візерунка за допомогою дерев'яних дощочок — вибірка. Під час презентації доповіді усі присутні мали змогу переглянути показ колекції одягу, оздобленого етнічними авторськими принтами, та насолодитися музичним вітанням від Музикознавчої комісії НТШ під керівництвом голови Комісії доцентки Оксани Гнатишин. Зокрема, гармонійним доповненням до святкового заходу став виступ лауреата міжнародних конкурсів баяніста Сергія Сапуна та квартету саксофоністів Львівської національної музичної академії імені М. Лисенка.

За інформацією
Пресцентру ЛНУ ім. Івана Франка

НАУКОВІ ЧИТАННЯ, ПРИСВЯЧЕНІ ПАМ'ЯТІ ВИЗНАЧНИХ ТЕАТРОЗНАВЦІВ (З ДІЯЛЬНОСТІ ТЕАТРОЗНАВЧОЇ КОМІСІЇ НТШ)

За короткий період із серпня 2023 по травень 2024 р. українська культура втратила двох визначних фахівців у сфері театрального мистецтва, дійсних членів НТШ — театрознавицю Майю Гарбузюк (1965—2023) та актора і дослідника історії театру Богдана Козака (1940—2024). Театрознавчій комісії НТШ після їх трагічного відходу надто важко відновити продуктивний ритм своєї діяльності, а все ж хочемо поділитися певним досвідом вшанування визначних науковців.

Наукові читання пам'яті академіка Ростислава Пилипчука

Уже стало доброю академічною традицією щороку наприкінці лютого — на початку березня (в рамках Наукової сесії НТШ) спільними зусиллями Театрознавчої комісії Наукового товариства ім. Шевченка, кафедри театрознавства та акторської майстерності Львівського національного університету імені Івана Франка і Національної академії мистецтв України організувати конференцію „Наукові читання пам'яті академіка Ростислава Пилипчука“. З одного боку — це захід для вшанування визначного вченого та його

Ростислав Пилипчук у стінах ЛНУ ім. І. Франка на ювілейній конференції до 150-річчя Івана Франка. Львів, 2006 р.

наукового доробку, з іншого — тематичний майданчик для переосмислення спадщини, а також представлення нових напрацювань, пов'язаних із колом наукових зацікавлень визначного театрознавця, історика українського театру, академіка Національної академії мистецтв України, дійсного члена НТШ Ростислава Пилипчука. А вони досить широкі: історія українського театру, літератури й культури ранньомодерної доби; історія українського театру, літератури та культури XIX — початку XX ст.; історія українського театру й драматургії у Галичині; історія української музики; історія українського образотворчого мистецтва; історія театрального мистецтва в Україні; українсько-польські театральні взаємини; актуальні питання методології історичних театрознавчих досліджень; актуальні питання викладання театрознавчих дисциплін.

У 2019—2022, 2024 роках конференція відбувалася на всеукраїнському рівні, 2023 р. зроблено спробу вийти на міжнародний формат (залучивши учасників з Польщі, США та Бразилії). Ініціаторкою започаткування та незмінною кураторкою Пилипчуківських чи-

тань як загальнонаціонального академічного форуму була професорка кафедри театрознавства та акторської майстерності Львівського національного університету імені Івана Франка, дійсна членкиня НТШ Майя Гарбузюк, яка понад 15 років очолювала Театрознавчу комісію НТШ (до 2023 р.). Усі засідання відбувалися за активної підтримки іншого члена Комісії, народного артиста України, дійсного члена НТШ, професора Богдана Козака. І хоч більша частина життя професора Р. Пилипчука пов'язана з Києвом (зокрема, його рідним Київським національним університетом театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого), знаменно, що львівський театрознавчий осередок посилено докладався до гідного вшанування пам'яті визначного театрознавця.

У роботі конференції регулярно беруть участь науковці з театрознавчих шкіл Києва, Харкова і Львова та інших мистецтвознавчих осередків України. Навіть критична епідеміологічна ситуація 2020 р. та повномасштабне вторгнення 2022 р. не перервали тягlosti академічної традиції, змінивши лише формат — вимушено працювали в онлайн-режимі.

Ще під час Перших всеукраїнських засідань у Львові 2019 року було передбачено можливість „міграції“ Пилипчуківських читань різними містами України (у форматі мандрівної конференції), але зміна локації відбулася лише 2024 р., коли академічну естафету перейняв Харків: головним організатором конференції цього року була кафедра театрознавства Харківського національного університету мистецтв імені І. П. Котляревського.

2025 р. відбудеться уже VII Всеукраїнські наукові читання пам'яті академіка Ростислава Пилипчука (27—28 лютого) — з міркувань безпеки знову у Львові та знову у форматі онлайн (координатор і модератор заходу — доц. Роман Лаврентій, голова Театрознавчої комісії НТШ). З участю колег-театрознавців із Польщі (Вроцлавський та Ягеллонський університети), а можливо, й інших країн.

Перші наукові читання пам'яті Майї Гарбузюк

Львівський національний університет імені Івана Франка
Кафедра театрознавства та акторської майстерності
Наукове товариство імені Шевченка

Запрошуємо на **Круглий стіл**

**“ПЕРШІ НАУКОВІ ЧИТАННЯ
ПАМ'ЯТІ МАЙЇ ГАРБУЗЮК”**

присвячений новим методологічним
підходам у театрознавстві

16 вересня (понеділок) 15:00 — 17:00
корпус Факультету культури і мистецтв,
вул. Валова, 18, Львів, аудиторія №1 (перший поверх),
а також онлайн (на платформі zoom).

Символічно, до річниці трагічного відходу відомої у світі театрознавиці та голови Театрознавчої комісії НТШ проведено „круглий стіл” „Перші наукові читання пам’яті Майї Гарбузюк” (16 вересня 2024 р.), присвячений новим методологічним підходам у театрознавстві.

Започаткувала його — як щорічний науковий форум — кафедра театрознавства та акторської

Наукові читання пам’яті Майї Гарбузюк.
Зліва направо: Володимир Качмар, Мирослава Циганик;
за ними — Ніна Бічужа, Ірина Волицька-Зубко, ще далі —
Світлана Максименко, Віталій Несміх. 16 вересня 2024 р.

майстерності Львівського національного університету імені Івана Франка спільно з Науковим товариством ім. Шевченка. Цей академічний захід спрямований на те, щоб гуртувати теоретиків і практиків театрального мистецтва, сприяти обміну новими ідеями, вдосконаленню інструментарію науковців, таким чином символічно продовжуючи справу, за яку вболівала докторка мистецтвознавства, професорка кафедри театрознавства та акторської майстерності, в. о. декана факультету культури і мистецтв Львівського національного університету імені Івана Франка, почесна старша наукова співробітниця Шекспірівського інституту (Велика Британія) Майя Гарбузюк.

З доповіддю виступила Мейгіл Фавлер (Maughill Fowler), кандидатка історичних наук, доцентка кафедри історії Стетсонського університету (Флорида, США) та доцентка кафедри театрознавства та акторської майстерності Львівського національного університету імені І. Франка, представивши напрацювання М. Гарбузюк у сфері постколоніальних студій та окресливши подальшу перспективу застосування цієї методології в українському театрознавстві. Прочитала доповідь і Ганна Веселовська, докторка мистецтвознавства, професорка, завідувачка відділу театрознавства Інституту проблем сучасного мистецтва Національної академії мистецтв України, запропонувавши методологічні напрацювання у сфері урбаністичних студій як інструмент для аналізу явищ і процесів в українському театрі другої половини ХІХ — початку ХХ ст.

Після виголошення доповідей відбулося активне їх обговорення, під час якого дискутували над можливістю / неможливістю застосування зазначених методологічних підходів у театрознавстві, наголошуючи на потребі гнучкого використання, враховуючи національні особливості театрального процесу в Україні та низку інших факторів (координатор і модератор заходу — доц. Роман Лаврентій).

У заході взяли участь проректор з навчальної роботи, соціальних питань та розвитку Львівського національного університету ім. І. Франка, доктор історичних наук, професор Володимир Качмар, декан факультету культури і мистецтв Львівського національного університету імені І. Франка, кандидатка філологічних наук, доцентка Мирослава Циганик, викладачі та студенти кафедри театрознавства та акторської майстерності, а також інших кафедр факультету культури і мистецтв, викладачі філологічного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка, кафедри театрознавства Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого, кафедри театрознавства Харківського національного університету мистецтв імені І. П. Котляревського, кафедри театрального мистецтва Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка, Харківської державної академії дизайну і мистецтв, Інституту проблем сучасного мистецтва Національної академії мистецтв України, Музею театрального, музичного та кіномистецтва України, Українського міжуніверситетського навчально-наукового шекспірівського центру Запорізького національного університету, представники Національного

Наукові читання пам’яті Майї Гарбузюк. Зліва направо: Інна Шкльода, Ніна Бічужа, Ірина Волицька-Зубко (перша голова Театрознавчої комісії НТШ), за ними — Олександр Оверчук та студенти кафедри театрознавства та акторської майстерності ЛНУ ім. І. Франка. 16 вересня 2024 р.

академічного українського драматичного театру імені М. Заньковецької, Івано-Франківського національного академічного драматичного театру імені І. Франка, Трінті Коледжу (Дублін, Ірландія) та інших українських і закордонних наукових інституцій.

2025 р. відбудуться Другі наукові читання пам’яті Майї Гарбузюк (17 вересня), уже у форматі всеукраїнської конференції — з Божою допомогою, під захистом ЗСУ та посильною підтримкою усієї театрознавчої спільноти України та світу.

А наприкінці листопада 2025 р. відбудеться і конференція, присвячена пам’яті академіка Національної академії мистецтв України, дійсного члена НТШ, професора Богдана Козака. Сподіваємося, вона також стане щорічним науковим форумом, який буде і неформальним вшануванням визначної особистості, й академічною платформою для осмислення його мистецької та наукової спадщини.

Роман ЛАВРЕНТІЙ

ЗВІТНО-ВИБОРНІ ЗБОРИ ДНІПРОВСЬКОГО ОСЕРЕДКУ НТШ

22 листопада 2024 р. у Дніпровському осередку НТШ відбулися звітно-виборні збори. На початку засідання учасники вшанували хвилиною мовчання світлу пам'ять одного із засновників Осередку, відомого українського воєнного історика, заслуженого наукового співробітника Дніпропетровського (нині — Дніпровського) національного університету (2004), доктора історичних наук (2008), почесного громадянина міста Новомосковська (нині — Самар) (2010) Івана Сергійовича Стороженка (26 серпня 1930 — 20 листопада 2024).

На порядок денний звітно-виборних зборів внесено питання звіту про роботу Дніпровського осередку НТШ за листопад 2021 — листопад 2024 р. (доповідач — голова Дніпровського осередку, проф. Сергій Світленко), вибори голови, вченого секретаря та Президії Осередку, різне.

У центрі уваги учасників зібрання, проведеного в режимі онлайн, опинилася звітна доповідь, виступила проф. С. Світленком. У ній йшлося, що у звітний період у Дніпровському осередку проводилася організаційна робота, яка сприяла зростанню чисельності його членів. Якщо на грудень 2021 р. в Осередку налічувалося 24 працюючі члени (3 дійсних та 21 звичайний), то на 22 листопада 2024 р. — 63 члени. В доповіді подано якісний склад членів Осередку, серед яких 11 докторів історичних наук (В. Савчук, С. Світленко, Д. Архирейський, Ю. Святець, Н. Кушлякова, Ю. Митрофаненко, М. Слободянюк, О. Журба, Т. Литвинова, Н. Ковальова, В. Ващенко) і 40 кандидатів наук, зокрема 28 кандидатів історичних наук, 1 доктор філософії з історії та археології, 4 кандидати педагогічних наук, 2 кандидати географічних наук, 1 кандидат філологічних наук, 1 кандидат філософських наук, 1 кандидат психологічних наук, 1 кандидат економічних наук, 1 кандидат фізико-математичних наук. Отже, наукові ступені мають 50 членів Осередку зі 63. Важливо, що в 2021—2024 рр. вдалося створити відділення Осередку в містах Кам'янське та Павлоград, а також у Дніпрі — у Дніпропетровському національному історичному музеї ім. Д. І. Яворницького.

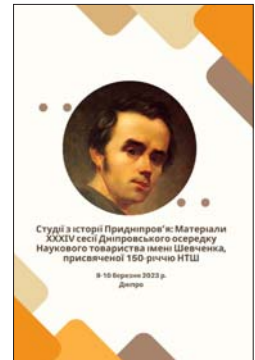
Центральними в діяльності Дніпровського осередку НТШ традиційно були і є весняні сесії Товариства. 26—27 квітня 2022 р. відбулася XXXIII Наукова сесія НТШ у Дніпрі (її перенесено у зв'язку з широкомасштабною війною на квітень), яка пройшла на високому організаційному та науковому рівні онлайн і була присвячена 300-річчю від народження видатного українського мислителя Григорія Сковороди. На пленарному засіданні заслухано три доповіді, а в 5-ти секціях — 59 доповідей та повідомлень. 9 березня 2023 р. Дніпровський осередок НТШ на базі Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара провів XXXIV сесію НТШ у Дніпрі, присвячену

150-річчю Товариства. На заході було заслухано три пленарні доповіді та 60 доповідей і повідомлень у чотирьох секціях, які репрезентували вчених з таких міст, як Дніпро, Кропивницький, Кам'янське, Павлоград, Херсон. Матеріали цієї весняної сесії видано у спеціальній збірці¹. Центральною подією цьогорічних Шевченкових роковин у Дніпрі стало проведення XXXV сесії Дніпровського осередку НТШ, яка відбулася 13 березня 2024 р. і присвячувалась 210-й річниці від народження Тараса Шевченка. Після пленарного засідання, на якому пролунало три доповіді, в п'яти секціях заслухали 61 доповідь.

З нагоди 150-річчя НТШ учасники Дніпровського осередку взяли участь у проведенні низки „круглих столів“ та виставок. Так, 8 грудня 2023 р. у Дніпрі відбувся „круглий стіл“ „Актуальні аспекти університетської освіти, науки і культури“, модераторами якого стали д-р іст. наук Д. Архирейський і проф. С. Світленко. В дискусії взяли участь члени Осередку: проф. В. Савчук, доц. О. Посунько, доц. А. Венгер, доц. О. Бойко, к. і. н. Л. Лучка, доц. В. Лавренко. Ювілейні виставки до 150-річчя НТШ успішно пройшли в Науковій бібліотеці ДНУ, Дніпрі (відповідальна — к. і. н. Л. Лучка), Кам'янському (к. і. н. Н. Буланова), Павлограді (д-р іст. наук Н. Кушлякова).

Поміж численних наукових заходів регіонального рівня слід виділити три (XII, XIII та XIV) обласні історико-краєзнавчі конференції „Історія Дніпровського Надпоріжжя“, проведені 9—12 листопада 2021 р., 27—28 жовтня 2023 р. та 31 жовтня — 1 листопада 2024 р. У двох останніх конференціях Дніпровський осередок НТШ виступав не тільки як учасник, а й співорганізатор разом із Дніпровським національним університетом ім. Олеся Гончара, Дніпропетровським національним історичним музеєм ім. Д. І. Яворницького, Музеєм історії міста Кам'янське та іншими установами. На міжрегіональному рівні прикладом такої співпраці стало проведення III Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції „Професійна Позиція: Думки, Аргументи, Факти“, організованої на базі „Кіровоградського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського“ 26 квітня 2023 р.

У звітний період за активною участю членів Осередку було проведено низку презентацій наукових і науково-популярних книжок. Інтерес

¹ Студії з історії Придніпров'я: Матеріали XXXIV сесії Дніпровського осередку Наукового товариства імені Шевченка, присвячені 150-річчю НТШ. Дніпро, 9—10 березня 2023 р. / Ред. кол.: Д. В. Архирейський (відп. ред.), С. І. Світленко, В. С. Савчук, О. В. Дяченко, О. М. Каковкіна, О. М. Посунько.— Дніпро, 2023.— 178 с.— [Електронний ресурс].— Режим доступу: https://www.dnu.dp.ua/docs/ndc/2023/materiali%20konf/2_Студії%20з%20історії_нов.pdf

громадськості на Придніпров'ї викликали представлення новітніх історико-краєзнавчих видань, які відбулися за безпосередньої участі членів Дніпровського осередку НТШ. Так, 21 грудня 2022 р. в рамках Наукового онлайн вебінару „Проблеми збереження історико-культурної спадщини Придніпров'я від козацтва до сучасності“, організованого під егідою Дніпропетровської обласної державної адміністрації, проведено презентацію колективної монографії „Етнонаціональний світ Придніпров'я: Колективна монографія. Частина 3. Етнонаціональні процеси новітнього часу (1914—1939)“ (Дніпро, 2022). У 2023—2024 рр. цікаві презентації науково-популярних видань підготували Н. Буланова (м. Кам'янське), М. Чабан (м. Дніпро) та ін.

У звітний період члени Дніпровського осередку НТШ продемонстрували значний науковий потенціал. Зокрема, опубліковано монографій — десять колективних (автори: О. Репан; В. Савчук; В. Савчук, Н. Кушлакова; С. Світленко, Д. Архирейський, А. Венгер; Д. Архирейський; С. Каюк; О. Посунько; А. Венгер; Ю. Митрофаненко; М. Чабан; чотири одноосібні: автори: А. Венгер (2), В. Лавренко; Ю. Митрофаненко по одній), одноосібних і колективних археографічних публікацій — чотири (О. Чепурко; А. Венгер; М. Чабан (2)); наукових статей у фахових і міжнародних виданнях — 64 (С. Світленко (12), О. Журба (5), О. Каковкіна, Т. Литвинова, В. Савчук (по 4), В. Грушка, А. Венгер, В. Лавренко, Ю. Святець (по 3), Д. Архирейський, В. Воронов, Н. Кушлакова, Т. Литвинова, О. Бойко, Л. Лучка, С. Каюк, Ю. Митрофаненко, Т. Портнова, О. Чепурко, О. Ходченко, С. Лягушин (по 2); два підручники (В. Безуглий, Г. Лисичарова), три навчальні посібники (С. Світленко; В. Безуглий, Г. Лисичарова; В. Лавренко).

За даними звіту, члени Дніпровського осередку систематично репрезентували здобутки української науки на міжнародних наукових форумах. Тільки у 2023—2024 рр. таких виступів із доповідями налічувалося 19. Особливу активність продемонстрували С. Каюк (5), А. Венгер (3), Т. Литвинова (2), О. Журба, О. Каковкіна, В. Лавренко, Н. Міщанчук, В. Савчук, О. Ходченко, Ю. Ченцова — по 1.

Значну роботу члени Дніпровського осередку проводили з популяризації наукових знань. Скажімо, 2024 р. нараховувалася 21 подібна публікація. Зокрема, С. Світленко видав 8 таких публікацій, В. Савчук — 6, В. Грушка — 3, Д. Архирейський та О. Каковкіна — по 2, А. Венгер, В. Воронов, Т. Литвинова, Л. Лучка, Є. Сніда, І. Суматохіна по 1.

Важливим завданням членів Осередку було впровадження новітніх досягнень науки у практику вищої школи. З 2021 р. члени Дніпровського осередку відігравали помітну роль у розробці та впровадженні нової освітньої програми „Історична україністика і прикладна історія“ в освітній процес (зав. кафедри історії України, доц. О. Посунько) за спеціальністю 032 „історія та археологія“.

Учасники Дніпровського осередку НТШ доц. С. Каюк, доц. О. Каковкіна, завідувачка кафедри, доц. О. Посунько брали участь у проведенні обласних конкурсів науково-дослідницьких і творчих робіт для учнівської молоді, організованих Дніпропетровським відділенням МАН і депар-

таментом освіти Дніпропетровської ОВА, як-от: „На крилах єдності“, присвяченого 210-й річниці від народження Дмитра Дорошенка. Доц. С. Каюк, доц. О. Посунько та доц. О. Дяченко працювали у журі обласного конкурсу науково-дослідних робіт, присвяченого 150-й річниці заснування Наукового товариства імені Шевченка (16 січня 2024 р.).

У звітний період члени Дніпровського осередку НТШ брали участь у реалізації важливих громадських ініціатив. Наприклад, упродовж березня—червня 2022 р., тобто в перші місяці широкомасштабної російської агресії проти України, голова Осередку проф. С. Світленко, а також д. і. н. Д. Архирейський, проф. Ю. Святець, доц. С. Каюк, доц. Є. Сніда та інші забезпечили функціонування трьох медійних проєктів на сайтах історичного факультету ДНУ ім. Олесея Гончара: „Російські історичні міфи“, „Історична правда України“ і „Міста-герої України“. В підсумку на вказаних сайтах було опубліковано понад 30 популярних нарисів. Упродовж квітня—червня 2022 р. проф. С. Світленко з участю д. і. н. Д. Архирейського та доц. А. Венгера провели роботу з впровадження другого етапу топонімічної реформи у Дніпрі з метою деколонізації міських топонімів і запропонували до перейменування 259 нових міських назв. На обласному рівні учасники Осередку брали участь у роботі з питань подолання наслідків російської імперіалістичної і радянської тоталітарної політики.

Доповідь голови Дніпровського осередку НТШ проф. С. Світленка обговорено, вона отримала позитивну оцінку, яка прозвучала у виступах дійсного члена НТШ проф. В. Савчука і члена НТШ, декана історичного факультету ДНУ ім. Олесея Гончара Д. Архирейського. Збори також схвалили роботу Осередку, його Президії на чолі з проф. С. Світленком, який очолював колектив із 2006 р.

На початку обговорення питання про обрання голови Осередку на новий термін С. Світленко запропонував на цю посаду кандидатуру декана історичного факультету ДНУ, члена НТШ Дмитра Архирейського, який дав згоду на балотування і окреслив своє бачення подальшої роботи в наступне триріччя.

Кандидатура Д. Архирейського була одногосно підтримана учасниками зборів, які обрали його головою Осередку. На посаду вченого секретаря вкотре обрана кандидатка історичних наук, доцентка Ольга Дяченко. Членами Президії Дніпровського осередку НТШ стали: Дмитро Архирейський (голова), Ольга Дяченко (вчений секретар), Людмила Лучка (дійсний член НТШ), Варфоломій Савчук (дійсний член НТШ), Сергій Світленко (дійсний член НТШ).

Отже, звітно-виборні збори Дніпровського осередку НТШ підсумували роботу за попередній період, намалювали перспективи і напрями майбутньої діяльності.

Сергій СВИТЛЕНКО

Дмитро Архирейський

СТАТТІ ТА ПОВІДОМЛЕННЯ

ШЕВЧЕНКОЗНАВСТВО
ОМЕЛЯНА ОГОНОВСЬКОГО

Історію шевченкознавства як окремої літературознавчої галузі в українській науці важко маркувати конкретною датою. Дехто висновок його початок від ювілейного засідання Наукового товариства ім. Шевченка у березні 1911 р.¹, однак масове читачке освоєння та активна наукова рецепція Шевченкової поезії, формування основних параметрів критичного осмислення, наукового і популярного видання творів відбулись у Галичині ще в 1870—1890-х рр. „Особливо своїм“ Т. Шевченко став для галичан тим, що його творчість вже з 1860—1870-х років вивчали в школі й університеті. Галичина вимушено стала після десятків репресивних указів московської недоімперії на окупованій Україні інтелектуальним центром для роз'єднаної національної культури, активно включилась у процес наукового осмислення та атрибуції доробку свого найвеличнішого поета. Публікація Шевченкових творів, уведення до шкільних „читанок“ і хрестоматій, в університетській лекторії і спеціальні курси потребували системного літературознавчого аналізу. Суплент, а згодом професор Омелян Огоновський, з огляду на службові обов'язки викладача кафедри української словесності, з перших днів праці у Львівському університеті розробляв курс про творчість Тараса Шевченка, став одним із перших галицьких шевченкознавців. З початку 1870-х років він публікує у „Правді“ багато розвідок про творчість, життєпис, філософсько-естетичні погляди Т. Шевченка. Знаковий народовський часопис, заснований 1867 р. у Львові з ініціативи українських інтелектуалів національно-патріотичного характеру та за ідеологічної й матеріальної підтримки „східняків“ Пантелеймона Куліша й Олександра Кониського, став епіцентром шевченкознавчих студій у другий період свого існування, упродовж 1872—1880 рр., коли номінальним редактором був молодший брат Омеляна — Олександр Огоновський.

„Критично-естетичний погляд на декотрі поезії Тараса Шевченка“ — це перша шевченкознавча стаття Ом. Огоновського у грудневому числі

відновленого журналу за 1872 рік. Проаналізовано головню послання „До Основ'яненка“, розглянуто текст в обставинах усєї ранньої творчості поета, прокоментовано ідейно-художній зміст поезії. У цьому ж часописі впродовж 1873 р. Ом. Огоновський досліджує „Послання землякам“ (С. 24), поему „Неофіти“ (С. 166, 197, 227), баладу „Тополя“ (С. 456), формулює своє бачення філософсько-естетичної концептосфери Тараса Шевченка („Погляд на важніші думки Шевченкові“, с. 114). У „Руській читанці для нижчих клас гімназійських“ за загальною редакцією Юліана Романчука 1879 р. у двох частинах Ом. Огоновський опублікував перші зразки науково-популярної біографії Т. Шевченка, які надовго стали еталонними для шкільної практики, а саме — розвідки „Шевченка Тараса дитинний вік“, „Шевченко маляр і поет“, „Шевченко на науці“. Не вдаючись у детальний аналіз цих шевченкознавчих досліджень², варто підкреслити, що Ом. Огоновський як піонер галузі первісно зосереджував фокус своїх студій не так на художній формі чи естетичних рисах творів, а головню на впливі творів Т. Шевченка на читачів, на рецепції поетичної спадщини та колосальній ролі незвичайної особистості поета в пробудженні

Омелян Огоновський

ні національного українського життя, на синтезі емоції і рації, які промінюють з-під його пера і мають такий величезний вплив на загальний розвиток духовного життя нації. Визначальною рисою Огоновського-літературознавця вже на старті його наукового шляху бачимо увагу до цивілізаційно-культурного чинника, що передбачало трактування літератури водночас як наслідку і причини загального поступу. Цей постулат частково було сформовано ще в епоху просвітництва, бачення утвердилось у добу романтизму та надалі було культивоване серед позитивістів. Так головню і трактував Ом. Огоновський Шевченка-митця, постійно запаралелюючи царину художньої літератури і світ ідей. Можливо, що інспірувала та налаштувала наукову оптику професора-дослідника підставова теза філософії Гегеля, а саме

¹ Степанишин Б. І. Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка в школі: Методична трилогія.— К., 1999.— С. 144.

² Детально і предметно шевченкознавчу парадигму Омеляна Огоновського, передовсім крізь призму його наукових та особистих взаємовідносин з Іваном Франком, досліджено в монографіях автора: Мікитюк В. Іван Франко та Омелян Огоновський: мовчання і діалог.— Львів, 2000.— С. 49—64; його ж. Педагогічні концепти Івана Франка (теорія та методика навчання літератури).— Львів, 2017.— С. 281—295; його ж. Іван Франко в історії української педагогіки.— Дрогобич, 2018.— С. 333—350.

його твердження, що мистецький твір є смисловим втіленням певної ідеї. Безумовно, що Шевченкові тексти для дослідника були інструментом для пізнання культури і психіки українського народу, відповідно через постать самого поета і його життєдолю. Окрім поточних завдань літературного критика, публіцистичного і суспільного акценту, варто підкреслити у стилі Огоновського-науковця увагу до пізнавально-педагогічних функцій уже й історії літератури та якнайбільш скрупульозну та детальну філологічну фіксацію фактичного матеріалу — так дуже загально можна сформулювати особливості кредо Огоновського-шевченкознавця. Паралельно названі шевченкознавчі дослідження були основою лекційних курсів завідувача кафедри української словесності, а згодом будуть акумульовані у відповідних розділах знаменитої „Історії літератури руської”. Тобто Шевченкові твори для Ом. Огоновського — це „історія народу”, „наука про дух”, про „український дух” як окрему і вагомому частину духовної культури людства. Його літературознавча парадигма із самого початку передбачала „народницьку” наукову схему, „народницький” концепт наукової фіксації й осмислення літературного процесу та ідейного наповнення і способу виявлення світоглядної постави через наукову історію національної літератури. І вже така парадигма була в головному посилі антигегелівською, тобто стверджувала роль недержавних народів у цивілізаційному розвитку на відміну від „імперського знання”.

Окремо як „просвітянсько-просвітницький” жанр треба відзначити науково-популярну біографію Т. Шевченка, яку університетський професор опублікував 1876 р. Це — науково-популярна література, „масова” і „нішева”. У підзаголовку книги прямо зазначено адресата цього видання: „Читанка для селян і міщан”, тому автор свідомо обирає просту, дохідливу форму оповіді, накреслює образ національного пророка як звичайної у побуті та демократичної у спілкуванні людини, наголошує надзвичайну силу чуття і співчуття у Шевченковій поезії. Ом. Огоновський упродовж усього тексту послідовно підкреслює невиситимий потяг Т. Шевченка до знань, надзвичайно тепло, з надзвичайною емпатією змальовує дитинство і юність поета. Реалізуючи дуже актуальне для галицького суспільства того часу завдання утвердження єдності двох гілок єдиної української нації, соборності й історичної єдності Русь-України, зазначає: „Коли ж у нас в Галичині тільки півтреті мільона Русинів живить, то на Україні є їх звиш дванадцять мільонів. Шевченко був отже таким самим Русиним, яким є кождий з нас,— він наш брат і приятель правдивий і тим-то і письма його тикаються не лише Українців, але також нас, Галицьких Русинів”³. Послідовно у книжці проводиться думка про жертвовність Т. Шевченка, який свідомо вибрав свій шлях, наголошено численні випадки спроб переманити поета в російську літературу та усвідомлений вибір на користь рідного письменства, рідної мови творчості. У тексті відчувається свідоме прагнення уникати якихось складних сюжетних поворотів, насиченість (часто надмірна!) дидактикою та моралізаторством, та все-таки багата і чиста народна мова (вже не „простонародна”), багатий фактичний матеріал із життя і

художніх творів Т. Шевченка, викладений у простій і доступній нарації для малоосвічених чи малограмотних верств українців Галичини — часто такий жанр передбачав групове читання вголос. Патріотизм автора й виразна національно-просвітницька тенденційність „Читанки” становлять безсумнівну цінність науково-популярного оповідання. Саме так можемо визначити жанр цієї специфічної прози із серії видань „Просвіти” „для народу”. „Його пісні — то ваші пісні, його слава — то ваша слава!.. Народ той, з-посеред котрого вийшов Тарас Шевченко, піднесеться конечно із свого пониження і докаже всьому світу, що тільки в своїй хаті — своя правда, і сила, і воля!”⁴ — оптимістично звертався до свого читача письменник-науковець. Варто наголосити й на тому, що ця нішева літературна продукція (моралізаторські і релігійні оповідання для дітей і молоді, переробки чи передруки агіографічних чи навіть апокрифічних текстів, господарчі поради, абстинентська література та власне „читанки” про життя видатних людей) була відповіддю на запит „популярно-людової” польської літератури цього гатунку, а загально типовим явищем у загальноєвропейському контексті.

Все ж найбільш резонансним шевченкознавчим текстом Ом. Огоновського досі є монографія 1879 р. „Гайдамаки. Поема Тараса Шевченка. Студіум” (Львів, 39 с.). Ом. Огоновський у цій книжці здійснив фаховий філологічний коментар змісту поеми, дуже кваліфіковано як мовознавець дослідив певні „темні місця” тексту, зіставив і переконливо довів, що Шевченкові „Гайдамаки” стосовно поеми „Замок Канювський” Северина Гоциньського є твором абсолютно оригінальним і, на думку критика, більш художньо вартісним. Аналіз Шевченкового твору здійснено на основі класичної філологічної методології, за критеріями і лекалами німецької критики та історіографії, канони якої передбачали деталізований аналіз композиції літературного тексту, переконливого „вірного” характеротворення або ж конструювання образів-персонажів, а також майстерности авторових способів виявлення трагізму героїв. Що цікаво в ракурсі сьогодення „студіум” головним чином спрямований на „позаімперське” середовище, має виразне антиросійське спрямування, позбавлений отої внутрішньої самоцензури, властивій для літературознавців у „московстані”. Антиімперська спрямованість аналізу Шевченкової поеми наскрізна, а для цього Ом. Огоновський не боїться вказувати на численні історичні помилки поета. І вже абсолютно неприйнятною ця монографія була для радянського літературознавства, безумовно, теж наскрізь шовіністичного, натомість український викладач європейського університету головним науковим реципієнтом своєї праці обирає „неросійську” аудиторію. Ом. Огоновський свідомо ігнорує „російську” шевченкознавчу історіографію, передовсім розвідки Михайла Драгоманова сімдесятих років. Якщо коротко і спрощено,— то Ом. Огоновський свідомо чи несвідомо „затіював”, ретушував соціальний аспект і причини Коліївщини, натомість наголосив національний і релігійний чинник як першопричини українського повстання. Очевидно, що такий „ігнор” М. Драгоманова і провокував, і був причиною катастрофічного розриву наукових

³ Огоновський Ом. Житє Тараса Шевченка.— Львів, 1876.— С. 9 (Книжечка „Просвіти”.— Ч. 37).

⁴ Там само.— С. 77.

й особистих взаємин між львівським і софійським професорами, а опосередковано зумовив наукову і політичну полеміку між Ом. Огоновським та Іваном Франком, про що далі.

Советський літературознавчий офіціоз антиімперське прочитання історичного тла у Шевченковому архітворі не культивував, а наголошував на соціальному корінні протистояння. Ом. Огоновський же трактував Шевченків історизм як виразно національно-романтичний, романтичним бачив і його ідейно-політичне послання до свого народу як апологію національної й особистої свободи. Використовуючи інструментарій німецької класичної критики, розглядав поета як пророка, посередника, месю, а його твір як послання, яке, однак, можна аналізувати, шукати внутрішні зв'язки, коментувати логіку композиції, спосіб виявлення трагічного, конструкцію характерів та їхню психологічну мотивацію. Що ж до полеміки про об'єктивність Т. Шевченка чи реалістичність відтворення подій другої половини XVIII ст., то і сьогодні культивують різнопланові історіографічні підходи у питанні про Гайдамаччину, але саме Ом. Огоновський започаткував спільне „антиколоніальне“ прочитання „Гайдамаків“, зокрема з польською антиімперською критикою. І це при тім, що саме деякі сакральні для польського національно-патріотичного середовища процеси й об'єкти великою мірою стали засобом і предметом центрального нарративу Шевченкового твору. Не є секретом, що підкреслено антипольське наголошування в поемі (п'яниці, гвалтівники конфедерати, майже „стібання“ Т. Шевченка над „не позвалям!“, „еще Польська не згінела“) фактично й уможливило цензурний дозвіл у Петербурзі. Тобто, знову ж таки, можемо говорити про безумовну вимушену Шевченкову самоцензуру, який попросту мусив акцентувати відповідно політичні події в надії на дозвіл цензурного комітету. Про те, що Т. Шевченко знав праці і польських історіографів, зокрема М. Чайковського, Є. Бандтке, загальновідомо, але дуже вірогідним бачимо, що обрав оптику „внука гайдамаки“ поет не випадково. Відомою є й реакція Т. Шевченка про своїх „Гайдамаків“ і в розмовах із поляками-засланцями в „степах за Уралом“, але Ом. Огоновський, поєднуючи з польським шевченкознавцем Гвідо Баттаглією про причини повстання й інтерпретацію їх у поемі Т. Шевченка, теж дотримувався думки про можливість формування позиції митця на основі переказів „простого люду“, що не розрізняв, зокрема, конфедератів від розбійників. При тім, Ом. Огоновський у монографії чи не поодинокий в українському літературознавстві другої половини XIX ст. погодився з позитивною оцінкою Барської конфедерації для польської національної історії, визнав найкращі наміри повстанців-патріотів у справі реставрації свого незалежного державного буття. Йдеться про те, що польська історіографія головно вважає це антиросійське об'єднання шляхти дуже мало заангажованим в українсько-польське протистояння 1768 р., а польська літературна критика, зокрема все той же Баттаглія чи Леонард Совінський, не виправданним історично той факт, що саме учасників антицарської конфедерації наш поет зобразив

головними винуватцями та „зло-діячами“ у міжнаціональній трагедії, „чорними характерами“. Без зайвих сентиментів і компліментів для польського національного об'єднання шляхти, селян і міщан, що діяло у 1768—1772 рр. та воювало й із своїми польськими урядовими, і з російськими царськими військами, варто пам'ятати, що Ом. Огоновський писав студіум уже після наступних трьох польських повстань проти російської імперії. Знову ж таки,— імперський принцип правління *divide et impera* стосовно українців і поляків майже завжди був успішним. Тому варто зафіксувати факт того, що український дослідник 1879 р. поділяв негативну оцінку поляка Л. Совінського постати короля Понятовського, який у Т. Шевченка „жвавий“, тобто змальований як позитивний діяч. Для Ом. Огоновського ж, як і для патріотичної польської критики, Понятовський однозначно „наймит Москви“⁵.

Отож в українському літературознавстві системне опрацювання творчості Т. Шевченка розпочалося від часу опублікування повних видань його творів (працьке і львівське), першої біографії авторства Михайла Чалого 1882 р., досліджень сімдесятих років Михайла Драгоманова і, відповідно, згаданих перших академічних праць завідувача кафедри української словесності Львівського університету. Власне, тоді ж розпочалась „боротьба за Шевченка“ між різними ідеологічними і науковими напрямками в українській політиці й літературознавстві. Архетип Т. Шевченка як національного пророка, поета народного, сакрального митця доби романтизму був неминучим і доречним для української національної ідеї. Але вже тоді проти канонізації й одностороннього трактування спадщини й особливо самої постати Т. Шевченка виступив М. Драгоманов. Його праця „Шевченко, українофіли і соціалізм“ вийшла теж 1879 р., й у ній автор унаслідок майже рафінованого соціологічного трактування доробку поета, ігнорування національних чинників у розвитку літератури значно недооцінив інтелектуально-естетичну суть його творчості і, що „найгірше“, інспірував І. Франка „на боротьбу“ проти сакралізації постати Т. Шевченка. Вживаємо лапки для того, щоб висловити суб'єктивний жаль за тим важким і часто попросту „тупикивим“ шляхом, що його обрав І. Франко „з подачі“ свого фатального наставника на початку наукового й мистецького шляху. Новітня наукова методологія філологічних досліджень М. Драгоманова сусідила з космополітичним світоглядом та вірою в ідею соціальної рівності, з ідеалістичним переконанням про можливість консолідованого поступу кількох націй в одному руслі.

Студент І. Франко слухав університетський „спецкурс“, „прелекції“ про Т. Шевченка у викладі професора Ом. Огоновського, про що і писав: „Іменно по поводу праці д. Огоновського про „Гайдамаків“ Шевченка ми й пишемо сю свою замітку. Праця та має надпис: „Гайдамаки. Поема Тараса Шевченка. Студіум д-ра Омеляна Огоновського“, і була насамперед читана автором на університетських прелекціях, відтак оголошена друком в „Правді“ 1879 р., а також видана окремою відбиткою“⁶. Цей „диптих“ молодого критика дуже

⁵ Огоновський Ом. Гайдамаки. Поема Тараса Шевченка. Студіум.— Львів, 1879.— С. 7—12.

⁶ Франко І. Причинки до оцінення поезій Тараса Шевченка. І. „Гайдамаки“ // Франко І. Додаткові томи до Зібрання творів у п'ятдесяти томах.— К., 2008.— Т. 53: Літературознавчі, фольклористичні, етнографічні та публіцистичні праці, 1876—1895 / Ред. тому Є. Нахлік.— С. 29.

контroversійний і неоднозначний, донедавна для масового читача доступною була лише друга частина розвідки („Темне царство“), надрукована у 26 томі 50-томовика, а перша частина статті „Причинки до оцінення поезій Тараса Шевченка“ (І. „Гайдамаки“. 1. Чи можна „Гайдамаків“ назвати поемою історичною? 2. Чи можна „Гайдамаків“ назвати найкращою поемою Шевченка в естетичнім згляді?) переопублікована тільки у довиданому 53 томі 2008 р. Текст Т. Шевченка став у полеміці І. Франка та Ом. Огоновського не так об'єктом, як засобом політичної, світоглядної полеміки з народовським табором, передусім із своїм ще недавно університетським викладачем, реалізацією світоглядної програми М. Драгоманова. Ілюзорність сподівань М. Драгоманова про можливість цивілізованої міжнаціональної співпраці української і російської культури в умовах української бездержавності сам І. Франко згодом назве „сентименталізмом фантастів“ і „фарисейством“, уважатиме гасла „інтернаціонального єднання народів“ такими, що камуфлювали змагання до панування однієї нації над іншою⁷. Але це вже будуть його світоглядні переконання на зламі століть, а тоді двадцятип'ятирічний І. Франко поділяв доктрину свого наставника і для ієрархічного розподілу літературного процесу застосовував відповідні параметри: історичний спосіб оцінки літературних явищ і зовнішні чинники як визначальні для розвитку письменства. Тобто — генетичний детермінізм. „Дві хиби нашої школи і нашого образования — застарілість наукової методи і застарілість самих поглядів на жите, світ і історію — не давали розвинути у нас критичній думці“⁸, — жорстко писав І. Франко в розгорнутій рецензії на монографію Ом. Огоновського про поему „Гайдамаки“, визначаючи методологію критика як формально-естетичну. Наголошував на „не-історичності“ „Гайдамаків“ через вказування помилки Т. Шевченка у використанні історичних подій (неможливість зустрічі у Лисянці Гонти і Залізняка, „не-вбивство“ синів Гонти, обставини смерті батька Оксани та ін.). У першому підрозділі розвідки „Чи можна „Гайдамаків“ назвати поемою історичною?“ І. Франко, зокрема, зазначив: „Д[обродій] Огоновський стараєсь оминуть се питання. Він часом, бачиться, се потверджує, але часто вигороджує історію від тотожності з поемою і признає, що Шевченко мало знав історію України взагалі, а Гайдамаччини поособно. Та все-таки з його невиразного в тім згляді представлення виходить щонайменше те, що історично вірно писані Гонта, Залізняка, уманська різня, а що найголовніше — що вірно схоплений сам характер Коліївщини, нібито „последні змагання люду козацько-українського за правду і волю“⁹. Намагаючись будь-що „побороти“ Ом. Огоновського, молодий критик часто вдається до заперечення художньої вартости поеми, щоб показати неспроможність суперлятивних оцінок і суджень автора студіуму про Шевченкову „драму для читання“. Такий спосіб аналізу був непродуктивним і певною мірою некоректним стосовно романтичного твору. І. Франко зробив у статті висновки, що молодий Т. Шевченко не володів достатньою інформацією

про історію України того періоду. А головне, що критик заперечував національні і наголошував на соціальних причинах Коліївщини, вказував на поетове бачення подій із табору „соціальних низів“. Врешті, обидва літературознавці були солідарні в оцінці джерел, із яких черпав інформацію про Коліївщину поет. Якщо узагальнити цей полемічний вузол між Ом. Огоновським й І. Франком, то йшлося про сутність і право письменників на *художній історизм* — звернення в літературі до історичних ситуацій для змалювання сутности та діяльності людини через призму сучасних філософських ідеологем, для впливу на сучасний соціум через контекст історичних подій. Першими кроком до минулого здійснили романтики, які прагнули віднайти та „оживити“ невідому чи, як вони вважали, сфальсифіковану дійсність, заперечували раціоналістичну історіографію просвітництва. Шукаючи „історичну правду“, романтики прагнули заново відкрити людську індивідуальність (на противагу космополітизму просвітництва), побачити світ так, як його сприймала конкретна людина, що належить до певного народу і живе в окресленій епосі. „Всяка людська індивідуальність є національною, історичною та індивідуальною“ — ось хрестоматійна формула Й. Г. Гердера, одного з головних теоретиків романтизму. У пошуках „правди історії“ відбувалася міфологізація життя минулих епох, переважно — середньовіччя. Історизм постав у добу романтизму і мав великий вплив на подальший розвиток літератури, навіть реалістичної; притаманний усім літературним родам, але найбільше проявився в епосі. В українській літературі у 30—40-х рр. XIX ст. принцип історизму помітний у творчості Т. Шевченка, М. Костомарова, П. Куліша; у другій половині XIX ст. в історичній романістиці М. Старицького, І. Нечуя-Левицького та навіть самого І. Франка. І. Франко у рецензії занадто старанно дотримувався доктрини М. Драгоманова, тому в багатьох моментах дуже різко „судив“ романтичний текст Т. Шевченка з точки зору сучасного літературного процесу, застосовуючи мірила натуралістично-реалістичної школи. А завзяття і полемічний максималізм у намаганні побороти „професорське літературознавство“ зумовили той результат, що його прийнято описувати метафорою про коней та оглоблі — невинувато зазнав недооцінки вже Шевченко-поет.

Узагальнюючи, можна сказати, що для Франка-критика в рецензії на студіум Ом. Огоновського провідною стала теза про рівновеликість, рівнозначність інтелекту і поетичної фантазії, про можливість органічного їх поєднання і реалізації суспільно-цивілізаційної функції мистецтва, а Ом. Огоновський наголошував на „місійності“ літератури, на її „ідеалізмі“, на дидактично-виховній функції. І. Франко стверджував, що література може на рівні з наукою, але властивими для неї засобами образности і фікції, розкривати і корегувати психічний і соціальний стан суспільства, Ом. Огоновський же, як й інші традиціоналісти, декларував автономність мистецтва та заперечував утилітарність літератури. Проте тут раціоналістичний підхід І. Франка збігався з романтич-

⁷ Див.: Франко І. Поза межами можливого // Франко І. Зібрання творів: У 50 т.— К., 1986.— Т. 45.— С. 276—285; його ж. Суспільно-політичні погляди М. Драгоманова // Там само.— С. 423—438.

⁸ Франко І. Причинки до оцінення поезій Тараса Шевченка. І. „Гайдамаки“.— С. 28.

⁹ Там само.— С. 30.

но-національним його опонента, адже фактично Ом. Огоновський, як і його попередники і наступники, оцінював літературний процес під кутом відповідності із своїм світоглядом, що базувався на релігійному дусі, морально-етичних християнських засадах і консервативному патріотизмі. Джерела Франкового не-сприйняття твору і закиди щодо „не-послідовності“ і „не-пластичності“ образів — у декларативному запереченні свободи естетичних правил, характерних для романтизму, у відторгненні властивого для більшості тодішньої української культурної еліти романтичного бачення і прочитання минулого свого народу. Романтичний герой із традиційною атрибутикою — індивідуалізмом, фаталізмом долі, демонічними розбуялими пристрастями і непомірною ліричністю, — видавався для Франка-раціоналіста анахронічним та вже не на часі, як загалом був уже вчорашнім днем сам жанр романтичної поеми, що його все ще активно культивувала частина тогочасного галицького письменства, а для І. Франка (М. Драгоманова!) необхідно вбачалась соціально-психологічна проза. Аналіз Шевченкових „Гайдамаків“ у І. Франка був ускладнений політичним протистоянням із доволі консервативним (і цей епітет має тут головну позитивну конотацію, тобто — національно-патріотичний, релігійний, народно-моральний) народовським табором українського національного руху. І. Франко не захотів переопубліковувати першу частину диптиху за свого життя, що непрямом означало зміну його поглядів та оцінок на свою ж працю і на творчість власне Т. Шевченка, натомість оцінки російської ментальності, судження про імперську „силу орди“ як ніколи актуальні і пророчі у другій загальнодоступній частині студії про поему „Сон“: „Про кінець темного царства не може бути й сумніву, коли поет у остатнім уступі „Сну“ розкусив найбільшу його загадку, всевладність царя. Відки пливе та всевладність? Чи з справдішньої сили самодержця? Зовсім ні. Його сила власне в тих, котрі в нім бачать свою силу, в його рабах і знарядях. Без них він безсильний, без нього вони безсильні. Отже, де ж лежить їх спільна сила? Власне в тих путах, що сковують їх одних з другими. Вони сильні тим, що вони невольники й нелюди (розрядка Франкова.— В. М.). А скоро і в їх серцях защемить людське почуття, збудиться бажання волі, тоді й страшна їх сила розвіється, тоді настане кінець темного царства, де „ні власті, ні кари“, розпочнеться нове царство, царство братолюбія між людьми“¹⁰. Очевидно, що советська цензура допустила публікацію цього тексту, поза як сприймала його виключно як „антицарський“, а не „протимосковитський“! Парафразом цього шевченкознавчого діалогу між Ом. Огоновським та І. Франком власне й може бути процитований абзац, який засвідчує прозорливість ще молодого критика щодо сутності московської імперської „темноти“, вказування органічної для росіян „рабської ментальності“, неймовірної для будь-якої цивілізованої нації „любви народу до свого ката-самодержця“ і, попри все, підтримку „нелюдів“ свого царепутя, що їх „опутав“ і який жене своїх рабів у „м'ясні штурми“. Очевидними є також ілюзії 25-річного І. Франка про „царство братолюбія“,

в Ом. Огоновського ж, якому також дорікали, що прийшов він у народовський табір з москвофільського (русофільського), вже злуди не було.

Варто зазначити, що шевченкознавчі студії аж ніяк не стали „каменем спотикання“, джерелом розбрату між Ом. Огоновським і І. Франком. Навпаки, Шевченкова спадщина радше поєднала обох науковців 1890 р., коли НТШ і „Просвіта“ вирішили спільно видати великим накладом усі твори геніального поета. Ом. Огоновський як завідувач кафедри української словесності Львівського університету, голова „Просвіти“ та керівник Філологічної секції НТШ в одній особі став головним редактором і головою комітету. Цей „Кобзар“ вийшов у світ упродовж 1892—1893 рр. у двох томах. Наголосимо тут на непростих суспільно-національних процесах того часу (утворення Радикальної партії, „Нова ера“ та ін.), що перешкоджало залученню науковців „різномастних“ таборів до проєкту. Практично народовське партійне крило (передусім Кость Левицький) старалось зробити це видання підцензурним, консервативно-релігійним, і таким робом намагалися вивести І. Франка з проєкту, монополізувати цю справу у рамках одного ідеологічного напрямку. Ом. Огоновський зумів перебороти вузькопартійні амбіції свого оточення, про що його партійний опонент писав так: „Замічу ще, що проф. Ом. Огоновський перший рішуче спротивився думці розв'язання шевченківського комітету і прийняв над ним дальший провід і що комітет розділив між себе роботу над виданням Шевченка, котре ще сього року, надіємось, буде в руках читаючої громади“¹¹. „Читаюча громада“ отримала „Кобзар“ 1892—1893 р. у двох томах (планували у 4-х), 4-х частинах. Скомпонував першу частину (романтичний період творчості до першої подорожі в Україну, до 1843 включно) власне головний редактор; другу частину (доба Кирило-Мефодіївського товариства, до половини 1847) підготував Володимир Коцовський; за третю частину — творчість Шевченка на засланні до 1857 — відповідав Іван Франко, а четверту — спадщину поета після заслання, псалми і драму „Назар Стодоля“ — оформляв Олександр Барвінський. Ом. Огоновським було „Вступне слово“ про життя і літературну діяльність Т. Шевченка, а в кінці другого тому були зібрані „замітки“ до матеріалу всього зібрання. Кожний том складався з двох відділів, що вводили у відповідний етап творчості поета: „напрямок романтично-національний“, „політично-національний“, „суспільно-національний“, „реалістичний“. Композиційно „Кобзар“ за редакцією Ом. Огоновського контамінував класичну (філологічну, формально-естетичну) та історичну школи. Останню головню реалізували І. Франко та М. Драгоманов, які так чи так приклалися до систематизації і комплектації Шевченкової поезії, а критикою фактологічних помилок стимулювали дослідницький процес. М. Драгоманов, егоїстично застерігав І. Франка від „ухилів до народовців“, готував своє видання творів Т. Шевченка, а дізнавшись про залученість І. Франка до народовського проєкту, саркастично писав із Софії в березні—квітні 1890 р.: „А вже Ви з Огоновським возведете Шевченку та й собі *monumentum aere*

¹⁰ Франко І. Темне царство. Причинки до оцінення поезій Тараса Шевченка // Франко І. Зібрання творів...— К., 1981.— Т. 26.— С. 152.

¹¹ Франко І. В справі нового видання Шевченка // Там само.— К., 1986.— Т. 43.— С. 357.

perennius¹². Саме тоді І. Франко збирався скласти „екзамен докторський”, писати в Ом. Огоновського докторат й узгоджував тему. Категорична вимога університетського професора („Прошу, щоб то була справді література, а не політика“) зумовила послідовну відмову від двох тем докторської праці („Літературний рух Русинів 1848 р.“ та „Політична поезія Т. Шевченка 1840—1846 рр.“)¹³. Тема докторської праці про творчість Т. Шевченка набула вигляду „Політична поезія Шевченка 1844—47 рр.“, і І. Франко встиг написати „Вступ“, у якому параметри шевченкознавчих досліджень свого гіпотетичного наукового керівника окреслював із зрозумілих причин дещо інакше, ніж у приватному листуванні з М. Драгомановим: „В останньому часі появилася й перша систематично зложена біографія й оцінка всіх важніших праць поета пера д-ра Ом. Огоновського. Однак праця та, хоч вповні відповідає своїй цілі, яко одне огниво в великій ланцюзі систематичного огляду всієї літератури русько-української, з конечності мусила обмежитися на головних фактах і не могла входити в подробиці; а тим менше могла виявити перед нами живий образ Кобзаря як чоловіка, артиста й громадянина на тлі свого часу й своєї суспільності“¹⁴. Консервативного Ом. Огоновського не задовольняв погляд на поета як „громадянина свого часу і своєї суспільності“, адже професор австрійського університету у Львові всіляко уникав конфронтації з віденським істеблішментом, „політичної“, а тим більше — соціалістичної риторики.

Все ж таки, велична постать Т. Шевченка стала з'єднувальною ланкою між представниками двох різних ідеологічно українських угруповань, що по-своєму, але працювали для розвитку національної культури. З певністю можемо стверджувати, що

співпраця І. Франка з Ом. Огоновським, Ол. Барвінським, Ю. Романчуком, Ф. Вовком, О. Кониським, а згодом — В. Доманицьким, створила умови історичного та генетичного студювання спадщини Т. Шевченка, впровадженого в українському літературознавстві від праці М. Драгоманова „Шевченко, українофіли й соціалізм“, утверджувала історичну методологію шевченкознавчих досліджень, стимулювала збирання фактологічного матеріалу про життя поета та студії про його творчість, забезпечила вищий рівень проникнення у глибинну сутність Шевченкової поезії і літературознавчий синтез його доробку. Вже Франкове двотомове видання „Кобзаря“ 1908 р., здійснене у рамках діяльності Філологічної секції Наукового товариства ім. Шевченка, стало зразком як для майбутніх видань, так і книгою-бестселером для всіх українців, лектурою і підручником для галицьких шкіл і гімназій.

Основні наукові методологічні засади осмислення національного світогляду і художньо-естетичної винятковості поезії Т. Шевченка були сформувані саме за участі Ом. Огоновського та інших шевченкознавців кінця XIX ст., а його історіографічні напрацювання та шевченкознавчі студії невдовзі протистояли масштабним фальсифікаціям радянського „шевченковбивства“, коли генія „одягали у кожух“, робили атеїстом-сокирником, „інтернаціоналістом“ із закличками до „возз'єднання з великим російським народом“ та ін. Розділ про Т. Шевченка в „Історії літератури руської“ Ом. Огоновського [Частина 2, відділ 2 (Поезія лірична), с. 442—578], виданої накладом Товариства імені Шевченка у Львові 1889 р., заслужено став класикою шевченкознавства.

Володимир МИКИТЮК

ІВАН ПУЛЮЙ У ВИМІРІ СВІТОВОГО НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ПРОГРЕСУ

Не спиняючись на деталях біографії та наукової творчості Івана Пулюя, яка більше пов'язана з Австро-Угорщиною та Чехією і порівняно добре висвітлена іншими дослідниками¹, звернемо увагу на маловідомі для українського читача факти наукової діяльності І. Пулюя, що стосуються Франції та частково інших країн. Пошукові дослідження ми проводили у наукових бібліотеках Université PSL-ESPCI Paris, Sorbonne Université, Французького фізичного товариства, Страсбурзького університету, Національної консерваторії мистецтв і ремесел (Conservatoire National des Arts et Métiers, CNAM) за що автор висловлює найщирішу подяку

керівництву вказаних бібліотек за надану допомогу, а також Посольству Франції в Україні, науково-освітній державній агенції Campus France за підтримку можливості проводити дослідження у вказаних французьких наукових центрах.

У науковому музеї CNAM² ми виявили низку цінних наукових артефактів — оригінальних ламп і приладів І. Пулюя, які демонстрували на Першій світовій виставці з електротехніки в Парижі (Exposition internationale d'Électricité a Paris, EIE Paris) з 15. 08—15.11 1881 р. Детально про це, а також про невідомий лист І. Пулюя фізику Гендріку Лоренцу, йдеться у публікаціях³.

¹² Листування Івана Франка та Михайла Драгоманова / Редкол.: І. Вакарчук, Я. Ісаєвич (співголови) та ін.— Львів, 2006.— С. 343.

¹³ Там само.— С. 326.

¹⁴ Франко І. Вступ до докторської дисертації „Політична поезія Шевченка 1844 — /18/47 рр.“ // Франко І. Зібрання творів...— К., 1980.— Т. 27.— С. 246.

¹ Гайда Р., Пляцко Р. Іван Пулюй. Життя і творчість.— Львів, 2019.— 220 с.; Іван Пулюй: Збірник праць / За заг. ред. В. Шендеровського.— К., 1996.— Т. 1.— 712 с.

² [Електронний ресурс].— Режим доступу: <https://www.cnam.fr/portail/accueil-conservatoire-national-des-arts-et-metiers-821166.kjsp>

³ Петрик М. Про нього пам'ятає Париж. До 175-ти річчя Івана Пулюя // Світогляд.— К., 2021.— Т. 3 (89).— С. 34—41; його ж. Лист Івана Пулюя лауреату Нобелівської премії в галузі фізики (1902 р.) Гендріку Лоренцу та ін.— [Електронний ресурс].— Режим доступу: <https://ntsh.org/sites/default/files/petryuk.pdf>

Виставкова зала палацу Індустрії в Парижі, де проходила міжнародна виставка „Exposition Internationale d'Electricité a Paris”. 1881 р.

У науковому музеї CNAM зберігаються колекції машин, моделей, винаходів світу, створені, починаючи від кінця XVIII ст. і до сьогодні — понад 100 тисяч експонатів. Прилади і лампи І. Пулюя тут виставлені поряд з такими найзначущішими

Фасад головного корпусу Національної консерваторії мистецтв і ремесел (Conservatoire National des Arts et Métiers, CNAM)

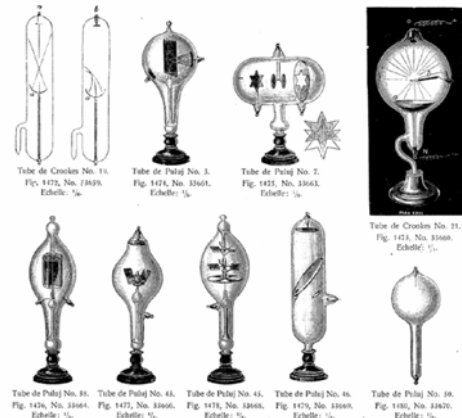
винаходами, як перші комп'ютери Блеза Паскаля, фотографічна лабораторія Дагера, електродинамічна машина Зенобла Грамма, кінематограф братів Люм'єр, телеграфічні приймачі Гвійо і Діні, хімічна лабораторія Лавуазьє, Вольтів стовп, „вог-

Фосфорцидана лампа І. Пулюя для дослідження X-променів серед експонатів CNAM Першої світової виставки з електротехніки в Парижі 1881 р.

няний“ віз Кюньо, телеграф Шаппа, апарат Белла, спектрограф Ньютона, циклотрон Жоліо Кюрі, еталони мір і ваг та ін.

Наукове обладнання для фізичних лабораторій провідних університетів Європи. Наукова бібліотека CNAM зберігає низку каталогів різних європейських фірм, які виготовляли наукове обладнання для лабораторій провідних університе-

Зразки ламп І. Пулюя та В. Крукса

тів та індустріальних і медичних центрів Європи. В каталозі⁴ подано лабораторний стіл компанії „Max Kohl A. G.“, що виготовлявся на замовлення і комплектувався трубками і приладами Крукса, Ленарда, Пулюя, Рентгена, Томсона, П. Кюрі та ін. Зазначено, що дві такі лабораторії були поставлені в Україну — в Чернівецький Collège de Tchernowitz і Катеринослав (теперішній НУ „Дніпровська політехніка“).

У каталогах бібліотеки CNAM подано описи основних типів ламп Пулюя, у тому числі для дослідження X-променів⁵, частина з яких тут зображена.

Використання наукових результатів І. Пулюя у навчальних підручниках університетів і вищих інженерних шкіл Франції. Професор Габріель Ліппман, лавреат Нобелівської премії з фізики 1908 р. „За створення методу фотографічного відтворення кольорів на основі явища інтерференції“, видав підручник „Термодинаміка“ для викладання в Паризькому університеті Сорбонна⁶. У підручнику є посилання на праці І. Пулюя, зокрема, на сторінках 17—21 детально описано його фізичний дослід для вимірювання фізичного теплого еквівалента з використанням відповідного приладу, що експонувався на Міжнародній виставці у Парижі 1878 р. Відзначено його переваги та рекомендовано для використання у підготовці студентів фізичних спеціальностей. Книгу багато разів перевидавали і використовували у багатьох університетах Європи, США та інших країн.

Підручник „Курс фізики“ для Вищої політехнічної школи, Т. 1. Інструменти вимірювання. Гідростатика. Молекулярна фізика. Підручник підготовлений професором Сорбонни і Вищої політехнічної школи Парижа Жілем Жаменом і доповнений та виданий Едмондом Марі Буті, професором факультету наук Сорбонни⁷.

⁴ Kohl M. Appareils de physique: catalogue n. 22.— Paris, 1905.

⁵ Там само.

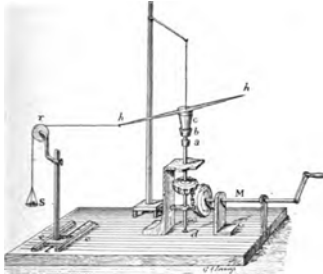
⁶ Lippmann G. Cours de Thermodynamique. Professe a la Sorbonne.— Paris, 1889.— 252 p.

⁷ Jamin J. Cours de Physique pour l'École Polytechnique Supérieure, Tome Premier. Instruments de Mesure. Hydrostatique.— Paris, 1891.— 248 p.

PRINCIPE DE L'ÉQUIVALENCE

47

Expériences de M. Puluj (1). — Ces expériences, antérieures à celles de M. Rowland et aux dernières de M. Joule, remontent à 1875. Elles utilisent la chaleur dégagée par le frottement de deux pièces creuses, affectant la forme de cônes tronqués. De ces deux pièces, l'une reste immobile et constitue le calorimètre ; l'autre frotte contre elle et reçoit

son mouvement d'un système de deux roues d'angles mues par une manivelle M (fig. 1). Le travail, transformé en chaleur, est mesuré au moyen du système tenseur *hhrS*.

Les deux cônes sont en fonte finement polie, et s'ajustent

(1) *Sitzungsberichte der K. Akademie der W. in Wien*. 1875, mars à juin.

THERMODYNAMIQUE.

2

Сторінка підручника Г. Ліппмана із схематичним зображенням приладу І. Пулюя для вимірювання механічного еквівалента теплоти

Оцінка внеску Івана Пулюя у дослідження катодних променів Нобелівським лауреатом з фізики за 1906 р. сером Джозефом Джоном Томсоном.

Сер Джозеф Джон Томсон (Joseph John Thomson; 1856—1940) — англійський фізик, професор Кембриджського університету, лауреат Нобелівської премії з фізики (1906) за заслуги в галузі теоретичних та експериментальних досліджень провідності електрики в газах, серед яких найважливіше — відкриття електрона, ізотопів і винаходу мас-спектрометра.

Дж. Томсон

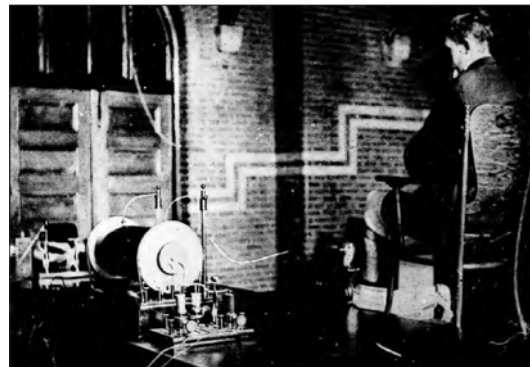
Дж. Томсон у своїй монографії „The Discharge of Electricity Through Gases“, виданій 1898 р., в основу якої лягли прочитані ним лекції з нагоди святкування півстоліття Принстонського університету, вказав справжній внесок І. Пулюя у дослідження катодних променів⁸. Дж. Томсон у своїх дослідках використовував трубки класу Крукса-Пулюя і на основі досліджень І. Пулюя відкрив електрон, при цьому дав належну оцінку його внеску у вивчення природи катодних променів. Не надаючи переваги своєму землякові В. Круксу, Дж. Томсон об'єктивно охарактеризував внесок кожного з цих двох дослідників світового рівня. В іншій своїй праці Дж. Томсон також згадує дослідження причини появи фосфоресценції І. Пулюєм та іншими вченими з використанням газорозрядних трубок⁹.

⁸ Thomson J. J. *The Discharge of electricity through gases: Lectures delivered on the occasion of the sesquicentennial celebration of Princeton University.*— New York, 1898.— 204 p.

⁹ Thomson J. J. *Cathod Rays // Philosophical Magazine and Journal of Science. Series 5.*— 1897.— Vol. 44 (269).

¹⁰ Cox J. *The new photogrephy with rapport of a case in which a bullet was photjgraphed in the leg.*, McGill University // *Montreal Medical Journal.*— 1896.— Vol. XIV.

Оцінка досліджень Х-променів І. Пулюєм і застосування його ламп у медицині. Одну з перших оцінок внеску І. Пулюя в дослідження Х-променів та ефективності застосування ламп його власної конструкції зробив завідувач кафедри експериментальної фізики (сьогодні кафедри Ернста Резерфорда — у 1898—1916 рр. цією кафедрою завідував лауреат Нобелівської премії з хімії 1908 р. Е. Резерфорд) — одного з найстаріших університетів Канади — МакГілл (McGill University, Монреаль), професор Джон Кокс. 1896 р. він опублікував перший канадський звіт про використання „нової фотографії“, отриманої ним з допомогою трубки І. Пулюя, яку він придбав у Європі у зв'язку з клінічним випадком у Монреальській лікарні загального профілю. Робота професора

Установка проф. Дж. Кокса для дослідження Х-променів на основі лампи І. Пулюя на кафедрі експериментальної фізики університету МакГілл (Монреаль)

Д. Кокса в галузі Х-променевої візуалізації невидимих біологічних зображень¹⁰ кваліфікує його як першого канадського фізика-медика в галузі широкого використання Х-променів у медицині. Стосовно досліджень І. Пулюєм катодних променів Д. Кокс підкреслив, що „доктор Пулюй з Відня заперечив думку Крукса і провів ретельні дослідження, щоб довести, що промені були потоками не молекул газу, а частинок, фактично вирваних із самих катодів“. Також він зазначив, що трубка І. Пулюя є найкращою серед перевірених на той час, ще й вказав номер 3080 у каталозі: Гайслер, Бонн (ціна 15 марок).

На цьому обладнанні І. Пулюя в університеті МакГілл на кафедрі експериментальної фізики проводили дослідження Нобелівські лауреати Ернст Резерфорд, Фредерік Содді, Отто Ган та ін.

Оцінка внеску І. Пулюя в дослідження Х-променів та їх застосування у медичних клініках Парижа французькими дослідниками. Низка публікацій виїшла під егідою франкомовного наукового журналу „La Nature“, що

Зроблене Дж. Коксом лампою І. Пулюя фото живої руки, на якій видно кістки, 1896

Титульна сторінка одного з номерів журналу „La Nature“

Титульна сторінка книги Ж. Віту „Les Rayons X et la photographie de l'invisible“ („X-промені та фотографія невидимого“), 1896

видавався в Парижі й висвітлював нові досягнення науки у світі та їх застосування. Засновником і довголітнім головним редактором „La Nature“ був Гастон Тісандьє.

Опублікована серія книг, які детально висвітлювали світові наукові результати і досягнення та їх застосування. Однією з таких є книга Жоржа Люсьєна Віту (1862—1933), французького лікаря, наукового журналіста¹¹.

Автор зазначає, що лампи І. Пулюя використовували Альберт Лонд — засновник лабораторії радіології шпиталю Пітьє-Саль-Петрієр (Pitié-Salpêtrière Hôpital, Paris), французькі винахідники фотографії брата Август і Луї Люм'єр, фізик

Альберт Лонд робить радіографію руки пацієнта з допомогою фосфоресцентної лампи І. Пулюя

М. Пильчиків з Одеси, лікар Малиновський з Києва та ін.

Ж. Віту підкреслює найкращі характеристики лампи І. Пулюя у порівнянні з іншими відомими конструкціями, зокрема, стверджує, що, „використовуючи трубку Пулюя, значно більш флуоресцентну, ніж звичайна трубка Крукса, і збуджуючи цю трубку струмами Тесла, вдалося скоротити час експозиції спершу до кількох хвилин, згодом до тридцяти і, нарешті, до двох секунд“.

Pitié-Salpêtrière Hôpital — одна з найстаріших лікарень Франції, головна медична установа Парижа, включаючи відомий університетський центр Sorbonne Université UPMC Paris 6, основними завданнями якого є лікування, навчання фахівців і наукові дослідження в медицині. Цей науковий заклад світового рівня єднає багаторічна наукова співпраця з Тернопільським національним технічним університетом імені Івана Пулюя в галузі цифрового аналізу, моделювання на ітеративному планшеті когнітивних сигналів кори головного мозку та оцінки їх впливу на механічні розлади неврологічних рухів пацієнтів зі симптомами тремору (критичними хворобами Паркінсона та Альцгеймера). Тут проходили наукові стажування науковці та аспіранти ТНТУ ім. Івана Пулюя в рамках спільних наукових проєктів і міжнародних програм (Д. Михайлик, І. Мудрик, М. Петрик).

Стисло наведені у статті факти, виявлені автором у маловідомих українському суспільству наукових джерелах, ще раз підкреслюють, що І. Пулюй насправді є вченим світової слави, який формував науково-технічний прогрес кінця ХІХ — початку ХХ ст. Він був предтечею розвитку нових напрямів фізичних досліджень, які змінили світ. Його наукові результати і винаходи забезпечили становлення нових наукових шкіл і формування цілої плеяди Нобелівських лавреатів (Дж. Томсон, Г. Ліппман, Е. Резерфорд, Ф. Содді, О. Хан та ін.). Лампи І. Пулюя започаткували нові напрями медичної фізики та радіологічної медицини у низці світових медичних центрів.

Михайло ПЕТРИК

Головні будівлі медичного факультету Сорбонни та головна лікарня Парижа Hôpital Pitié-Salpêtrière на бульварі Hôpital, де вперше у Франції почалось використання ламп І. Пулюя Альбертом Лондом у лабораторії радіології

¹¹ Vitoux G. Les Rayons X et la Photographie de l'Invisible.— Paris, 1896.— 240 p.

ПОЧЕСНИЙ ЧЛЕН НТШ ІВАН ВЕРХРАТСЬКИЙ І ЙОГО ЕНТОМОЛОГІЧНА ЗБІРКА

Такі слова Іван Верхратський написав у своїй праці „Річ про Григорія Квітку-Основяненка“ (Львів, 1878). Багато праць були ним підготовлені за пам'ять про видатних діячів, яких вважав конечним вшанувати: „Доктор І. Яхно: згадка посмертна“, „Доктор О. Огоновський: посмертна згадка“, „Доктор Ю. Целевич: згадка посмертна“, „Маркіян Шашкевич: річ Пр. І. Верхратського в 30-ті роковини смерті М. Шашкевича“, „Михайло Полянський: згадка посмертна“ та ін. Традиція опису життєвого шляху, доробку знаних представників національної науки і культури та спогадів про них триває і до сьогодні. Тому є багато робіт, присвячених Іванові Верхратському — багатогранній особистості, що поєднувала у своєму житті педагогічну та громадську діяльність: учений, один із засновників НТШ у Львові та активний його діяч, філолог, поет, перекладач і природознавець. У цій статті висвітлено життєвий шлях видатного українця під призвою дослідження, яке його захопило з дитинства, — ентомологія.

Народився І. Верхратський 26 квітня 1846 р. у селі Більче-Золоте (нині Чортківського р-ну Тернопільської обл.) у родині місцевого пароха о. Григорія Верхратського та Йосипи Більхович¹. У Григорія та Йосипи було четверо дітей, серед яких Іван був наймолодшим. Саме матері завдячували діти освітою та духом національної гордості. Малому хлопчикові не виповнилося і двох років, як помер батько. 1848 р. мати Івана втратила одночасно батька, чоловіка та шестилітню дочку. Вона з дітьми проживала в Більче-Золотому ще два роки у свого родича, священника І. Стрембичького. Восени 1850 р. родина переїхала до Львова².

1854 р. І. Верхратський розпочав навчання в першому класі головної „руської“ школи, де старанно вивчає українську мову, що була обов'язковою. У той час панувало „язичіє“ і не було виробленого

*Пам'ять мужей святивших жизнь для загального добра,
для добра народу, не гине з їх смертю,
но передає ся яко дорогоцінна спадщина од
рода в род, щоб ободряти будуці покоління і поощряти їх ко
дальшим подвигом в ділі народнім¹*

Іван Верхратський

Іван Верхратський

єдиного правопису⁴. 1857 р. І. Верхратський вступив до Львівської руської гімназії. У юнака була думка стати священником. Проте під час навчання він захопився вивченням природничої історії під впливом свого вчителя Северина Плахетка, що згодом викристалізувалося в серйозні наукові дослідження⁵. Майбутній учений збирав колекції комах, гербарій, писав наукові замітки.

З опублікованих робіт Івана Григоровича з дослідження фауни та біології метеликів ми дізнаємося, що перші збори провів ще влітку 1859 р. в околицях Львова, а саме у Голоску, Кривчицях, Лисиничах, на Пісковій горі, Високому Замку, у Винниках і лісах Білогорщі⁶, тобто коли йому було лише 13 років.

1862 р. помирає матір І. Верхратського. У той важкий для нього час не залишає улюблене заняття, продовжує дослідження лепідоптерофауни, про що свідчать згадки зборів у його публікації „*Motyle większe Stanisławowa i okolicy*“⁷. Крім Львова та його околиць, ареал досліджень розширився на

місто Янів (тепер Івано-Франкове)⁸.

Після закінчення гімназії він самотужки вступає на природничий відділ філософського факультету Львівського університету (1865), де студіює природознавчі науки, а також мовознавство. Вже в той час його захоплення переростають у наукові пошуки, і 1864 р., коли автору не виповнилося і 19-ти років, у світ виходить друком перша частина однієї з найвідоміших його праць „Початки до уложення номенклатури і термінології природописної народної“⁹. У праці наведено кілька тисяч україн-

¹ Верхратський І. Річ про Григорія Квітку-Основяненка.— Львів, 1878.— 40 с.

² Заморока А. М. Одна людина: Ян Григорій Верхратський. Станіславівський натураліст.— [Електронний ресурс].— Режим доступу: <http://www.naturalist.if.ua/?p=160> (13. 12. 2024).

³ Городецька О. В. Науково-педагогічна діяльність Івана Верхратського (1846—1919): Дис. ... канд. педагогічних наук.— К., 2011.— С. 70—71.

⁴ Верхратський І. Наша правопись.— Львів, 1913.— С. 3.

⁵ Кобів Ю. Й. Творчі українського природознавства Іван Верхратський та Микола Мельник // Аксіоми для нащадків: українські імена у світовій науці: Збірник нарисів / Упоряд. О. Романчук.— Львів, 1992.— С. 495—511.

⁶ Werchratski J. *Motyle większe Stanisławowa i okolicy* // *Sprawozdanie Komisji Fizyograficznej*.— Kraków, 1893.— Т. 28.— С. 182—183, 191—192.

⁷ Там само.— С. 182, 185—186, 192.

⁸ Там само.— С. 180, 185, 187—188, 190.

⁹ Верхратський І. Початки до уложення номенклатури и термінології природописної, народної.— Львів, 1864.— Вип. 1.— 18 с.

ських назв рослин, звірів, птахів, комах та інших безхребетних з їх німецькими відповідниками.

1868 р. після закінчення університету, не отримавши стипендію на продовження навчання за кордоном, розпочинає свою педагогічну діяльність. І. Верхратський отримав посаду молодшого вчителя в реальній гімназії міста Дрогобича, де викладав українську мову і природознавство. Вже тоді він проявив себе добрим педагогом, наполегливим ученим і сформованим громадським діячем¹⁰.

Ще будучи неповнолітнім, виїжджає для досліджень у Зарубинці Тернопільської області, а саме 9 серпня 1864 р.¹¹ Ці та попередні збори лягли в основу його піонерської праці з ентомології, яка вийшла 1869 р., „Przyczynek do krajowej fauny motylej”¹². Праця має такі підрозділи: а) метелики з околиць Львова; б) метелики Подільські. Також у цю працю ввійшли дослідження, які тривали з 27. 07. по 20. 08. 1869 р. під час перебування на Поділлі в Більчі-Чортківському, Заліщиках, Пізнанці та Зарубинцях-Тернопільських. У цій роботі наведено список 269 видів з 21 родини лускокрилих, серед яких найчисельніше представлені родини Noctuidae — 54 та Geometridae — 44, Tortricidae — 28, Crambidae — 20 видів. Ця праця є одним із найповніших каталогів лускокрилих кінця XIX ст.

1. Подалірій (*Iphiclides podalirius*) з колекції І. Верхратського. (Державний природознавчий музей НАН України)

2. Бражник мертва голова (*Acherontia atropos*) з колекції І. Верхратського. (Державний природознавчий музей НАН України)

на території Поділля (Західного Поділля за сучасним фізико-географічним районуванням)¹³.

У наступній публікації „Dodatek do fauny motylej” (1870)¹⁴ І. Верхратський описує свої збори, проведені у травні—червні 1869 р. з Дрогобича та його околиць, крім того, згадує знахідки з Чорткова, Бережан, Львова та Янова.

Іван Григорович працював учителем у Дрогобичі загалом вісім років, до 1871 р. Займаючись педагогічною діяльністю, дійшов висновку, що національне виховання потребує насамперед запровадження у школі рідної мови дитини, бо навчання чужою, як показав досвід, дає дуже сумні наслідки. Освіта має бути пов'язаною з оточенням дитини, українською історією, базуватися на знаннях про рослинний і тваринний світ Батьківщини. Своїми поглядами ділився з учнями, наприклад,

1879 р.) Як свідчать архівні джерела, у травні 1874 р. він отримав ухвалу екзаменаційної комісії про складання іспитів на звання гімназійного вчителя. Згодом І. Верхратський був призначений членом тієї ж комісії¹⁷. Задля здобуття кваліфікації із зоології, вступає на студії до Ягеллонського університету в Кракові, де потрапляє під керівництво знаменитого на той час галицького натураліста і завідувача кафедри зоології Максиміліана Сили-Новицького, які успішно закінчив того ж року¹⁸.

Для розширення і поглиблення своїх знань з різних галузей наук: мовознавства (дослідження діалектів), етнографії, фольклористики, ентомології, І. Верхратський багато і продуктивно подорожував під час шкільних канікул у різні періоди свого життя. Він відвідує Відень, Париж, Вене-

¹⁰ Царик П., Царик Л. Іван Верхратський — вчений-енциклопедист європейського рівня (до 165-ї річниці від дня народження) // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: географія.— Тернопіль, 2011.— № 1.— С. 8—12.

¹¹ Werchratski J. Motyle większe Stanisławowa...— S. 265.

¹² Werchratski J. Przyczynek do krajowej fauny motylej // Sprawozdanie Komisji Fizyograficznej.— Kraków, 1869.— Т. 3.— С. 50—55.

¹³ Кравець Н. Я., Голіней Г. М. Іван Григорович Верхратський — визначний природодослідник, педагог, громадський діяч (до 168-річчя від дня народження) // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 20. Біологія.— К., 2016.— Вип. 6.— С. 175—180.

¹⁴ Werchratski J. Dodatek do fauny motylej // Sprawozdanie Komisji Fizyograficznej.— Kraków, 1870.— Т. 4.— С. 263—264.

¹⁵ Франко І. Споми́ни з моїх гімназійальних часів // Франко І. Зібрання творів: У 50 т.— К., 1983.— Т. 39.— С. 52.

¹⁶ Верхратський І. За хруща звичайного і деякі інші посвячені роди // Правда (Львів).— 1873.— Ч. 9.— С. 329—337.

¹⁷ Городецька О. В. Науково-педагогічна діяльність Івана Верхратського...— С. 76—77.

¹⁸ Царик П., Царик Л. Іван Верхратський — вчений-енциклопедист...— С. 8—12.

цію, мандрує Галичиною, Буковиною, Карпатами. 1878 р. здійснив етнографічну експедицію по півночі та півдню України, проводячи цікаві мовні та природничі дослідження на Київщині, Житомирщині, Одещині, Херсонщині¹⁹.

1879 р. отримав посаду старшого вчителя гімназії в Станіславові (нині Івано-Франківськ). Рік перебував у Ряшеві. Після цього (1891) перейшов на викладацьку роботу до Академічної гімназії у Львові, в якій працював аж до виходу на пенсію 1908 р.²⁰

Крім педагогічної діяльності, проводив активну наукову роботу, результати якої опублікував в основній своїй праці з дослідження метеликів, — „*Motyle większe Stanisławowa i okolicy*“ (1893). У ній зазначає, що збори проводились упродовж свого одинадцятирічного перебування в Станіславові та його околицях (загалом 31 біотоп) від осені 1879 до серпня 1890 р.²¹

У тій самій праці описує про свої спостереження подалірія (*Iphichides podalirius*) (Л. 1) 18 серпня 1881 р., в парку, що оточує замок Castello di Miramare, розташований на мисі Гріньян у затоці Трієста в 10 кілометрах від міста Трієст, у північно-східній частині Італії²².

Крім зборів імаго в Станіславові та його околицях упродовж шести років, а саме з 1885 по 1890 р., вигодував гусениць і для цього мав окрему кімнату для їх утримання, що не опалювалась²³. Також Іван Григорович досліджував механізм утворення звуку у бражника мертва голова (*Acherontia atropos*) (Л. 2), припускав, що звук утворюється за допомогою хоботка. У досліджених екземплярах препарував хоботок, але вони продовжували видавати звук, особливо при дотику. Таким чином, довів, що звук не утворюється ротовим апаратом²⁴.

Влітку 1890 р. Іван Григорович переїжджає вчителювати на рік у гімназію м. Ряшева (нині — Жешув, Польща). Про це ми можемо простежити в описі його проведених зборів метеликів Ряшева та околиць²⁵.

Вважаємо за потребу розкрити один цікавий факт з біографії видатного ентомолога, а саме, який пов'язаний з особливостями його переїзду зі Станіславова до Ряшева (Л. 11). Як зазначено, що до 1890 р. І. Верхратський виводив імаго з гусениць, які ловив для дослідження різноманіття фауни та фенології метеликів. Один із випадків, а саме про вид *Spatalia argentina* (Denis & Schiffermüller, 1775), дослідник описує у своїй праці 1893 р.: „Нарешті, у 1890 р., 31 серпня я знайшов чотири гусениці у Загвозді, всі вони залялькувалися протягом кількох днів, але ці лялечки були поміщені у банки в пісок, коли я пере-

їжджав до Жешува, де проходили метаморфоз і загинули“²⁶. Але вирощувати гусінь учений продовжив і в Ряшеві, ловивши влітку та годувавши вдома відповідною кормовою рослиною.

І. Верхратський написав низку підручників для гімназій з ботаніки, зоології й мінералогії. Його справедливо вважають основоположником української наукової термінології з природознавства, адже опублікував дослідження на цю тему ще 1864 р. — „Початки до уложення номенклатури и терминологіи природописної, народнєї“²⁷.

І. Верхратський брав активну участь у роботі Наукового товариства ім. Шевченка. 1893 р. його обрано першим головою Математично-природописно-лікарської секції, 1897 р. — редактором „Збірника“ секції (природничча частина), а 1899 р. — дійсним членом НТШ. 1905 р. у зв'язку з 40-річчям літературної діяльності за видатні наукові і педагогічні заслуги вченому надано звання почесного члена НТШ. 1911 р. через хворобу він залишив керівництво Математично-природописно-лікарської секцією. Помер 29 листопада 1919 р. на 73 році життя у Львові, де і був похований на Личаківському кладовищі²⁸. Його ім'ям названа вулиця у Львові, на якій він жив.

Початок діяльності Музею НТШ пов'язаний із перетворенням Товариства в наукову установу. У новому статуті НТШ, прийнятому 13 березня 1892 р., серед

3. Шафи, в яких зберігається колекція І. Верхратського з основного фонду Державного природознавчого музею НАН України

іншого зазначалося, що Товариство має плекати та розвивати науку українською мовою та збирати матеріали до бібліотеки й музею. Особливо інтенсивно вони почали надходити з 1900 р., коли музейна комісія НТШ звернулася до української

¹⁹ Городецька О. В. Науково-педагогічна діяльність Івана Верхратського...

²⁰ Бокотей А., Кобів Ю., Третяк П. Пам'яті професора Івана Верхратського (1846—1919) // Праці Наукового товариства ім. Шевченка.— Львів, 2014.— Т. XXXIX: Екологічний збірник.— С. 12—21.

²¹ Werchratski J. *Motyle większe Stanisławowa*...— S. 174.

²² Там само.— S. 176.

²³ Там само.— S. 174—175.

²⁴ Там само.— S. 191.

²⁵ Там само.— S. 177, 184, 192, 205, 216, 235.

²⁶ Там само.— S. 215.

²⁷ Верхратський І. Початки до уложення номенклатури...

²⁸ Свинко Й. Вчені — природодослідники, вихідці з Тернопільщини — визначні діячі НТШ, педагоги // Збірник праць Тернопільського міського осередку Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка.— Тернопіль, 2004.— Т. 1.— С. 201—204.

4. Ентомологічні коробки з метеликами колекції І. Верхратського з основного фонду Державного природознавчого музею НАН України

громадськості із закликом про збирання експонатів²⁹. Тоді ж І. Верхратський подарував ентомологічну колекцію Музею Товариства, як подяку за обрання його почесним членом. Зібрання передавалось двічі: 1905 р. (колекція метеликів у кількості приблизно 10 тис. одиниць) та 1918—1919 рр. (за іншими відомостями, 1915 р.). Обсяг другої частини невідомий, вона містила збори твердокрилих та інших комах³⁰.

Передану збірку 1905 р. укладено в 52 коробки (Іл. 3). Спочатку вона була без спеціалізованого догляду, належної консервації та збереження від шкідників. Близько 1912 р. збіркою зацікавився дійсний член НТШ, біолог Август Штекль, який з допомогою Степана Полянського її повністю упорядкував. Колекцію перенесли у 80 дерев'яних застаклених коробок (таким був обсяг колекції станом на 1929 р.), і метеликів було систематизовано за тодішньою класифікацією (Іл. 4). Більша частина екземплярів не мала етикеток (їх не було від початку або згодом загубили), але поступово (впродовж кількох десятків років) відповідні написи складено (або відновлено) для всіх експонатів³¹.

Згадана друга частина колекції, подарована Музеєві НТШ, становила збірку жуків та інших комах І. Верхратського. Вона була у значно гіршому стані (у зв'язку з браком консервації в роки Першої світової війни), більшу частину екземплярів знищили комахи-шкідники. За збереження

та дезінфекцію цих та інших уцілілих експонатів відповідав керівник природознавчого відділу музею Євген Чайковський³².

1940 р., після ліквідації НТШ радянською владою³³, колекцію метеликів передано у фонди Науково-природознавчого музею АН УРСР (нині Державний природознавчий музей НАН України). Загальною колекцією налічує 5278 одиниць (метелики), зібраних наприкінці XIX — на початку XX ст. У ній зберігаються екземпляри видів лускокрилих, рідкісних і занесених до Червоної книги України (2009, 2021)³⁴.

2023 р. за підтримки Українського культурного фонду працівники Державного природознавчого музею НАН України розпочали оцифрування колекції метеликів І. Верхратського, яка збереглася до наших днів. На сьогодні оцифровано 2060 екземплярів метеликів з відповідними етикетками (загалом 4120 фотографій). Ознайомитися з віртуальною галереєю і переглянути оцифровані зразки та етикетки цієї колекції

можна у вебресурсі Центру даних „Біорізноманіття України“ (<http://dc.smnh.org/>), або відсканувавши QR код.

Оцифрована частина колекції налічує 247 видів³⁵ із 18 родин ряду Lepidoptera (загалом 2060 екз. метеликів) (Табл.), з яких 17 видів включені у Червону книгу України, частина з них згадані у праці І. Верхратського „*Motyle większe Stanisławowa i okolicy*“³⁶ 1893 р. Зокрема, стрічкарку орденську малинову (*Catocala sponsa* (Linnaeus, 1767) (Іл. 5) І. Верхратський ловив у селах Пасічна, Загвіздя, Черніїв, Вовчинець у липні і перші дні серпня, і вид був нечисленний, а також вказує його з околиць Львова: дубняк Козельницький, Тернополя: Пізнанка Гнила, Бродів: Олесько, Підгірці. Сінниця Геро (*Coenonympha hero* (Linnaeus, 1761) (Іл. 5) траплялася досить часто в останні дні травня — у червні у Пасічній, Загвізді, Павелчому, Рибному, Микитинцях, Драгомирчанах, Тисменичанах (у вільшняку Посічки і в діброві Лукавець), Хотіні біля Калуша, а також поблизу Львова, Дрогобича. Рябець Авринія

(*Euphydryas aurinia* (Rottentburg, 1775) (Іл. 5) траплявся поодиноким в останні дні травня і першій половині червня (29/5 — 10/6), найпізніше (3/7) у Драгомирчанах, Павелчому, Пасічній, Загвізді, а також

²⁹ Бурдуланюк В. Музеї Наукового товариства імені Шевченка // Вісник Прикарпатського університету. Серія: Історія.— Івано-Франківськ, 2009.— Вип. XV.— С. 3—10.

³⁰ Служинська З. Ботанічно-зоологічна колекція музею Наукового товариства ім. Шевченка // Наукове товариство імені Шевченка: Енциклопедія.— Київ; Львів, 2015.— Т. 1.— [Електронний ресурс].— Режим доступу: <https://encyclopedia.com.ua/entry-404> (13. 12. 2024).

³¹ Ковалів Ю., Яницький Т. Верхратського Івана ентомологічна колекція // Там само.— [Електронний ресурс].— Режим доступу: <https://encyclopedia.com.ua/entry-558> (13. 12. 2024).

³² Там само.

³³ Кучер Р. В. Наукове Товариство імені Т. Шевченка.— К., 1992.— С. 147.

³⁴ Ковалів Ю., Яницький Т. Верхратського Івана ентомологічна колекція...

³⁵ Гуштан К. В., Різун В. Б., Гуштан Г. Г., Середюк Г. В., Геряк Ю. М. Віртуальна колекція метеликів Івана Верхратського // Наукові записки Державного природознавчого музею.— Львів, 2024.— Вип. 40.— С. 33—46.

³⁶ Werchratski J. *Motyle większe Stanisławowa...*— S. 167—266.

в околицях Дрогобича (Східниця) (численний) і поблизу Львова поодинокі, хоч у Білогірці у деякі роки (1862, 1863, 1872, 1876) був дуже численний. Рябець Матурна (*Euphydryas maturna* (Linnaeus, 1758) траплявся нечисленно у червні в Пасічній, Павелчому, Микитинцях, Пацикові („на Чорнім“), а також поблизу Дрогобича (Гиравка). Косатець Мнемозина (*Parnassius mnemosyne* (Linnaeus, 1758) (Іл. 5) траплявся в останні дні травня і на початку червня у Вовчинці, Пацикові (на Чорному), у деякі роки (1887 і 1888) був не рідкісним, а також біля Львова: Білогірща, Бронський, біля Ряшева: Борек. Люцина (*Hamearis lucina* (Linnaeus, 1758) (Іл. 5) траплявся не часто у середині травня у Вовчинці, Пасічній. Сатурнія мала (*Eudia ravonia* (Linnaeus, 1758) (Іл. 5) в околицях Івано-Франківська (Загвіздя) дуже рідкісний вид, гусениці виявлені у травні на липі, також виявлений у Львові, Дрогобичі — рідкісний, а у Ряшеві і околицях траплявся часто. Інші види з колекції, що включені у Червону книгу України, у праці І. Верхратського за 1893 р. не згадуються і, очевидно, були зібрані і доставлені у колекцію згодом.

Таблиця. Оцифрована частина колекції Івана Верхратського

Родина	Кількість			Перелік видів з Червоної книги України
	Родів	Видів	Видів з Червоної книги України	
Bombycidae	1	1	—	
Brahmaeidae	1	2	1	<i>Lemonia taraxaci</i> Esper, 1783 — Шовкопряд кульбабовий
Endromidae	1	1	—	
Erebidae	33	46	1	<i>Catocala sponsa</i> (Linnaeus, 1767) — Стрічкарка орденська малинова
Geometridae	2	2	—	
Hesperiidae	9	13	—	
Lasiocampidae	12	17	1	<i>Eriogaster catax</i> (Linnaeus, 1767) — Коконопряд золотистий
Lycaenidae	18	37	1	<i>Lycaena helle</i> (Denis et Schiffermüller, 1775) — Дукачик блакитнуватий
Noctuidae	9	13	1	<i>Euchalcia variabilis</i> (Piller, 1783) — Евхальція різнобарвна
Nolidae	4	4	—	
Notodontidae	1	2	—	
Nymphalidae	25	57	4	<i>Coenonympha hero</i> (Linnaeus, 1761) — Синиця Геро, <i>Euphydryas aurinia</i> (Rottemburg, 1775) — Рябець Авринія, <i>Euphydryas maturna</i> (Linnaeus, 1758) — Рябець Матурна, <i>Hipparchia statilinus</i> (Hufnagel, 1766) — Сатир залізний
Papilionidae	3	3	1	<i>Parnassius mnemosyne</i> (Linnaeus, 1758) — Косатець Мнемозина
Pieridae	7	16	3	<i>Colias chrysotheme</i> (Esper, 1781) — Жовтюх золотистий, <i>Colias myrmidone</i> (Esper, 1781) — Жовтюх шафранець, <i>Colias palaeno</i> (Linnaeus, 1761) — Жовтюх торфовищний
Riodinidae	1	1	1	<i>Hamearis lucina</i> (Linnaeus, 1758) — Люцина
Saturniidae	3	4	3	<i>Eudia ravonia</i> (Linnaeus, 1758) — Сатурнія мала, <i>Eudia spini</i> (Denis & Schiffermüller, 1775) — Сатурнія середня, <i>Saturnia pyri</i> (Denis & Schiffermüller, 1775) — Сатурнія велика
Sphingidae	9	14	—	
Zygaenidae	4	14	—	
Всього	143	247	17	

Catocala sponsa (Linnaeus, 1767)

Coenonympha hero (Linnaeus, 1761)

Hamearis lucina (Linnaeus, 1758)

Parnassius mnemosyne (Linnaeus, 1758)

Euphydryas aurinia (Rottemburg, 1775)

Eudia ravonia (Linnaeus, 1758)

5. Деякі включені у Червону книгу України види, які згадує І. Верхратський у своїй праці „Motyle większe Stanisławowa i okolicy“ (1893)

Цінність праць і оцифрованої колекції І. Верхратського полягає у тому, що вони є унікальним часовим зрізом регіональної фауни метеликів і становлять наукову та історичну основу для вивчення лускокрилих і їхнього моніторингу. Оскільки значна частина видів уже не трапляється у досліджених І. Верхратським місцевостях і селищах, які також здебільшого зазнали істотних деградаційних змін або зникли.

Катерина ГУШТАН,
Володимир РІЗУН,
Звенислава МАМЧУР

І НЕ ПРОРОК, І НЕ ЄРЕТИК (ДОСЛІДЖЕННЯ РЕЛІГІЙНОГО СВІТОГЛЯДУ ІВАНА ФРАНКА І ЗАВДАННЯ ІСТОРИЧНОГО ФРАНКОЗНАВСТВА)¹

За багатьма спостереженнями, історичне франкознавство останнім часом усе чіткіше кристалізується в окрему галузь. Напевно, не буде помилкою стверджувати, що ця галузь франкознавства, в якій раніше майже без винятку домінували філологічні науки, інституювалася унаслідок праць Я. Грицака (власне, після виходу його знакової монографії „Пророк у своїй вітчизні: Франко та його спільнота (1856—1886)“ (Київ, 2006)². Ризикнемо навіть стверджувати, що історики кинули виклик традиційному франкознавству, яке до певної міри зазнало помітного шаблонування (у згаданому спостереженні є чимало позитивних винятків).

До теми релігійного світогляду І. Франка зверталось чимало дослідників³, однак саме Ігор Медвідь поставив своїм завданням вивчити становище Греко-Католицької Церкви у зв'язку з українським національним рухом, а також релігійний світогляд І. Франка та його стосунки з галицьким духовенством східного обряду.

Структурно завдання монографії реалізовані у форматі чотирьох великих проблем⁴. Вже саме ознайомлення зі структурно-тематичною організацією монографічного дослідження І. Медведя спричиняє постановку низки питань. Так, на нашу

думку, автор явно вийшов за межі теми, яка традиційно зводиться до формулювання „Іван Франко і Церква“. Тут нарізано багато питань, які пов'язують загальнополітичне становище галицьких українців (та й українців Наддніпрянщини) з Греко-Католицькою Церквою, що ніби й зрозуміло, однак перебільшувати цю проблему (на шкоду іншим) якось не випадає (вочевидь, саме зі згаданого екскурсу до назви книги трансльовано означення „пророк“). Четвертий розділ явно випадає із загального структурного плану, позаяк стосується рецепції спадщини І. Франка у міжвоєнний період⁵.

Перший розділ про Греко-Католицьку Церкву часів І. Франка та її зв'язок з національним рухом виявився для мене, фахового історика, малоцікавим (напевно, він важливіший для філологів, які зрідка занурюються у глибинну суть історичних явищ). Ідучи лише за назвами параграфів, стає зрозуміло, що авторові йшлося про вільнодумство та релігійність як чинники українського національного руху доби І. Франка та виклики, перед якими стояла в тій порі Греко-Католицька Церква в Галичині. І. Медвідь розкриває специфіку українського національного проєкту з його переплетенням націоналізму та соціалізму, але виклад у ньому ролі релігійно-конфесійного чинника якось розчинився в

¹ Авторські рефлексії щодо резонансного видання: Медвідь І. Пророк чи єретик? Релігійний світогляд Івана Франка та його взаємини з духовенством.— Львів, 2023.— 424 с.+16 іл. (сер. „Бібліотека Дому Франка“. Вип. 16). Див. схвальні (дуже некритичні) відгуки про книгу: Грицак Я. Передмова // Медвідь І. Пророк чи єретик?— С. 9—13; Маринович М. Як вдалося розмінувати нашпиговане мінами поле.— [Електронний ресурс].— Режим доступу: https://risu.ua/yak-vdalosya-rozminuvati-nashpigovane-minami-pole_n142483; див. також: Чедолума І. Дилеми українського єретика: Іван Франко та його релігія (Огляд на Ігор Медвідь: Пророк чи єретик...)— [Електронний ресурс].— Режим доступу: <https://uamoderna.com/notes/dylemy-ukrayinskogo-eretyka>; Мельник Я. Праця, на яку чекали: релігійний світогляд Івана Франка в оптиці Ігоря Медведя.— [Електронний ресурс].— Режим доступу: <https://frankolive.wordpress.com/2023/09/18/>

² Звісно, згаданий поділ на філологічне та історичне франкознавство умовний. До початків історичного франкознавства, напевно, слід віднести такі публікації: І. Я. Франко як історик / Ред. кол.: І. О. Гуржій, П. М. Калениченко, О. К. Касименко та ін.— К., 1956; Винар Л. Історичні праці Івана Франка // Збірник „Українська літературна газета“.— Мюнхен, 1957.— С. 48—63; Ломова М. Т. Етнографічна діяльність І. Франка.— К., 1957; Кравець М. Іван Франко — історик України.— Львів, 1971. Звісно, публікації радянського часу зберігають печаті ідеологічного насилля над гуманітаристикою. З новіших синтез див.: Тимошенко Л. Іван Франко (1856—1916) // *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku* / Pod red. J. Maternickiego przy współpracy L. Zaszkiłniaka.— Rzeszów, 2007.— S. 241—252; його ж. Іван Франко як історик (післямова) // „І знову бачу тя, село моє родинне...“ (вибрані праці Івана Франка про Нагуєвичі) / Упоряд., передм. і комент. В. Галика.— Дрогобич, 2007.— С. 120—131; його ж. Праці Івана Франка про Дрогобич в контексті історіографічного досвіду XIX — початку XXI ст. // „Там город преславний Дрогобич лежить“: Вибрані праці Івана Франка про Дрогобич / Упоряд., автор передм. і комент. В. Галика.— Дрогобич, 2008.— С. 145—164 та ін.

³ З новіших праць див., наприклад: Іван Франко і питання релігії: Збірник наукових праць.— Дрогобич, 2004.

⁴ Післямова дослідження не є традиційною, вона, приміром, зовсім не зводиться до традиційних підсумків вивчення теми, а є таким собі есеєм, у котрому автор популярно доводить, що І. Франко таки не був ані атеїстом, ані єретиком. Крім бібліографії (до слова, досить розлогої!), книга супроводжується блоком ілюстрацій, показаними та великим переліком подяк в окремому структурному підрозділі книги (таке собі авторське ноу-хау).

⁵ Матеріал розділу зумовлює постановку питання про те, чому проблему спадщини І. Франка автор розглядає лише у міжвоєнний період? Чому ця дражлива проблема розв'язується лише в українському контексті, а не, скажімо (паралельно до нього) — в польському, радянському чи діаспорному вимірах?

загальному тлі подій. Отже, так сталося, що творці нової України тієї доби не порушили питання про конфесійну єдність двох гілок українства, тому, вочевидь, їх більш задовольняло прагнення вільнотумства (Т. Шевченко, М. Драгоманов, І. Франко та ін.). Цікаво, що тогочасна Греко-Католицька Церква, як і все галицьке українство, перебувала на певному роздоріжжі, і лише у другій половині XIX ст. розпочала осмислювати свою національно-конфесійну ідентичність, перебуваючи ще довго в полоні русофільства і збиваючись час від часу на манівці латинізації. Напевно, ніхто не буде заперечувати тезу, що лише в часи Андрея Шептицького Церква повертається до своїх східних коренів, але тісно пов'язує їх з українофільством. Зрозуміло, що час І. Франка припадає на цей період балансування кількох візій розвитку Церкви⁶.

Однак відомо й те, що Греко-Католицька Церква так і не змогла очолити національний рух у Галичині. Навіть на момент закінчення земного шляху І. Франка не все здавалося таким очевидним. На тлі згаданих висновків (які, до слова, в сучасному науковому річизні не привносять до дискурсу нічого нового), я довго прагнув знайти у книзі І. Медведя дуже зрозумілий та актуальний для доби нової історії Європи термін „секуляризація“, але знайшов його десь майже на маргінесі тексту. Хоча кожному має бути зрозуміло, що саме секуляризаційними процесами прогресивна Європа назавжди порвала з домодерною епохою з її „досекуляризмами“ (домодерними) засадами та інститутами⁷. У згаданому контексті цікаво було б довідатись, як далеко секуляризаційні процеси зайшли в державі Габсбургів і чи, взагалі, тогочасне суспільство можна віднести до вже цілком секулярного? На наше переконання, з цим у тій державі були великі проблеми, якими згодом страждала і міжвоєнна Польща, яка додержувалась відомої концепції „поляк — католик“, сформованої ще в XVII ст.

Власне, половину сформульованих у підназві монографії завдань І. Медвідь розглядає у другому розділі, в якому підсумовується вивчення релігійного світогляду І. Франка. При цьому він традиційно для франкознавства виокремлює період юнацького романтизму, коли відбулися перші контакти І. Франка з духовенством. За ним послідовно слідує період радикального бунту, на третьому місці перебуває час світоглядної еволюції Каменяра, після нього — „остатня частина дороги“ (період хвороби), окремо викладено перипетії останньої сповіді І. Франка. Тобто тут історик І. Медвідь іде за схемою, властивою аналізу творчої спадщини І. Франка, яку розробили філологи, і нема на те ради.

Головним здобутком дослідження І. Медведя є детальний виклад взаємин І. Франка з греко-

католицьким духовенством (третій розділ праці). Автор досить логічно та послідовно викладає перші контакти І. Франка з духовенством, взаємини зі священниками-вчителями у василіанській школі у Дрогобичі, однак він чомусь пропустив у цьому логічному ряду його навчання в гімназії (властиво, опісля автор таки згадує гімназію, але його зацікавили лише однокласники І. Франка, які зробили духовну кар'єру), одразу перейшовши до переїзду І. Франка до Львова (тут логічно напрошується рефлексія, що питання стосунків Івана з гімназійним отцем-катехитом Олексієм Торонським на сьогодні добре вивчене⁸, тож не увага до нього не знаходить задовільного пояснення).

І. Медвідь вдало поєднує юнацькі візії І. Франка з ранньою літературною творчістю, розповідає про його шанс обрати релігійну стежку (стати дяком). Він рано інтегрувався в коло духовної інтелігенції, однак надалі романтичного християнського ідеаліста змінює раціональний соціаліст і критик Церкви. У період радикального бунту І. Франко відійшов від християнських ідеалістичних поглядів, що зумовлювалось його захопленням соціалізмом. Відтак він вступає в конфлікт з митрополитом Й. Сембратовичем, а релігійну доктрину сприймає як ворожу людській думці та свободі, будучи послідовним прихильником раціоналізму Вольтера та Руссо. 1881 р. І. Франко допускає необережне (з нашого погляду) твердження, що Христос не був Богом, що, напевно, ж було наслідком його захоплення передовими течіями європейської релігійної думки. У ньому формується чіткий антиклерикальний бунт.

Зміни у релігійному світогляді „пророка у своїй вітчизні“ відбулися у період світоглядної еволюції, коли „національна шалька терезів у І. Франка починає переважати соціальну“ (С. 107). Відтак він все частіше звертається до релігії. І. Медвідь чітко фіксує участь І. Франка у релігійних практиках, які, на його переконання, стають регулярними⁹. Він простежує ці зміни й на прикладі літературної творчості, що може бути свідченням міждисциплінарності проведеного І. Медведем дослідження. Усе ж згадані зміни не завадили І. Франкові бути критиком напрямку в розвитку греко-католицизму, яке автор дефінує як „догматичне фарисейство“, і перейти назагал до гострої критики священства. Тут вже дослідник вживає термін „секуляризація“: „відбулася секуляризація його релігійних поглядів“ (С. 118). Так, І. Франко переносить свої практики та погляди зі сфери публічної у приватну, в чому автор вбачає вплив модернізаційних процесів європейського виміру. Отже, констатує І. Медвідь, маємо справу з модерним типом релігійності, складність і неоднозначність якого не дає змогу розв'язати проблему

⁶ На наше тверде переконання, згадані риси почали пробиватися лише в ювілейних публікаціях Церкви до 300-річчя Берестейської унії.

⁷ Передові позиції у згаданому русі посідали США. Щодо Європи, то тут виокремлюється Ірландія, яка ще 1869 р. вперше здійснила реальне відокремлення церкви від держави, а також Франція (закон 1905 р.). Напевно, це розумів І. Франко, який чітко окреслював своє становище з позицій „свободи думок і свободи вірувань“, маніфестуючи себе „горожанином конституційної європейської держави при кінці XIX віку“. Див.: Франко І. Радикали і попи // Громадський голос.— № 24.— С. 167.

⁸ Див., наприклад: Горак Р., Гнатів Я. Іван Франко.— Львів, 2020.— Книга третя: Гімназія.— С. 140—143; Лужецька О., Тимошенко Л. Маловідомі українці — вчителі Івана Франка // SPHERES OF CULTURE / Journal of Philology, History, Social and Media Communication, Political Science, and Cultural Studies.— Lublin, 2016.— Vol. XIII.— P. 325—332.

⁹ Тут автор мене так і не зміг переконати, адже достатньої кількості джерел, які б засвідчували належність І. Франка до котроїсь львівської парафії, просто не існує. Нагадуємо у зв'язку з цим, що Церква трактувала і досі трактує „повноцінним“ лише того вірянина, який, образно кажучи, молиться не лише вдома, а у храмі. Тобто регулярні релігійні практики — це передовсім участь у щотижневих храмових богослужіннях.

релігійності І. Франка у межах традиційної схеми „віруючий — атеїст“.

Однією з найбільш вагомих тем (за І. Медведем), яку І. Франко розвиває в художній творчості — християнська любов. Він також використовує й образ Бога. Однак автор відмовляється розглядати докладніше досить темну історію про нібито спалення Франкового „Біблійного оповідання про створення світу в світлі науки“ (1905). При цьому І. Медвідь, проте, доходить цілком справедливого висновку, що праці І. Франка не зробили помітного внеску у світову наукову біблійну критику, але були чи не єдиним зразком такого підходу в українській гуманітаристиці (С. 124). Хоча, з іншого боку, І. Франко явно не бажав брати активну участь у приватних дискусіях щодо віри в Бога.

Пізній І. Франко, вже дуже хворий, переживав містично-релігійні візії, які у монографії І. Медведя розкриті добре, хоча залишається сформоване враження, що тут прискіпливий франкознавець навряд чи знайде для себе багато нового. Ось один з авторських висновків: симпатії І. Франка були на боці раннього, інституційно неорганізованого християнства, яке він протиставляв „організованому“, а воно, „організоване“, в його трактуванні, „викривало“ вчення Ісуса Христа (С. 149)¹⁰.

Логічним продовженням теми є дуже добре задокументований параграф про останню сповідь і похорон І. Франка, в якому І. Медвідь розвінчав низку хибних уявлень про те, „хотів чи не хотів І. Франко сповідатися перед смертю“. Автор чітко говорить про „певний розрив“ І. Франка із Церквою, що, напевно, досить справедливо. До джерельних знахідок цього розділу належить залучення до дослідження маловідомих споминів П. Філяса.

Найбільш цікавим, як уже мовилося, є третій розділ про взаємини І. Франка з греко-католицьким духовенством. Тут І. Медвідь виокремлює проблему бунту покоління у зв'язку з дилемами галицького соціалізму, взаємини з двома митрополитами — С. Сембратовичем і А. Шептицьким (кожному з них присвячено окремий параграф), зрештою — зі всім священством Греко-Католицької Церкви Галичини (окремий параграф „Іван Франко та його священники“).

Переходячи до дискусійних проблем дослідження І. Медведя, виокремимо кілька засадничих положень.

Передовсім винесена в заголовок монографії дихотомія „Пророк чи еретик?“ є щонайменше наполовину хибною. Звісно, І. Франко був пророком і будителем усього українства, але зовсім не у релігійній сфері. Та й сам автор не навів жод-

ного положення чи бодай простого факту, які б доводили пророцтво І. Франка навіть у стосунку до греко-католицизму, не кажучи вже про православ'я¹¹. Тому тут бачиться явна перетяжка (своєрідна наукова провокація), яка, вочевидь, походить від захоплення Грицаковим „Пророком у своїй вітчизні“.

Наступна увага стосується артикульованих І. Медведем Франкових релігійних візій, які винятково стосуються греко-католицизму. Тобто незброєним оком видно, що проблему релігійного світогляду І. Франка автор розглядає винятково крізь призму взаємин з Греко-Католицькою Церквою. З одного боку, ніби це й справедливо, адже православних громад у Львові чи й на Гуцульщині майже не було, але ж вони були на території під-австрійської Буковини, яка ніколи не тяжіла до греко-католицизму. Виглядає так, що І. Франко не був пов'язаний з православною Буковиною? Однозначно був, він навіть закінчував своє університетське навчання в Чернівцях, мав певні контакти з буковинцями (проте визнання лише цього аспекту замало, проблема православ'я у спадщині І. Франка насправді значно ширша).

Мусимо констатувати, що, на жаль, І. Медвідь ухилився від урахування того, що українство Наддніпрянщини було православним. Відповіді на питання, чи були якісь взаємини в І. Франка з Православною Церквою, в монографії І. Медведя не наведені. То чи виправдане вживання автором іншої важливої дефініції — „еретик“, якщо релігійний світогляд І. Франка розглядається на прикладі його взаємин лише з одним відламом українського християнства? Тут напрошується інше риторичне питання: чи „еретицтво“ І. Франка поширюється також і на православ'я? Виходить, що І. Франко взагалі цікавився лише греко-католицизмом? Якщо це так, то пропонується авторська візія релігійного світогляду І. Франка дуже й дуже неповна.

Начебто перебування І. Франка на позиціях антиклерикалізму можна вважати еретицтвом, але ж і сам автор доводить, що він мало чим відрізнявся від популярних у тій добі європейських течій, які під ту пору ніколи не таврували наліпкою „еретицтва“¹².

¹⁰ Згаданий поділ на „неорганізоване“ й „організоване“ християнство ніяк не належить до академічної засади періодизації в його розвитку. Досить звернутися до загальноприйнятих норм у цьому питанні, щоб переконатися в іншому.

¹¹ У „Передмові“ Я. Грицака наголошено, що Франкові вдалося запропонувати формулу модернізації, яка поєднувала традицію з модерністю і виявилася тривкою та життєздатною, позаяк забезпечувала як силу української ідентичності в Галичині, так і високий рівень релігійності місцевих українців (С. 12). Однак згаданий висновок навряд чи безпосередньо стосується Церкви. На нашу думку, пророком у релігійній царині І. Франка можна було б вважати лише за умови, якби він прогнозував реальні шляхи ліквідації розколу в українському християнстві (чого й досі не сталося!) або ж закликав до відокремлення Церкви від держави. Тому, переконаний, формулювання Франкових прогнозів зупинилося на півдорозі.

¹² Навіть у післямові автор радше публіцистично прагне довести, що національний пророк „не сприймається ані духовенством, ані вірянами УГКЦ як еретик“ (С. 369). Натомість дослідження діяльності І. Франка в часі його нігілізму до релігії таки не доводить, що Церква вважала його еретиком. Радше І. Франка трактували атеїстом.

На нашу думку, поставлені дискусійні питання могли бути розв'язані шляхом ширшого вивчення наукової та науково-публіцистичної спадщини І. Франка, чого, власне, так бракує І. Медведєві (фактично він до цього просто не дійшов або ж дійшов дуже вибірково).

В історіографії неодноразово акцентували ставлення І. Франка до Берестейської унії та ранньомодерної Церкви, яка в Україні була після 1596 р. двоконфесійною¹³ (не кажемо вже, що були ще й протестанти, вірменські католики, юдеї, мусульмани та ін.). Тут наполягаємо на тому, що релігійні візії І. Франка тісно пов'язані з історіографічним аспектом. Так, саме реагуючи на дослідження в галузі історії Церкви, прагнучи висвітлити окремі питання її історії (цілісну працю в цій ділянці він не написав), І. Франко вибудовував своє ставлення до українського християнства загалом, передовсім — до греко-католицизму.

Цікаво, якщо М. Грушевський однозначно характеризував тогочасний греко-католицький клір як „національний ареопаг”¹⁴, то І. Франко майже безоглядно це заперечував. Як і його сучасник М. Павлик, він загалом негативно оцінював роль унійного духовенства в суспільно-політичному житті Галичини. Водночас, коли цього вимагали загальнодемократичні інтереси, він виступав на захист греко-католицьких священників¹⁵.

Наведемо найхарактерніші, на нашу думку, висловлювання І. Франка на цю тему, які можна вважати взаємосуперечливими. Розглядаючи питання, якою мірою священство спричинилося до „рятування” руської народності від загибелі, в середині 1890-х рр., він в'їдливо зауважує: „...Не попи удержали руську народність, а хлопці”¹⁶. Проте ще в середині 1880-х рр. І. Франко-дослідник стверджував: „Ніхто нині не схоче перечити, що наше духовенство відіграло дуже важну роль в історії нашого народного відродження і що саме воно від часу переходу Галичини під Австрію величезні

зробило поступки в освіті і житті товариським”¹⁷.

Про складність і суперечливість Франкового підходу до Греко-Католицької Церкви свідчить передовсім його ставлення до ювілею 300-річчя Берестейської унії, який наприкінці XIX ст. широко відзначався в Галичині. У низці своїх праць І. Франко виступає не тільки проти латинізації та угодовства духовенства, але й доводить свою критику до заперечення правосильності самого ювілею, чим долучається (очевидно, несвідомо?) до антиукраїнських голосів офіційних православних істориків Києва та Санкт-Петербурга (І. Малишевський, А. Булгаков, І. Пальмов та ін.), які, дотримуючись основного постулату російської православної історіографії про запровадження унії „лестью, обманом і насиллям”, зухвало рекомендували перенести ювілей у Львові на сто років пізніше, а 1896 р. відсвяткувати в Галичині 300-річчя „отверження унії”¹⁸.

Суперечливість Франкових оцінок, як видається, базується на тому, що він роздвоювався у своїх поглядах між українськими греко-католицизмом і православ'ям¹⁹. Так, скажімо, критикуючи М. Грушевського за „легковажність” оцінки діяльності грецьких патріархів напередодні Берестейської унії й недооцінку літературної спадщини Платія Потія, І. Франко підкреслює, що його власна критика диктується потребою дослідження історії унії „sine ira et studio”, в інтересі історичної правди та науки²⁰. Тобто він щиро прагнув об'єктивного, наукового та позаконфесійного підходу, який асоціювався в його розумінні з використанням усієї сукупності джерел, без огляду на їх національну чи конфесійну належність. Варти уваги застереження І. Франка щодо критичного аналізу полемічної літератури обох таборів, корпусу джерельних матеріалів, неприпустимості їх тенденційного добору тощо.

Однак насправді І. Франкові так і не вдалося випрацювати якусь чітку та оригінальну концепцію.

¹³ Див. докладніше: Тимошенко Л. Іван Франко — знавець історії ранньомодерної церкви // Записки Наукового товариства ім. Шевченка (далі — Записки НТШ). Праці Філологічної секції.— Львів, 2005.— Т. XXL.— С. 338—355.

¹⁴ Грушевський М. Листи з-над Полтви. Лист другий // Літературно-науковий вісник (Львів).— 1899.— Т. 6.— С. 103.

¹⁵ Див. про це докладніше: Грицак Я. Й. І. Франко та М. Павлик про роль греко-католицького духовенства у суспільно-політичному житті Галичини // Секуляризація духовного життя на Україні в епоху гуманізму і Реформації: Збірник наукових праць.— К., 1991.— С. 245—263.

¹⁶ Франко І. Радикали і попи.— С. 183. Тут І. Франко, як і інші галицькі науковці у працях періоду святкування 300-річчя Берестейської унії, критикував офіційні документи проводу Греко-Католицької Церкви. Однією з них була підписана митрополитом С. Сембратовичем „Одозва”, в якій декларувалось, що саме унія започаткувала культурний розвиток русинів. Див.: Програма торжественного обходу 300-летної річниці св. Унії рускою.— [Б. м. і д.]— С. 1—2; Одозва. Братя Русини!— [Б. м. і д.]— С. 1—8; Пам'ятка 300-летнего ювілею унії Берестейской. 1596—1896.— Львів, 1896.— С. 14—15; Jubileusz 300-letniej inji Brzeskiej // Kurjer Lwowski.— 1895.— 19 marca.— S. 3.

¹⁷ Франко І. До історії руської церкви в останніх часах Речі Посполитої польської // Франко І. Зібрання творів: У 50 т. (далі — поклики на це вид).— К., 1985.— Т. 46, кн. 1.— С. 448.

¹⁸ 1896 р. був опублікований „Начерк історії Унії рускої церкви з Римом”, написаний Д. Дорожинським з використанням матеріалів І. Матієва і О. Торонського, дуже прокатолицький і тенденційний. С. Рудницький у „Записках НТШ” принагідно резюмував, що вартість цієї праці не наукова, а радше морально-релігійна (Р. Д. [Рец.] Начерк історії Унії рускої церкви з Римом. Львов, 1896 // Записки НТШ.— Львів, 1897.— Т. XVIII.— Бібліографія.— С. 19). На публікацію відреагував також І. Франко, аргументуючи свою критику тим, що автор використав „сторонничі” клерикальні видання, а його міркування давно спростовані історичною критикою (Naczerk istorii Uniji ruskiej cerkwy z Rymom // Kurjer Lwowski.— 1897.— 6 czerwca.— S. 4). Авторство І. Франка встановлено: Мороз М. О. До питання атрибуції творів І. Франка в газеті „Kurjer Lwowski” // Питання текстології. Іван Франко.— К., 1983.— С. 216.

Згаданий аспект контекстуалізації поглядів І. Франка щодо ювілею унії уперше наголошений у: Тимошенко Л. Як у 300-річчя оцінювала Берестейську унію російська православна церква // Патріархат (Нью-Йорк).— 1995.— Ч. 11.— С. 21—26.

¹⁹ Властиво, у працях І. Франка немає оцінних положень щодо становища православ'я у підросійській Україні. Радше українським православ'ям для нього була Православна Церква ранньомодерної доби, яка зберігала свої певні риси ще й у XIX ст.

²⁰ Франко І. Причинки до історії України-Русі // Франко І. Зібрання творів...— К., 1986.— Т. 47.— С. 443.

З одного боку, він прагнув обстоювати принцип позаконфесійної оцінки наслідків Берестейської унії та релігійної боротьби після неї, враховуючи двоконфесійність українського суспільства. З другого боку, це у нього виходило дуже й дуже імпульсивно та ситуативно.

Так, у праці „Іван Вишенський і його твори“ (1895) І. Франко критикує російських істориків, які насвітлювали історію Південної Русі періоду Берестейської унії з позицій „аскетичного писателя афонського з XVI в.“ Тобто він критикував необ'єктивну російську історіографію, представники якої тенденційно добирали факти „на некористь унії та її ініціаторів“²¹. Виразним, з іншого боку, є ставлення І. Франка до представників польсько-католицької та унійної історіографії. Рецензуючи працю „вченого єзуїта“ С. Заленського, він, зокрема, критикує її антиукраїнську спрямованість і конфесійну заангажованість²².

Що стосується греко-католицької конфесійної історіографії, І. Франко також її критикував. Так, він відзначив „надзвичайний і дивний“ факт: упродовж тривалого часу історики унійної церкви недвозначно вважали унію нещастям Русі, плодом зради народу і батьківської віри, результатом єзуїтських інтриг і т. ін. (дослідник мав на увазі львівських істориків М. Гарасевича, М. Малиновського та А. Петрушевича). Водночас молодша генерація унійських богословів намагалася у своїх працях відновити апологетичне ставлення до унії в душі єзуїтської візії Петра Скарги²³.

Доволі симптоматичними є Франкові оцінки відомої праці М. Гарасевича „Annales ecclesiae ruthenae“. На думку І. Франка, автор розглядав українське питання з погляду релігійного, а з історичних фактів „висукував“ переважно тільки „чорну нитку“ ненависти і релігійного антагонізму²⁴.

Назагал І. Франко відверто не погоджується з конфесійною однобічністю представників як православної, так і унійної історіографії, підкреслюючи при цьому, що сам він далекий від того, щоб бути апологетом уніатів (водночас він виступав і проти апологетики православ'я). Дослідник не проминає нагоди, щоб піддати критиці погляди православної історіографії, яка заперечувала будь-який національний провід в історії унійної церкви. Коли П. Житецький, автор праці про „Енеїду“ І. Котляревського, проголосив тезу, що православ'я з його соборними основами церковно-релігійного життя

більше відповідає народному світоглядові, ніж унія, він відповідав: „Як виглядали „соборні основи“ православної церкви на Україні, се ми знаємо з історії унії та історії конфлікту між Петром Могилою і Йовом Борецьким, з історії „вибору“ ієрархів XVIII в., от хоч би Шумлянського і Свистельницького. Прикладати до тих історичних форм який-небудь „народний світогляд“ зовсім не годиться“²⁵. І. Франко захищає при цьому вживання уніатами у своїх писаннях і проповідях народної мови, критикує надто загальне звинувачення в спольщенні українців-уніатів у XVIII ст. Він визнає, що вище унійне духовенство у XVIII ст. справді було сполонізованим, проте русини-уніати так і не зробилися поляками, писали по-руськи, не любили поляків і польське панування, а належність до унії не перешкодила їм бути і вільнодумцями, й українськими патріотами²⁶.

Водночас І. Франко захищає національний характер тогочасного православ'я, уважаючи його „справді народною южноруською“ церквою, відзначає її „всесловний“ характер, який почав складатися ще в XV ст. і тривав до того часу, доки, з одного боку, унія, а з другого — московська централізація і казенщина — не підкопали її²⁷. Цікава деталь спостерігається в одній із ранніх статей І. Франка „Воскресеніє чи погребеніє?“ (1884 р., „Діло“; на жаль, стаття не зауважена І. Медведом)²⁸, в якій дослідник захищає „національне положення“ православних українців Буковини і України, а також їх братів-русинів (уніатів) Галичини, зокрема, їх несприйняття латинізації. Уведення латинського обряду (І. Франко мав на увазі спроби запровадження целібату, виховання духовенства в душі сліпого католицького послухенства і т. ін.) внесло б, на його думку, „неперебуту пропасть“, зумовило б утрату „фрагменту національного“, відречення від руської національної історії, руського письма, руських свят, а, можливо, і від руської мови.

І. Франко, отже, деколи цілком толерантно ставився до обох конфесій українського християнства, розуміючи їх історичну вартість для України. Зазначимо, що його засаднича позиція в цьому аспекті була досить близькою до поглядів М. Грушевського, який писав у „Листах з-над Полтви“: „Наш нарід належить до двох церков і налягати на церковні ріжницї, пропагувати церковну ексклюзивність — значило б причинятися до відлому галицької Русі від решти України-Руси, річи

²¹ І. Франко не погоджувався з позицією С. Лебедева, який надто різко висував всюди своє православне становище, замало критично ставився до аргументації православних, „а аргументацію противників згори признавав хибною“. Див.: Франко І. Іван Вишенський і його твори // Франко І. Зібрання творів...— К., 1981.— Т. 30.— С. 20.

²² С. Заленський та інші польські історики лише в негативному світлі зображали „темну Русь“, прилучення до латинської церкви трактували в душі „великої“ культурної місії Польщі. Відтак його праця „Єзуїти в Польщі“ мала вартість „гарно написаної, але річево дуже слабенької та поверхової компіляції“. Франко І. [Рец.] Ks. Stanisław Zaleski T. J. Jezuici w Polsce, tom I, cz. 1—2. Walka z ruznowierstwem 1555—1608.— Львів, 1900 // Записки НТШ.— Львів, 1902.— Т. XLVII, кн. III.— Бібліографія.— С. 12—15.

²³ Франко І. З історії Берестейського собору 1596 р. // Франко І. Зібрання творів...— К., 1986.— Т. 46, кн. 2.— С. 194.

²⁴ Франко І. Нариси з історії української літератури в Галичині // Франко І. Зібрання творів...— К., 1980.— Т. 27.— С. 135. Треба сказати, що в оцінці праці М. Гарасевича І. Франко був не до кінця послідовним. В іншій публікації він визнає, що автор показав історію довгої і завзятої боротьби уніатів проти латинщення русинів, а саме „таких гарячих уніатів“, як Рутський, Кишка, Шептицький. Франко І. (Рец.) П. Житецький. „Енеїда“ И. П. Котляревского и древнейший список ее („Киевская старина“.— 1899.— Кн. X—XII; 1900.— Кн. I—III) // Франко І. Зібрання творів...— К., 1982.— Т. 33.— С. 40. До речі, й К. Студинський поправляв І. Франка, нагадуючи йому, що праця М. Гарасевича написана „з немалою симпатією до унії“. Студинський К. Причинки до історії унії. Критичні замітки на розвідку дра Івана Франка п. з. „Z dziejów Synodu Brzeskiego 1596 r.“ поміщ. в „Kwartalnik-u Historyczn-im“.— Львів, 1895.— С. 2.

²⁵ Франко І. (Рец.) П. Житецький. „Енеїда“ И. П. Котляревского и древнейший список ее...— С. 40.

²⁶ Там само.— С. 42.

²⁷ Франко І. Іван Вишенський і його твори.— С. 93.

²⁸ Франко І. Воскресеніє чи погребеніє? // Франко І. Зібрання творів...— К., 1986.— Т. 45.— С. 221—244.

згубної для нашого народу...²⁹ Варто було б розвинути згадані тенденції творчої спадщини І. Франка, тоді, можливо б, не виникали проблеми з дефінуванням його „пророцтва“.

Свого часу я дійшов висновку, що ставлення І. Франка до Берестейської унії як регіонального варіанта втілення унійної ідеї єдності Вселенського християнства переважно негативне. Переконалий у тому, що унія започаткувала релігійну нетолерантність та ворожнечу, гострі криваві усобиці в тогочасному українсько-білоруському суспільстві, І. Франко стверджував про безплідність цієї боротьби³⁰. Вирішальної ваги у генезі унійної ідеї та підготовці Берестейського собору І. Франко надавав єзуїтам, їх підступам і інтригам, зокрема Петрові Скарзі — „головному її подвижникові“, „генеральному секретареві“ Берестейського собору³¹. В „Історії української літератури“ вчений відверто пише про те, що „...несталість мужів, бабські інтриги та єзуїтські підмови, се були головні мотори того, що пізніше виринуло як справа унії...“³² Від згаданих поглядів І. Франко не зміг відмовитись і в пізній період творчості. Так, наприклад, у статті „Українці“ (1911) він писав, що польський уряд і єзуїти спрямували унійний рух, зініційований єзуїтами Поссевіно та Скаргою, у безплідне річище. Православне духовенство спокусилося принадною перспективою зміцнення церковного авторитету (на противагу реформістським намаганням братств) і здобуття місць у сеймі³³.

Висновки І. Франка щодо історичної ролі та значення Берестейського собору доволі категоричні. Уважаючи, що собор санкціонував унію лише однієї частини руського духовенства з Римом, він відносить цю подію до найважливіших в історії України. Унія відразу здійснила вплив на руський народ, спричинила тимчасове пожвавлення, інтелектуальний рух, жваві диспути, викликала з обох сторін гарячий зелотизм і започаткувала надзвичайно цікаву полемічну літературу. Проте в кінцевому підсумку вона послабила Русь, деморалізувавши її ненавистю, взаємною недовірою і нетерпимістю, і була однією з причин козацьких війн, які принесли Україні руїну, а Польщі — зародок політичного занепаду. Як бачимо, Франкова оцінка історичної ролі Берестейського собору та його наслідків не одновимірна, він відзначав як позитивні, так і негативні сторони події. До слова, оскарженням політики історичної Польщі щодо України та її церкви переймалося чимало тогочасних істориків.

Франкова концепція Берестейської унії, а точніше — неоднозначне трактування Берестя — про-

стежується в тій чи іншій формі в усій його спадщині, від ранніх праць до пізніх. В окремих працях І. Франко згущує фарби, називає унію „злочасною“, ще тяжчою „бурею“, ніж Люблінська унія, зосереджує увагу на „великому роздорі“, який посіяв Берестейський собор серед руського народу. Ось одна з найбільших характерних у цьому плані цитат: „Унія церковна замість цілющої води досипала тільки солі на ту рану...“³⁴ В іншій праці дослідник оскаржує такий наслідок Берестя, як позбавлення православних власного митрополита та ієрархії³⁵. Він вважає також, що унія була укладена пастирями без участі і всупереч волі пастви, оскаржує релігійну боротьбу, яка „глушила“ найкращі сили і завершилася страшною громадянською, тобто козацькою війною, і т. ін.³⁶

Водночас І. Франко підкреслює позитивні наслідки унії, спростовує міфи полемічної літератури про „чудо“ під час Берестейського уніатського собору („епідемічний“ нахил до чудесного досяг своєї вершини в літературі кінця XVI—XVII ст.)³⁷. Думку П. Житецького про те, що унія принесла не „релігійне одушевлення“, а політичний опортунізм, політику насильства він називає „чимсь диким“. Для народної освіти, зауважує І. Франко, унія була не менше, якщо не більше толерантною, ніж православ'я; навіть більше, оскільки не витискувала народної мови з проповіді, катехизації, початкової школи³⁸.

В одній із своїх пізніх праць — „Історії української літератури“ І. Франко акцентує увагу на ще одному позитивному наслідкові Берестя: унія породила багату літературу не лише догматично-полемічного, а й високою мірою політичного плану, оскільки в ній порушувалося багато політичних питань сучасності: релігійно-політична толеранція, право держави втручатися в питання віри й обряду, право патронату і реорганізації та автономії церкви, право інгеренції світських вірних у справи церкви та ін. У низці праць І. Франко підкреслює насильницький характер „заведення“ унії.

Прокоментуємо ще одну пізню працю І. Франка — „Духовна й церковна поезія на сході й на заході“ („Записки НТШ“, 1913), у котрій він повторює думку про союз з Римом лише однієї частини руського духовенства при збереженні певної автономії та непорушності обряду. Здійснена під патронатом єзуїтів, унія внесла розбрат у середовище руського духовенства, проте примусила православних замислитись над причинами події і внутрішньої слабкості православ'я. Саме під впливом унії православ'я змушене було зрефор-

²⁹ Грушевський М. Листи з-над Полтви. Лист другий.— С. 112.

³⁰ Франко І. Іван Вишенський і його твори.— С. 122.

³¹ Там само.— С. 80.

³² Франко І. Історія української літератури. Часть перша. Від початків українського письменства до Івана Котляревського // Франко І. Зібрання творів...— К., 1983.— Т. 40.— С. 225—226.

³³ Доводиться констатувати, що в поясненні рушійних сил і причин унії Франкові погляди мало чим відрізнялися від офіційної православної історіографії, яку він так гостро критикував. Так, наприклад, сучасне унієзнавство відводить єзуїтам зовсім іншу роль, ніж та, яку їм приписували в епоху І. Франка (вважається доведеним, що безпосередні практичні дії єзуїтських лідерів у справі унії простежуються документально лише з 1595 р.). Див. про це докладніше: Тимошенко Л. Єзуїти і Берестейська унія // Київська старовина.— 2001.— № 4.— С. 43—55.

³⁴ Франко І. Іван Вишенський і його твори.— С. 126.

³⁵ Франко І. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. // Франко І. Зібрання творів...— К., 1984.— Т. 41.— С. 236.

³⁶ Франко І. Українці // Там само.— С. 175.

³⁷ Франко І. Іван Вишенський і його твори.— С. 100. І. Франко в цьому питанні глибоко помилявся, адже підстави у православних щодо цього ніби міфу таки були. Див. докладніше: Тимошенко Л. Руська релігійна культура Вільна. Контекст доби. Осередки. Література та книжність (XVI — перша третина XVII ст.).— Дрогобич, 2020.— С. 297—305.

³⁸ Франко І. (Рец.) П. Житецький. „Энеида“ И. П. Котляревского...— С. 39.

муватись і покликало до життя таких речників, як Іван Вишенський, Петро Могила, Гаврило Транквіліон-Ставровецький, Йов Княгиницький, Захарія Копистенський, Йоанікій Галатовський, та цілу плеяду письменників і вчителів. З іншого боку, унія, не полишаючи своїх греко-руських джерел і традицій, відчинила нарозстіж „двері“ для західних впливів, багатших від східних. Православні, борючись з унією, багато перейняли від неї (устрій шкіль, спів, форми малярства і церковної поезії, західноєвропейські церковні і побутові форми). І ще один вагомий висновок І. Франка. Продовжуючи наполягати на тому, що унія внесла в духовне життя народу дух нетолеранції, агресивності і безоглядності та інші прикмети „фанатизму“, він резюмує, що, на щастя, вони „не ввійшли глибоко в душу народу“³⁹.

Цікаво, що Франкова концепція унії як акту, що роздвоїв суспільство і започаткував релігійну нетолеранцію, 1895 р. викликала негативну реакцію К. Студинського. Він не тільки одночасно з І. Франком написав спеціальну працю про „Пересторогу“, а й опублікував критичні замітки на розвідку І. Франка. Якщо в джерелознавчому плані позиції обох дослідників „Перестороги“ збігались, то в оцінці Берестейської унії та її наслідків вони розійшлися (К. Студинський апологетизував унією)⁴⁰. 1906 р. у рецензії на перший том „Пам'яток полемічного письменства“ І. Франко знову критикував позицію К. Студинського⁴¹. Варто також згадати, що К. Студинський спричинився до неопублікації праці І. Франка „Життя й літературна

діяльність Іпатія Потія“ (1914), яку він рецензував за дорученням Філологічної секції НТШ і висловився проти її засадничих положень⁴². Зазначимо, що Франкова оцінка унійної діяльності постає є загалом критичною. Незважаючи на досить критичні, часом дошкульні завваги, І. Франко не заперечує „велике значення“, „визначне становище“ Іпатія Потія в історії Руської церкви, а також руського і польського письменства⁴³.

Виникає закономірне питання: чи можна досконало дослідити релігійний світогляд І. Франка поза його рефлексіями на Берестейську унію і, зокрема, православну церкву? Однозначно, згадані аспекти потрібно враховувати, адже І. Франко тільки прагнув об'єктивності (щоправда, це йому на завжди вдавалося). Вочевидь, його проєкт об'єднання українства таки враховував, що наддніпрянська гілка українського народу була православною (до слова, він і дітей своїх хрестив у православному обряді). Уникнення згаданої проблематики назагал ставить під питання тему релігійної візії І. Франка.

Ще раз наголошуємо на тому, що, на нашу думку, акцентоване амбівалентне ставлення І. Франка до українського християнства є наслідком його хитань між греко-католицизмом і православ'ям, яке артикулювалося ним у ретроспективній площині і мало відбиток на тогочасне становище Церкви.

Прокоментуємо коротко статтю І. Франка „Русини і католики“ (1893, незауважена І. Медведєм)⁴⁴, яку можна вважати програмною у його ставленні до тогочасної Церкви у сенсі того, що Франкова

³⁹ Варто визнати, що І. Франко присвятив велику увагу дослідженню пам'яток православної перспективи. Тут і згаданий І. Вишенський, і „Пересторога“, створена у львівському православному середовищі, і „Паліодія“ З. Копистенського, і інші твори. Чимало рефлексій І. Франка викладено у його рецензіях, наприклад, на збірку документів „Monumenta...“, видану 1898 р. Ставропігійським інститутом у Львові (для її видання був запрошений православний історик з Чернівців В. Мількович). Див.: Франко І. [Рец.]. „Monumenta confraternitatis Staurorigianae Leopoliensis, sumptibus Instituti Staurorigiani edidit Dr. Wladimirus Milkowicz. Tomi primi pars II, continens diplomata et epistolas ab anno 1593 ad 1600. Львів, 1898“ // Записки НТШ.— Львів, 1898.— Т. XXVII.— Бібліографія.— С. 19—21.

⁴⁰ Студинський К. Пересторога. Руський пам'ятник початку XVII віка. Історично-літературна студія.— Львів, 1895.— С. 15, 105; його ж. Причинки до історії унії. Критичні замітки на розвідку д-ра Івана Франка п. з. „Z dziejów synodu Brzeskiego 1596 r.“ „Kwartalnik Historyczny“, річник IX, 1895, с. 1—22.— Львів, 1895.— С. 3—4, 21.

⁴¹ Франко І. (Рец.) Пам'ятки українсько-руської мови і літератури, видає Археографічна Комісія Наукового Товариства імені Шевченка.— Т. V. Пам'ятки полемічного письменства кінця XVI і поч. XVII в., видав Др. Кирило Студинський.— Т. I.— Львів, 1906 // Літературно-науковий вісник.— 1906.— Т. 36.— Бібліографія.— С. 163.

⁴² Франко І. Примітки // Франко І. Зібрання творів...— К., 1983.— Т. 39.— С. 666. У полеміку між видатними істориками літератури втрутився М. Грушевський своєю розлогою рецензією на згадані праці обох дискусантів (Грушевський М. (Рец.). Dr. Franko. Z dziejów Synodu Brzeskiego 1596 r. (Kwartalnik Historyczny, 1895); Пересторога, руський пам'ятник початку XVII віка, історично-літературна студія д-ра Кирила Студинського. Львів, 1895; Причинки до історії унії, критичні замітки на розвідку д-ра І. Франка п. з. „Z dziejów Synodu Brzeskiego 1596 r.“ Львів, 1895 // Записки НТШ.— Львів, 1895.— Т. XII.— Бібліографія.— С. 21—30), не схваливши категоричності К. Студинського. В „Історії України-Руси“ історик зробив свій вибір і недвозначно став на бік І. Франка, проголосивши, що унія „внесла роздвоєння серед православних і їх енергію обернула на внутрішню боротьбу“. Див.: Грушевський М. Історія України-Руси.— К., 1995.— Т. VI.— С. 488. Про взаємини К. Студинського та І. Франка в історії Церкви та дослідження пам'яток релігійної культури див. докладніше: Салій О. Учень, опонент і колега: взаємини Кирила Студинського та Івана Франка.— Львів, 2020.— С. 39—63.

⁴³ Франко І. Життя й літературна діяльність Іпатія Потія // Франко І. Зібрання творів...— К., 1983.— Т. 39.— С. 520. Іншою великою проблемою, яка цікавила І. Франка, була так звана „нова унія“, тобто приєднання західних єпархій до Київської унійної митрополії (доба львівського єпископа Йосифа Шумлянського). Див. про це докладніше: Тимошенко Л. Іван Франко — знавець історії ранньомодерної церкви.— С. 350—351. І. Франко підкреслював неоднозначну роль Йосифа Шумлянського в унійних процесах, акцентував його боротьбу за єпископську кафедру у 1667—1676 рр., вважаючи її „найганебнішим“ епізодом в історії Руської Церкви в Речі Посполитій, наслідки якого вплинули на посилення унійних тенденцій у регіоні. Систематизувавши розрізнені відомості про Йосифа Шумлянського, І. Франко подав досить цілісний огляд доби. Проте в частині інтерпретації унійної діяльності єпископа, особливо її мотивів, Франковий погляд мало чим відрізнявся від русофільських концепцій унії та штампів офіційної православної історіографії. Гротескними видаються Франковий характеристики Й. Шумлянського: „брехун“, „лицемірник“, „зрадник“. Разом із тим, удаючись деколи до гіперкритичних оцінок, І. Франко не заперечує і позитивних змін: зміцнення Львівської єпархії, турботу про кафедральні церкви і монастирі, прагнення урівняти права руського духовенства з польським.

⁴⁴ Стаття була опублікована в газеті „Kurjer Lwowski“. Див. передрук: Iwan Franko. W kręgu Rusinów, Polaków i Żydów / Wybór artykułów ukazujących się w prasie polskojęzycznej pod red. J. Matkowskiego i I. Rozłuckiego.— Warszawa; Lwów; Drohobycz; Winnica, 2018.— S. 273—279. Приводом до написання статті був лист „молодого руського священника“, ім'я якого І. Франко не розкрив, однак опублікував його текст. Ім'я цього адресата до І. Франка досі не з'ясоване, що зумовлює постановку певних завдань франкознавства.

візія сучасного становища базувалася, власне, на історіографічному аналізі. Так, І. Франко виокремлює дві генерації греко-католицького священства, які були своєрідним рупором у трактуванні її минулого: стару, представлену М. Гарасевичем, А. Петрушевичем і С. Качалюю, і нову, представлену Ю. Пелешем. Для перших первісною вірою батьків-русинів було православ'я, яке зазнало наруги внаслідок Берестейської унії. Для других — католицизм (об'єднання з Римом), православ'я було лише „хвилевим блудом, наслідком інших поразок і загальної темноти“, унія була своєрідним порятунком. Власне, на цьому новому напрямі базувалася нова ідентичність тогочасної Греко-Католицької Церкви. І. Франко пов'язував згадані два напрями із сучасним йому становищем в українському політикумі, який він характеризував як хаос (одні були русофілами, інші — народовцями). На його думку, жодний з охарактеризованих напрямів не вів до реального об'єднання українців (тобто, потрібно було вибирати, чи йти з попами й клерикалами, чи з селянами та радикалами). Його тогочасний вибір був на користь радикалізму, який, у його баченні, межував з „консеквентним“ демократизмом і поступом у питаннях науки, критики і суспільних реформ, клерикалізм же негував критику і вольності в питаннях релігії і Церкви, розвиток науки і лібералізм і був політично консервативним. Об'єктивно, третього не було дано.

На нашу думку, відмова І. Франка від радикалізму і перехід на національно-демократичні позиції не змінили його ставлення до Церкви і причиною цього був усе-таки історіографічний чинник. На жаль, у монографії І. Медведя він не врахований.

Праця І. Медведя страждає й на інші вади. Навіть у досить повній характеристиці взаємин І. Франка з кліром Греко-Католицької Церкви помітні суттєві лакуни. Передовсім автор чомусь проминув таку резонансну постать активного періоду діяльності І. Франка, як єпископ Юліан Пелеш. І. Франко часто реагував на згадану постать, не приймаючи його візію „католизації“ Руси. 1896 р. він написав некролог на його смерть⁴⁵. Кому, як не історично, належало висвітлити їх взаємини?

Насамкінець, у мене не викликало захоплення явно відсторонене ставлення І. Медведя до праці І. Франка в ділянці біблеїстики, відомої як „Біблійне оповідання про сотворення Сьвіта в світлі науки“, яка начебто була викуплена священниками і спалена (С. 123). Насправді у всіх відомих бібліографіях та антологіях спадщини І. Франка твір під такою назвою не значиться, а відомими є публікації з іншими назвами, наприклад, „Сучасні досліди над Святим Письмом“ (1908)⁴⁶. Назва згаданого „Біблійного оповідання...“ існує лише у виданні тексту, яку зладив 1918 р. у Вінніпезі О. Сушко⁴⁷. Покликавшись на кілька сучасних публікацій з теми „Бібліокритицизм та антиклерикалізм Івана Франка“, І. Медвідь зауважив виклик І. Франка християнській спільноті (мовляв, Старий Завіт не відповідає історичним подіям та ін.), на який тогочасне духовенство не знаходило відповіді (С. 123).

Історик у цій не зовсім ясній справі мав піти іншим шляхом. Якщо досі не вдалося віднайти легендарний примірник „спаленої“ праці І. Франка⁴⁸, то можна, по-перше, порівняти прижиттєві тексти І. Франка з виданням 1918 р. і з'ясувати вставки О. Сушка (до слова, учня М. Грушевського). По-друге, відкинути позірний вплив на наукові праці І. Франка так званого антиклерикалізму і з'ясувати, наскільки його погляди відповідали рівневі європейської науки, яка здійснила у другій половині XIX ст. у джерелознавстві Біблії кардинальні відкриття, не заперечені дотепер⁴⁹.

Підсумовуючи, повернемо до здобутків монографії І. Медведя, яких чимало. Параграфи „Радикали і попи“, „Отець Руси“ vs „Син народу“: митрополит Сильвестр Сембратович та Іван Франко“, „Іван Франко та його священники“, „Два Мойсеї одного народу: взаємини Івана Франка з митрополитом Андреем Шептицьким“ дуже ґрунтовні, майже вичерпно фактографічні і містять значну наукову новизну, передовсім саме їх рекомендуємо читачам.

Щодо наведених дискусійних моментів, над ними потрібно продовжити працю, адже тема, порушена І. Медведем, далека від вичерпності. Відтак можна стверджувати, що історичне франкознавство продовжує перебувати „на переломі“.

Леонід ТИМОШЕНКО

⁴⁵ Ks. Juljan Pelesz // Kurjer Lwowski.— 1896.— 24 kwietnia.— S. 4. У листі до М. Драгоманова 14. 02.1886 р. І. Франко уїдливо заявляв: „Чи, може, Ви думаєте, що я теж попав в уніатський зелотизм і присяг стояти під прапором Пелеша?“ // Франко І. Зібрання творів.— Т. 49.— С. 26. Однак у нього є й позитивна оцінка відомої праці Ю. Пелеша з історії Церкви, у ній він побачив „вікове прагнення руського народу до єднання з західною цивілізацією“. Див.: Франко І. Характеристика руської літератури XVI—XVIII ст. // Європейське відродження та українська література XIV—XVIII ст.— К., 1993.— С. 348. Назагал згадана праця Ю. Пелеша з історії Греко-Католицької Церкви викликала різні рефлексії в науковому середовищі. Свої зауваження до неї виклав, зокрема, єзуїтський історик Ст. Заленський. Див.: Załęski St., Ks., T. J. Kilka uwag nad dziełem Ks. Dra Pelesza.— Lwów, 1880.

⁴⁶ Оpubл.: Літературно-науковий вісник.— Т. 41.— Кн. 2.— С. 326—336; Кн. 3.— С. 516—532; Кн. 4.— С. 119—128. Праця має характер незакінченої.

⁴⁷ Ів. Франка філософії доктора Біблійне оповідання про Сотворення Сьвіта в світлі науки. Доповнив, додав пояснення, образки і мапу проф. др. Ол. Сушко.— Вінніпег, 1918.

⁴⁸ На нашу думку, згадане видання І. Франка могло існувати, потрібно лише вдатися до його поглибленого пошуку. Такі приклади в історіографії існують: через багато років Є. Пшеничному вдалося відшукати загублену брошуру С. Томашівського „Наша політика“, спрямовану проти М. Грушевського. Див. докладніше: Грушевський М. Наша політика. [С. Томашівський]. Наша політика і професор М. Грушевський. Гльосси до брошури проф. М. Грушевського. Матеріяли до історії конфлікту в НТШ 1913 року / Упоряд. Л. Винара та Є. Пшеничного.— Дрогобич, 2003.

⁴⁹ Ідеться про дешифрування клинописного письма, яке дало змогу відкрити фрагменти легенди про всесвітній потоп, уміщені до найдавнішої версії „Епосу про Гільгамеша“, що виявилися майже на 1 тис. років старшими від „П'ятикнижжя Мойсея“ (праця Д. Сміта „Халдейська оповідь про потоп“, 1875). Звісно, згадані відкриття дуже підважили авторитет Святого Письма, який вважався незаперечним, і навіть викликали „бродіння умів“ в Європі. І. Франко адекватно реагував на згадані відкриття історичної науки і, на нашу думку, навіть не прагнув використати їх у своїй боротьбі з клерикалізмом. Тому тут теми „Франко-науковець“ і „Франко-антиклерикал“ поєднуються ситуативно.

НЕВТОМНИЙ СІЯЧ УКРАЇНСЬКОГО СЛОВА

(ДО 150-ЛІТТЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ МИХАЙЛА МОЧУЛЬСЬКОГО)

2025 р. минає 150 років від народження автора чудових мемуарів про Івана Франка „Студії та спогади“ (Львів, 1938) Михайла Мочульського. Він народився на Ринку м. Миколаєва у будинку під № 356 18 листопада 1875 р. в родині Михайла і Марії Мочульських. Батько Михайла походив із миколаївського роду копачів Стефана і Катерини Мочульських. Мати — Марія Мочульська з Васевичів була з Роздолу. Хрещеними батьками Михайла були Іван Міцкевич — бургомістр Миколаєва, а хрещеною матір'ю — Йосифа, дружина народного вчителя Василя Коренця. Батько помер, коли Михайлові не було ще й трьох літ. Хлопчиком займався дідусь Стефан, який прищепив йому любов до народних казок, переказів, легенд і бажання вивчати історію рідного краю.

М. Мочульський навчався у Стрийській гімназії. Згадуючи гімназійні роки, М. Мочульський писав: „Живучи від 1892—1895 рр. в домі батьків тепер професора анатомії Йосифа Марковського, почав користуватися добірною бібліотекою з природознавства, філософії та історії літератури, а заохочений пізніше учителем польської літератури Антоном Мазановським, я почав займатися історією літератури і познайомився з теорією Тена. Під той час я роздобув розвідку І. Франка про „Перебендю“, студію О. Колесси, писання Драгоманова і цікавився дуже Франковим журналом „Житте і Слово“¹.

Після іспиту зрілості М. Мочульський записався у Львівський університет на медичний факультет і на лекції М. Грушевського й О. Колесси. Було прагнення стати лікарем, одночасно вивчаючи історію та літературу, але фінансові можливості були невеликими. Виручала стипендія міської управи Миколаєва. Це дало змогу перейти на правничий факультет, після закінчення якого 1896 р. М. Мочульський упродовж довгого часу працював юристом у судах Миколаєва, Сянока і Львова, захистив докторат і навіть досліджував

право (праця „Спадковість згідно Міжнародного приватного права“, Львів, 1938).

Зустрічі та знайомство з І. Франком, М. Грушевським, М. Возняком та іншими відомими вченими, які тоді працювали у Галичині, сприяли науковій діяльності М. Мочульського та його активній праці як члена Виділу НТШ у 1904—1919 рр., члена правління, а згодом директора Українсько-Руської видавничої спілки і члена Товариства прихильників української науки, літератури і мистецтва. Співпрацював М. Мочульський і у віденських часописах „Ruthenische Revue“ та „Ukrainische Rundschau“ („Український огляд“). М. Мочульський також підтримував тісні творчі зв'язки зі своїми земляками Уляною Кравченко² та Корнилом Устияновичем, а також з Іваном Кривецьким, з яким разом працював у НТШ і Видавничій спілці та листувався до останніх днів³.

Цікавою сторінкою у творчості М. Мочульського є літературні переклади, зокрема збірки „Легенди“ Юлія Зейера з чеської мови⁴, переклад новел Василя Стефаника на польську мову, а також переклади Фрідріха Ніцше, які, на жаль, не збереглися.

Також були опубліковані літературні статті і в „Літературно-науковому віснику“ — „Поезії Степана Чарнецького“ (1908 р.)⁵,

„Один із дилетантів“ (1908 р.)⁶, рецензія на збірку поезій Марійки Підгірянки „Відгуки душі“⁷. Ці критичні виступи мали спільну основу: вони були спрямовані, з одного боку, на утвердження реалістичних тенденцій у літературі, а з другого — на критику декадентських течій, зокрема літературного угруповання „Молода Муза“ на чолі з Остапом Луцьким.

Наприкінці літа 1914 р. Львів окупували російські війська. Почався наступ на українські культурні та наукові установи. Саме тоді М. Мочульський був директором Українсько-руської видавничої спілки. На латинське Різдво наприкінці 1914 р. він був заарештований: „Мене заарешту-

Михайло Мочульський

¹ Мочульський М. Іван Франко: Студії та спомини 1898—1916.— Львів, 1938.— С. 4—5.

² В одному з листів, датованому 17. 01.1939 р. Уляна Кравченко згадує, що зберігає вирізку праць М. Мочульського про Івана Франка з газети „Діло“, які справили на неї велике враження.

³ В одному з листів І. Кривецький писав: „Дякую за незвичайно цікаву і цінну книжку про Івана Франка і за привіт. Щиро здоровлю“ (Стеблій Ф. Іван Кривецький — вчений і бібліотекар // Миколаївщина: Збірник наукових статей.— Львів, 1998.— Т. 1.— С. 224—237).

⁴ Зейер Ю. Легенди / З передм. Ю. Карасека; переклав М. Мочульський.— Львів, 1904.— XVII + 148 с.

⁵ Мочульський М. Поезії Степана Чарнецького п. з. „В годині сумерку“ // Літературно-науковий вісник (далі — ЛНВ).— К., 1908.— Т. 41.— С. 394—399

⁶ Мочульський М. З сучасного письменства. Один із дилетантів // Там само.— К., 1908.— Т. 48.— С. 361—365.

⁷ Мочульський М. Підгірянки М. „Відгуки душі“ // Там само.— С. 712—713.

вала царська жандармерія, як „небезпечного революціонера“, і, подержавши декілька місяців у тюрмі, вивезла у глиб Росії⁸.

М. Мочульський був заарештований у будинку М. Грушевського, яким опікувався за дорученням господаря, разом зі своїм товаришем Августом Дермалем.

М. Мочульський потрапив у Буїнськ — повітове місто Симбірської губернії. Опинившись у Казані, М. Грушевський одразу ж заопікувався іншими засланцями, долучивши Академію наук і її незмінного секретаря Сергія Ольденбурга, відомого вченого-сходознавця⁹. М. Грушевський постійно листувався з М. Мочульським, пересилав йому книжки, познайомив з деякими професорами Казанського університету, зокрема з К. Харламповичем і Н. Петровським, пропонував нові теми для досліджень з історії української літератури та фольклористики. Він організував передплату засланцям українських видань, зокрема на одеський часопис „Основа“. Переїхавши до Казані, М. Мочульський отримав можливість працювати у бібліотеках — публічній місцевій і Духовній академії, вивчати російську мову й проводити дослідження на тему „Літературні паралелі: Т. Шевченко „Сон“ та І. Тургенев „Призраки“. У Казані М. Мочульський жив з іншим галицьким вигнанцем Осипом Роздольським, близьким по духу та науковими зацікавленнями.

Із засланням у м. Буїнськ пов'язана не лише літературно-критична діяльність, а й новий етап — письменницький. Під впливом спогадів і з життя на засланні були написані новели: „Опалева мряка“, „Мартин Ідріс“, „Кава“, „Мумія“, „Діти“, „Заповів Вишеньки“, „Васька“, „Життя“. Згодом усі новели були об'єднані у єдиний цикл і опубліковані під назвою „Опалева мряка“ у видавництві „Ізмарад“ (1936 р.)¹⁰.

Філософські роздуми про життя спонукали М. Мочульського до написання віршів. Це були неспміліві спроби поетичного пера, які здебільшого залишилися на папері, проте деякі з них були опубліковані у літературних виданнях, зокрема вірш „Вічні паломники“. В одному з листів письменниці Христя Алчевська звернулася до М. Мочульського зі словами: „Гай, гай... Хоч Ви і мовчите, однак я знов листую до Вас, бо відкриваю у Вас нові таланти, новий хист і нові сторони Вашого характеру. Се б то знайомлюсь з Вами... Ніколи не думала, що Ви такі милі й поетичні віршики пишете про кохання! Як бачите у студію досить уважно Ваші праці...“¹¹ Знана поетеса була захоплена віршем „Ой зацвіли маки“. Це ліричний твір, який відображає інтимний світ поета, порівнюючи палкі почуття з червоними маками. Були ніжні почуття,

романтичні зустрічі, але раптово кохану видають заміж за нелюба, хотів її врятувати, та „надбігли бояри борзенько і повезли сиротину до церкви“, залишилися „почорнілі маки, в серці — розпач, сум і спогад про срібне віконце“.

У квітні 1917 р., знову завдячуючи активним заходам М. Грушевського, М. Мочульський отримав дозвіл жити у Києві, де почав працювати редактором оновленого ЛНВ, окрім того, за його участі вийшли чотири томи журналу „Україна“.

Вже після революції, повернувшись до Галичини, одружився з племінницею Марії Сильвестрівни Грушевської, дружини знаменитого історика, — Ольгою Вояковською. Його дружина брала активну участь у культурному житті, була авторкою різноманітних статей, переважно з мистецтвознавства, зокрема „Київська виставка. Гравюра і рисунок“, „Замітка про Катерину Грушевську“, які друкували переважно у часописі „Нова хата“. Вдалося також відшукати її неопубліковане дослідження „Малювання Осільчука в Гримайлівській церкві“¹². М. Мочульський отримав не тільки прекрасну дружину, вірну подругу, автора досліджень з історії українського мистецтва і розвитку культурних організацій в Україні, але й активну наукову співпрацю й родинну підтримку Грушевських. На жаль, дітей у подружжя не було.

Цей період був насичений написанням літературно-критичних статей, більшість з яких були розпочаті у Буїнську та Казані: „Князь Микола Андрійович Цертелєв. Біографічно-літературний нарис“ (1917), „Літературні паралелі: „Призрак“ І. Тургенєва та „Сон“ Т. Шевченка“ (1924), „Іван Манжура — український етнограф“ (1926). 1925 р. М. Мочульського обрано постійним членом Історичної комісії, Комісії історичної писемності та Кабінету примітивної культури, що існували при ВУАН. Ряд змістовних праць М. Мочульського присвячені дослідженню творчості Т. Шевченка („До генези й пояснення „Інтродукції“ до „Гайдамаків“¹³, „В 69 роковини Т. Шевченка. Культ дерева й сокири в Шевченківській поемі“¹⁴, „Гоцинський, Словацький і Шевченко як співці Коліївщини“¹⁵ (з останньою працею вчений був запрошений на Всеслав'янський з'їзд філологів у вересні 1934 р., який відбувся у Варшаві).

Праці М. Мочульського, які торкаються висвітлення проблем „української школи“ у польській літературі, — це зразки наукової сумлінності і педантичності, зокрема у розвідках „Русалки Богдана Залеського“¹⁶, „В століття „Марії“ А. Мальчевського“¹⁷ дослідник уперше розгорнув чітку картину літературного процесу у польській літературі романтичного періоду. Він був підготований до цього аналізу, ще коли цікавився і записував

⁸ Мочульський М. Іван Франко: Студії та спогади 1898—1916.— С. 105.

⁹ Листи Михайла Грушевського до Михайла Мочульського / Упоряд., передм. та комент. Н. Ощипок.— Львів, 2004.— С. 39—41, 43.

¹⁰ Мочульський М. Опалева мряка.— Львів, 1936.— 128 с.

¹¹ Лист Х. Алчевської до М. Мочульського від 22.12.1916 р.— Центральний державний історичний архів України у Львові (далі — ЦДА України у Львові), ф. 379, оп. 1, спр. 7, арк. 1—2.

¹² Мочульська О. Малювання Осільчука в Гримайлівській церкві // Там само.— Ф. 309, оп. 1, спр. 1658.

¹³ Мочульський М. До генези й пояснення „Інтродукції“ до „Гайдамаків“ // Записки Наукового товариства імені Шевченка.— Львів, 1922.— Т. СXXXIII.— С. 99—114.

¹⁴ Мочульський М. В 69 роковини Т. Шевченка. Культ дерева й сокири в Шевченківській поемі // Україна.— К., 1930.— Кн. 3—4.— С. 80—88.

¹⁵ Мочульський М. Гоцинський, Словацький і Шевченко як співці Коліївщини.— Львів, 1936.— 44 с.

¹⁶ Мочульський М. Русалки Богдана Залеського // Ювілейний збірник на пошану академіка Михайла Сергієвича Грушевського: з нагоди шістдесятої річниці життя та сорокових роковин наукової діяльності.— К., 1928.— Т. 2.— С. 261—267.

¹⁷ Мочульський М. В століття „Марії“ А. Мальчевського // Україна.— К., 1925.— Кн. 3.— С. 119—130.

фольклористичні матеріали на Миколаївщині. Надзвичайно багаті ілюстративним матеріалом праці „Купальські обряди”¹⁸, „Галицько-руські приповідки”, а також вертепні ігри Миколаєва та Демні, можливо, десь ще збережені записи легенд і переказів Миколаївщини, про які є згадки.

На жаль, про останній період життя М. Мочульського збереглося мало відомостей. Повернувшись у Галичину, він жив спершу у Гримайлові, а згодом з 1931 р. — у Станиславові. Працював нотаріусом, не полишаючи літературно-наукових досліджень.

У той період розгорнулася співпраця М. Мочульського з літературознавцем М. Возняком, який допомагав йому у виданні досліджень про М. Цертелєва та І. Манжуру і консультував свого старшого колегу при написанні праці „Купальські обряди”. М. Возняк допоміг завершити й видати 1938 р. монографію М. Мочульського „Погруддя з бронзи: Микола Цертелєв і Іван Манжура”.

Окреме місце в житті й творчості М. Мочульського займали співпраця з І. Франком і спогади про нього. Перше знайомство відбулося здалека 1896 р. в „Академічній громаді”. Згодом, у липні 1901 р. вони особисто зустрілися. Від 1904 р. між ними розпочалася активна співпраця, спершу над виданням поезій О. Козловського та збірки В. Самійленка. І. Франко залучив М. Мочульського до роботи в НТШ, стримував його молодечу схильність до різких і категоричних оцінок рецензованих творів.

Праці М. Мочульського, присвячені І. Франкові, демонструють глибоку обізнаність автора як із творчістю письменника, так із критичною літературою. Свої спостереження дослідник будовав на багатому матеріалі, дбаючи насамперед про наукове, об’єктивне з’ясування тих чи інших питань. Це стосується вже перших статей М. Мочульського про творчість І. Франка: „Про Лиса Микиту” І. Франка¹⁹ та „Популярність Івана Франка на селі”²⁰. Але, безперечно, однією з найкращих історико-літературних праць про І. Франка є книга М. Мочульського „Іван Франко: Студії та спогади” (1938).

Михайло і Ольга Мочульські. 1930 р.

¹⁸ Цю неопубліковану розвідку, яка була написана паралельно з дослідженням „Русалок” Б. Залеського, вдалося відшукати в архіві (ЦДІА України у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 1659).

¹⁹ Мочульський М. Про „Лиса Микиту” І. Франка // Промінь (Москва).— 1916.— 11 груд.— № 2—4.

²⁰ Мочульський М. Популярність Івана Франка на селі // Вперед (Львів).— 1919.— № 126—127.

²¹ Лист В. Гнатюка до М. Мочульського від 24. 04. 1925 р.— ЦДІА України у Львові, ф. 379, оп. 1, спр. 13, арк.1.

²² Мочульський М. Іван Франко: Студії та спогади 1898—1916.— С. 105.

²³ Михайло Коцюбинський. Лист до М. Мочульського від 30 листопада 1905 р. // Коцюбинський М. Твори.— К., 1975.— Т. 6.— С. 42—44.

Готуючись до десятиліття річниці смерті І. Франка, редакція „Літературно-наукового вісника” мала намір видати книжку зі спогадами, листами та статтями. В. Гнатюк написав М. Мочульському: „Посилаю Вам запитання і надіюся, що Ви пришлете хоч невеличкі споми́ни, починаючи від часу, як познайомив Вас із ним. Коли б зладили і якусь статейку — до одної з дальших книжок — то очевидно було би ще краще”²¹. З листувань М. Мочульського з М. Грушевським і В. Гнатюком видно, як відповідально поставився він до цієї роботи, цікавився спогадами інших сучасників І. Франка, просив дозволу у дружини поета користуватися його кореспонденцією, а також намагався об’єктивно висвітлити факти з його життя. Він чи не єдиний, хто заглиблювався у психологію вчинків видатної людини, шукаючи пояснень і мотивів тих чи інших дій. Крім того, як літературний критик М. Мочульський провів свої спостереження над творчістю поета, зокрема збірки „Semper tūro” чи поезії „Над великою рікою”, написаної 24 серпня 1899 р. Ніхто інший у своїх спогадах не описав так толерантно і водночас правдиво Франкову хворобу останніх років, яка звела його передчасно в могилу („І там, у татарському містечку Буїнськ, десь у червні 1916 року я довідався, що великий дух покинув хворе тіло І. Франка, що перестало бити серце трагічної людини й геніального поета”²²).

Після смерті самого М. Мочульського, якого нова радянська влада прирєкла на забуття як „націоналіста”, в листі до тітки Марії Грушевської від 2 червня 1941 р. Ольга Мочульська з болем писала: „Тепер у Львові і всюди святкували 25-річчя від смерті І. Франка, згадували про всіх приятелів і знайомих Івана Франка, про Міся ніхто й словом не обізвався. В музеї І. Франка збирають книжки — статті із спогадами про І. Франка, згадують про різні споми́ни, на 2 сторінки, а про найбільший і найкращий досі спогад Міся ніхто й не писав, як би й ніколи його не було, або нічого й не написано”.

М. Мочульському вдалося зав’язати теплі і дружні стосунки з відомим українським белетристом Михайлом Коцюбинським. Саме в листуванні з М. Мочульським письменник розкрив ключові моменти своєї автобіографії та творчого становлення („Які письменники цікавили мене раніш? В молодих літах захоплювався я Шекспіром...”)²³.

Знайомство з М. Грушевським розпочалося від першого виступу вченого у Львівському університеті 30 вересня 1894 р. „Вступний виклад з давньої історії Русі”. 1901 р. М. Грушевський написав до М. Мочульського, і вони зустрілися й познайомилися особисто. Контакти ці зміцніли, коли М. Мочульський став виконавчим директором Українсько-руської видавничої спілки.

Після революції 1905 р. на Наддніпрянську Україну вже дозволяли завозити друковані українською мовою книги. М. Грушевський прагнув максимально використати можливості Спільки, вникав навіть у найменші дрібниці. Він підказував і пропонував актуальні теми для досліджень, замовляв і відправляв потрібну літературу (зазвичай рідкісну), підганяв з термінами, передавав рукописи у редакції відповідних часописів, домовлявся з редакторами і при всій своїй гігантській зайнятості перечитував рукописи, оперативно робив зауваження і правки. Він підтримував свіжі ідеї, а коли треба — наставляв („...писати для своїх, а не для поляків — без огляду що для них інтересне“). Йшла Перша світова війна, М. Мочульський перебував у Буїнську як політичний засланець, але завдяки старанням М. Грушевського, його статті публікували у Києві, Харкові, Москві.

М. Грушевський підштовхнув М. Мочульського до його головної теми — дослідження української школи у польській романтичній літературі (лист від 30 червня 1915 р.) і постійно підтримував його у цій складній темі, якою доводилося займатися, перебуваючи у далекому Буїнську.

М. Грушевський вислав у Буїнськ книги польських поетів-романтиків Ю. Б. Залеського, Ю. Словацького, історика та етнографа П. Батюшкова, німецької дослідниці літератури Р. Гух, польських істориків літератури П. Хмельовського та В. Фельдмана, російського психіатра О. Кожевникова, підтримував колегу („На питання Ваше і сумнів чи варто продовжувати вашу роботу над Українською школою з повною рішучістю відповідаю: безсумнівно, варто“). Основна частина досліджень М. Мочульського про українську школу у польській літературі була опублікована згодом, деякі залишилися в рукописі, але основна концепція та переважна більшість тексту були сформовані і написані під час Буїнського заслання. Згодом вносили тільки уточнення й корективи.

М. Грушевський допомагав, присилаючи матеріали і виписки, радячи та корегуючи рукописи, у процесі написання інших наукових праць М. Мочульського: „Літературні паралелі: „Призрак“ І. Тургенєва та „Сон“ Т. Шевченка; досліджень про Івана Манжуру (1851—1893)²⁴.

М. Грушевський порадив досліджувати й розшукувати ненадруковані поезії І. Манжури²⁵, діяльність педагога і фольклориста князя Миколи Цертелєва²⁶, творчість письменниці Марії Проскурівни²⁷, прозаїків-новелістів Архипа Тесленка та Степана Васильченка, актора і приятеля Т. Шевченка Михайла Щепкіна²⁸ та творчість Ольги Кобилянської²⁹. Активна співпраця тривала й у напружені роки Української революції, навіть у листі, написаному 3 квітня 1920 р., М. Грушевський турбувався, чи вийшла стаття М. Мочульського про взаємини М. Щепкіна і Т. Шевченка. Після повернення М. Грушевського з еміграції контакти

обох учених набули особливого значення. Як видно з листування М. Мочульського з М. Возняком, через нього проходили надіслані М. Грушевському харківські і київські наукові та літературні видання. З його допомогою були надруковані в УРСР статті О. Мочульської, також пересилав учений відгуки та зауваження, які стосувалися творчості М. Мочульського („...в огляді Шевченківської літератури за останні роки (Б. Якубовський. Чергові завдання Шевченкознавства. Пролетарська правда.— 1928.— № 61.— 11 березня) одмічена „невеличка, але цінна стаття М. Мочульського про певний вплив Шевченкової творчості на „Призраки“ Тургенєва“).

В останні роки життя, коли відірваний від України великий учений утримувався під наглядом каральних органів і мусив спостерігати, як закриваються установи і зникають науковці, листи до М. Мочульського набули іншого змісту. М. Грушевський, намагаючись працювати до останньої хвилини життя, ділився своїми творчими планами (він писав роман про невідале кохання Івана Котляревського, в якому планував подати широке полотно життя і взаємин української інтелігенції кінця XVIII ст., стежив за науковою полемікою навколо авторства Літопису Самовидця та „Історії Русів“). Тепер вже Михайло та Ольга Мочульські робили виписки з книг і часописів для М. Грушевського. Часи стали такими, що про пересилання книг не могло бути й мови. А М. Грушевському потрібні були записки І. Г. Лестока, П. Ш. Левека, М. Г. Леклерка та інші рідкісні джерела з України.

М. Мочульський, тепер уже як родич, далі опікувався долею вілли Грушевських у Львові та біб-

Катерина Грушевська, Марія Вояковська-Грушевська, Ольга Вояковська-Мочульська.
Львів, 31 травня 1910 р.

ліотеки й архівів ученого, які там зберігалися³⁰. Через нього йшло передання інформації між західноукраїнськими вченими та М. Грушевським і його сім'єю.

²⁴ Мочульський М. Іван Манжура — український етнограф // Україна.— К., 1926.— Кн. 8.— С. 128—135; його ж. Погруддя з бронзи: Микола Цертелєв і Іван Манжура.— Львів, 1938.— 45 с.

²⁵ Мочульський М. На спомин Івана Манжури (літературна діяльність). Ненадруковані поезії Манжури // ЛНВ.— К., 1907.— Т. 8.— Кн. 2.— С. 30—34.

²⁶ Мочульський М. Микола Андрійович Цертелєв. Біографічно-літературний нарис // Україна.— К., 1917.— Кн. 3—4.— С. 100—115.

²⁷ Мочульський М. Дебют М. Проскурівни // ЛНВ.— К., 1917.— Т. 11.— Кн. 9.— С. 112—115.

²⁸ Мочульський М. Щепкін і Т. Шевченко // Там само.— К., 1917.— Т. 14.— Кн. 2—3.— С. 118—121.

²⁹ Мочульський М. Талант, свідомий своєї мети // Ольга Кобилянська у критиці і спогадах.— К., 1963.— С. 92—93.

³⁰ Горинь В. Вілла Михайла Грушевського у Львові.— Львів, 1999.— С. 19—38.

У вересні 1939 р. до Станиславова ступили радянські війська. Відразу почалися арешти адвокатів, членів УНДО, діячів українських організацій і просто українських інтелігентів. Хворого М. Мочульського поки що не чіпали. Помер М. Мочульський на 65 році життя 14 лютого 1940 р. у Станиславові. Цвинтар, де було поховано М. Мочульського, не зберігся, його знесли при будівництві театру. Але кілька могил відомих людей (композитора Д. Січинського, М. Мочульського та ін.) зберегли. Напис на надгробку: „Михайло Мочульський. *18.11.1875 +14. 02.1940. Літературний критик і нотар“.

Відразу по смерті літературознавця влада вишикала вселишити до його квартири „якусь даму“, яка мала зайняти спальню, а господиню „викинути до бібліотеки“.

Життя М. Мочульського є свідченням невтомної праці та служінню українській культурі. Це може бути прикладом для нас, як треба зберігати тверезий розум і натхнення до праці, незважаючи на буремні роки історії українського народу. Саме це заслуговує на повагу й вшанування пам'яті невтомного науковця.

Наталя ОЩИПОК

Львівські сторінки життя Василя Сімовича

Цей маленький допис не прив'язаний до якої-небудь дати вшанування пам'яті ученого. Це радше чергова спроба бодай на мить повернутися до старого міста Лева першої половини ХХ ст. і згадати добрим словом потужного ученого, який, на жаль, не мав змоги вповні зреалізувати свого наукового потенціалу (часи були складні, і стільки всього потрібно було зробити...), проте залишив нам колосальну спадщину, що нараховує понад 500 позицій бібліографії, а в архіві ученого, який по його смерті передала дружина Ізидора Сімович (із роду Ільницьких; про неї мало відомостей, була вірною супутницею життя, переживши чоловіка на довгих 18 років; по ній залишилося кілька родинних світлин і пошарпана груба книжка в її перекладі з німецької „Тунель“ авторства Бернхарда Келлермана — твір, що став світовим бестселером), є чимало праць, листів тощо, які ще чекають свого (і не одного!) дослідника. До речі, рідко буває, щоб бібліотека вченого так збереглася цілісно, як Сімовичева! Вона нараховує понад 2600 одиниць: це друки українською, російською, білоруською, німецькою, чеською, польською, французькою, латинською, румунською, сербською, грецькою, англійською, болгарською, є навіть мовою есперанто¹. А для науковців, мабуть, найбільше, що можна зробити,— це згадувати, популяризувати, використовувати й осмислювати їхні наукові здобутки.

Упродовж свого короткого життя Василь Сімович не мав ані сталого місця проживання (у Львові мешкав на вул. Чарнецького, 26²; тепер вул. Винниченка), ані сталого місця роботи, ані власної наукової школи, але, мабуть, не було людини — його сучасника, який би не згадав його дружнє плече, внутрішню гармонію, його фаховий рівень, його внесок у розвиток української філологічної науки того часу.

Ім'я йому: Професор.
Ім'я йому: Радість Життя.
Гліб Східний. „З професором“

У радянській науці про нього майже не згадували, а згадуючи, „приклеювали“ тавро „буржуазний“. Порівняймо хоча б таке окреслення згадку про нього у 12 томі Зібрання творів Лесі Українки³. Водночас його ім'я зі скупими словами про діяльність вписано в „Українську радянську енциклопедію“ (Харків, 193), а що знаково — в „Українську радянську енциклопедію“⁴ (III), де згадано трьох діячів із родини Сімовичів: *Василя Сімовича* („укр. мовознавець і педагог [...] дійсний член НТШ і комісії укр. мови ВУАН, за війни 1914—19 працював у таборах „Союза визволення України“ для полонених українців, як керманіч таборових шкіл тощо, 1920—23 ред. вид. „Укр. Накладня“ в Берліні, від 1923 проф. укр. та слов. філології в Укр. Пед. Ін-і ім. Драгоманова у Празі; укр. граматики, розвідки граматичні, правописні та про нових укр. письменників, видання Кобзаря Шевченка з коментарем, творів Франка, тощо)“; *Миколу Сімовича* — українського буковинського „маляра-карикатуриста (деякі твори зберегалися в родині, і свого часу мій дід, композитор Роман Сімович, син рідного брата Аполлона Сімовича, показував карикатури, шаржі своїй невістці, моїй мамі — Богдані Сімович, на яку вони, пам'ятаю, справили неабияке враження! — О. С.), правник, крім того дрібні гумористичні нариси“ та *Михайла Сімовича* — „бук. укр. церковний діяч, *1869, гр.-кат. священ[н]ик, ген. вікарій (заступник єп. для укр. гр.-католиків на Буковині і Мармарощині)“⁵. Ця родина виплекала багатьох україн-

¹ Подано за: Олеськів І. Приватна бібліотека Василя Сімовича у проєкції духовного світу вченого // Записки Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника: Збірник наукових праць.— Львів, 2017.— Вип. 9 (25).— С.161—197.

² Саме таку адресу було вказано на конвертах із листами, що зберігаються в архіві Василя Сімовича в Бібліотеці Чернівецького національного університету; див.: Там само.— С. 164.

³ Див.: Леся Українка. Зібрання творів: У 12 томах.— К., 1979.— Т. 12: Листи (1903—1913).— С. 523.

⁴ Саме Лукія Гумецька вперше в радянській науці вписала ім'я Василя Сімовича в УРЕ, повернувши його науці.

⁵ Українська загальна енциклопедія книга знання в 3-ох томах багато ілюстрована, з кольоровими таблицями, мапами та образками / Під гол. ред. І. Раковського.— Львів; Станиславів; Коломия, [1933].— Т. 3: С—Я.— С. 96.

ських культурних, освітніх і громадських діячів, які внесли свою лепту у різні галузі „не потоком шумних і галасливих фраз, а тихою, невтомною працею“ (за Митрополитом Шептицьким), сподіваючись, що хоча б так прислужилися рідному народові...

Більш ніж десять років життя В. Сімовича безпосередньо пов'язані з нашим містом. 1933—1944 рр. називають львівським періодом культурно-просвітницької діяльності ученого. У дорадянський період (1933—1939) домінувала наукова, літературно-педагогічна та редакторсько-видавнича справа.

По ліквідації (через брак фінансової підтримки чехословацького уряду) 1933 р. Українського вищого педагогічного інституту ім. М. Драгоманова як вищої школи В. Сімович, як і решта працівників, розпочинає пошуки роботи, що приводять його до Львова. Він відгукнувся на оголошений львівською „Просвітою“ конкурс і вирушив до нашого міста, пропрацювавши в ньому до кінця своїх днів. Приїхавши до Львова, він опинився у досить непростих львівських реаліях, що, зрештою, на думку Ю. Шевельова та О. Горбача, не дали розвинути вповні його таланти, адже „тут його укр. громада у Львові потім мовним коректором зробила“⁶, тут його „українське (економічно й так бідне) суспільство перевантажило всякими роботами (за поговірком: дурного робота любить, а дурний роботу), і він і не дуже був у стані сісти спокійно за робочий стіл“⁷. Зокрема О. Горбач у листі до М. Антоновича (Берфурт, 03. 05. 1983) згадував:

„[Йосиф] Сліпий мені в Римі ще тим в очі виткнув, чого я, мовляв, відмовляюся брати якісь там (єрундові, до речі) коректорські його ж доручення, бо ото більші від мене, як напр., Сімович, виконували все те у Львові радо. Очевидно, я його довжником з відповіддю не залишився, сказавши, що це був скандал і безвідповідальність — навантажувати людину, яка могла в своїй ділянці зробити вдесятеро більше, ніж зробила через отаке заробітчанство, такою єрундою, яку зовсім добре могли були виконати інші. Очевидно, такої відповіді не смів би був йому дати Сімович, якраз залежний фінансово від „громади“⁸.

Здавалося, що професор хоче встигнути зробити все: „Треба мати особливе щастя, щоб не будши поінформованим про розклад щоденних занять „зловити“ професора Сімовича. З університету довідуємося, що професор у бібліотеці, з бібліотеки доносять, що професор якраз перед хвилиною вийшов до видавництва і т. д. Набираємося переконання, що професор як звичайно в навалі роботи

з тисячею справ і занять“⁹. Окрім зазначеної викладацької, редакторської, видавничої, наукової, адміністративної, В. Сімович брав участь у культурно-громадській роботі — організовував заходи, проводив публічні лекції, диспути.

Водночас приїзд В. Сімовича до Львова пожвавив національне культурно-освітнє життя. Упродовж 1933—1939 рр. він працює на посаді редактора науково-популярного місячника „Життя і знання“, перетворивши його на своєрідну енциклопедію знань, редагує видання „Просвіти“, стає постійним дописувачем газети „Назустріч“.

Продовжує учений і свою наукову діяльність: бере участь у II міжнародному з'їзді славистів у Варшаві, на якому виголошує доповідь на тему „Поява у післяголосних у формі минулого часу чоловічого роду українського дієслова“. На сторінках львівських часописів з'являються його

статті з культури мови, нариси про громадських і культурних діячів, літературно-критичні розвідки про творчість Т. Шевченка, І. Франка, Ю. Федьковича. 1938 р. він публікує листування Лесі Українки з О. Маковеем.

Серед праць цих років хочемо відзначити, мабуть, найменш поширювану — „Рідна мова й інтелектуальний розвій дитини“ (Львів, 1934), хоча дослідження цієї проблеми надзвичайно актуальне і в сучасній соціолінгвістиці. Ось деякі з цікавих міркувань:

„Для дитини е та мова, якою вона думає, підставою, що на ній виростають нові й нові враження, в ній вона сприймає кожен не знану для неї

думку, долучуючи до тої мовної будови, хоч вона й невелика, нові й нові прибудови“. І далі: „[...] школа з чужою мовою навчання випускає неграмотних грамотіїв у світ [...] „Неграмотних“ у розумінні — зовсім нерозвинутих духово, дарма, що грамоту знають, „грамотіїв“ — а не — освічених“¹⁰.

Зрештою, надаючи особливі ваги потребі глибокого пізнання рідної мови, через яку й формується національна свідомість особистості, вчений намагався виявити причини, що гальмували повноправне утвердження української мови. Серед них

Василь Сімович у своїй бібліотеці

⁶ Життя — не просто існування: Листування Олекси Горбача (1956—1996) / Редкол.: А.-Г. Горбач, У. Єдлінська, М. Чікало.— Львів, 2003.— С. 441—442.

⁷ Там само.— С. 316.

⁸ Там само.

⁹ Терен М. З творчих буднів Львова // Наші дні (Львів).— 1942.— Ч. 2.— С. 3.

¹⁰ Сімович В. Праці в двох томах.— Чернівці, 2005.— Т. 1: Мовознавство.— С. 298.

він називав вплив старослов'янської мови на мовний розвиток дитини, адже саме старослов'янська тривалий час була мовою викладання та навчання у школах. Ще однією вагомою причиною — досі, на жаль, актуальною! — визначав зневажливе ставлення частини інтелігенції до рідної мови як до хлопської; та низький рівень викладання, брак підготовлених учителів, нестачу фахово підготовлених підручників. Саме ці прогалини вчений і намагався заповнити.

Незважаючи на активну громадську діяльність, В. Сімовичу надзвичайно бракує спілкування із студентським товариством, адже професор вважає першочерговим завданням тогочасної української науки — виховання молоді. Тож не дивно, що, розпочавши свою роботу в НТШ, він намагається і тут прилучити молодь до наукової діяльності та заповнити прогалини в її освіті. Тож активно виступає з рефератами, бере участь у конкурсах як член журі, читає лекції на курсах українознавства, які організовує товариство „Рідна школа“.

Життя ученого від перших днів по приїзді до Львова пов'язане з діяльністю ще однієї важливої наукової інституції у Львові — НТШ. Тридцять третій рік був складним для Наукового товариства ім. Шевченка. Після створення 1918 р. Української академії наук НТШ перестає бути центром науки і перетворюється на провінційний осередок, і якраз у 1930-х рр. Товариство намагається відновити свій статус.

Тож відразу після переїзду до Львова В. Сімович стає активним членом НТШ: він організатор та ініціатор численних культурно-освітніх заходів. У НТШ працює на посаді наукового секретаря¹¹, засновує в рамках Філологічної секції лінгвістичний гурток, у якому пропонує вивчати питання мови кризь призм праякого структуралізму, ознайомлює з основами фонологічного методу дослідження мовних явищ. Бере активну участь у Мовознавчій комісії НТШ, стає головою редколегії „Записок НТШ“ (1937 р. 155-й том „Записок НТШ“ виходить за його редакції). Як науковий секретар пропонує створити при кожній секції окремі комісії, намагається об'єднати дослідників, які працюють поглиблено над конкретним науковим питанням. Саме В. Сімович запропонував створити комісії при Філологічній секції та перетворити лінгвістичний гурток у Мовознавчу комісію, відтак 1935 р. очолює Мовознавчу комісію НТШ¹². У залі бібліотеки НТШ мовознавець читає лекції для студентів-україністів. У Товаристві він працює до 1939 р.

1935 р. Виділ НТШ доручив В. Сімовичеві звернутися до української парламентської репрезентації з ініціативою створити при НТШ державний Інститут українознавства, зрештою, він і сприяв заснуванню цього Інституту¹³. Тоді ж виникла ідея заснувати новий журнал про сучасне та минуле українців. Однак через брак коштів на видання наукових досліджень і на розвиток науки такий журнал з'явився щойно 1938 р. Практично

безвідмовний, В. Сімович разом із Іваном Раковським та Євгеном Юлієм Пеленським увійшов до тимчасової комісії, що займалася виданням місячника „Сьогодні й минуле“¹⁴, а згодом і став головним редактором журналу. Тут В. Сімовичеві вдалося об'єднати найкращі наукові сили. 1939 р. вийшло друком чотири номери журналу „Сьогодні й минуле: вісник українознавства видає Наукове товариство ім. Шевченка у Львові“. Зауважмо, що вчений дуже серйозно поставився до цієї роботи, як ніхто інший, розуміючи важливість видання фахових праць з українознавства, і „намагався охопити прояви української духовної й матеріальної культури“.

У родинному колі,
крайня справа — Маруся Ясеницька (Сімович)

Незважаючи на такі колосальні обов'язки, професор продовжував також наукову діяльність. Окрім публікації власних наукових праць, він виголосив чимало інформативних доповідей на різноманітну тематику, присвячених актуальним проблемам не тільки української, а й інших слов'янських мов. До того ж на засіданнях НТШ В. Сімович виступав із рефератами наукових праць інших дослідників, інформуючи про нові філологічні дослідження, серед іншого й українців, які перебували в еміграції (про А. Артимовича, Ст. Смаль-Стоцького), чий світогляд також формувався у стінах Чернівецького університету.

Не залишав професор актуальних правових проблем, присвячуючи їм чергові засідання Мовознавчої комісії. На той час на сторінках преси розгорнулися дискусії щодо деяких суперечливих моментів. Як прихильник праякої фонологічної школи, В. Сімович переконав членів Мовознавчої комісії трактувати ці питання з позиції фонології. Окрім того, В. Сімович брав участь у роботі інших секцій, зокрема працював у складі Термінологічної комісії при НТШ (1936), як член Етнографічної комісії (1938), прилучився до роботи Товариства українських правників тощо.

¹¹ Див., наприклад: Олеськів І. Приватна бібліотека Василя Сімовича у проекції духовного світу вченого.— С. 163.

¹² Тернопільський енциклопедичний словник.— Тернопіль, 2008.— Т. III: П—Я.— С. 264.

¹³ Там само.

¹⁴ Луцький О. І. Сімович Василь Іванович.— [Електронний ресурс].— Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Simovych_V

У радянський період свого життя у Львові (1939—1941) В. Сімович здебільшого займався викладанням і науковою діяльністю.

1939 р. Західну Україну приєднано до УРСР. *Більшовицька влада* нібито декларувала підтримку української культури, однак насправді нищила досягнення українських галицьких діячів науки та культури. Зокрема, було ліквідовано Наукове товариство ім. Шевченка (хоча це й офіційно не називалося „ліквідацією“, а тільки „реформуванням“), а майно підпорядковано установам Академії наук. Так само було ліквідовано і „Просвіту“, припинено вихід періодичних видань. Однак учений не сидить склавши руки і розпочинає свою роботу на курсах української мови у Львівському ветеринарному інституті. Саме професор В. Сімович став першим завідувачем тоді новоствореної восени 1939 р. катедри української мови цього навчального закладу (за часів директора Інституту проф. Івана Чинченка), а вже продовжив формувати кафедру його наступник — Юрій Стефанік (відомий також у літературних колах як Юрій Клиновий). Наприкінці 1939 р. В. Сімовича запрошують на посаду професора катедри української мови філологічного факультету та за місяць — уже завідувача катедри у Львівському університеті, а вже згодом його обирають деканом філологічного факультету. Про той час, зокрема, згадував О. Горбач у листі до Ю. Шевельова. На той час майбутній учений був у В. Сімовича старшим лаборантом. І згадуючи у досить зворушливому листі про свого декана, вказав, що той українізував філологічний факультет¹⁵. Одночасно В. Сімович працює старшим науковим співробітником новоствореної Львівської філії Інституту мовознавства АН УРСР.

Опинившись у комфортному для себе молодіжному (студентському) середовищі, В. Сімович активно віддається педагогічній діяльності, зокрема з великою охотою складає програми курсів, веде наукові семінари, консультує аспірантів, провадить наукові сесії, на яких із доповідями виступають, наприклад, Єжи Курилович, Іван Ковалик та ін.

Окупаційний період у діяльності В. Сімовича (1941—1944) присвячений переважно громадській роботі.

Майже ніде, окрім родинних переказів та короткої інформації Олексі Горбача в листах до Ю. Шевельова, як і в поодиноких джерелах, не згадано того, що 1941 р. В. Сімович коротко після втечі більшовиків став ректором Львівського університету, проте німці невдовзі забрали будинок університету під свої суди, а професор В. Сімович намагався врятувати бібліотеку¹⁶ і провадив свою діяльність уже підпільно¹⁷. У таких надзвичайно напружених умовах, серед постійного безгрошів'я та вимушеного „заробітчанства“, що зазвичай полягало у редагуванні, яке забирало безвідмовно В. Сімовичеві дорожочинний час, довелося працювати, однак усюди, де лунали його кроки, де чути було його голос, йому вдавалося створити

особливу атмосферу праці „серед своїх“. До інституту приїжджали науковці зі сходу України, зокрема Ю. Шевельов. В. Сімович продовжував працювати за умов нового режиму, оскільки намагався за будь-яких умов зберегти національну науку, докладав чимало зусиль для відновлення НТШ, і тоді, коли Львів захопили німці, екстрено зібрані члени Філологічної секції навіть доручили йому представляти інтереси українських науковців перед владою.

Не змінилася на краще ситуація і за німців: не зацікавлена в розвитку української науки, німецька влада не дозволила відновити діяльність НТШ. Однак навіть після заборони німців члени НТШ продовжували таємні зібрання.

У цей, останній, період свого життя В. Сімович працює у львівському Українському видавництві, як редактор відділу готує до друку шкільні підручники. Із його допомогою перевидано „Норми української літературної мови“ О. Синявського, „Уваги до сучасної літературної мови“ О. Курило, „Правописний словник“ О. Ізюмова, „Нариси з української синтакси“ С. Смеречинського. Не полишаючи актуальних правописних проблем, пропонує свої доповнення та виправлення до правопису, які, до речі, і було взято до уваги у третьому виданні. За той час, працюючи в редакції газети „Наші дні“, готує третє видання практичної граматики для самонавчання (так і не вийшло), опрацьовує питання латинки для українського правопису...

Уболіваючи за українську науку в окупованій Україні, опікується молодими науковцями та піклується про вчених зі східних і центральних областей. Зрештою, „він справді вмів бути батьком“ усім своїм численним підопічним¹⁸. Про таку властивість удачі проф. В. Сімовича написав і один із його найталановитіших учнів — Ю. Шевельов. А ще „Василь Сімович, любовно названий дядя Вася, мав широкі впливи в українських колах Львова, у демократичних обставинах міг би, може, кандидувати на президента, але був надто порядний для такої посади“¹⁹.

Однак за словом „філолог“ зазвичай „ховається“ й людина. У випадкові В. Сімовича ці два поняття неподільні. У кожній ситуації він мав слово поради чи розради, опріч суто наукової підтримки, до нього — до „милого й простого Василя Івановича“ — приходили всі: він допомагав не тільки студентам і колегам-науковцям чи письменникам-початківцям, його реальну підтримку отримували й біженці зі сходу України, він, „як ніхто вмів приваблювати людей, очаровувати теплом людські душі, заблукані в нетрях нашого важкого й химерно заплутаного життя [...] такий уважний до всіх, до маленьких і великих болів і радостей, страждань і передчуттів мало не кожного...“²⁰ Міг, звичайно, бути й суворим, нетерпимим був до всякої нечесности, безпринципности та пристосуванства, до тих, хто легковажив „серйозністю своєї праці“, до національних перекинчиків... Перелік його чеснот можна продовжувати... Із-

¹⁵ Життя не просто існування: Листування Олексі Горбача (1956—1996).— С. 314—315.

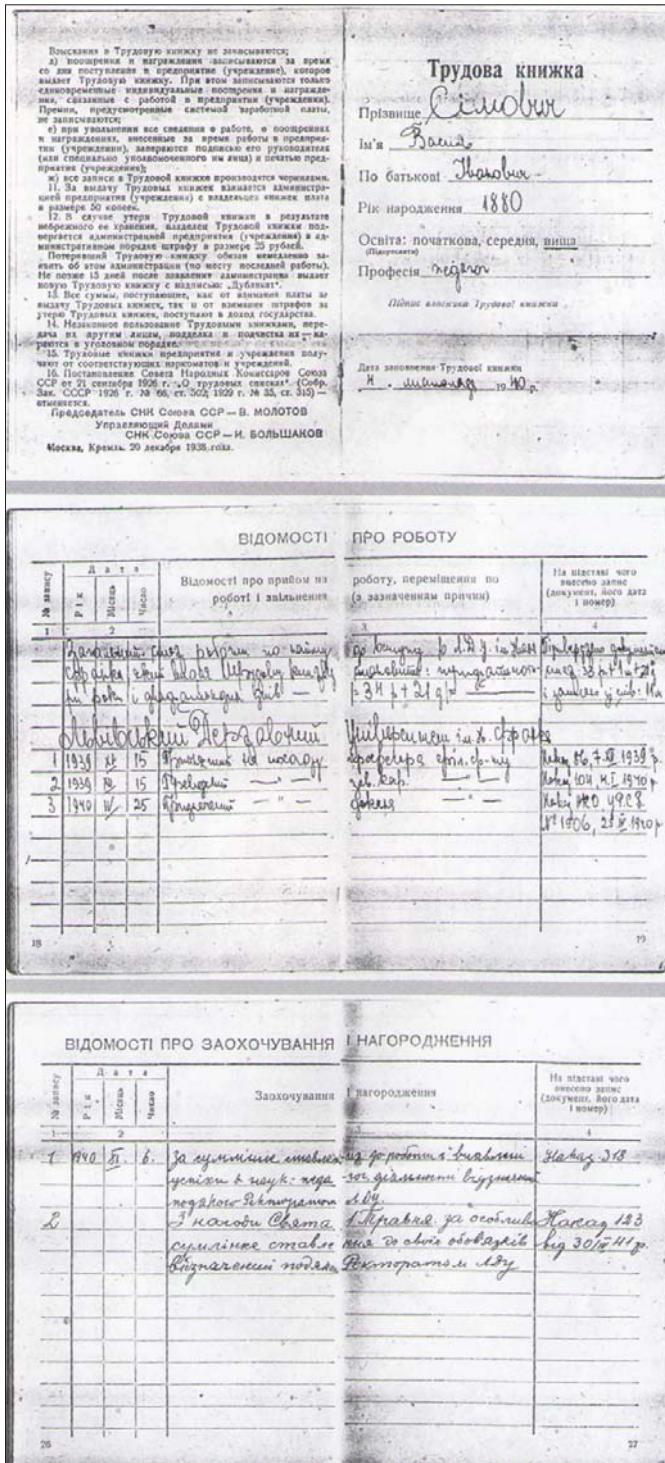
¹⁶ Там само.

¹⁷ Тернопільський енциклопедичний словник.— С. 264.

¹⁸ Шевельов Ю. Незаступна втрата. Василь Сімович — мовознавець // Сімович В. Праці в двох томах.— Т. 1: Мовознавство.— С. 426.

¹⁹ Забужко О. Юрій Шевельов. Вибране листування: на тлі доби: 1992—2002 з доданими творами, коментарями, причинами до біографії та іншими документами.— К., 2011.— С. 332.

²⁰ Шевельов Ю. Незаступна втрата...— С. 426.

Трудова книжка В. Сімовича, видана у Львівському університеті. Родинний архів

поміж усієї родини Сімовичів духовно йому, мені здається, був дуже близьким його племінник — син найстаршого брата Аполлінарія — композитор, професор Роман Сімович (1901—1984), зовні завжди спокійний, виважений, якому також дуже пасують слова Митр. Андрея Шептицького про „тиху, невтомну працю“, який був дуже стриманий, ніколи не підвищував голосу, але якого, як згадують студенти, боялися і глибоко поважали... і який також несправедливо майже забутий, недооцінений через надзвичайну скромність та цілковитий брак марнославства...

В. Сімович справді не створив жодної власної лінгвістичної школи. Та й, із погляду сучасної науки, його праці, можливо, дехто може вважати не надто глибокими, проте він був науковцем свого часу, працював тоді, коли перед українською наукою поставали цілком інші проблеми, і в багатьох питаннях він переріс свою добу. Однак дуже важливим штрихом до його портрета є те, що його вважали своїм учителем такі видатні учені, як Ю. Шевельов та О. Горбач, І. Ковалик та ін. Чого варте ставлення до нього хоча б Ю. Шевельова — досить відвертого і гострого у своїх оцінках науковців Львова, який особливо виділяв В. Сімовича в тогочасному колі науковців, вважаючи що той „був живим прикладом того, яким повинен бути не тільки визначний громадянин, а й великий учений“²¹. Або ж Святослава Гординського, який був переконаний, зокрема, що „такі постаті, як Сімович, могли бути в інших умовах зробити просто переворот [у науці]...“²². В. Сімович із своїм „великим знанням у трагічній галицько-українській дійсності нагадував мимоволі великий корабель, пущений плісти малою річкою“²³. Справді, він був народжений для більшого, ніж редакторсько-коректорська праця...

Як громадський діяч, він не міг відмежуватися від нестабільної ситуації у країні, проте не був активним протестувальником, не опозиціонував себе до чужого режиму, але вважав своїм обов'язком підтримувати українську науку та підтримувати на душі інших. Для багатьох він став Учителем, для якого рідна мова і культура — понад усе...

Оксана СІМОВИЧ

²¹ Шевельов Ю. Незаступна втрата...— С. 430. Порівняймо також оцінку вченого у книзі: Шевельов Ю. (Шерех Ю.). Я — мені — мене... (і довкруги). Спогади.— Ч. 1: В Україні: „Його тягла донизу пересічна галицька атмосфера, що не сприяла глибокій науковій праці, а разом з злидністю щоденного життя і духового (спрошеної патріотизм) і матеріального (брак фінансового забезпечення і певності) кидала потенційних велетнів на служіння дрібним зловом сьогодишнього дня. Але від причинкарства Свенціцького чи Возняка він був вилікуваний, і, якщо він не створив справді ваговитих наукових праць, він знав принаймні, що вони потрібні, і, хай неясно, бачив, як їх можна б робити.“— [Електронний ресурс].— Режим доступу: https://shron1.chtyvo.org.ua/Sheveliov_Yurii/Ya_mene_mene_i_dovkruhu_Spohady.pdf; див. також: Карікова Н. М. Дві статті від одного автора: (Про спроби Юрія Шевельова дати належну оцінку мовознавчому доробку Василя Сімовича) // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія „Філологія“.— Харків, 2014.— № 1127.— Вип. 71.— С. 53—58. Принадгідно варто взяти до уваги, що висловлені думки Ю. Шевельова лунають із позиції сучасності.

²² Гординський С. Василь Сімович, людина і вчений // Сімович В. Праці в двох томах.— Т. 1: Мовознавство.— С. 432

²³ Там само.

МУЗИКА В ЖИТТІ І ТВОРЧОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ

Одним з основних аспектів розкриття багатогранності особистості є світ захоплень, до якого належить і музика. Музика — це мистецтво, що „відображає дійсність у художньо-звукових образах [...] і має велику силу емоціонального впливу, є важливим засобом формування ідейних переконань, моральних та естетичних ідеалів людей”¹. Проте істинне сприйняття і розуміння музики потребує відповідних знань, навичок і вмінь, естетичного досвіду. Чим більше й глибше людина розуміється в музичному мистецтві, його тонкощах, тим багатший її духовний світ, тим більше вона може розширити творчі горизонти, тим значнішою, яскравішою є її індивідуальність.

Метою нашої статті є репрезентувати музичні обдарування, уподобання, захоплення українських письменників музичним мистецтвом, визначити його роль у формуванні особистості, проаналізувати особливості використання музичної теми у творчості.

Дослідження про музику в житті і творчості митців слова ґрунтується на основі авторських проєктів „Письменник як особистість” та „Естетичні уподобання українських письменників”². Напрацювання з означеної теми узагальнено в авторській мультимедійній презентації „Музика в житті українських письменників”³.

Для більш детального розуміння теми „Музика в житті українських письменників” проаналізовано та структуровано наявний фактичний матеріал так:

- наявність музичної освіти;
- професійна музична діяльність;
- володіння грою на музичних інструментах, наявність вокальних даних (спів);
- захоплення різними видами музичного мистецтва (відвідування концертів, слухання музики різних стилів, жанрів тощо);
- використання музичної теми у творчості.

Музичну освіту, яка була однією зі складових загальної освіченості, мали багато письменників: Леся Українка, О. Кобилянська, П. Куліш, І. Нечуй-Левицький, М. Рильський, Г. Сковорода, П. Тичина. Переважно отримали її або у навчальних чи спеціальних закладах, або за допомогою домашніх учителів, гувернерів та вдосконалювали через самоосвіту. Згодом це позначилося на естетичних уподобаннях митців, а також спонукало до професійної музичної діяльності. Наприклад, Григорій Сковорода був автором кількох духовних піснеспівів. Григорій Квітка-Основ'яненко — автор музичних п'єс „Кадриль”, „Марш”, переробки пісні „Грицю, Грицю, до роботи”, романсів „Дивлюсь на Вас і вірю”, „Ах! Погляньте на мене”, присвя-

чених Раєвській. Павло Тичина відомий як музикант (грав у кількох чернігівських оркестрах — у духових і симфонічних), як майстер диригування, виконавець й автор музичних творів. Г. Верьовка згадував: „[...] він відчуває і розуміє музику, драматургію, гармонію, форму, колорит музичного твору.

Усіма цими музичними елементами Павло Григорович володіє не тільки як слухач, а і як виконавець і композитор. Його творчі зв'язки з музикою давні і міцні.

Його диригування відзначалося великою експресивністю та темпераментом, — воно захоплювало виконавців. Виступи Павла Григоровича перед публікою завжди користувалися великим успіхом; він дав у ті роки багато концертів”⁴.

Уміння грати на різних музичних інструментах було притаманне українським письменникам. Найбільше інструментів освоїли Г. Сковорода та П. Тичина. Г. Сковорода грав на флейті, бандурі, гуслях, скрипці, цимбалах, сопілці, П. Тичина — на кларнеті, гобої, бандурі, фортепіано, скрипці, арфі, Ольга Кобилянська — на цитрі та на фортепіано. Грою на фортепіано (роялі) володіли Іван Нечуй-Левицький, Михайло Старицький, Леся Українка, Максим Рильський. Про те, яку роль це відіграло в житті письменників, засвідчують уривки з листів, спогадів.

Леся Українка писала: „Мені здається, що з мене вийшов би далеко кращий музикант, ніж поет, якби натура не втяла зі мною кепський жарт”. З листа до О. Кобилянської 16—17. 10. 1899 р. дізнаємося про її велике бажання грати: „Здумайте, до чого мало було часу — я тільки вчора вперше могла заграти як годиться! хоч фортепіано вже з тиждень як привезене. Правда, раз серед найгарячішої роботи вирвалася і заграла Вашу наймилішу „Roème érotique” (якби Ви могли її чути там на своєму Новому світі!). А ргоро, я не забула про „Бретонську легенду” і просила її у п. Лисенкової, але вона ще не знайшла її для мене серед хаосу нот, — піду завтра правити [...] „Ей, приїздить, панно Ольго, знов до мене, та будемо собі знов szare godziny справляти! і чай будемо пити „не отвратительный”, і Гріга гратимем...”⁵ „Максим Рильський також віртуозно грав на роялі, переважно імпровізував: „...за роялем був поет”. Мав добре розвинений музикальний слух. Любив пісню, був закоханий у музику, глибоко знав її. Любив відвідувати концерти симфонічних і камерних оркестрів.

Незвичайні вокальні дані — красивий голос (бас) — мав Г. Сковорода, який співав у царській капелі. П. Тичина теж мав чудовий голос (дискант), співав у багатьох хорових колективах (у семінарії).

¹ Академічний тлумачний словник української мови. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/muzyka>

² Овдійчук Л. Естетичні уподобання українських письменників, Узагальнюючі таблиці: Максим Рильський, Павло Тичина, Володимир Сосюра // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. — 2006. — № 7—8. — С. 68—71.

³ Овдійчук Л. Музика в житті і творчості українських письменників. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://surl.li/uqolhj>

⁴ Співець нового світу: Спогади про Павла Тичину. — К., 1971. — С. 19—21.

⁵ Листи Лесі Українки. Леся Українка. Енциклопедія життя і творчості. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.lukrainka.name/uk/Corresp/1899/18991016.html>

І. Нечуй-Левицький, за спогадами сучасників, м'яким приємним голосом співав романси, пісні, акомпануючи собі на фортепіано.

Захоплення різними видами музичного мистецтва було притаманне українським письменникам, оскільки це було ознакою високої культури, розвинутого естетичного смаку.

У щоденниках П. Куліша, І. Нечуя-Левицького, О. Гончара натрапляємо на записи, які відображають естетичні враження і вираження почуттів, викликаних музикою.

І. Нечуй-Левицький був тонким знавцем музичного мистецтва, відвідував концерти симфонічних оркестрів і залишив у щоденнику запис після однієї з таких імпрес: „Полилася класична музика. Почалась Бетховенова соната „Appassionata“. Загриміли акорди, міцні, як сталь, дужі, глибокі, як море. Мелодії сиплються, переплутуються у якомусь хаотичному безладді. Сумно, темно. Думка спадає ніби у якусь темряву. Бачу якийсь хаос, ніби до сотворіння світу. Бачу, ніби кругом мене хвилюють збурені стихії. Не то море, не то земля. Небо червонує. Хмари кров'ю облиті, акорди клекочать і передо мною ніби клекочає море, освічене червоним світлом... Акорди пішли в нелад,— і спинились, наче струни разом порвалися. А далі знов полились вже дивні мелодії, співучі, глибокі, ясні [...] Полилась виразна мелодія, торжествена, велична. Щось високе чулося у тих мелодіях“⁶.

Уміння передати словами свої враження, експресію через образи, колористику засвідчують не тільки літературний талант, а й розкривають світ захоплення письменника.

Павло Грабовський, за спогадами сучасників, любив гарну музику. А про народну пісню написав так: „Втіхо моя, пісне українська! Мов догик зачарованої істоти, ти зміцняєш мої сили, кріпиш почуття, викликаєш жадою життя, що таке огидне та безталанне іншої доби! Велика, незрівнянна, певно, твоя сила, коли ти зачудувала Європу, перейшла нетрі Азії, прийнялася в Америці, а може [...] ще й по інших сторонах світу“⁷.

Олесь Гончар, цей „всесвітній інтелектуал“, був глибоко обізнаний у різних мистецьких сферах, зокрема, у музичній. У „Щоденниках“ є багато сторінок, присвячених музиці. Письменник вважав, що музиці немає нічого рівного на землі: „Орган в соборі Оливському, і вітражі, і сонце, і музика. Нічого вищого для душі!“ „Домський собор“. Концерт органної музики. Між стрімкими стінами, в ущелині собору, орган блищить набором труб і золотими оздобами.

Вже встала публіка, а коли грає на біс — ніхто не виходить. Стоять в задумі, хтось схилився на бар'єр. Хтось плаче. І ніколи ніде не побачиш стільки разом людських-людських облич! Об'єднує глибоке чуття, любов, високість помислів, що музикою возносять в отій ущелині людину увись“⁸.

Його музичний естетичний смак і почуття було настільки розвинені, що відчували певний гандж: „Симфонія „Сковорода“. Велика річ, в певному розумінні справді український „Фауст“. Але й нерів-

на. Часом прямолінійність, наївності, а часом зринає геніальний образ“⁹.

Використання музичної теми у творчості письменників має свою специфіку. Для розуміння цього аспекту звернемося до класифікації типів зв'язків між літературою й іншими видами мистецтва У. Вайсштайна:

— твори мистецтва, які зображають та інтерпретують відповідну історію, а не є простою ілюстрацією до тексту;

— літературні твори з описом окремих витворів мистецтва;

— літературні твори, які створюють або літературно перетворюють зразки мистецтва;

— літературні твори на ту ж тематику, що й твори мистецтва.

Літературні твори можна групувати відповідно до цієї класифікації, роблячи акцент на музичному мистецтві. Автори обирають для заголовків своїх літературних текстів назви музичних творів, інструментів, музичні терміни.

— Ольга Кобилянська „Valse mélancolique“, „Impromptu phantasie“ (новели);

— Олена Теліга „Танго“ (поезія);

— Максим Рильський „Шопен“ (поезія);

— Микола Куліш „Патетична соната“ (п'єса, драма);

— Павло Тичина „Сонячні кларнети“ (збірка поезій), „Хор лісових дзвіночків“, „Арфами, арфами...“ (поезії).

О. Кобилянська використала у новелах музичні твори, зобразивши їх повноцінними персонажами: один з етюдів Ф. Шопена (ор. 21 чи 24) та „авторський“ Valse mélancolique, скомпонований „музикою“ Софіїю, головною героїнею твору „Valse mélancolique“, яка мріє стати професійною музиканткою. Саме її доля стала сюжетом твору. Наративну стратегію авторка зосереджує на Марті, яка розповідає цю історію: „Не можу слухати меланхолійної музики. А вже найменше такої, що приваблює зразу душу ясними, до танцю визиваючими граціозними звуками, а відтак, зрікаючися їх незамітно, ллється лиш одною широкою струєю смутку! Я розпадаюся тоді в чуття і не можу опертися на строеві сумному, мов креповий флер, якого позбутися мені не так легко. Зате, як пронесеться музика блиску, я подвійно живу. Обнімала би тоді цілий світ, заявляючи далеко-широко, що музика грає! І класичну музику люблю.

Навчила мене її розуміти й відгадувати по „мотивах“, одна з моїх товаришок, якої душа немов складалася з тонів і була сама олицетворена музика. Вона вічно шукала гармонії.

В людях, в їх відчуженні, в їх відносинах до себе і до природи...“¹⁰

Розкриваючи талант Софії як музикантки, авторка вкладає в уста Марти роздуми не тільки про її глибоке розуміння, відчуття музики, а й про вміння передати звуками власні почуття, наділити ними інших, відкрити сенс і силу впливу цього вічного мистецтва: „Відогрававши композитора, треба відгадувати і його істоту, щоб зрозуміти мотив самої композиції. Інакше грання стає

⁶ Нечуй-Левицький І. В концерті // Нечуй-Левицький І. Зібрання творів: У 10 т.— К., 1968.— Т. 10.— С. 120—135.

⁷ Грабовський П. Зібрання творів: У 3 т.— К., 1960.— Т. 3.— С. 57—58.

⁸ Гончар О. Щоденники: У 3-х т. / Упоряд., підгот. текстів, ілюст. матеріалу та передм. В. Гончар; [худож. оформл. М. С. Пшінки].— К., 2003.— Т. 2 (1968—1983).— С. 28.

⁹ Там само.— С. 113.

¹⁰ Кобилянська О. Valse mélancolique (Меланхолійний вальс). Фрагмент.— [Електронний ресурс].— Режим доступу: <https://www.ukrplib.com.ua/books/printit.php?tid=2457>

безхарактерне. Раз — що без душі композитора, а другий раз — що без душі грача, який не знаходить між композицією й собою нав'язуючих струн і грає напомацки. Те, що називають у звичайнім розумінні слова гарною грою, є лише гармонія звуків, нюансована чистою вправою.

Грала етюд Шопена оп. 21 чи 24.

Кілька разів раз по раз.

І в тім, що вона передше говорила, була, мабуть, правда. Я чула не раз сей етюд, чула й забувала наново, але коли вона грала його і кілька разів раз по раз, — я неначе інший слух дістала.

Душа стала здібна розуміти музику...¹¹

У новелі „Меланхолійний вальс” („Valse mélancolique”) твори музичного мистецтва зображають та інтерпретують відповідну історію, а не є простою ілюстрацією до літературних текстів.

Така ж роль п'єси „Impromptu phantasie” Ф. Шопена в однойменній новелі О. Кобилянської. Головна героїня — високохудожня натура, позбавлена „плебейськості” у сприйманні навколишнього і себе в ньому, яка тонко відчуває „штуку” у будь-яких виявах, проте найбільше її зворушує і має над нею владу, одночасно даючи огромну силу музику, зокрема, шопенівський вальс: „Коли чую музику — готова вмирати. Стаю тоді божевільно-відважна, стаю велика, погорджуюча, любляча... Що й залежить на мені, коли лиш музику чую!”¹²

Ілюстрацією до класифікації У. Вайсштайна типу „літературні твори з описом окремих витворів мистецтва” може слугувати поезія М. Рильського „Шопен”, оскільки у ній через ліричного героя передано авторське сприйняття шопенівського вальсу і його словесне відображення:

*Шопена вальс... Ну хто не грав його
І хто не слухав? На чийх устах
Не виникала усмішка примхлива,
В чийх очах не заблищала іскра
Напівкоханья чи напівжурби
Від звуків тих кокетно-своєвільних,
Сумних, як вечір золотого дня,
Жагучих, як нескінчений цілунок?*¹³

В уяві ліричного персонажа виникають різні образи: „мережані, оздобні линути сани”, „погляд із-під вій”, вершник на коні, погоня, вечір, ліс, засніжена просторинь, — і різноманітні почуття: радість і жадання щастя, журба і безнадія, захоплення, розчарування. Поет в останній строфі констатує, „що ні вітру, ні саней, Ані коня немає в вашім вальсі, Що все це — тільки вигадка моя”, але цей „ніжний вихор звуків” навіяний одним із музичних творів видатного польського композитора.

За класифікацією У. Вайсштайна, до літературних творів, які створюють або літературно перетворюють зразки мистецтва, можна (дещо умовно) віднести збірку П. Тичини „Сонячні кларнети”, зокрема, „Хор лісових дзвіночків”, „Арфами, арфами...”, „Гаї шумлять...”

Як фахівець і тонкий знавець музичного мистецтва П. Тичина створив свої тексти, імітуючи хорове мистецтво та гру на музичному інструменті.

Автор застосовує повторюване звуконаслідування і звуковідтворення: „день-день”, „тінь-тінь”, і, застосовуючи засіб персоніфікації, описує хор із лісових дзвіночків. Сам автор (або / чи ліричний) постає як диригент, що досконало керує цим незвичним хоровим колективом.

У вірші „Арфами, арфами...” художні засоби, зокрема, епітети, виконують функцію звукописання. Гаї обізвалися арфами „золотими, голосними [...] самодзвонними”. В уяві поета дерева — то струни арфи, що відгукнулися на прихід весни. Поезія насичена словами, які відтворюють звукові музичні образи: „поточки як дзвіночки”, „жайворон як золотий З переливами”, „думами ... ніжнотонними”.

Поет вимальовує у вірші „Гаї шумлять” образ-порівняння: „мов золото-поколото, горить-тремтить ріка, як музика”, таким чином поєднуючи словесне й музичне мистецтво, імпресію та експресію як засоби для ословеснення почуттів.

Літературне перетворення зразка музичного мистецтва можна спостерігати у поезіях Олени Теліги „Танго”, Ліни Костенко „Коли вже люди обляглися спати...”

О. Теліга описує танець майстерно і чуттєво, оскільки сама добре володіла танцювальним мистецтвом. У вірші відбувається перетворення танго на персоніфікований образ „зрадливого”, „оманливого”, „дивного” танцю, що поєднує „сум і пристрасть”, у повільнім і п'янім вирі якого „б'ється серце, і гнеться тіло”¹⁴.

У вірші Л. Костенко „Коли вже люди обляглися спати...” ноктюрн, який „душу взяв за плечі”, виконаний невідомим гравцем серед київської ночі, викликав асоціативні роздуми про суголосья почуттів, розмислів і долі митців:

*А то були якісь магичні пальці.
Вони німіли на якомусь „фа”.
І прислухались...
І боялись фальші.
Так, як боїться і моя строфа*¹⁵.

Поетеса тонко розкрила тему про роль мистецтва у нашому житті, акцентувавши на сповідуваних законах естетики та морального імперативу, художньої правди.

Музична тема у житті і творчості українських письменників надто розлога, щоб її могла охопити одна стаття. Підсумовуючи, можна стверджувати, що багато митців пера мали музичну освіту, оволоділи певними музичними професіями, були музично обдарованими, добре обізнаними з музичним мистецтвом, що робило їхнє життя, світ захоплень естетично багатим, насиченим. Враження про музичні твори, їхня інтерпретація, що відображена у щоденниках, спогадах, літературних творах, дають можливість сучасному читачеві не тільки відкрити для себе багатство духовного світу письменників, розширити спектр знань про митців пера як особистостей, а й почерпнути для себе інформацію, орієнтир, взірєць для формування й удосконалення власних естетичних почуттів та уподобань.

Лілія ОВДІЙЧУК

¹¹ Кобилянська О. Valse mélancolique...

¹² Кобилянська О. Impromptu phantasie. Фантазія-експромт.— [Електронний ресурс].— Режим доступу: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=2466>

¹³ Рильський М. Шопен.— [Електронний ресурс].— Режим доступу: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=197>

¹⁴ Теліга О. Танго.— [Електронний ресурс].— Режим доступу: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=14017>

¹⁵ Костенко Л. Коли вже люди оляглися спати.— [Електронний ресурс].— Режим доступу: http://ukrbooks.com.ua/Koly_vzhe_ljudy_obljaglysj_spaty/

„НА СВІТІ Є СПІВУЧИЙ ЛАНГЕДОК...” (МАКСИМ РИЛЬСЬКИЙ І ФРАНЦУЗЬКА ЛІТЕРАТУРА)

1922 р. у віршованій добірці „Синя далечинь” молодий Максим Рильський помістив в однойменному триптиху вірш, що розпочинався рядком, впровадженим у назву цієї студії:

*На світі є співучий Лангедок,
Цвіте Шампанню Франція весела,
Де в сонці тане кожен городок
І в виноградах утопають села.*

*Десь є Марсель і з моря дух н'яний;
Десь є Париж, дух генія й гамена;
Десь жив Додє, гарячий і ясний;
Десь полювали милі Тартарени¹.*

Максим Рильський. 1928 р.

Подорож до Франції М. Рильський здійснив лише 1957 р., відвідавши Париж і сонячний Прованс. „Подорож до Франції 1957 року — в Париж, в сонячний Прованс”, — написав поет 1958 р. у статті „Із спогадів”, — становить тему окремого поетичного циклу. Відвідати Францію я мріяв ще з юних літ і мушу з радістю сказати, що ця подорож не розчарувала мене² (М. Рильський перебував у складі делегації всесоюзного товариства зв'язку з закордоном, яка у травні—червні 1957 р. брала участь у Конгресі товариства „Франція — Радянський Союз”).

„Якби я не боявся шаблону і деяких друзів, то сказав би, що подорож моя до Провансу була мандрівкою в молодість, у ту молодість, коли я читав на шкільній лаві Альфонса Додє, коли захоплювався спогадами Містралю і була ця подорож моя мандрівкою в казку”.³ І трохи далі: „У Провансі я чув

пісню до танцю „На Авіньйонському мосту”. А ще замолоду перейняв я від Анатолія Доливо чудову пісню, що починається тими ж словами — „Sur le pont d'Avignon”. Ось мій переспів її...⁴

Двома роками перед тим віршем поет згадує П. Бодлера, помістивши його ім'я в один ряд із Г. Гайне, В. Шекспіром, а згодом і Ф. Ніцше:

*В раю блаженних мук, де на тонких
стеблинах*

*Ростуть, зиваються химерні квіти зла,
Подібні до очей жіночих і звіриних,—
В пекельному раю його душа жила⁵.*

А наступного, 1921 р., поет звертається до артурівського роману:

*Трістан коня сідлає
І їде в дальню путь.
Ворон крикливі зграї
Недобру вість несуть.*

*Хтось ламає лука,
Хтось розіб'є шолом...
Ізольда Білорука
Ридає за вікном⁶.*

1925 р. поет ще раз звернувся до французького сюжету в добірці „Крізь бурю й сніг” віршем „Есмеральда”:

*Шаліє вихор полум'я і змори:
Коза та бубон, та циганський стрій.
П'єр Гренгуар, високий і худий,
Уже забув містерії та хори (...)*

*Дівочий стан приваблює і надить
Перед собором, де ряди химер
Зібралися холодну раду радить.*

*Він на коні, прекрасний Шатопер!
Але вгорі, в стрільчастій амбразури,
Палають очі горді та похмурі⁷.*

У своїй „Автобіографії” (1924 р.) поет згадував, що, повернувшись після зими 1902—1903 рр. із Києва до с. Романівка, „читає все, що в батьківській бібліотеці вважає гідним своєї уваги...⁸ Серед цих книжок був і В. Гюго — можливо, „Собор Паризької Богоматері”.

Молодий М. Рильський розпочав свою творчу мандрівку в поетичне царство літератури, зокрема французької, разом зі своїми однодумцями-попутниками — Гомером, Езопом, В. Шекспіром, Фавстом, Міцкевичем, „буйним Гюго” та „глибоким Толстим”, „грішним і святим Достоевським”,

¹ Рильський М. Зібрання творів: У 20 т.— К., 1983.— Т. 1: Поезії 1907—1929. Проза 1911—1925.— С. 144—145.

² Там само.— К., 1988.— Т. 20: Автобіографічні матеріали. Записні книжки. Листи (1907—1956).— С. 45—46.

³ Там само.— К., 1984.— Т. 4: Поезії 1949—1964.— С. 184.

⁴ Там само.— С. 194.

⁵ Там само.— К., 1983.— Т. 1: Поезії 1907—1929. Проза 1911—1925.— С. 168.

⁶ Там само.— С. 158.

⁷ Там само.— С. 223.

⁸ Там само.— Т. 20: Автобіографічні матеріали. Записні книжки. Листи (1907—1956).— С. 8.

багатьма іншими милими його серцю співцями різних національних літератур. Величезна за обсягом і мистецькими наслідками праця М. Рильського в царині художнього перекладу розпочалася ще в 1917—1918 рр., коли в одному з номерів журналу „Шлях“ було вміщено виконаний у спів-авторстві з М. Мухніним переклад сатиричної комедії бельгійського французькомовного поета і драматурга Ш. ван Лерберга „Пан“ із піснею Паниски в його перекладі (про це: див.⁹). У 1920-х рр. М. Рильський звертається у своїх перекладацьких інтересах до поезії бельгійського французькомовного поета М. Метерлінка — „Тридцять літ ішла я, сестри“, „Нудьга“, „Теплиця“ (про це: див.¹⁰). А незадовго ще й інша, не менш приваблива й цікава робота, про яку поет писав:

*Изнов „Тадеуша“ я розгорнув,
Розклав папір, вікно завісив синє,
Знов шляхта гомонить передо мною,
Драпується у романтичність Граф,
Знов ріг мисливський грає над борами
І кида в небо тріумфальний клич¹¹.*

М. Рильський розпочав переклад поеми „Пан Тадеуш“, „найбільшого епічного поета нових часів“, помістивши цей вірш у промовисту добірку „Де сходяться дороги“ (1929 р.). На тих дорогах зійшлися для українського поета і два класики французької літератури, поєднавши для нього в червні 1928 р. XVII і XIX ст.:

*За вікном тріпоче листя,
Перед мене — білий лист...
Гей, чи в формі, а чи в змісті
Свій малий я трачу хист?*

*Вчора мучив Мопассана,
А сьогодні — Буало,
Земле, молодістю п'яна,
П'яне соками зело!..*

*Скрізь весна — в селі і в місті —
Золотий до неба міст...
Все життя — тополі листя,
Тільки я — паперу лист!¹²*

Відповідаючи 1929 р. на запитання „Вечірнього Києва“ „Над чим працюють українські писателі“, М. Рильський писав: „Працюю, окрім того, над цілою низкою перекладів („Саламбо“ Г. Флобера, серія французьких псевдокласиків — Н. Буало, П. Корнель, Ж. Расін, Мольєр), а також редакцію деякі переклади з французької, російської і польської мов“¹³ (Переклад наш.— Я. К.). Українськомовна інтерпретація Флоберового роману з'явилася друком 1930 р. у видавництві „Книгоспілка“, а твори „Сід“, „Федра“, „Мізантроп“, як і „Мистецтво поетичне“ Н. Буало, 1931 р. у видавни-

цтві „Література і мистецтво“ під назвою „Французькі класики XVII століття“.

У статті „Мої творческие замыслы“ (1936 р.) М. Рильський писав: „Багато працюю як перекладач. У друку зараз знаходиться мій переклад „Орлеанської дівки“ Вольтера“¹⁴ (Переклад наш.— Я. К.). Українськомовне прочитання цієї поеми, надруковане окремим виданням 1937 р., зазнавши декількох пізніших перевидань, стало зразком не лише перекладацької майстерності інтерпретатора цього французького твору, але й наукового підходу до першотвору.

Цікаву інформацію читаємо в „Автобіографії“ поета, датованій початком 1940-х рр.: „Мої літературні погляди і смаки під час навчання в гімназії та університеті були доволі еkleктичні [...] Я захоплювався і символістами (російськими і французькими), і французькими парнасцями...“¹⁵ У тексті „Із спогадів“ читаємо: „Захоплення символізмом, а пізніше й „парнасцями“, становить у моєму житті давно перейдений етап, про який я, здається, можу тепер говорити вже цілком об'єктивно, як про „безумство юних літ“. Думаю, проте, що ні Верлена, ні Ередіа не варто викреслювати з пам'яті людства“¹⁶. Згодом в автобіографії „Максим Фадеевич Рильський“, писаній 1941 р., зазначав: „Я багато перекладав і перекладаю. Горджуся тим, що у своєму перекладацькому активі можу назвати [...] Вольтера („Орлеанська дівка“), Корнеля („Сід“), Буало („Поетичне мистецтво“), Расіна („Федра“), Мольєра („Мізантроп“), Гюго („Ернані“ і „Король забавляється“)¹⁷. (Переклад наш.— Я. К.). Варте уваги те фахове пояснення, яке давав до перекладу драми В. Гюго інтерпретатор її українського прочитання: „Романтична драма Віктора Гюго „Ернані“ написана римованим „олександрійським“ віршем. Я переклав її традиційним для української драматургії [...] п'ятистоповим білим ямбом. Це, здається мені, має свої позитивні сторони, особливо, коли мова зайде про сценічне втілення драми: римовані вірші скували б синтаксис твору і звучали б у театрі надто штучно“¹⁸. М. Рильський перекладав також прозу Гі де Мопассана, середньовічний роман „Трістан та Ізольда“ у прозовому викладі Ж. Бедьє. 28. 01. 1928 р. у листі до письменника М. Івченка, дружина якого Л. Івченко перекладала новели Мопассана, просив передати п'ять книжок французького письменника: „Soeurs Rondoli“, „Contes du jour et de nuit“, „Le Horla“, „Le Rosier de m-me Husson“, „La main gauche“¹⁹. Тоді ж готувалося десяти томне видання творів Гі де Мопассана, в якому було вміщено тридцять оповідань французького письменника в перекладі М. Рильського. У згаданому тексті „Із спогадів“, мовлячи про свої гімназійні роки („Гімназія, в яку мене, по довгих сімейних нарадах, віддано, була

⁹ Кравець Я. І. Максим Рильський і бельгійська французькомовна література // Слово і Час.— 2024.— № 2.— С. 82—87.

¹⁰ Там само.

¹¹ Рильський М. Зібрання творів...— Т. 1: Поезії 1907—1929. Проза 1911—1925.— С. 255.

¹² Там само.— С. 379.

¹³ Там само.— К., 1988.— Т. 19: Автобіографічні матеріали. Записні книжки. Листи (1907—1956).— С. 10.

¹⁴ Там само.— С. 13.

¹⁵ Там само.— С. 18.

¹⁶ Там само.— С. 41.

¹⁷ Там само.— С. 18.

¹⁸ Там само.— К., 1985.— Т. 10: Поетичні переклади.— С. 552.

¹⁹ Там само.— Т. 19: Автобіографічні матеріали. Записні книжки. Листи (1907—1956).— С. 151.

приватна“), М. Рильський писав: „[...] так називану нашими дідами „священну іскру“ любові до книги першою закинула в наші серця [моя перша вчителька мови] саме Новоборська [...] Трошки старомодна, типова російська інтелігентка початку століття, вона, безперечно, прищепила багатьом із нас любов до слова, до літератури [...] Новелу Меріме „Матео Фальконе“, що вона прочитала нам поза всякою, звісно, шкільною програмою, я пам'ятаю й досі майже до слова“²⁰.

Тридцять років стали особливо продуктивними роками у творчій діяльності М. Рильського, зокрема і щодо перекладання й редагування перекладених творів французьких письменників: „З 1929 року понині основне моє заняття — література“, — зазначав він у згаданій вже „Автобіографії“. І трохи згодом (1946 р.) знову ж написав: „В основному ж ділом свого життя вважаю літературу — поезію й перекладацьку роботу“²¹. М. Рильський тих років — редактор перекладу „Кола Брюньйона“, нездійснених видань „Гаргантюа і Пантагрюеля“ Ф. Рабле („За редагування Рабле радо візьмусь, а щодо легкості цієї роботи, то наперед сумніваюсь — надто складна стоїть проблема перед перекладачем Рабле!“²²) та „Червоне і чорне. Хроніка 1830 р.“ Стендаля (в перекладі Єлизавети Старинкевич).

У листі від 28 грудня 1933 р. до видавництва „Література і мистецтво“, знову повертаючись до перекладу Ф. Рабле, писав: „Роботу над „Гаргантюа“ я уже проводжу. Робота дуже складна і серйозна, як це легко могли б Ви побачити з перших розділів, проредагованих мною...“²³ Перекладає 1931 р. з французької мови вірш П. Гулака-Артемовського „В Полтаву“. Перекладав вірші з роману О. де Бальзака „Втрачені ілюзії“, що з'явиться двома виданнями в 1937 та 1956 р. в інтерпретації Є. Рудинської.

Перекладом французьких авторів М. Рильський займається і в наступні роки. У статті-звіті „Творчий підсумок“, надрукованій у першому січневому номері за 1945 р. газети „Радянська Україна“, писав: „[...] має відбутися постановка в театрі ім. Заньковецької в Львові героїчної комедії Ростана „Сірано де Бержерак“ у моєму перекладі“²⁴. Як зазначали коментаторки т. 10 Зібрання творів М. Рильського, в якому надруковано цю інтерпретацію „Сірано де Бержерака“, „перекладаючи п'єсу на українську мову [...] М. Рильський ретельно дотримувався французького оригіналу, намагаючись при цьому якомога більше використати лексичні можливості української мови“²⁵.

Варте уваги трактування поетом і перекладачем М. Рильським творчості П. Верлена. В листі від 11 квітня 1960 р. до поета О. Корсовецького, з яким між ними зав'язалося постійне творче спіл-

кування, М. Рильський запитував: „Чому ви кажете, що поезія Верлена не для мене? Я люблю Верлена і, зокрема, той вірш, у якому він питає себе „що зробив ти із своєю молодістю?“ (а не „життям“, як у мене). Етикетка „декадент“ не повинна затуляти від нас того хорошого, що є в поезії Верлена“²⁶.

31 січня 1964 р. у листі до Г. Кочура надсилає переклад першого вірша французького поета, назвавши його „перший черногуз із Верлена — проби пера й чорнила“, що закінчувався словами:

*Що ж зробив ти, що так плачеш,
Тужиш так душею,
Що зробив ти, що так плачеш,
З юністю своєю“²⁷.*

Н. Підпала, коментаторка т. 20 творів М. Рильського, пояснила, що у згаданому листі до поета О. Корсовецького М. Рильський мав на увазі й рядки з добірки „Голосіївська осінь“:

*Є така поезія Верлена,
Де поет себе питає сам
У гіркому каятті: „Шалений!
Що зробив ти із своїм життям?““²⁸*

27 березня 1964 р. у листі до Є. та О. Дейчів М. Рильський писав: „Я, Кочур і Лукаш, кажется, скоро подадим во „Всесвіт“ добірку Верлена...“²⁹ 1968 р. у серії „Перлини світової лірики“ (видавництво „Дніпро“) з'явилася добірка „Лірика Поля Верлена“ з перекладами М. Рильського, доповнена також і перекладами М. Лукаша та Г. Кочура.

Доробок М. Рильського був презентований віршами „Щаслива година“, двома редакціями „Пісня невинних“ (редакція ямбом і хоресом), „Так тихо серце плаче“, „Один одного слід у цім житті прощати...“, „Каспар Гаузе співає“ („Пішов я в місто, сирота“), „Тихе небо понад дахом...“

У написаній російською мовою автобіографії воєнного часу М. Рильський згадав про переклади своїх віршів різними мовами, також і французькою³⁰. А ще в листі від 12 березня 1931 р. до російського поета і перекладача І. Поступальського писав: „Стосовно перекладів. Окрім російського, мої вірші перекладені і французькою (2 сонети в журналі, назву і № якого невдовзі Вам повідомлю) і німецькою...“³¹ Проте жодного листа М. Рильський не написав. Інтригуючою є і згадка від 28 травня 1957 р., зроблена в Парижі (як мовилося, М. Рильський був у складі делегації всесоюзного товариства зв'язку з закордоном), — „Антологія українських поезій“. Знаємо, що саме того року Л. Арагон надрукував книжку „Littératures russes“ з окремими розділами про українську літературу, але в ній не було французьких перекладів віршів М. Риль-

²⁰ Рильський М. Зібрання творів...— К., 1988.— Т. 19: Автобіографічні матеріали. Записні книжки. Листи (1907—1956).— С. 38.

²¹ Там само.— С. 43.

²² Там само.— С. 159.

²³ Там само.— С. 161—162.

²⁴ Там само.— С. 20.

²⁵ Там само.— Т. 10: Поетичні переклади.— С. 562.

²⁶ Там само.— Т. 20: Листи (1957—1964).— С. 120.

²⁷ Там само.— С. 496.

²⁸ Там само.— С. 618.

²⁹ Там само.— С. 521.

³⁰ Там само.— Т. 19: Автобіографічні матеріали. Записні книжки. Листи (1907—1956).— С. 18.

³¹ Там само.— С. 157.

ського. Безперечно, поет знав про перекладений у 1920-ті рр. Ф. Мазадом, французьким поетом-символістом, журналістом і перекладачем, свій вірш „У теплі дні збирання винограду...” („Aux jours de la vendange et sur l'ardent chemin...“), що буде згодом поміщений у проскрибованому в часи комуністичного режиму в Україні виданні французького науковця й перекладача Р. Тіссерана „La vie d'un peuple. L'Ukraine. Paris, 1933“. Автор видання писав: „Україна не перестав співати у ці нинішні похмурі часи. Найголовніші із її сучасних поетів Тичина, Олександр (Олесь) Кандиба, Максим Рильський, Наталя Ливицька-Холодна, Євген Маланюк, Осмачка. Прочитаймо цей гарний вірш Максима Рильського“, доповнюючи свою інформацію приміткою „Traduction de M. Fernand Mazade“³². Це було, мабуть, перше прочитання вірша М. Рильського французькою мовою. А сам український поет був добре обізнаний із творчістю Ф. Мазада (1863—1939), переклав два його вірші разом із багатьма іншими віршами французьких поетів у 1920-х рр. для задуманої тоді „Антології французької поезії“. Коментаторка приміток до т. 10 творів М. Рильського уточнила, що таку антологію готувала група київських поетів на початку 1920-х років: „Антологія не побачила світу, а здійснені переклади ввійшли до поетичних збірників, друкувалися в періодичних виданнях, частина з них лишилась в літературних архівах“³³. А інша коментаторка т. 19, мовлячи про два сонети поета, перекладені французькою мовою, зазначила: „Відомості про переклад двох сонетів французькою мовою, про які йдеться в листі, не встановлено...“³⁴. Але зі зрозумілих причин не могло бути подібних відомостей у виданнях того часу. Два свої переклади віршів Ф. Мазада „Вінок Діонісові“ і „Тінь“ М. Рильський надрукував лише у 1960-х рр. на сторінках „Літературної України“. Звернімо увагу, що Ф. Мазад, знаний також майстерним перекладом окремих віршів Т. Шевченка, особливо „Садок вишневий коло хати“, визнаний М. Рудницьким найкращим французькомовним прочитанням поетичного твору Кобзаря, „працював один час в українській делегації на Міровій конференції 1919 року й переклав на французьку мову деякі твори Шевченка й Рильського“³⁵. Свої переклади двох віршів Т. Шевченка надрукував у березні 1920 р. в газеті „France-Ukraine“ дипломатичної місії Української Народної Республіки в Парижі.

Наступне французькомовне прочитання поезії М. Рильського датується публікацією вірша „До Рони“ в перекладі Л. Мартирисяна, поміщеному в жовтневому номері московського журналу „Œuvres et Opinions“ за 1963 р. Найповніше французькомовне прочитання поезії М. Рильського бачимо 1980 р. у білінгвальному виданні „Максим Рильський. Вибрані твори. Maxime Rylsky. Œuvres choisies. Київ. Видавництво „Дніпро“ в перекла-

ді поета А. Абріля. Добірка з презентацією понад п'ятдесяти віршів М. Рильського відкривалася коротким передслів'ям, у якому зазначено: „Ця невеличка збірка вмістила лише незначну частку творчої спадщини Максима Рильського і є спробою донести до читача глибокий зміст, високу художність поезій одного з класиків української [...] літератури“³⁶. Творчість визначного поета дістала і цікаву презентацію авторства В. Коптілова в сарсельській антології української літератури видання 2004 р. („Anthologie de la littérature ukrainienne du XIe au XX siècle“, Paris-Київ). В антології, ініційованій НТШ у Європі, окрім згаданого вірша 1922 р., подавалися французькомовні інтерпретації віршів „П'яний сонет“ (пер. А.-М. Довганюк, знаної також перекладами віршів Ю. Федьковича, П. Тичини, Олександра Олесь), „До Рони“ (пер. Л. Мартирисяна, передрук із московського журналу 1963 р.), „Яблука допіли, яблука червоні“ (пер. А. Абріля, передрук із цитованого видання 1980 р.), „Синя далечина“, „Мені снівся старий млин...“ (обидва переклади Н. Бойко-Яцуро, знаної поетичними перекладами Т. Шевченка, Лесі Українки, М. Зерова, П. Тичини, М. Вінграновського, Л. Костенко та ін.). Другий перекладений Н. Бойко-Яцурою вірш знов зазвучав тут у перекладі А. Абріля з видання 1980 р. („Мені снилось: я мельник в старому млині...“). Упорядники сарсельської антології серед перекладачів поезії М. Рильського подають і авторку багатьох статей про українську літературу М. Шерпер (1902—1997), а літературознавча критика пише ще й про І. Качуровського як інтерпретатора двох прозових перекладів французькою мовою віршів М. Рильського „В високій келії...“ („Dans ma haute cellule de moine...“) та „Морозе! Ти — душа парнаського співця“ („O, froidure, tu es l'âme du chanteur parnassien“). Прочитання цих двох віршів І. Качуровський помістив на сторінках 166—167 та 172 у своїй статті „Le Parnasse ukrainien“ у збірнику „Actes du colloque „La Renaissance nationale et culturelle en Ukraine de 1917 aux années 1930 (Paris, 25 et 26 novembre 1982)“ видання „Paris; Munich; Edmonton“ (1986)³⁷.

Прочитання М. Рильським французької літератури, переклад вагоміших її шедеврів дотичні ще й до іншої, не менш важливої наукової проблеми, а саме — трактування перекладознавчих засад, яке інтерпретатор висловлював у своїх літературознавчих статтях і розлогу листуванні. Цікавим є також пізнання того, як входили в культурний український процес зроблені М. Рильським переклади видатніших зразків французького красного письменства, значення цих інтерпретацій для історії та практики вітчизняного перекладознавства.

Ярема КРАВЕЦЬ

³² Tisserand R. La vie d'un peuple. L'Ukraine. Préface de René Pinon.— Paris, 1933.— P. 287—288.

³³ Рильський М. Зібрання творів...— Т. 10: Поетичні переклади.— С. 557.

³⁴ Там само.— Т. 19: Автобіографічні матеріали. Записні книжки. Листи (1907—1956).— С. 505.

³⁵ Борщак І. Фернанд Мазад — приятель українців // Україна. Українознавство і французьке культурне життя.— Париж, 1952.— Ч. 8.— С. 65.

³⁶ Максим Рильський. Вибрані твори. (Maxime Rylsky. Œuvres choisies).— К.: Дніпро, 1980 (Kiev. Editions „Dnipro“. 1980).— С. 7.

³⁷ Katchourovsky I. Le Parnasse ukrainien // Actes du colloque „La Renaissance nationale et culturelle en Ukraine de 1917 aux années 1930 (Paris, 25 et 26 novembre 1982)“.— Paris; Munich; Edmonton, 1986.— P. 157—173.

РОДИННІ ЗВ'ЯЗКИ ІСТОРИКА, ФОЛЬКЛОРИСТА, ПЕДАГОГА МИХАЙЛА СКОРИКА ТА ЙОГО ТРЬОХ СИНІВ

Михайло Михайлович Скорик (1895—1981) — історик, фольклорист, етнолог, педагог і громадський діяч, який у шлюбі з Марією-Соломією з Охримовичів мав трьох синів, — Юрія, Володимира та Мирослава.

Їх третій син Мирослав Скорик — видатний український композитор, творчість якого ввійшла у новітню європейську культуру й завжди привертала увагу до життєвого шляху митця. Про родину Скориків та й Мирослава відомо, особливо, що бабуся зі сторони матері була рідною сестрою славетної співачки Соломії Крушельницької, що Мирослав дитиною бував у неї в гостях. Але буремні й складні 40-ві роки ХХ ст. „приховали” для нас долю батька і братів Мирослава Скорика. Тому виникла потреба висвітлити життєвий шлях батька Мирослава Скорика — Михайла Михайловича Скорика, його сестер, двох старших синів Юрія та Володимира та інших родичів.

Батько Мирослава Михайло Михайлович Скорик народився 19 листопада 1895 р. у селі Лука Самбірського повіту в Галичині у багатодітній родині сільського вчителя Михайла Васильовича Скорика (1851—1928) та Ангели (1862—1940) з українсько-польської шляхетської родини Даньковських.

Усі три сини — Юрій (18. 08.1928—20. 02. 2012, Сідней, Австралія), Володимир (3. 09.1930—29. 06. 2017, Львів) та Мирослав (13. 07.1938—1. 06. 2020, Київ) — часто розповідали родинні історії, що запам'яталися їм на все їхнє довге життя. Запорізькі козаки називали скориками українських козацьких розвідників, що могли швидко проникнути в заплілля ворога й принести потрібну інформацію. Один із таких козацьких розвідників — предок Скорика — оселився в селі Завалів (тепер Тернопільська обл.) і займався гончарством. За спогадами Мирослава Скорика, дід із батьківської сторони — Михайло Васильович Скорик (1851—1928) — воював в австрійській армії у час придушення нею повстання в Боснії. Був важко поранений, після чого став переконаним пацифістом. Це привело його до релігії, і він якийсь час перебував у давньому монастирі у селі Лаврові, та через пропольські погляди керівництва цього монастиря виїхав із Лаврова і вирішив учителювати. „Його скерували на роботу в село Лука неподалік Самбора... Учительська праця припала йому дуже до душі, дід навіть став директором тієї школи, вів активну просвітницьку роботу“¹.

Як подає англomовне генеалогічне джерело², свідчать спогади Михайла Скорика і його сина Володимира, прадідом і прабабусею Мирослава Скорика по батьківській лінії були Василь Скорик

(1811—07. 06.1893) та Тереса Петрикевич (1815—?). Батьками Тереси (прапрадідом і прапрабабусею Мирослава) були Микола Петрикевич (1788—1866) та Марія Вальтер (1788—1882). Батьками бабусі по батьківській лінії Ангели (прадідом і прабабусею Мирослава) були учасник польського повстання 1831 р. Мартин Даньковський (1801—?) та Йосифа Кобриневич (1831—?).

Володимир Скорик у своїх спогадах розповів про участь Мартина Даньковського в антиросійському повстанні 1831 р. в Польщі, у її російській частині після її поділу між Австрією, Росією і Пруссією³. У ньому брали участь також патріотично налаштовані молоді поляки з Галичини, яка входила тоді до складу Австрії. До них належав Мартин Даньковський. Його прощання з коханою дівчиною Барбарою Кавецькою відбулося на Дрогобиччині при від'їзді до війська. Проте повстання було придушене, Мартина Даньковського заарештували і повезли в кайданах на Сибір. „Літа йшли, лише через 15 років йому вдалось втекти з Сибіру і пройти-проїхати через Сибір, Росію й Україну та повернутися до Дрогобича. І перше, чим до свого дому, він поспішив до своєї дівчини Барбари Кавецької“⁴. Але, на своє здивування, застав у неї багато дітей, чоловіка і велике господарство, бо, не дочекавшись повернення повстанця Мартина, Барбара Кавецька одружилася з українцем Петром Кобриневичем. Одною з перших у цій сім'ї народилася дочка Йосифа. „Глянув він на ту доньку (Йосифу), а вона точно така, як була її мама 15 років тому... Одружився він з Йосифою і жили вони в невеликому шляхетському дворикі біля Дрогобича. Народилося в них троє дівчаток (у Йосифи і Мартина Даньковських загалом було п'ятеро дітей: 3 дочки — Броніслава, Гелена, Ангела і 2 сини — Євстахій і Франц⁵). На жаль, здоров'я його було підірване Сибіром, і він досить скоро помер. Молода вдова, щоб прогодувати сім'ю і виховати дітей, давала лекції бон-тону (доброї поведінки) молодим шляхтянкам... Дві її старші доньки скоро вийшли заміж, а наймолодша Ангела все перебирала... аж бачить, іде до них на білому коні вусатий драгун в повній уніформі, при шаблі й острогах. А був це учитель Михайло Васильович Скорик... Одружилися вони і привіз він молоду Ангелу до себе в село Луку. Почали господарювати і народилася в них перша дівчинка. Михайло був греко-католиком, а його жінка — римо-католичкою. А звичай був такий, що синів треба було хрестити за вірою батька, а доньок — за вірою мами. Тобто доньку треба було хрестити в костелі. Костел був аж в третьому селі, а була зима, то ж запрягли коней з дзвіночками в сані, позакутувалися в кожухи-

¹ Кияновська Л. Мирослав Скорик: людина і митець.— Львів, 2008.— С. 64.

² [Електронний ресурс].— Режим доступу: www.geni.com/surnames/skoryk

³ Скорик В. Спогади про батька Скорика Михайла Михайловича // Літопис Войківщини.— Філадельфія, 2002.— Ч. 2/63 (74).— С. 29—36.

⁴ Там само.

бунди, запеленали дитинку і ... поїхали до костелу. Приїжджають, а дитинки нема, деь загубилася по дорозі. Повертають назад, розглядаються по дорозі, а дитинка лежить під вербою і навіть не плаче. Порадилися і рішили, що дитинка загубилася тому, що Бог не хоче, щоб її хрестили в костелі, і охрестили дитину в церкві. Після цього вони вже всіх дітей хрестили в церкві“⁶. У родині Михайла Васильовича й Ангели Скориків виросло шестеро дітей — п'ятеро дівчат і один хлопець Михайло. Батьки подбали, щоб усі діти отримали гарну освіту. Дівчата стали вчительками.

В одному з польських списків учителів львівських шкіл додані інформативні довідки про них, зокрема і сестер Михайла Скорика:

„Романська Отилія 1885, гр.-кат., українка, одружена, 01. 08.1904 [дата початку педагогічної праці], Викоти, повіт Самбір [місце праці], кваліфікаційний іспит [підстава для визнання професії]”⁷;

Скориківна Емілія 1887, гр.-кат., українка, неодружена, 01. 08.1908, Цешанів, повіт Любачів, учительський іспит II рівня...⁸;

Скориківна Ольга 1891, гр.-кат., українка, неодружена, 01. 10.1913, Татари, повіт Самбір, гімназійна матура.

Скориківна Ярослава 1900, гр.-кат., українка, неодружена, 01. 10.1922, Дорожів, повіт Самбір, гімназійна матура“⁹.

Початкове навчання М. М. Скорик отримав у школі, яку організував його батько у селі Лука. Згодом, у 1906—1914 рр., продовжив навчання у Самбірській державній гімназії з польською мовою навчання.

Під час Першої світової війни, у травні 1915 р., М. М. Скорик був мобілізований до австрійського війська, де служив рядовим, а згодом капралом. У часи ЗУНР продовжив військову службу в Українській Галицькій Армії (УГА), брав участь в обороні Самбора від польського війська і був поранений. Після поразки українських визвольних змагань у січні 1921 р. М. М. Скорик вступив на філософський факультет Віденського університету, де студіював історію, географію та слов'янську філо-

логію; був членом Українського академічного товариства „Січ“. У 1921-му він опублікував у журналі „Світ дитини“ цикл із п'яти оповідань „Ваші ровесники“ („Стійка“, „Телефоніст“, „Наступ“, „Юрчик“, „Гандзя“) про підлітків, що воювали в УГА, і дітей, які допомагали українським воюючим. Ці оповідання отримали 1921 р. премію на конкурсі творів для дітей, організованому редакцією часопису „Світ дитини“.

Навчання у Віденському університеті М. М. Скорик успішно закінчив у грудні 1923 р. здобуттям наукового ступеня доктора філософії з історії за дослідження „Семен Палій — білоцерківський полковник“. Нострифікацію докторського ступеня здійснив у березні 1924 р. в Ягеллонському університеті у Кракові, а від вересня почав педагогічну працю в Українській приватній жіночій учительській семінарії у Самборі, котру очолив 1932 р.

1925 р. Михайло Скорик одружився з Марією-Соломією Охримович (15. 03.1900 — квітень 1981), знайомство з якою розпочалося ще у студентські роки у Відні. Там, у Віденському університеті, вона отримала фах хіміка. Марія-Соломія була дочкою Олени (1870—1961), старшої сестри Соломії Крушельницької, її супутниці та помічниці в 1895—1898 рр. у багатьох гастрольних поїздках¹⁰, та Володимира Охримовича (1870—1931) — громадсько-політичного діяча, адвоката, вченого-етнолога, журналіста. В. Охримович — від 1897 р.— доктор права, від 1899 р.— дійсний член НТШ, у 1907—1908 рр.— посол до австрійського парламенту, від 1918 р.— делегат Української національної Ради ЗУНР, у 1920—1925 рр.— професор права, а в

1923—1925 рр. декан правничого факультету Українського таємного університету у Львові.

У подружжя Скориків народилися спершу двоє синів: 1928 р. Юрко, а 1930 р.— Влодко. Як згадує син Володимир, „хлопці жили в Самборі на вулиці Бісківській у гарному будинку, збудованому батьком для себе і для своїх сестер... Ми — тобто бабця, батько, мама, старший брат Юрко та я — мешкали в лівій частині будинку, де мали велику кухню, їдальню, спальню та сальон.

Михайло Васильович Скорик (дідусь Мирослава Скорика). Початок ХХ ст.

Михайло Михайлович Скорик (батько Мирослава Скорика). 1944—1946 рр.

⁵ [Електронний ресурс].— Режим доступу: www.geni.com/surnames/skoryk

⁶ Скорик В. Спогади про батька Скорика Михайла Михайловича.— С. 29—36.

⁷ Lehnert S. Spis nauczycieli publicznych szkół powszechnych i państwowych seminarjów nauczycielskich oraz spis szkół w okręgu szkolnym lwowskim, obejmującym województwa lwowskie, stanisławowskie i tarnopolskie.— Lwów, 1924.— S. 63.

⁸ Там само.— S. 25.

⁹ Там само.— S. 63.

¹⁰ Соломія Крушельницька. Спогади, матеріали, листування.— К., 1978.— Част. 1.— 400 с.

У правій частині, де була кухня та кімната, мешкали сестри: Отилія зі своїм чоловіком Романським. На поверсі, займаючи кухню та дві кімнати, мешкала Ярослава Біганська з синами Ромчиком і Славком, тітка Ольга мешкала і працювала вчителькою в селі Викоти біля Самбора. Дітьми Юрком і Влодком займалися няньки — сільські дівчата та бабця Ангела. Вона співала хлопцям бойківські пісні і розказувала народні казки, хоча молилася собі на латинській вервиці¹¹.

На вакації хлопці виїжджали в Карпати у с. Дубина поблизу Сколе до бабусі Олени Охримович. Мати Марія-Соломія Скорик, маючи родинний дім у Самборі, працювала вчителем хімії у Стрию в українській приватній гімназії „Рідної школи“, а в останні роки перед 1939 р. була її директоркою.

Михайло Скорик у другій половині 1920-х років став членом НТШ. Його увага зосереджувалася на історії, фольклористиці, топоніміці та етнографії Бойківщини. Він був співзасновником у Самборі краснавчо-наукового товариства „Бойківщина“ (1927). За 12 років існування Товариства його члени були учасниками сотень етнографічних та археологічних експедицій довколишніми теренами, на основі знахідок із яких виник музей „Бойківщина“. До 1938 р. тут нараховувалося понад 30 000 експонатів, серед яких понад 500 писанок, і він був найкращим регіональним музеєм Польщі без допомоги держави. У цій дослідницькій праці сформувався М. Скорик як науковець, що розшукував стародруки, історичні документи, пам'ятки матеріальної культури та мистецтва, брав активну участь у виданні друкованого органу товариства „Літопис Бойківщини“, де регулярно публікувалися його дописи „Про назву бойки“, „Походження назви міста Самбора“, „Бойківські писанки“ та ін. За роки існування Товариства і музею М. Скорик щорічно обирався членом їх управи, був постійним секретарем і скарбником, а 1939 р. — заступником голови Товариства.

У липні 1938 р. у родині Скориків народився третій хлопчик — Мирослав. Проте 1 вересня 1939 р. почалася німецько-польська війна, і на Самбір налетіли німецькі літаки, про що сповіщали сирени. „Тому перші слова нашого маленького братчика були не мама, ані тато, а сказав він слова „алярм, алярм“¹². Від вересня 1939 р. уклад

життя української інтелігенції в Галичині повністю змінився. М. Скорик був призначений директором Самбірської середньої школи № 1, яку мав організувати зі Самбірської приватної української гімназії та початкової школи. Радянська влада припинила діяльність Товариства „Бойківщина“, провела ревізію музею, заарештувала багато українських і польських громадських і культурних діячів.

Від 1940 р. по містах Галичини прокотилася хвиля репресій, у тому числі щодо родин, пов'язаних із культурою. Відомий процес 59-ти з січня 1941 р. та розправа над випускниками середньої школи № 1, колишньої Львівської академічної гімназії.

Відчуваючи небезпеку арешту, родина Скориків переїхала до Львова і замешкала в гарному будинку з городом і садочком на вул. Курковій (тепер вул. М. Лисенка), який належав Олені Охримович, бабусі по матері Мирослава Скорика. У травні 1941 р. Михайло Скорик як відомий етнограф отримав запрошення до праці від тогочасного директора Державного етнографічного музею, академіка Філарета Колесси у Львівське відділення Інституту українського фольклору АН УРСР.

Будучи свідками радянських репресій у 1939—1941 рр., батьки при наближенні до Львова радянських військ 1944 р. дали згоду на виїзд найстаршого сина Юрія на Захід. Як згадував Мирослав Скорик: „Мій старший брат Юрій, 1928 року народження наприкінці війни в 1944 р. разом з багатьма іншими молодими галичанами, вирішив тікати звідси, оскільки на той час вже всі розуміли: новий прихід більшовиків не віщує нам нічого доброго. Деякі інтелігентні родини намагались своїх дітей відправити подалі на Захід, щоб врятувати їх життя. І Юрко опинився спочатку в американській зоні в Німеччині, ...а звідти подався в Австралію [...] його скерували на роботу на залізницю в Сідней, там він дійсно відпрацював два роки, потім закінчив політехнічний інститут і став інженером. Там же, у Сідней, одружився з австралійкою (Барбарою Блекмен і мав з нею дочок Сюзанну-Марію та Христину-Соломію¹³). Підтримує стосунки з тещиньою українською діаспорою, ходить до української церкви, у шаховий гурток. А зустрілись ми вперше в Україні, коли він приїхав сюди наприкінці 80-х років [...] спочатку Юрко побував у нас у гостях у Львові, а потім уже запросив мене до себе, я бував у нього кілька разів“¹⁴.

У серпні 1944 р. Михайло Скорик повернувся на посаду старшого наукового співробітника Львівського відділення Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії (ЛВ ІМФЕ) АН УРСР. Одночасно, за дорученням історика І. Крип'якевича, організував у Львівському університеті кафедру історії середніх віків.

У вересні 1944 р. другий син, 14-літній Володимир Скорик, почав навчатися у хлопчачій се-

Олена Охримович з донькою Марією-Соломією. 1910 р.

¹¹ Скорик В. Спогади про батька Скорика Михайла Михайловича.— С. 29—36.

¹² Там само.

¹³ [Електронний ресурс].— Режим доступу: www.geni.com/surnames/skorik

¹⁴ Кияновська Л. Мирослав Скорик: людина і митець.— С. 84—85.

редній школі № 8. Про себе у далекому вересні 1945 р. писав 2008 р. сам Мирослав Скорик: „Це було [...] у мій перший шкільний день. Батьки за-

У ті трагічні дні Михайло Скорик працював на посаді старшого наукового співробітника, в. о. директора ЛВ ІМФЕ та в. о. доцента кафедри фольклору й етнографії Львівського університету. 27 жовтня 1947 р. Михайла, Марію-Соломію та 9-літнього Мирослава Скориків вивезли в Сибір у містечко Анжеро-Судженськ Кемеровської області.

А заарештований Володимир Скорик спершу сидів у Львівській тюрмі на вул. Лонцького, а згодом його перевезли у Замарстинівську тюрму, а ще пізніше відправили на пересилку, поки він не став повнолітнім. Після того хлопець був засуджений на десять років ув'язнення і працював як в'язень на ливарному заводі у Ворошиловграді, згодом у Мордовії та Чурбай-Нурі в Казахстані і насамкінець у Караганді.

На засланні в Анжеро-Судженську М. Скорик був сторожем цегляного заводу й касиром у лазні. Лише на короткий час йому дозво-

лили працювати вчителем німецької мови у вечірній середній школі. Його дружині також із часом дозволили викладати хімію в навчальному закладі. В Анжеро-Судженську відбувала заслання значна група вивезених родин львівських інтелігентів, серед них — Надраги, Панасюки, Петрашеки, Мазураки, Мацькевичі, Зубрицькі, Хруцькі та ін. 1954 р., відбувши сім років каторги, повернувся з ув'язнення до батьків в Анжеро-Судженськ молодий Володимир Скорик. „Ми всі хотіли його привітати. Я не забуду ніколи того враження, яке

Юрій Скорик (найстарший брат Мирослава Скорика) з дружиною Барбарою та доньками Сюзанною та Христиною. Австралія, 1985 р.

писали мене до школи № 8 [...] і повели в гості до Соломії Крушельницької. Я почав щось награвати для неї на фортепіано, якісь свої перші дитячі твори — і раптом спинився, обурився і сказав, що інструмент грає фальшиво. Бо він був на півтона нижче настроєний від звичного, і я, оскільки вже мав свій невеликий слуховий досвід, не сприйняв цієї „іншої“ настройки. Тоді Соломія Крушельницька зорієнтувалась, що в мене абсолютний слух і порадила батькам віддати мене до музичної школи. І вже наступного дня я пішов до музичної школи-десятирічки [...] Серед улюблених учителів у ті перші роки згадую [...] Григорія (Михайловича) Терлецького, він викладав у нас сольфеджію і провадив хор. Сольфеджію він викладав дуже цікаво, нестандартно, крім того, він всіх нас змушував komponувати [...] бо кожен з нас до завдань повинен був придумати мелодію [...] Я особисто належав до його улюбленців, він хвалив мої мелодії, з чого я був досить гордий, бо він доручав мені навіть якісь особливо відповідальні завдання. Ми мали в школі обов'язкову ритміку у пані Суховерської [...] Хоч мене віддали у клас фортепіано, хто саме викладав у мене інструмент, так і не можу пригадати до сьогодні — це точно була жінка¹⁵ [...] спогади про мої перші фортепіанні студії просто вивітрились¹⁶. 3 березня 1947 р. помер академік Ф. Колесса, і директор ІМФЕ АН УРСР Максим Рильський призначив М. Скорика виконувати обов'язки керівника Львівського відділення.

У травні 1947 р. у родині Скориків сталася трагедія: за належність до таємного гуртка неповнолітніх однокласників, які намагалися видавати й розповсюджувати українські патріотичні листівки, було заарештовано групу хлопців з 9-го класу школи № 8, серед них і 16-річного сина Володимира.

Володимир Скорик (брат Мирослава Скорика). 2000-ті рр.

на мене, 10-літню дівчинку, справив цей високий, гарний, усміхнений 25-річний молодий чоловік [...] цілком сивий. Якось аж затерпла вся спина від думки, що прийшлося пережити на каторзі цьому юнакові“ (зі спогадів музикознавиці Анни Петрашек).

¹⁵ На думку Т. Воробкевич, нею, правдоподібно, була Оксана Озаркевич-Бірецька, котра була донькою відомої піаністки й письменниці Олесі Бажанської-Озаркевич та онукою священника і композитора Порфирія Бажанського.

¹⁶ Кияновська Л. Мирослав Скорик: людина і митець.— С. 23, 25—26.

Про ті часи згадував також Мирослав Скорик: „В Сибіру я перестав вчитися музики і більше грав футбол, на превеликий жаль мого батька. Але, коли мені сповнилося 13 років, щось до мене промовило і я за чотири роки закінчив єдиний музичний заклад, що був у цьому містечку, — музичну семирічку, і навіть по двох класах — скрипки і фортепіано. У 1954 році [...] я отримав „чистий“ паспорт, без примітки „без права виїзду з місця поселення“ і став відносно вільною людиною. І коли навесні 1955 року я закінчив 10 класів середньої школи, то мав можливість продовжити своє навчання у вищих закладах [...] Батьки мріяли, аби я став композитором, і тому в 1955 році мене відправили до Львова, з надією, що я поступлю до консерваторії. Я приїхав до Львова, де мною заопікувалася тіточка сестра моєї мами, викладач вокалу у Львівській консерваторії, Одарка

Мирослав Скорик — видатний український композитор і музикознавець

Карлівна Бандрівська. Було вирішено спробувати поступити на історико-теоретичний факультет [...] Жити мене взяла до себе сестра мого батька Ярослав Біганська [...] Оскільки основною метою було стати композитором, я попросив дозволу навчатись композиції факультативно, і мене призначили до С. Людкевича¹⁷. Згодом Мирослав Скорик навчався композиції в Романа Сімовича й Адама Солтиса, а дипломною працею стала кантата „Весна“ на слова Івана Франка. „Успіх кантати „Весна“ був незвичайний [...] Окрім композиції, я захистив теоретичний диплом на тему „Третій фортепіанний концерт С. Прокоф'єва“ і отримав диплом із відзнакою і всі можливі композиторські

та історико-теоретичні профілі, а також рекомендацію в аспірантуру¹⁸. Під час і після аспірантури він написав також популярні серед виконавців фортепіанні твори „Коломийку“, „Блюз“, „Бурлеску“.

Не маючи дозволу на проживання у Львові 1957 р., Михайло і Соломія Скорика, будучи вже пенсійного віку, „поселилися в с. Дубині на Сколівщині, де у родинній віллі „Незабудька“ проживала Олена Охримович [...] М. Скорик розводив пантарки, вирощував спаржу, займався квітництвом“¹⁹. Їх син Володимир Скорик ще на два роки залишився в Анжеро-Суженську, де він одружився з Іванною Чепігою зі Станиславова, закінчив хіміко-фармацевтичний технікум із відзнакою і дістав скерування на роботу до Воронежа. Через два роки він переїхав з дружиною до Львова і влаштувався на хіміко-фармацевтичний завод, де закінчив вечірнє відділення Львівського політехнічного інституту, працював інженером, а далі керівником лабораторії. У 1990—1994 рр. В. Скорик був депутатом Львівської міської ради.

У шлюбі з Ларисою Скорик з Кузьмів Мирослав Скорик став батьком майбутньої художниці Мілани Скорик.

Діяльність у 1970-х рр. Михайла і Марії-Соломії Скориків досліджував також учений-етнолог Григорій Дем'ян (1929—2013)²⁰, котрий записав у Дубині від подружжя Скориків спомини про Ф. Колессу, В. Барвінського, І. Франка, О. Олеся, В. Щурата, О. Турянського, А. Чайковського, І. Вільде, Л. Геца, О. Кульчицьку. 2014 р. дослідження родоvodu Скориків продовжив Ігор Гілевич²¹. 1978 р. спогади Олени Охримович про свою сестру Соломію Крушельницьку, записані ще 1960 р., та спогади М. Скорика про його дитинство²². 1980 р. український часопис у Польщі „Наша культура“ опублікував статтю М. Скорика „Матеріали до генезису народного орнаменту“²³, відредаговану ним ще 1972 р.

Українські народні казки часто закінчуються фразою, що прожили вони в радості й горі, в щасті й у біді довгі роки життя і померли в один час. Михайло і Марія-Соломія Скорика відійшли в інші світи навесні 1981 р.

Тетяна ВОРОБКЕВИЧ

¹⁷ Скорик М. Львівська консерваторія 1955—1960 років. Спогади студента // Мирослав Скорик: Збірник статей.— Львів, 1999.— 136 с.

¹⁸ Там само.

¹⁹ Гілевич І. Михайло Скорик — етнолог, історик, фольклорист // Вісник Львівського університету. Серія історична.— Львів, 2014.— Вип. 50.— С. 237.

²⁰ Дем'ян Г. Таланти Бойківщини.— Львів, 1991.— С. 228—240.

²¹ Гілевич І. Михайло Скорик — етнолог, історик, фольклорист.— С. 206—243.

²² Скорик М. Львівська консерваторія 1955—1960 років. Спогади студента.

²³ Скорик М. З джерел писанкового орнаменту // Наша культура (Варшава).— 1980.— № 3 (263).— С. 11—12; № 4 (264).— С. 4—5, 7.

АКАДЕМІК РОМАН КУЧЕР. ЖИТТЯ В НАУЦІ

(ДО 100-ЛІТТЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)

Роман Кучер народився 12 березня 1925 р. у Львові в родині дійсного члена НТШ фізика Володимира Кучера. 1947 р. закінчив Львівський університет. 1952 р. захистив кандидатську дисертацію „Дослідження величини та форми міцел сульфонованих емульгаторів у зв'язку із застосуванням їх при полімеризації в емульсіях“, а 1964 р.— докторську „Фізико-хімічне дослідження процесу рідинно-фазного окиснення алкілароматичних вуглеводнів“. 1965 р. Р. Кучер був обраний член-кореспондентом АН УРСР, а 1972 р.— академіком АН УРСР. Помер 24 вересня 1991 р. у Львові.

Р. Кучеру довелося жити в непрості часи¹, та поталанило прийти в хімію як науку в другій половині ХХ ст.², коли вже були зроблені такі відкриття, як електронна структура атома, закони квантової механіки, сформульовані основи теорії елементарного акту хімічної реакції, подвійна спіраль ДНК, розшифровано генетичний код, відкрито радикально-ланцюгові реакції. Саме останнє відкриття, яке було удостоєне Нобелівської премії з хімії (1956 р.), і визначило вибір наукового напряму робіт доцента Р. Кучера. Вивчення кінетики і механізмів таких реакцій у різних умовах з різними субстратами було ним здійснено і описано із застосуванням теорії вродженого розгалуження ланцюгів, що внесло ясність у розуміння важливого для людини широкого спектра явищ, пов'язаних із процесами окиснення.

Наукові інтереси Р. Кучера, аспіранта кафедри фізичної та колоїдної хімії Львівського університету, спершу були пов'язані з колоїдною хімією. Вже його аспіранти — С. Казьмін і М. Ковбуз³, стали досліджувати вплив колоїдно-хімічних властивостей поверхнево-активних емульгаторів на кінетику процесів окиснення органічних субстратів киснем в емульсіях. Новизна такого підходу полягала в тому, що реакція окиснення органічного субстрату обмежувалася границями завислих у воді його крапельок, що обмежувало температуру (до 100°C) процесу та вводило нові параметри регулювання ним — склад водної фази та властивості поверхнево-активних речовин.

Вагомим внеском Р. Кучера у теорію ланцюгових процесів стало формулювання на основі отри-

маних експериментальних даних та їх математичного аналізу кінетичного закону нагромадження проміжного продукту, що утворюється за молекулярним, а витрачається за ланцюговим механізмом у ланцюговій вроджено-розгалуженій реакції при введенні інгібітора. Отримані результати мають практичне значення для вдосконалення промислових процесів. На їх основі учений сформулював оригінальні висновки про топохімію перебігу хімічних реакцій в емульсійних системах.

Розвитком цього напряму стало мікробіологічне

окиснення парафінів для отримання білків, яке було започатковано акад. Р. Кучером і співробітниками⁴ на стику фізичної, колоїдної хімії та мікробіології, опираючись на досвід вивчення окиснення в емульсіях. Це був шлях до розв'язання проблеми нестачі продуктів при стрімкому зростанні населення — отримання штучних продуктів харчування з води, повітря та вуглеводневих копалин, тобто на спеціальних фабриках і заводах. Альтернативою було збільшення врожайності сільськогосподарських культур шляхом селекції і добавками хімікатів, які збільшують урожайність і забезпечують життя рослин і тварин. Р. Кучер зі співробітниками долучилися до напряму, що не був розвинений в Україні,— отримання білка, минаючи традиційні методи і вико-

Роман Кучер. 1964 р.

ристовуючи хімічну сировину як джерело С-атомів, покладами якої багата Україна (нафта, природний газ, вугілля). Теоретична суть технології таких процесів була для Р. Кучера відома — це аналогія до емульсійного окиснення, де додавалася ще одна складова — мікроорганізми. Важливий для харчового раціону людини білок можна отримати саме мікробіологічним шляхом. Мікроорганізми добре розвиваються на карбонвмісних субстратах. Було вивчено мікробіологічне окиснення алканів нафти, встановлено важливі закономірності для оптимізації процесу отримання білкової маси у промислових масштабах. У теоретичному плані мікробіологічне емульсійне окиснення лежить на межі мікробіології, колоїдної хімії та хімічної кінетики, зокрема найскладнішого її розділу — кінетики багатостадійних хімічних реакцій. Цей метод дає широкі можливості керування процесом, відтак акад.

¹ Горак Р. Академік Роман Кучер. Біографічний нарис.— Львів, 2021.— 235 с.

² Опейда Й. Академік Роман Володимирович Кучер. Донецький період.— Вінниця, 2020.— 56 с.

³ Юрженко А. И., Кучер Р. В. Исследование мицеллярного веса и коллоидной растворимости в растворах дибутил-нафталинсульфонокислоты // Коллоидный журнал.— 1951.— Т. 14.— № 3.— С. 226—232; Кучер Р. В., Юрженко Ю. И., Ковбуз М. А. Некоторые эмульгаторы как кинетические факторы окисления кумола в эмульсиях // Коллоидный журнал.— 1959.— Т. 21.— № 3.— С. 309—314; Кучер Р. В., Казьмин С. Д. О механизме образования карбонильных соединений и кислот при эмульсионном окислении изопропилбензола // Доклады Академии наук.— 1961.— Т. 139.— № 5.— С. 1114—1116.

⁴ Кучер Р. В., Карбан В. И. Химические реакции в эмульсиях.— К., 1973.— 144 с.

Р. Кучером розпочато дослідження впливу на кінетику таких параметрів, як співвідношення фаз, склад водної фази, наявність колоїдних електролітів (емульгаторів) та їх специфічних властивостей (міцелярна структура, взаємна розчинність вуглеводню та утворюваних пероксидів, метод стабілізації емульсії тощо). Крім того, знання механізму реакцій окиснення в емульсіях створює перспективу їх промислового використання через технічні зручності в управлінні процесом.

1975 р. за цикл робіт „Дослідження процесів радикально-ланцюгового і ферментативного окиснення вуглеводнів в емульсіях“ академікові Р. Кучеру надана іменна премія АН УРСР імені Л. В. Писаржевського.

Роботи з мікробіологічного окиснення проводили для розширення природи використовуваних для отримання білків інших дешевих і доступних органічних субстратів, крім алканів. Такими суб-

Наукова доповідь про результати порівняльних досліджень рідинно-фазного та мікробіологічного окиснення продуктів вуглехімічного походження

стратами могли бути низькометаморфізоване вугілля, запаси якого в Україні величезні, а також всі відходи карбонанцогових полімерів, зокрема поліетилену. Виконані на нафтохімічній сировині дослідження показали, що мікроорганізми можуть споживати як джерело вуглецю лише молекули з певною невисокою молекулярною масою, тож макромолекули потрібно подрібнити.

Тому перспективними могли стати процеси аеробного окиснення полімерів, які приводили до деструкції вуглецевого ланцюга молекул. Експериментальні дослідження в цьому напрямі підтвердили гіпотезу⁵. На рівні редакцій провідних журналів такі ідеї тоді сприймали насторожено. Лише з часом стало очевидним значення такого підходу, коли пошук шляхів переробки полімерних відходів набрав гостроти.

Перспективним продовженням цього напрямку стала розробка Р. Кучером і співробітниками⁶ тех-

нологій мікробіологічного синтезу одних із біотехнологічних продуктів з високою доданою вартістю — біосурфактантів, які використовуються при розв'язанні такої актуальної проблеми, як очистка води і ґрунту від забруднень органічної та неорганічної природи. На відміну від хімічно синтезованих сурфактантів, ці сполуки мають низьку токсичність, часто більш високу активність, а також зберігають свою структуру й активність у набагато ширших діапазонах змін температури, рН та інших шкідливих впливів.

Проблеми вуглехімії. Дослідження в ділянці окиснення зацікавили спеціалістів з вуглехімії, бо ці процеси створювали проблеми при добуванні, зберіганні й переробці вугілля. Великий цикл робіт виконано акад. Р. Кучером і співробітниками з вивчення фізико-хімічних властивостей кам'яного вугілля Донецького басейну та процесів його твердо-фазного окиснення для розв'язання актуальних на той час проблем, пов'язаних з вугледобувною промисловістю.

Результати вивчення закономірності хемілюмінесценції різних марок вугілля у процесах його низькотемпературного окиснення киснем повітря на різних стадіях, а також вивчення дії класичних радикальних ініціаторів та інгібіторів дали змогу визначити напрями пошуку шляхів гальмування хімічними речовинами повільного окиснення вугілля та засобів попередження процесів виникнення пожеж у шахтах і при зберіганні вугілля⁷.

Дуже важливим виявився хімічний спосіб виявлення центрів горіння і оцінки температури горіння в шахтах, де відбулося займання. Цей спосіб ґрунтувався на аналізі співвідношення домішок продуктів відновлення у процесах окиснення (явище відкрите при дослідженні окиснення олефінів). Цей метод аналізу відхідних газів шахт широко використовували⁸ для оцінки температури горіння вугілля в лаві під землею.

Колоїдна хімія залишалася предметом зацікавлення акад. Р. Кучера, тож разом зі співробітниками Донецького університету було проведено дослідження процесів, пов'язаних із флотацією вугілля. Досліджено закономірності змочування поверхні різних класів вугілля водою за присутності поверхнево-активних речовин, флотореагентів, що давало змогу вирішувати виробничі завдання з поліпшення процесу, а рекомендації відразу ж впроваджувалися.

Акад. Р. Кучер разом зі співробітниками хімічного та фізичного факультетів Донецького університету вирішував завдання зниження енергозатрат при поданні води в шахту по трубах з поверхні на глибину в умовах Донбасу 500—800 м, а згодом відкачуванні її назад разом із водою, яка постійно надходить з водоносних шарів, на поверхню шляхом додавання речовин, що змінюють реологічні характеристики води. Досліджено

⁵ Кучер Р. В., Опейда Л. И., Дзумедзей Н. В., Туровский А. А. Биодеструкция окисленного полиэтилена // Доклады АН УССР.— 1982.— Сер. Б.— № 9.— С. 39—42.

⁶ Кучер Р. В., Лесик О. Ю., Карпенко О. В. Эмульгирование углеводов: новая особенность культуры дрожжей *Rhaffia rhodozuma* // Доповіди АН УРСР.— К., 1990.— С. 49—53.

⁷ Кучер Р. В., Компанец В. А., Бутузова Л. Ф. Структура ископаемых углей и их способность к окислению.— К., 1980.— 168 с.

⁸ Кучер Р. В., Альперович В. Я., Кошовский Б. И. Хроматографический анализ микропримесей // Химическая технология.— 1977.— № 1.— С. 53—55.

вплив структури добавок на їх ефективність і запропоновано ті, що забезпечують суттєве енергозбереження.

Дослідження окиснення органічних субстратів

Р. Кучер і співробітники виконали великий цикл робіт з вивчення окиснення молекулярним киснем, найдешевшим окисником органічних сполук — продуктів нафто- та вуглехімії за С—Н, С=C зв'язками: алканів, алкенів, алкіларенів, спиртів, альдегідів для отримання важливих окисненних продуктів. Встановленню механізмів цього складного процесу сприяла наявність ЯМР, ЕПР, ГЧ, УФ спектрометрів, газових і рідинних хроматографів, а також виготовлених за активної участі акад. Р. Кучера унікальних установок — для прецизійного вимірювання малих швидкостей поглинання кисню;

— для дослідження реакцій у режимі переривчастого освітлення;

— для вимірювання інтенсивності слабкої хемілюмінесценції при окисненні.

Окиснення ненасичених сполук систематично досліджували Р. Кучер і співробітники⁹. Вивчали кінетику та механізм процесів рідинно-фазного окиснення *n*-олефінових вуглеводнів, зокрема пропілену, *n*-бутенів, гексену, нонену. Досліджено окиснення в режимі відкритої системи, що дає змогу суттєво спростити та підвищити ефективність процесів спільного отримання оксидів олефінів і органічних кислот.

Важливою науковою проблемою у вивченні окиснення ненасичених сполук було на той час існування двох гіпотез щодо механізму їх окиснення. Одна з них (Н. М. Емануеля і співробітників) основну роль віддавала реакції пероксильних радикалів. Друга — альтернативна, передбачала утворення високореактивних циклічних пероксидів — діоксетанів. Виконані акад. Р. Кучером і співробітниками дослідження кінетики нагромадження продуктів окиснення, а також зміни інтенсивності хемілюмінесценції при окисненні, показали наявність нестійкої пероксидної сполуки, тобто підтвердили гіпотезу про участь діоксетанів¹⁰.

Цікаво відзначити, що, як показано в реакціях¹¹, які приводять до утворення голубого і синього полум'я при окисненні і самозайманні парафінових вуглеводнів також відбуваються з утворенням короткоживучої проміжної сполуки пероксидного типу з наступним її розпадом.

Окиснення ненасичених вуглеводнів відбувається під тиском в автоклавах. Знизити тиск та температуру можна шляхом їх коокиснення з альдегідами. Те, що цей процес супроводжується утворенням надзвичайно вибухових проміжних речовин, потребувало звернути на це увагу при розробці промислових технологій, тож, крім оптимізації процесу було виконано великий цикл робіт

з добору матеріалів для реакторів, де перебіг реакції є найбільш безпечним.

Несподіваним відкриттям при дослідженні складу продуктів окиснення олефінів було виявлення, крім продуктів окиснення (епоксидів, гідропероксидів та ін.), ще й водень (продукт реакції відновлення!). Водню виділялося мало (0,1 відсотка), і на вихід основних продуктів це не впливало, а поява H_2 сприймалась як щось неординарне. Подальшими дослідженнями встановлено факт виділення слідів продуктів відновлення при окисненні інших вуглеводнів та вугілля. Виявлення продуктів відновлення в реакціях окиснення стало ключовим при розробці дуже зручного методу встановлення температури пожежі в лаві за аналізом таких продуктів у відхідних газах. Це допомагало визначити час, коли пожежа закінчилась, і можна, скоротивши період вимушеного простою, відновити безпечний видобуток вугілля.

Аспірант Алім Ніколаєвський, д. х. н. Роман Кучер та к. х. н. Борис Черняк обговорюють результати вивчення кінетики окиснення бутену

Дослідження окиснення алкіларенів. Акад. Р. Кучером і співробітниками детально досліджено кінетику окиснення органічних сполук різних класів та їх сумішей з отриманням важливих окисненних продуктів. Встановлено вплив замісників з різними характеристиками, окисненних замісників та атомів галогенів у бензильному положенні на швидкість реакції окиснення, вихід продуктів. Отримано великий обсяг кінетичної інформації, що увійшла в міжнародні бази даних, довідники. Ці дані дали змогу сформулювати кількісні закономірності впливу структури на реактивність радикалів і молекул у цих процесах¹².

Дослідження стадії ініціювання процесу. Важливою стадією радикально-ланцюгового окиснення є його перша стадія — утворення радикалів, у стадії виродженого розгалуження ланцюгів — розкладу на радикали утвореного гідропероксиду, реактивність якого в реакції розпаду його по O—O зв'язку пов'язували з енергією гомолітичної дисо-

⁹ Кучер Р. В., Тимохин В. И., Шевчук И. П., Васютин Я. М. Жидкофазное окисление непредельных соединений в окиси олефинов.— К., 1986.— 159 с.

¹⁰ Кучер Р. В., Николаевский А. Н., Черняк Б. И. Механизм образования окисей олефиновых углеводородов в процессе жидкофазного окисления // Украинский химический журнал.— 1968.— Т. 34.— Вып. 6.— С. 611—616.

¹¹ Мулява М. П., Гутор І. М., Кучер Р. В. Реакції, що приводять до утворення голубого і синього полум'я при окисненні і самозайманні парафінових вуглеводнів // Доповіді АН УРСР.— 1986.— Сер. Б (Геологічні, хімічні та біологічні науки).— № 4.— С. 50—53.

¹² Kucher R. V., Opeida I. A., Tymokhin V. I., Matvienko A. G., Shendryk A. N. Cooxidation of alkylaromatic compounds and their reactivities // Oxidation Commun.— 1983.— Vol. 5.— N 1.— P. 61—73; Кучер Р. В., Опейда І. А. Соокисление органических веществ в жидкой фазе.— К., 1989.— 208 с.

ціації цього зв'язку. Разом із тим кінетичні дані показували, що процес складніший. Пояснювали цей факт впливом водневих зв'язків, утворюваних між гідропероксидами, а також між гідропероксидами та молекулами з гідроксильними групами, на розпад гідропероксидів. На той час були лише непрямі кінетичні докази існування комплексів, а метод ГЧ-спектроскопії давав спектральну картину, що не могла бути однозначно потрактована. Використання нового на той час методу ядерного магнітного резонансу при вивченні розпаду гідропероксидів дало змогу аспірантові Й. Шевчуку¹³ отримати докази утворення їх бімолекулярного комплексу, який бере участь у реакції виродженого розгалуження ланцюгів.

Реакції ініціювання органічними пероксидами. У співдружності з УкрНДІПластмас акад. Р. Кучером і співробітниками виконано великий цикл робіт з пошуку нових ініціаторів радикальних процесів — пероксидів. Було синтезовано нові пероксиди, досліджено кінетику їх розпаду на радикали, показано вплив нековалентних взаємодій у реакційному центрі на швидкість розкладання пероксидів. Запропоновано нову класифікацію органічних пероксидів на основі знань про механізм реакції. Виявлені закономірності корисні при виборі ефективних джерел радикалів для конкретного радикально-ланцюгового процесу. Встановлено кількісні закономірності, що пов'язують електронну структуру пероксидів з їхньою реакційною здатністю у реакціях ініціювання.

Дослідження стадії обриву ланцюгів у присутності інгібіторів залишалася в полі зору наукових інтересів акад. Р. Кучера та співробітників. Вони проводилися разом із кафедрою фізичної хімії Донецького університету. Досліджували антиоксидантні властивості фенольних сполук при широкому варіюванні кількості й природи замісників у бензольному кільці; вплив середовища на інгібітні властивості, швидкість реакцій окремих елементарних стадій цього процесу та на реакційну здатність пероксильних радикалів, що беруть участь у таких реакціях. Було вивчено механізм дії сумішей інгібіторів при окисненні органічних речовин, що мало принципове значення, бо саме такі випадки найпоширеніші на практиці, де найчастіше інгібітори мають кілька реакційних центрів або діє кілька інгібіторів з різною хімічною будовою. Започатковано вивчення антиоксидантів біологічного призначення (біоантиоксидантів), інгібіторів окиснення, одержуваних з природної сировини. Випробовували комбінації хімічних і фізичних методів для підвищення ефективності методів екстракції антиоксидантів і вибрано умови отримання високоефективних екстрагованих антиоксидантів.

Радикальна полімеризація вінілових мономерів. До наукових інтересів акад. Р. Кучера входило дослідження радикально-ланцюгової полімеризації сумішей вінілових мономерів для отримання кополімерів з унікальними, відмінними від властивостей чистих полімерів, характеристиками. Прикладом є АБС-пластик — ударостійка термо-

пластична смола, яка отримана на основі кополімеризації акрилонітрилу з бутадієном і стиролом. Роботи з вивчення реакцій полімеризації на кафедрі фізичної хімії університету та у відділі радикальних процесів інституту проводили у співпраці з концерном „Стирол“ (Горлівка), де основним продуктом був полістирол, який отримували саме цим методом. Дослідження кополімеризації у дво- і трикомпонентних системах, що містять вініл, аліл та інші мономері, привели до встановлення залежності величини загальної швидкості реакції від співвідношення компонентів, природи ініціатора і температури впродовж процесу аж до стадій повного перетворення мономерів¹⁴.

Про реактивність О-центрованих радикалів у реакціях. У хімічній науці сформувалися два підходи до стратегії пошуку шляхів знаходження опису залежностей властивостей хімічних сполук, зокрема їх реактивності — ключової хімічної властивості, від їх будови. Перший базувався на спостереженнях, що введення в молекулу певного структурного фрагмента викликає *передбачувані* зміни її фізичних властивостей та її реактивності в багатьох подібних реакціях. Знайдено кореляцію логарифмів констант продовження ланцюгів реакції відриву О-центрованими радикалами Н-атомів з енергією дисоціації зв'язків, що рвуться, або потенціалом іонізації молекули, наприклад, як у вивченні реактивності заміснених у кільці бензильових спиртів¹⁵.

Інший підхід базувався на результатах квантово-хімічних обчислень. Відзначимо, що вже перша спроба акад. Р. Кучером і співробітниками застосувати квантову хімію для обчислення електронних властивостей пероксильних радикалів, реактивність яких оцінено за експериментально вимірними константами швидкості відриву Н-атома від бензильного С—Н зв'язку, використовуючи найпростіший, бо лише на це була спроможна тодішня ЕОМ, квантово-хімічний метод, для обчислення зарядів на атомах пероксильних радикалів виявилася успішною. З'ясувалося, що реактивності радикалів є обернено пропорційними до електронного заряду на кінцевому О-атомі, що добре збіглося з якісними *хімічними* уявленнями про „інтимний“ механізм процесу¹⁶. Методами квантової хімії вивчали також природу елементарних реакцій при дисоціації пероксильного зв'язку в пероксидах і гідропероксидах. Встановлено кількісні закономірності, що пов'язували електронну структуру пероксидів з їхньою реакційною здатністю та давали змогу прогнозувати синтез пероксидів із потрібними для даних умов властивостями.

За цикл робіт у галузі дослідження реактивності активних проміжних частинок у реакціях акад. Р. Кучер отримав Державну премію в галузі науки і техніки 1993 р.

Філософські та методологічні проблеми хімії. Вчений із широким науковим світоглядом академік Р. Кучер неодноразово звертався до філософських і методологічних проблем хімії. Він узяв участь у дискусії про різні підходи до трактування

¹³ Шевчук Й. П., Кучер Р. В., Капкан Л. М. Дослідження впливу середовища на реакцію ініціювання при окисненні дифенілетану // Доповіді АН УРСР.— 1968.— Сер. Б.— № 6.— С. 562—566.

¹⁴ Зайцев Ю. С., Кучер Р. В., Нікіфоренко В. С. Радикальна кополімеризація стиролу з алкенареном і метилметакрилатом // Там само.— 1972.— Сер. Б.— № 9.— С. 823—826.

¹⁵ Kushch O. V., Hordieieva I. O., Shendrik A. N. Hydrogen Atom Transfer from Benzyl Alcohols to N-Oxyl Radicals. Reactivity Parameters // The Journal of Organic Chemistry.— 2021.— Vol. 86.— N 5.— P. 3792—3799.

¹⁶ Кучер Р. В., Опейда И. А., Дмитрук А. Ф. О влиянии электронной плотности σ-осова на реакционную способность пероксирадикалов в реакциях продолжения цепи // Теория и практика жидкофазного окисления.— Москва, 1974.— С. 51—53.

філософських проблем теоретичної хімічної кінетики, опублікувавши відповідну статтю у „Вопросах философии”¹⁷. Викладені там думки обговорювали на філософському семінарі Інституту хімічної фізики АН СССР.

Стосовно однієї букви в хімічному терміні, важливого для досліджень процесів взаємодії молекулярного кисню з органічними субстратами. 1968 р., коли діяли жорсткі стандарти для редакцій (у вигляді рекомендованих словників) щодо вживання певних слів і термінів у друкованих виданнях, було повернуто з редакції Доповідей АН УРСР статтю, в назві якої був термін *окиснення*, а не стандартний *окислення*. Посилання на етимологію французького терміна *oxidation*, введеного Лавуазьє ще 1791 р., який походить від назви *oxygene* — *кисень*, не було сприйняте. Акад. Р. Кучер, який умів делікатно, з м'яким гумором наводити власні докази, після особистої розмови з редактором журналу, переконав того порушити стандарт і дати дозвіл друкувати статтю зі словом *окиснення*¹⁸. Тож після цього частота використання терміна *окиснення* експоненційно зросла, і термін став загальноприйнятим.

Педагогічній діяльності академік Р. Кучер віддавав не менше, ніж науковій, читаючи лекції та керуючи аспірантами у Львівському та Донецькому університетах, а також у Львівській політехніці. Він володів високою майстерністю лектора, що проявлялася в особливостях викладання курсу фізичної хімії, будови речовини, квантової хімії, теорії технологічних процесів, основ наукових досліджень. Професорові Р. Кучеру допомагало як у підготовці лекцій, читанні актуальних монографій з останніми досягненнями науки, так і в численних дискусіях з іноземними вченими на наукових конференціях те, що він добре володів німецькою, польською та англійською мовами, читав чеською.

Цим він вирізнявся з-поміж професорів 1960-х рр. Про них любив жартувати в ті часи завідувач кафедри іноземних мов професор Михайло Рудницький (знав понад десять мов) так: „Якщо нас старих професорів зійдеться три — то ми звичайно сукупно знаємо більше 15 мов, а якщо вас молодих зійдеться 15, то ви хіба що знатимете ледве три”.

Відзначимо і такий факт. 1989 р. після відновлення Наукового товариства ім. Шевченка (НТШ), за ініціативи академіка НАН України Р. Кучера та професора Є. Гладішевського створено Хімічну комісію НТШ¹⁹. Її можна вважати наступницею організованої 1893 р. Математично-природописно-лікарської секції НТШ, членами якої були й хіміки. У березні 1992 р. за заслуги перед Товариством акад. Р. Кучера обрано дійсним членом НТШ по-смертно.

Широкою була сфера наукових інтересів академіка Р. Кучера:

— від з'ясування ролі молекул CH_2O у свіченні полум'я при окисненні метану до кінетичних особливостей мікробіологічного окиснення продуктів нафто- та вуглехімії;

— від впливу на реактивності оксигенвмісних радикалів їх електронної будови до ролі оксигенвмісних груп на поверхні вугілля у виборі реагентів при флотації вугілля;

— від української хімічної термінології до загальних проблем філософії хімії.

Унікальна особистість із широкими поглядами і винятковою глибиною мислення, зі здатністю ясно і точно представити суть складних речей, зі схильністю до філософських узагальнень, з організаторським хистом і даром дослідника, доброзичливий, простий, іронічний — таким був у житті та науці академік Р. Кучер.

Йосип ОПЕЙДА

ПІДСТРИГАЧІ ІЗ САМОСТРІЛІВ

Вихідці із села Самостріли нинішньої Великомежиріцької громади Рівненського району Рівненської області залишили яскравий слід у вітчизняній науці і культурі. Серед них Володимир Іполитович Липський (1863—1937) — ботанік, автор праць із систематики і географії квіткових рослин (зокрема, зведень по флорі Кавказу і Середньої Азії), академік Української академії наук (1919), президент ВУАН (1922—1928)¹. Іще один уродженець Самострілів — Ярослав Степанович Підстригач (1928—1990) — став доктором фізико-математичних наук, 1972 р. обраний дійсним членом

Академії наук УРСР. Того ж 1972 р. Я. Підстригач очолив Західний науковий центр АН УРСР у Львові, яким керував до своєї смерті². Підтримав ідею відновлення Наукового товариства ім. Шевченка у Львові, надавав значну організаційну допомогу ініціативній групі на підготовчому етапі, взяв активну участь в Установчих (відновлювальних) зборах Товариства 21 жовтня 1989 р., згодом став членом Комісії механіки³.

Долі академіків Володимира Липського і Ярослава Підстригача поєднує не лише факт народження в одному селі. Поєднались вони на

¹⁷ Кучер Р. В. Методологические проблемы развития теории в химии // Вопросы философии.— 1969.— № 6.— С. 76—79.

¹⁸ Опейда Й. О., Кучер Р. В. Реакційна здатність пероксирадикалів і молекул деяких алкілароматичних вуглеводнів в реакціях рідиннофазного окиснення // Доповіді АН УРСР.— 1969.— Сер. Б.— № 10.— С. 913—916.

¹⁹ Кучер Р. В. Наукове товариство імені Т. Шевченка: Два ювілеї.— К., 1992.— 112 с.

¹ Гаврилюк Л. Липський Володимир Іполитович // Енциклопедія історії України.— К., 2009.— Т. 6: Ла— Мі.— С. 154—155.

² Кіт Г., Кушнір Р. Видатний учений, організатор науки, громадянин (до 90-річчя від дня народження академіка Я. С. Підстригача) // Вісник НАН України.— К., 2018.— № 5.— С. 108—116; Кушнір Р., Міщенко В. Підстригач Ярослав Степанович // Енциклопедія сучасної України.— К., 2023.— [Електронний ресурс].— Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-881026>

³ Хроніка Наукового товариства ім. Т. Шевченка.— Львів, 1993.— Ч. 82: За роки 1989—1990.— С. 10, 16, 67.

трагічному зламі, спричиненому сталінським тоталітарним режимом: В. Липський помер під час Великого терору 1937 р.; батько Я. Підстригача загинув у радянському таборі, сам він з матір'ю і братом були у 1940—1945 рр. вислані до Червоноармійського району Кокчетавської області Північного Казахстану⁴.

Межиріцький район новоствореної радянцями наприкінці 1939 р. Рівненської області, де мешкала родина Підстригачів, опинився у фокусі особливої уваги органів НКВД / НКГБ, оскільки тут у міжвоєнний період перебувала значна кількість учасників антибільшовицького руху 1919—1920 рр., діяли потужні унерівський і оунівський осередки. Восени 1939 р. у Межирічах були „антирадянські прояви“: під час святкування річниці „жовтневої революції“ на мітингу з'явилися 30 вершників, частина з яких була одягнута в „петлюрівські костюми“⁵. Наприкінці грудня 1939 р. з метою створення осередку „української організації самостійників“ з центром у Львові в Межирічах побував син військового міністра екзильного уряду УНР Юрій Сальський⁶.

Про місію Ю. Сальського, з якою він прибув на територію Західної України, відразу ж довідалися органи НКВД. Начальник 2-го (таємно-політичного) відділу (СПО) УГБ УНКВД Рівненської області Ілля Ковальов завів агентурну справу „Самостійники“, про що начальник УНКВД Роман Крутов доповів наркомові внутрішніх справ УРСР Іванові Серову. 2 січня 1940 р. заступник наркома внутрішніх справ УРСР Микола Горлинський надіслав Р. Крутову вказівки, як протидіяти „крупному антирадянському повстанському формуванню“ в Межирічах. До 10 лютого 1940 р. Р. Крутов мав доповісти про результати проведених „агентурно-оперативних заходів“ та „основні покази арештованих“ по справі „Самостійники“, взятій на особливий контроль НКВД УРСР⁷.

І. Серов своєю чергою надіслав повідомлення наркомові внутрішніх справ СРСР Лаврентію Берії, підсумувавши його так: „Вказані агентурні матеріали характеризують наявність повстансько-націоналістичної організації. Пунктом зосередження всіх цих контрреволюційних елементів встановлено містечко Межирічі та найближчі до

нього населені пункти“. І. Серов пропонував відрядити до Межиріч двох досвідчених співробітників із метою вивчення вказаних осіб та їхніх зв'язків, встановлення всіх колишніх петлюрівців і завербовування серед них агентів⁸.

Невідомо, чи отримав І. Серов від Л. Берії вказівки, про які просив. Відомо, однак, що до Межиріч 19 лютого—1 березня 1940 р. відряджені з Рівного співробітники 2-го відділу УНКВД: заступник начальника відділу Йосиф Чернявський-Ольшанецький, заступник начальника 2-го відділення Олексій Якименко, старший оперуповноважений 3-го відділення Іван Демидов⁹. Надіслані до Межиріч співробітники разом з оперативниками місцевого районного відділення НКВД із подвійною енергією взялись за „вивчення“ фігурантів агентурної справи „Самостійники“. 25—29 лютого 1940 р. у Межиріцькому районі були заарештовані 25 осіб¹⁰.

Зауважимо, що впродовж осені 1939 — першої половини 1941 р. у Межиріцькому районі органами НКВД / НКГБ загалом заарештовані, за неповним підрахунком, 127 осіб¹¹. З них піддані подальшим репресіям 114 осіб (13 звільнені), зокрема 22 особи були страчені (з ухваленням виroku або без нього, зокрема десять — за так званим українським катинським списком). Серед репресованих знаходимо 97 українців, 20 поляків, 6 євреїв, трьох росіян, одного молдаванина.

Розслідування стосовно заарештованих наприкінці лютого 1940 р. розділили на дві групові справи: щодо жителів Межиріч (Данила Бондаря, Василя і Євгена Гороховичів, Павла Демидюка, Микити Олевського, Володимира Пивоварчука, Івана Тижука)¹² і жителів Самостріл Межиріцького району¹³. 17 обвинувачених у цих

справах наприкінці березня 1940 р. для продовження слідства етапували до Харкова. 3 червня 1941 р. Особлива нарада (ОСО) при НКВД СРСР винесла їм покарання: жителям Межиріч — по десять років таборів кожному, жителям Самостріл — по вісім. Агентурна справа „Самостійники“ була припинена 16 квітня 1940 р. у зв'язку з арештом більшості „об'єктів розробки“¹⁴.

Батько майбутнього академіка Ярослава Підстригача — Степан Захарович — разом із дев'ятьма односельцями був звинувачений за ст. 54-10, ч. 2

Ярослав Підстригач
(фото із залікової книжки). 1946 р.

⁴ Галузевий державний архів Міністерства внутрішніх справ України, м. Рівне (далі — ГДА МВС України, Рівне), ф. 26, спр. 5068, арк. 67.

⁵ Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі — ГДА СБ України), Рівне, ф. 5 (Р), спр. П-5233, арк. 18 зв.—22.

⁶ Докладніше див.: Жив'юк А. Антирадянське підпілля УНР на території Західної Волині та Полісся: замисли й висліди (1939—1941) // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність.— Львів, 2023.— Вип. 38.— С. 121—137.

⁷ ГДА СБ України, Київ, ф. 16, оп. 1, спр. 405, арк. 1—4.

⁸ Там само.— Спр. 434, арк. 4—5.

⁹ ГДА МВС України, Рівне, ф. 23, оп. 1, спр. 19, т. 1, арк. 137.

¹⁰ Державний архів Рівненської області (далі — Держархів Рівненської обл.), ф. Р-2771, оп. 2, спр. 3701, арк. 44—45.

¹¹ Підрахунок здійснено за базою даних книги „Реабілітовані історією. Рівненська область“.

¹² Держархів Рівненської обл., ф. Р-2771, оп. 2, спр. 4233—4234, 284 арк.+190 арк.

¹³ Там само.— Спр. 2956, 395 арк.

¹⁴ ГДА СБУ, Київ, ф. 5, спр. 897, арк. 262—264.

та 54-11 Кримінального кодексу УРСР у тому, що брав участь у діяльності „антирадянської націоналістичної організації“ і проводив „антирадянську агітацію“. У звинувачувальному висновку, зокрема, зазначено:

„Органами НКВД викрита і ліквідована в лютому місяці 1940 року в Межирицькому районі, Рівненської області антирадянська українська буржуазно-націоналістична організація, яка ставила за мету — повалення радянської влади і встановлення „самостійної“ України. Слідством встановлено, що учасники цієї організації свою антирадянську діяльність проводили за вказівками керівників української буржуазно-націоналістичної організації Волинського українського об'єднання (ВУО), послів б[увшого] польського сейму [Микити] Бури і [Степана] Скрипника, шляхом проведення широкої антирадянської агітації, спрямованої на підризу радянської влади на Україні і встановлення петлюрівської влади в формі „Української народної республіки“. Керівництво ВУО сприяло в антирадянській роботі в блоці з б[увшим] польським урядом, шляхом насадження в селах З[ахідної] У[країни] ячейок ВУО, т[ак] з[ваних] „Просвітянських хат ВУО“, які, в свою чергу, складались з окремих гуртків (драматичних, хорових), в яких ставились постановки, розучувались і виконувались пісні виключно антирадянського характеру. Окрім цього, за вказівками з центру, окремі члени ВУО, повинні були проводити серед українського населення антирадянську агітацію, поширювати антирадянського змісту літературу і вербувати в організацію нових осіб“¹⁵.

Як бачимо, вирок підслідним був побудований на звинуваченні, яке стосувалось їх участі в діяльності Волинського українського об'єднання — легальної політичної партії, що існувала в Польщі у 1931—1939 рр. і була розпущена після встановлення на Волині радянської влади. Інакше кажучи, вина підслідних полягала у нібито протиправних діях, вчинених ними проти радянської влади ще в той час, коли вони не були громадянами СРСР.

Все почалось із банальних доносів односельця заарештованих Андрія Марчука, який був їх

колишнім однопартійцем по ВУО, а 1940 р. завідував сільським клубом. У цих дописах, як вороже налаштовані проти радянської влади, згадувались голова сільської ради Яків Ющук, Захар Поліщук, Ольга Марчук, а також усі майбутні фігуранти справи про „антирадянську українську буржуазно-націоналістичну організацію“. Інформатор НКВД вів постійні спостереження за односельцями, а їх результати передавав через начальника автоколонії № 2, що базувалась у Самострілах, підписуючись псевдонімами „Шашіль“ і „Черчіль“¹⁶.

29 лютого 1940 р. в с. Самостріли були заарештовані священник Сергій Борщевський, селяни Павло Жадинець, Микола Левицький, Степан Свистонюк, Олексій Смикало, Аполлінарія Смикало, батько і син Пилип і Володимир Момоти, брати Онисифор і Степан Підстригачі (він був зятем Пилипа Момота).

Степан Захарович Підстригач народився 1902 р. у с. Самостріли, закінчив початкову школу, служив рядовим у польському війську. 20 листопада 1927 р. взяв шлюб з Анастасією Пилипівною Момот¹⁷. Одним зі свідків укладення шлюбу був уродженець Київської губернії, хорунжий Армії УНР, особистий водій Симона Петлюри, політичний емігрант Петро Пиляй (Піляй). У 1920-х рр., працюючи на пошті у Самострілах, він тісно співпрацював із розвідкою Державного центру УНР в екзилі в особі Івана Литвиненка та Івана Трейка, неодноразово переходив польсько-радянський кордон із завданням налагодити зв'язки з повстанцями Київщини. Наприкінці 1930-х рр. П. Пиляй виїхав з родиною до Латинської Америки, де 13 грудня 1950 р. убитий у Парагваї¹⁸.

У подружжя Степана і Анастасії Підстригачів народилось двоє синів. Старший Ярослав з'явився на світ 23 травня 1928 р.¹⁹ Через дванадцять днів після народження дитину охрестили. Хрещеними батьками були Онисифор Підстригач і Аполлінарія Смикало. 23 березня 1936 р. народився молодший син Тарас²⁰.

На час арешту Степанові Підстригачу належало 6,5 га орної землі, його сім'я мешкала у власному домі, мала 2-х коней, рогату худобу та ін. Старший брат Іван Підстригач, вояк Армії УНР, за польської влади був війтом Межирицької гміни, помічником рівненського повітового старости, членом товариства „Українська школа“. Після встановлення радянської влади — голова тимчасового правління Межирицького району²¹, згодом працівник районної бази у Рівному. Мав помітний вплив на виховання племінника Ярослава²².

Степан Підстригач у Рівненській тюрмі. 1940 р.

¹⁵ Держархів Рівненської обл., ф. Р-2771, оп. 2, спр. 2956, арк. 269.

¹⁶ Там само.— Арк. 155—165.

¹⁷ Там само.— Ф. Р-740, оп. 6, спр. 286, арк. 180 зв.—181.

¹⁸ Давидюк Р. В інтер'єрі міжвоєнної Волині: Біограми політичних емігрантів — учасників Української революції.— Рівне; Львів, 2023.— С. 203—204.

¹⁹ Держархів Рівненської обл., ф. Р-740, оп. 6, спр. 286, арк. 256—257. У метричній книзі Свято-Покровської церкви с. Самостріли датою народження Ярослава Підстригача вказано 10 травня 1928 р. Очевидно, парафіяльний священник Віталій Качоровський і псаломник Євгеній Костецький здійснювали записи за старим стилем, тобто за новим стилем дата народження Ярослава Степановича має бути 23 травня.

²⁰ Держархів Рівненської обл., ф. Р-740, оп. 9, спр. 154, арк. 43 зв.—44.

²¹ Давидюк Р. В інтер'єрі міжвоєнної Волині.— С. 203.

²² Омельчук О., Волненко Н. Академік із Самострілів // Нова Волинь.— 2004.— № 23.— 10 черв.— С. 6.

Другий брат Степана Павло Підстригач був заарештований ОГПУ, здійснив у серпні 1927 р. замах на Івана Трейка-Хойнацького, сквирського отамана за часів визвольних змагань 1919—1920 рр., який проживав у Самострілах (той був поранений

1941 р.: до середини липня 1940 р. його провадили в УНКВД Рівненської області (заарештовані утримувались у тюрмі НКВД № 1 м. Рівне), згодом — в УНКВД Харківської області (ув'язнених перевели до тюрми НКВД № 1 м. Харків). У Рівному допити здійснювали начальник 2-го відділення СПО УНКВД Сергій Морозов, його заступник Олексій Якименко, начальник 4-го відділення СПО Сергій Бутилкін, оперуповноважений 2-го відділення Максим Строконь; у Харкові — слідчі УНКВД Нестеренко, Матвієнко, Зуб.

Під час слідства встановлено, що 28 грудня 1937 р. в с. Самостріли засновано „Просвітянську хату ВУО“. Її організатором був новий самострілівський священник Сергій Борщевський, знайомий з послом до польського сейму від ВУО Михайлом Тележинським²⁵, відомим на Волині українським діячем агрономом Петром Колесником та ін. Ініціативу щодо відкриття в Самострілах „Просвітянської хати“ підтримали місцеві селяни: декларації на вступ до ВУО подали Степан Смикало, Олексій Смикало, Володимир Момот, Аполлінарія Смикало, Іван Забужко, Андрій Марчук, Микола Марчук, Степан Свистонюк, Микола Левицький, Степан Підстригач, Онисій Підстригач²⁶.

Одним з найактивніших членів осередку став Степан Підстригач, якого інформатор НКВД охарактеризував як керівника осередку ВУО і його драмгуртка в Самострілах²⁷. Характеристику на С. Підстригача, як „активного націоналіста“, підписали також голова сільради Петрук і секретар Чуб'юк²⁸.

Члени драмгуртка „Просвітянської хати“ в Самострілах поставили п'єси „Дідова казка“ А. Полуботка, „В кігтях ГПУ“ Франтишека Олехновича²⁹, „Клянемося могилами героїв“ Юрія Горліс-Горського³⁰, „Батраки“ Федора Костенка³¹ (відповідальним від старства за постановку п'єс був священник С. Борщевський). Просвітянський хор, яким керувала А. Смикало, розучив і виконував пісні „Ще не вмерла Україна“³², „Україно мати, кат сконав“³³. У А. Смикало зберігалась невелика бібліотека, яка слугувала членам „Просвітянської хати“. В ній, зокрема, були книги „Холодний яр“ Юрія Горліс-Горського, „Червоний чад“ Віталія Юрченка, „Волинь“ Уласа Самчука, „Гайдамаки“ Данила Мордовця та ін.³⁴ А. Марчук поширював літературу, яку отримував з редакції „Дешевої книжки“ у Львові, між іншим, брошуру про життя і смерть Симона Петлюри³⁵.

Особлива роль у діяльності „Просвітянської хати“ належала священникові Борщевському,

Анкета на сім'ю адміністративних висланців з с. Самостріли Анастасію Підстригач з синами Ярославом і Тарасом. 15 березня 1940 р.

в обличчя). У роки Другої світової війни І. Трейко воював в УПА, загинув 24 квітня 1945 р. у бою з військами НКВД, посмертно удостоєний звання генерал-хорунжого²³. Після атентату Павло Підстригач перейшов до СРСР. Іще один брат — Василь Підстригач — активіст культурно-просвітнього життя на Волині, 1939 р. таємно перебрався до Німеччини²⁴.

Слідство у справі заарештованих мешканців Самострілів тривало від 1 березня 1940 до літа

²³ Жив'юк А. Повстанський отаман Іван Трейко // Тарас Бульба-Боровець — син землі поліської: Збірник наукових праць. — Березне, 2018. — С. 18—20; Давидюк Р. В інтер'єрі міжвоєнної Волині. — С. 203, 254.

²⁴ Держархів Рівненської обл., ф. Р-2771, оп. 2, спр. 2956, арк. 83.

²⁵ Там само. — Арк. 77.

²⁶ Там само. — Арк. 82.

²⁷ Там само. — Арк. 168—170.

²⁸ Там само. — Арк. 252.

²⁹ Там само. — Арк. 82—83.

³⁰ Там само. — Арк. 165.

³¹ Там само. — Спр. 2440, арк. 42 зв.

³² Там само.

³³ Там само. — Спр. 2956, арк. 83.

³⁴ Там само. — Арк. 163.

³⁵ Там само. — Арк. 82.

який переїхав до Самострілів 1937 р. (перед тим, разом із П. Колесником, намагався організувати просвітнянський осередок у с. Степань). Окрім представництва інтересів членів „Просвітнянської хати” перед офіційними польськими чинниками, С. Борщевський виголошував проповіді, в яких засуджував радянську владу, що змусила людей зректися Бога, закрила церкви, служив панахиди по С. Петлюрі³⁶.

Після 17 вересня 1939 р. діяльність „Просвітнянської хати” у Самострілах згорнула. Водночас Василь Підстригач, який мав радіо з гучномовцем, поширював інформацію про перемогу фінів над СРСР, організацію антирадянських збройних сил в Угорщині. Через колишній польсько-радянський кордон на Рівненщину потрапили люди, які розповідали про арешти і бідування в колгоспах. Усе це викликало жах у місцевих жителів, котрі кинулись до церкви за метриками, щоб перебраться до Німеччини. Зокрема, у листопаді—грудні 1939 р. священник С. Борщевський видав метрики В. З. Підстригачу, С. Смикалу, В. І. Підстригачу³⁷, М. Левицькому, В. Момоту, С. Свистонюку, І. Забужку, С. Підстригачу, О. Підстригачу, О. Смикалу, які, зі слів М. Левицького, хотіли „перейти кордон з Німеччиною і приєднатись до бойових сил Волощина, після чого вести наступ на Радянський Союз”³⁸.

Першим трьом з десяти названих жителів Самострілів таки вдалось, разом з сім'ями вибратися на територію, контрольовану Німеччиною. Ще четверо — М. Левицький, В. Момот, С. Свистонюк, С. Підстригач — у січні 1940 р. за маршрутом Самостріли — Рівне — Ковель — Володимир-Волинський — Біскупичі дістались до кордону з Німеччиною. В с. Біскупичі зупинились у священника Віталія Кочаровського, який раніше служив у Самострілах. Від нього М. Левицький, В. Момот і С. Свистонюк вирушили на кордон, де були затримані, а згодом відпущені. С. Підстригач залишився у священника³⁹, а також відмовляв інших від ризикованої спроби перетину кордону⁴⁰.

Таким чином, на 29 лютого 1940 р. органи НКВД володіли достатньою кількістю компрометуючої інформації щодо „антирадянської” діяльності колишніх членів самострілівського осередку ВУО для здійснення їхнього арешту. Не вистачало лише вирішального, за визначенням теоретика сталінських репресій Андрія Вишинського, доказу вини підслідних — їхнього особистого зізнання. Про те, якими методами його здобували слідчими УНКВД Рівненської області, яскраво промовляють пізніші заяви заарештованих. Так, М. Левицький на допиті 6 серпня 1940 р. у Харкові не підтвердив своїх показів від 7 березня 1940 р. на допиті у Рівному, які стосувались колишнього посла до польського сейму Микити Бури, оскільки давав їх, „будучи у важкому нер-

вовому стані під натиском і фізичним впливом слідчого”⁴¹.

А. Смикало у клопотанні до Президії Верховної Ради СРСР зазначила, що „під час слідства слідчий був завжди п'яний і не міг виговорити моє ім'я

арх 9/6 892 Тамарович

СЕКРЕТНО

ИЗВЕЩЕНИЕ

об убытии заключенного из лагеря—колонии

1. Фамилия Підстригач

2. Имя и отчество Степан Захарович

он же _____

3. Год рожд. 1902 4. Место рожд. с. Самостріли
Жиринський р-н, Ковельський обл.

5. Арестован 20.11 1940 г. 6. Кем 2 отд. УГБ
Менз по Ковельской обл. в Ковно

7. Осужден 31.1 1940 г. 8. Кем Особ сов при
Каз ССР ст. ст. УК 58-10 срок 8 лет

9. Переведен « _____ » 194 г. в _____ (указать место заключения, куда переведен)

10. Освобожден « _____ » 194 г. _____ (указать по отбытии наказания, или досрочно, если досрочно — по чьему постановлению)

11. Умер 12.1 194 г. 12. Извещение о смерти послано в Свердловск (указать ОАГС — какой области) « _____ » 194 г.

13. Совершил побег « _____ » 194 г.

14. Извещение составлено в Богословлаге Менз (название лагеря, колонии)

Составил Ковалев (фамилия)

Начальник (подпись) _____ (учетного аппарата лагеря, колонии) _____ 194 г.

Повідомлення про смерть Степана Підстригача 12 січня 1942 р. у Богословлагу НКВД (Свердловська обл.)

Аполлінарія, користуючись тим, що я надто погано розуміла російську мову, перемінив моє ім'я замість Аполлінарії Поліна, а під час звільнення польських громадян (по Указу Президії Верховної Ради СРСР від 12 серпня 1941 р.) мене затримали, тому що виявилось інше ім'я”⁴².

Саме Аполлінарія Смикало і Степан Підстригач найстійкіше опирались тискові слідчих. Перший допит Степана Підстригача, який проводив молодший лейтенант ГБ С. Бутилкін, безрезультатно тривав від 13 год. 30 хв. 1 березня до 2 год. 35 хв. 2 березня 1940 р. Належності до будь-яких політичних організацій С. Підстригач не визнав, як також не назвав жодного імени. Другий допит з тим же результатом тривав від 10 год. 30 хв. до 17 год. 2 березня 1940 р.⁴³ Лише на третьому (2 бе-

³⁶ Держархів Рівненської обл., ф. Р-2771, оп. 2, спр. 2956, арк. 77 зв.—78.

³⁷ Там само.— Арк. 83.

³⁸ Там само.— Арк. 79—79 зв.

³⁹ Там само.— Арк. 92—93.

⁴⁰ Там само.— Арк. 102 зв.

⁴¹ Там само.— Арк. 104.

⁴² Там само.— Арк. 142.

⁴³ Там само.— Арк. 110—115.

резня) і четвертому (3 березня) допитах, які проводили оперуповноважені УНКВД, С. Підстригач визнав належність до ВУО і участь у драмгуртку. Однак на п'ятому допиті 13 березня 1940 р. належність до „контрреволюційної націоналістичної організації“ заперечив.

Зрештою, відмова С. Підстригача визнати свою вину не завадила рівненським і харківським гебістам скласти звинувачення, де, між іншим, йшлося: „Як член організації ВУО систематично проводив антирадянську агітацію, спрямовану проти ВКП(б) і Радянської влади, наклепницьки висловлювався про тяжкі матеріальні умови життя українського населення в СРСР і нерентабельність колгоспів. Одночасно стверджував, що в СРСР українське населення не має ніяких політичних прав, і для завоювання їх закликав до необхідної боротьби проти існуючого в Радянському Союзі ладу і встановлення „самостійної“ України. В селі Самостріли був керівником драматичного гуртка, в якому ставились антирадянські п'єси, і в який втягував нових членів. Винним себе Підстригач С. З. визнав лише в тому, що був членом української націоналістичної організації, заперечуючи проведення антирадянської агітації, як до, так і після встановлення радянської влади в західних областях України“⁴⁴.

Для відбуття покарання всі самострілівці були направлені у Севвостлаг (золотовидобуток та інші роботи на Колімі⁴⁵), за винятком Пилипа Момота, який опинився у Карлагу (будівництво в районі озера Балхаш у Казахстані⁴⁶) і подальша доля якого невідома. З інших дев'яти ув'язнених у таборах вижили лише троє.

П'ятеро померли від кінця 1941 до середини 1942 р., тобто на початку німецько-радянської війни, коли режим утримання в'язнів відзначався особливою жорстокістю. Робочий день був збільшений до 12 годин, на „ударних“ будовах — до 16 годин. Посилено охорону, начальники таборів і оперативно-чекістських відділів отримали необмежені повноваження. Погіршилось харчування і медичне обслуговування, і, як наслідок, різко зросла смертність серед в'язнів⁴⁷.

Сергій Борщевський помер 13 грудня 1941 р. у Приморському районі Севвостлагу⁴⁸ у віці 46 р.; Степан Підстригач — 12 січня 1942 р. у Богословлагу Свердловської області⁴⁹ у віці 40 р.; Володимир Момот — 10 лютого 1942 р. у Богословлагу⁵⁰ у віці 23 р.; Степан Свистонюк — 30 квітня 1942 р. у

Севвостлагу⁵¹ у віці 29 р.; Павло Жадинець — 23 травня 1942 р. у Богословлагу⁵² у віці 30 р.; Микола Левицький — 2 травня 1945 р. у Нироблагу Молотовської області⁵³, коли йому було 26 р.

Двоє засуджених — Онисій Підстригач і Аполлінарія Смикало, повністю відбули визначене їм покарання і вийшли на волю 1948 р. Після звільнення А. Смикало приїхала до Рівного, де оселилась у старшого чоловіка, якого доглядала (готувала, прала, прибирала), що було платою за надане помешкання⁵⁴. 1 жовтня 1949 р. вона заарештована УМГБ Рівненської області. За браком доказів вини А. Смикало звинуватили у тих самих „злочинах“, за які вона відбула 8-річне ув'язнення. Як свідків слідчі спробували залучити С. Борщевського, П. Жадинця, М. Левицького, В. Момота, П. Момота, О. Підстригача, С. Підстригача, С. Свистонюка, з приводу чого отримали довідку виконкому Межиріцької райради депутатів трудящих від 6 жовтня 1949 р., що названі особи „арештовані у 1940 р. і місце проживання їх невідоме“⁵⁵.

Важко встановити, чого було більше у діях слідчих, — непоінформованости чи цинізму, але у звинуваченні вони вказали, що „Смикало П. І. винною себе не визнала, однак достатньо викривається показами засуджених Борщевського С. Б., Момот В. П., Підстригач О. З., Жадинеця П. М.“⁵⁶ (у 1950 р., коли готували звинувачення, серед живих з вказаних осіб залишився тільки Онисій Підстригач). А. Смикало ставити підпис під звинуваченням відмовилась і винною себе не визнала⁵⁷.

Сім'я Степана Підстригача — дружина Анастасія із синами Ярославом і Тарасом — повернулись із вислання 1945 р. Ярослав Степанович закінчив Межиріцьку середню школу, далі були фізмат Львівського університету, наукова і академічна кар'єра. Знаючи специфіку функціонування радянської каральної системи, можна ствердити, що тинь репресованого батька невідступно слідувала за ним упродовж усього життя.

13—21 червня 1989 р. всі десять жителів с. Самостріли, ув'язнених у лютому 1940 р., реабілітовані прокуратурою Рівненської області⁵⁸. Зокрема, Степана Підстригача реабілітували 17 червня. Його син дочекався реабілітації батька — академік Ярослав Підстригач помер 28 травня 1990 р. у Львові.

Андрій ЖИВ'ЮК

⁴⁴ Держархів Рівненської обл., ф. Р-2771, оп. 2, спр. 2956, арк. 273.

⁴⁵ Кокурин А., Петров Н. ГУЛАГ: структура и кадры // Свободная мысль.— XXI (Москва).— 2000.— № 3.— С. 114.

⁴⁶ Там само.— С. 115.

⁴⁷ Мороз Н., Рогачев М. ГУЛАГ в Коми АССР (20—50-е годы) // Отечественная история (Москва).— 1995.— № 2.— С. 185.

⁴⁸ Держархів Рівненської обл., ф. Р-2771, оп. 2, спр. 2956, арк. 305.

⁴⁹ Там само.— Арк. 304.

⁵⁰ Там само.— Арк. 322.

⁵¹ Там само.— Арк. 323.

⁵² Там само.

⁵³ Там само.— Арк. 306.

⁵⁴ Там само.— Спр. 2440, арк. 46.

⁵⁵ Там само.— Арк. 95.

⁵⁶ Там само.— Арк. 113.

⁵⁷ Там само.— Арк. 48.

⁵⁸ Там само.— Спр. 2956, арк. 350—359.

БОРОТЬБА ОДЕСЬКИХ ІСТОРИКІВ ПРОТИ УКРАЇНОФОБІЇ НА ПЕРЕЛОМНОМУ ЕТАПІ (КІНЕЦЬ 1980-Х — ПЕРША ПОЛОВИНА 1990-Х РОКІВ)

Сьогодні Україна забарвлено екзистенційною війною проти російського агресора, що прагне витиснути з українців усе питома національне, провести щонайбільше політику геноциду, а щонайменше реалізувати проєкт „білорусизації“, тобто перетворення України на безмовну, бліду тінь росії. Коріння сучасної війни сягають глибини століть. Проте безпосередніми причинами варто пов'язати з переломними подіями кінця 1980-х — початку 1990-х років. У той час Україна стала на шлях новітнього державотворення. Закономірно, що великою мірою успішність цього процесу залежала від „розлучення“ з усім російським, скільки б не намагалися гальмувати ці процеси антиукраїнські елементи всередині України, яких, на жаль, було особливо багато на початку новітньої української незалежності.

Це чудово усвідомлювали російські політичні еліти, що максимально перешкоджали українським державотворчим процесам різними способами: скуповуванням української економіки, ЗМІ, шоу-бізнесу, підтримкою п'ятоколонних проросійських соціальних сегментів у всіх галузях розвитку. Попри звивисті шляхи до мети, Україна має суттєві досягнення, що особливо слід пов'язати з прийнятими у 2015, 2019 та 2023 роках базовими для розвитку української ідентичності законами: про декомунізацію, про державний статус української мови та деколонізацію.

Поштовх до ухвалення цих надважливих законів дала російсько-українська війна, але загалом їх прийняття було зумовлено ланцюгом відповідних процесів та ініціатив ще початкового етапу українського державотворення. Навряд чи можна погодитись з поширеною тезою про можливість прийняття цих законів на початку 1990-х років, урахувавши тогочасний стан українського політикуму та суспільства, але, безумовно, слід віддати належне нечисленним людям тієї доби, які вже тоді мислили українськими інтересами. Досить часто процес новітнього українського державотворення розглядають винятково по лінії Акту Злуки — Галичина — Наддніпрянщина, мало приділяючи уваги процесам в інших областях, вважаючи їх у кращому разі простим відлунням львівсько-київських подій. Проте всі українські землі мають глибокі українські традиції. Їх усвідомлення й нині містить великий соборницький, націєтворчий потенціал.

Метою цієї статті є дослідження внеску традиційно однієї з головних націєтворчих груп державотворчого процесу — істориків — у боротьбу за

українську національну свідомість проти українофобських сил в Одесі наприкінці 1980-х — у першій половині 1990-х років. Ця тема, безперечно, має розглядатись як частина ширшого питання про роль південноукраїнських теренів у процесі розвитку української нації. Певна історіографічна база теми складається з низки біографічних статей, проте конкретно вони не висвітлюють нашу тему¹.

Результати Всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 р. статистично засвідчили величезну підтримку ідеї незалежності України (в Одеській, Херсонській, Миколаївській областях — близько 90 відсотків) та у Криму — понад 50 відсотків. Проте реальна ситуація була значно складнішою. Більшість голосувала за настання миттєвого добробуту, але їх чекало розчарування. У південних областях надалі панувала російська мова та церква. Держава не була послідовна у питаннях мовної та загалом культурної політики. Цим сповна користувалася росія, що розгорнула широку мережу своїх агентів впливу. У 1990-х роках Одеса та Крим стали центрами новітнього чорносоцетства, відкритої діяльності антиукраїнських сил, відповідних політичних рухів. У навчальних закладах, передусім в університетах, відкрито вели пропаганду антиукраїнських і російських поглядів. Наприклад, в Одесі розгорнувся рух за відродження „Новоросії“, який очолював професор Алексей Сурілов. Показово, що довідник про політичні рухи та партії, виданий за державний кошт 2005 р., рекламував відверто антиукраїнські російські рухи².

В Одесі у 1990-х роках, на відміну навіть від Києва, міст та сіл півдня та сходу України, місцева адміністрація міського голови Е. Гурвіца (мав зв'язки з В. Чорноволом та Народним рухом України, чеченською антиросійською еміграцією) провела часткову декомунізацію³. Проте найчастіше об'єктам топоніміки повертали назви часів російсько-імперської окупації, що сприяло якраз „новоросійському“ проєкту. Почесними громадянами міста обирали відверто проросійських постатей, як, наприклад, призначений на роль „головного історика Одеси“ інженер за освітою та українофоб, фальсифікатор і маніпулятор Олег Губарь. Апогеем цих процесів стало відновлення 2007 р. в Одесі імперського пам'ятника Єкатерині II та її коханцям-фаворитам. Узагальнюючи ситуацію з розстановкою політичних сил, слід зазначити, що на всіх рівнях влади у південних областях, а особливо у Криму, обирали здебільшого проросійських осіб.

¹ Бевз Т. А. Політичні ідентичності в сучасній Україні: міська громада Одеси.— К., 2016.— 312 с.; Мисечко А., Мисечко Т. Олександр Болдирев як історик-новатор // Чорноморська минувшина.— 2014.— Вип. 9.— С. 71—81; Дьомін О. Б. Пам'яті доктора історичних наук, професора Олександра Васильовича Гончаря (1934—2012) // Записки історичного факультету.— Одеса, 2013.— Вип. 24.— С. 199—203; Мисечко А. І. Воїн, історик, краєзнавець, колекціонер: Галяс Василь Терентійович // Думська площа: Додаток до газети Одеської міської ради „Одеський вестник“.— 2006.— 4 серп.— № 31.— С. 2.

² Хто є хто. Політичні організації м. Одеса.— Одеса, 2005.— 208 с.

³ Капелюшний Л. В. Високосное время.— К., 2001.— 368 с.

Історики традиційно посідали вагоме місце серед учасників українського національного руху на півдні України. Засновником одеської громади був випускник Київського університету св. Володимира Леонід Смоленський. В Одеському університеті викладали українофіли О. Маркевич, П. Іванов, А. Синявський та інші, які плекали принцип соборності України, підтримували зв'язки з НТШ, М. Грушевським. На початку ХХ ст. вагомий внесок у формування української ідентичності зробив Олександр Грушевський, який уперше викладав історію України в Одеському університеті українською мовою. У роботі одеської „Просвіти“ брали участь П. Клепацький, М. Слабченко. Вони та деякі інші увійшли в основне ядро діячів, які робили Українську революцію 1917—1918 років в Одесі⁴.

У другій половині ХХ ст. історики були об'єктом суворого контролю та цькування з боку комуністичних окупантів, що дбали про чистоту ідеології. Незважаючи на це, в освіті залишалися такі світоглядно більш українські за своїх колег особи, як П. Воробей, А. Бачинський та ін. Серед так званих дисидентів траплялися студенти історичного факультету. Історична пам'ять, козацьке минуле плекалися низкою діячів українського національного руху Херсона та Миколаєва (М. Аркас, А. Матвєєв).

Таким чином, Одеса була головним південним центром громадської активності, боротьби за Україну. Ця тенденція збереглася і на злами епох наприкінці 1980-х — на початку 1990-х років.

Більшість істориків Одеси так чи інакше була пов'язана з основним освітньо-науковим центром — Одеським державним (з 2000 р. — національним) університетом імені І. І. Мечникова, а також з низкою музеїв.

Одним із найактивніших у громадському плані був Анатолій Іванович Мисечко (1965—2017)⁵. Уродженець Житомирщини, згодом у советській армії та в Одесі піддавався зрості сцені. Але під впливом хвилі національного відродження кінця 1980-х — початку 1990-х він не лише повернувся до національних коренів, але й став вагомою частиною цього відродження. А. Мисечко був членом і заступником голови міського товариства „Південна громада“, членом Одеської „Просвіти“, лектором та очільником громадського „Народного університету“. Найтісніше він був пов'язаний з низкою бібліотек, де регулярно виступав з лекціями на різні теми. У березні 1991 р. напередодні всесоюзного референдуму про збереження СРСР, в умовах тогочасного українофобського тиску, А. Мисечко

наголосив на потребі існування самостійної української держави⁶. У газетній статті А. Мисечко критикував українофобський напрям тогочасної газети „Одеський вестник“, звертаючи увагу, що одноіменний попередник цієї газети у ХІХ ст. займав часто українофільську позицію⁷.

Володимир Чумаченко

У 1984—1989 рр. викладав в Одеському інституті інженерів морського флоту. Від 1989 й до 2000 р. працював з перервами в альма-матер. Певний час В. Чумаченко очолював Одеське товариство „Південна громада“. Неодноразово різко виступав проти українофобів, у тому числі й на їх „території“. В цьому плані показовим є випадок 1992 р. В одному з численних українофобних видань Одеси „Обозрение“ було опубліковане інтерв'ю з В. Чумаченком.

У ньому зі спокоєм і наполегливістю психіатра В. Чумаченко намагався розвіяти ворожу пропаганду щодо поняття націоналізму та інших питань націєтворення. Історик наголошував на приниженому становищі українців, заперечував федералізм, наголошував на соборності українців, відкидав паплюження Мазепи, Петлюри, Бандери, Шухевича, адже вважав їх героями нації. Думки В. Чумаченка здалася редакції настільки небезпечними, що вона супроводила їх цілим гроном коментарів, звісно, різко негативних, намагаючись збити в читачів ефект. При тому показово, що, звинувачуючи викладача у невігластві, самі припустилися грубої помилки — фактично аматор в історіографії, чиновник, перший історик Одеси А. Скальковський був названий професором Новоросійського університету, хоча він ніколи у ньому не викладав і не викладав узагалі.

Олександр Гонтар

Олександр Васильович Гонтар (1934—2012) народився та помер в Одесі. 1958 р. закінчив історичний факультет Одеського державного університету. Працював у школах, низці вищих навчальних закладах Одеси. З 1991 р. — член Одеської обласної редакційної

⁴ Історична україністика в Одеському університеті: визначні віхи, персонажі, доробок.— Одеса, 2013.

⁵ Анатолій Іванович Мисечко: Біобібліографічний покажчик / Упоряд. Т. М. Іванова; наук. ред.: Т. Г. Гончарук, Л. І. Саєнко; ред. І. С. Шелестович.— Одеса, 2015.— 170 с.

⁶ Нас розсудить час // Одеський університет.— 1991.— 15 берез.— № 7.

⁷ Мисечко А. Та сама свита, але не так пошта // Чорноморські новини (Одеса).— 1992.— 29 груд.— № 156.

колегії Всеукраїнської науково-документальної серії книг „Реабілітовані історією“. Захистив кандидатську та докторську дисертації з проблем історії України у 1920-х—1930-х рр. Попри те, що до краху СРСР О. Гонтар працював в офіційній комуністичній парадигмі, він підтримував українське національне відродження. В одній зі статей на шпальтах офіційного видання ОДУ імені І. І. Мечникова О. Гонтар виступив проти одного з українофобних професорів, який заперечував потребу навчання українською мовою в одеській вищій освіті⁸. Стаття О. Гонтара викликала бурхливу та агресивну реакцію від українофобів, що вилілась у статті у цій самій газеті.

Уродженець Галичини Василь Терентійович Галяс (1921—2006) від 1926 р. і до кінця життя жив і працював в Одесі. Пройшов солдатом усю війну та відновив навчання в Одеському університеті на історичному факультеті, а після його закінчення здобув вишкіл в аспірантурі (1951—1954). Все життя розмовляв українською мовою, що було головною причиною чому ця людина енциклопедичних знань не змогла зробити кар'єру та працювала на посаді лише старшого лаборанта кафедри історії України Одеського університету імені І. І. Мечникова, бібліотекарем у науковій бібліотеці університету. Опублікував В. Галяс мало статей. Найважливішою з них є рецензія в університетській газеті та у скороченому вигляді у київській на узагальнювальне ювілейне видання з історії Одеського університету 1991 р.⁹ Показово, що це видання стало своєрідним підсумком зростання Одеси, адже було видано російською мовою.

Головні і подекуди вбивчі характеристики нарисю полягали у передусім національній площині: „Подекуди книга не позбавлена старих стереотипів і традицій історії КНРС, коли в світлі марксизму-ленізму не визнавався плюралізм думок“ і „висвітлення української культури не знайшло належного місця“. „А в радянський час кафедра історії України то з'являлася, то щезала“, — зі сумом і натяком констатував очевидне В. Галяс і цілком справедливо зауважив неуважність авторів, особливо порівняно з виданням 1968 р., до місця ОДУ в історії української культури¹⁰. Зокрема, кричущим було нехтування статей М. Слабченка, М. Чайковського, факту праці в університеті О. Грушевського, який 1907 р. вперше в російсько-імперських університетах прочитав курс лекцій з історії України україн-

ською мовою. 1999 р. одна з авторів „ОДУ-1991“ професор З. Першина фактично погодилась з оцінками В. Галяса щодо загального враження від цього ювілейного видання¹¹.

Це видання розкритикував видатний одеський український дисидент Василь Барладяну-Берладник, який певний час викладав на філологічному факультеті університету¹². Чи не вперше він поставив проблему вивчення боротьби зі всім українським в університеті впродовж 1930-х—1970-х років, зауваживши спільність цього процесу. Зокрема, він нагадав „секрет полішинеля“, але те, про що довгий час було не прийнято згадувати, — відставку ректора О. Юрженка, русифікацію університетської газети, репресії проти професора-україніста П. Воробей (до речі, автор навіть маловідомий факт, що приводом до гонінь стало те, що П. Воробей у своїй брошурі з історії України для іноземців назвав Україну Україною, а не УРСР). Відкрито називали винуватців від талановитого українця — М. Раковський, І. Дузь, Н. Якупов. Нагадував рецензент і зовсім нещодавно історію зі звільненням із закладу талановитих українців М. А. Дащенко, М. О. Степняка-Лапшина, М. Шах-Майстренко.

Уродженець Одеси Олександр Васильович Болдирев (1963—2001) прожив коротке, але яскраве життя, що переважно було сповнене бороть-

бою з антиукраїнськими силами в Одесі. Після завершення навчання на історичному факультеті ОДУ імені І. І. Мечникова О. Болдирев працював в Одеському історико-краєзнавчому музеї. Захистив дисертацію з політології, але фактично йшлося про історичну тему — історію українського національного руху в Одесі наприкінці ХІХ ст.

О. Болдирев першим налагодив відносини з данськими інтелектуалами. Проте історик такого

високого рівня тривалий час залишався без роботи, що негативно вплинуло на його здоров'я. Останніми роками життя активно студіював тему історії польської національної меншини в Одесі, в якій теж був новатором. Особливе вагомє місце в його діяльності належить спростуванню однієї з головних ідеологічних основ „русского міра“ в Одесі — тезі про цивілізаційну місію російсько-імперської влади Єкатерини ІІ наприкінці ХVІІІ ст., що, буцімто, заснувала Одесу 1794 р. О. Болдирев пропонував іншу дату заснування Одеси, 1415 р., яка пов'язувала місто з традиціями Великого князівства Литовського та української колонізації. Ця концепція, яка отримала звучну назву

Василь Галяс

Олександр Болдирев

⁸ Гонтар О. Чи опанують професори українську мову? // Одеський університет.— 1992.— 21 верес.

⁹ Одеський університет, 1865—1990 / И. П. Зелинский (отв. ред.) и другие.— Одесса, 1991.— 159 с.

¹⁰ Галяс В. Дрібні суб'єктивні міркування читача книги „Одесский университет. 1865—1990“ (одні претензії замість одної рецензії) // Одеський університет.— 1992.— 1 июня; його ж. Чого не узнають студенти („Одесский университет. 1865—1990“) // Друг читача.— 1992.— 11 листоп.

¹¹ Першина З. В. Історіографічний підсумок та проблеми вивчення історії Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова // Записки історичного факультету.— Одеса, 2000.— Вип. 10.— С. 19.

¹² Барладяну-Бирладник В. Ще одна советська історія ОДУ // Окна.— 2000.— 29 дек.— № 14—15.

„Одесі-600”, сьогодні поширена серед патріотичної одеської громадськості.

О. Болдирев активно займався громадською діяльністю, був членом партій і громадських рухів. Його публіцистичне вістря було звернено проти численних одеських українофобів, проти ідей федералізації, „новоросії” і т. ін. На початку 1991 р. О. Болдирев спростував українофобські витівки одного з комуністичних ідеологів Одеського обкому КПРС І. Серова проти ОУН та УПА¹³. Наприкінці того ж року у жовтні О. Болдирев різко виступив проти поширення українофобами новоросійського міфу¹⁴.

Отже, для сучасної Одеси, як і для усього півдня та сходу України, наявність українофобських настроїв залишається досить чутливою проблемою. Про це свідчать регулярні скандали, скарги уповноваженому із захисту української мови та ін. Базу для боротьби з цим край негатив-

ним явищем заклала, серед інших, низка одеських істориків на переломному етапі розвитку суспільства наприкінці 1980-х — на початку 1990-х років. Їх діяльність створила той досвід, який і має бути використаний нині, бо в Україні і досі бракує законодавчої бази для того, аби проблема українофобії була виведена на першорядне місце. Наявність історіографічного досвіду дало змогу історикам глибоко осягнути українофобні явища, оцінити загрози сепаратизму та проросійськості. На жаль, їх голос тоді був мало почутий. Переважно ці постаті й нині маловідомі. Однак, урахувавши значення друкованої преси у ці роки, не викликає сумніву, що згадані статті істориків відіграли певну роль у цілком конкретній важливій справі — голосуванні населення за Акт незалежності України на Всеукраїнському референдумі 1 грудня 1991 р.

Олександр МУЗИЧКО

ГЕНОЦИДНИЙ І ТЕРОРИСТИЧНИЙ ХАРАКТЕР РОСІЙСЬКОЇ ІДЕОЛОГІЇ ТА ПОЛІТИКИ ПРОТИ УКРАЇНИ

Лейтенант 24-ої Окремої механізованої бригади імені короля Данила, випускник факультету журналістики Львівського національного університету імені Івана Франка 10 липня 2020 р. поблизу села Троїцького (неподалік Попасної) Тарас Матвіїв, порятувавши побратимів, відійшов у захисту світу.

Матуся Героя України (посмертно) Тараса Матвіїва Валентина Павлівна Матвіїв упорядкувала записи сина і видала дві книжки „Мої думки“. У передмові до книжки читаємо: „Чесність — це та рідкісна в наш час чеснота, яка була лейтмотивом усього синового життя. І навіть перед лицем смерті він зійшовся з нею в чесному поєдинку та виграв цей двобій, ставши безсмертним“¹.

Т. Матвіїв до повномасштабного вторгнення російських нищителів в Україну роздумував: „Україна — загадка і моя печаль. Крізь мене твої віки величі й страждань пройшли за грань життя. Навіть у пеклі — я українець, ти — моя мати“².

Ці слова Великого Українця Тараса Тарасовича Матвіїва опубліковані у своєрідній візитівці до сьомого розділу своєї праці „Геноцид, етноцид, лінгвоцид української нації: хроніка незламності духу“. Книжка присвячена „Світлої пам’яті полеглим і живим борцям за самостійну, соборну, національну українську Україну“. Переклад тексту передмови, післямови, анотації англійською мовою

здійснив професор Львівського національного університету імені Івана Франка Роман Дудок.

На основі французьких, візантійських і арабських архівних документів викладачі Львівського національного університету імені Івана Франка — доцентка історичного факультету Ольга Щодра і професор юридичного факультету Ігор Бойко у своїх працях переконливо обґрунтували, що давньоукраїнська держава Русь 838 р. уже повноцінно існувала серед європейських країн як високо розвинута на той час держава³.

На основі незаперечних документів (цифри, факти, коментарі) у книжці всебічно і переконливо розкрито підступну, цинічну, жорстоку агресивну політику і практику чужоземних режимів, які винищували українців, їхню мову, культуру, історію, духовність, самобутні звичаї і традиції. „Імперія вважала ворогом будь-якого захисника мови і намагалася його фізично знищити. Бо очевидно, що саме мова не дає стерти з лица землі українців“⁴, — наголошувала з незламним національним духом Ірина Фаріон.

Основна увага у книжці зосереджена на розкритті лиходійної природи московсько-російського антиукраїнізму: геноциду, етноциду і лінгвоциду — трьох взаємопов’язаних концептів, які мають однакове закінчення „цид“, від латинського „caedo“, — що означає — убивати, знищувати.

¹³ Болдирев О. Про факти, логіку та ще дещо // Чорноморські новини (Одеса).— 1991.— 2 лют.

¹⁴ Болдырев А. Историческая правда и „новороссийские“ легенды. Как политики эксплуатируют невежество // Юг (Одесса).— 1991.— 17 октяб.

¹ Матвіїв В. Від упорядниці // Матвіїв Т. Мої думки. Проза.— Львів, 2023.— С. 7.

² Матвіїв Т. Мої думки. Проза. Ритмопроза.— Львів, 2022.— С. 11.

³ Щодра О. Слов’яни і Русь в ранньому середньовіччі. Передумови і початки формування імперії русів.— Львів, 2021.— 481 с.

⁴ Лизанчук В. Геноцид, етноцид, лінгвоцид української нації: хроніка незламності духу: Навчально-методичний посібник. 2-ге вид., доп. і випр.— Львів, 2024.— С. 74.

Геноцид — це запрограмоване фізичне вбивство людей незалежно від їхньої національності. Яскравим прикладом є нинішня 28-ма терористична, руйнівна війна Російської Федерації проти України.

Етнoцид — свідоме знищення людности за етнічною ознакою, як окремої культурно-історичної спільноти, тобто винародовлення нації. Одверту бруталну московсько-комуністичну політику, спрямовану на знищення українського етносу, нині продовжує російська геноцидна антиукраїнська війна.

Лінгвоцид — це свідоме, цілеспрямоване нищення мови як головної ознаки етносу, народу, нації, їхньої ідентичности.

Доктор історичних наук, професор Степан Гелей у рецензії на рукопис книжки підкреслив: „На підставі ретельно проведених досліджень історичних документів та численних наукових і науково-публіцистичних праць автор розповів про українську мову як генетичний код нації, про розвиток нашої мови і культури в різні періоди їхнього існування, про поневірвання і заборони, яких вони зазнавали в часи бездержавності України, про українське національне відродження в двадцятих роках минулого століття та його жорстоке московсько-комуністичне придушення в 30—50 роках“.

Кожен із семи розділів книжки висвітлює рубіжні події та явища двох паралельних у часі, але протилежних у намірах і цивілізаційному вимірі, процесів: етногенезу, націе- і державотворення українського народу, його самовідданої боротьби за волю, свободу, самостійність, соборність та самоствердження — з одного боку, та прагнення московитів фізично і духовно поневолити українців, захопити і пограбувати наші землі, насильно накинути на нас свою російську мову, культуру, церкву, звичаї, ментальність, асимілювати і перетворити у рабів.

В історичному контексті наголошую, що московити-росіяни і русичі-українці — різного роду-племени, вони ніколи не були одним етносом, одним народом, однією нацією. Московити-росіяни не є слов'янами, їхні корені в угро-фінських і татаро-монгольських племенах.

Політико-ідеологічні виклики, які породжені глобалізацією, жажливою війною Російської Федерації проти України та потужною антиукраїнською інформаційно-психологічною агресією, потребують від кожного з нас застосовувати найрізноманітніші методи і форми протидії, щоб розвінчувати російських маніпуляторів і всім серцем та інтелектом сприяти відродженню правдивої історичної пам'яті, формуванню української національної свідомости та гідности, державницького переконання, національної ідентичности.

У цьому сенсі спершу називаємо декілька дат. 1051 рік. Антоній, який походив з Любеча, заснував Києво-Печерський монастир. Його сподвижником був Феодосій з Василева (нинішній Васильків). Києво-Печерські монастирі не могли і не можуть бути московськими-російськими, бо тоді ще держава Московія й у снах не являлася. Московія, як улус Золотої Орди, відома лише з 1277 р., тобто на 439 років пізніше давньоукраїнської держави Русь. Почаївську лавру заснували київські ченці у XIII ст.

1448 рік. Московський князь Василій Темний скликав церковний Собор, який самочинно висвятив на митрополита єпископа Іону. Отже, без

благословення Царгородського патріарха постала Московська митрополія — на 400 років пізніше Київської.

1589 рік. Тоді силоміць було проголошено Московський патріархат. Почалося з того, що влітку 1588 р. Царгородський патріарх Єремія II Тренос із супроводом прибув до Москви просити „милостині“, допомоги. Хитромудрий Борис Годунов щедро прийняв гостей і через кільканадцять днів звернувся до Єремії з „проханням“ створити у Москві патріархат. Через серйозні канонічні перепони Єремія не хотів та й не смів задовольнити аморальне бажання Б. Годунова. Впродовж кількох місяців грецьких ієрархів тримали під домашнім арештом, а Патріархові Єремії, старій, хворій людині, неодноразово погрожували довічним засланням до Владіміра. Зрештою, Єремія погодився, і 27 січня 1589 р. московським патріархом став митрополит Іова.

На час насильного утворення Московського патріархату землі теперішньої України не входили до Московії, а православні спархії на цих землях підпорядковувалися Київській митрополії. Тому не може бути жодної мови про неканонічність Української Православної Церкви.

Лиходійний 1686 рік. Тоді відбулося насильницьке приєднання Київської митрополії до Московського патріархату. Московська церква цілеспрямовано, цинічно зросійщувала українців. Отже, 1686 р. закінчилася 700-річна самостійність Української Православної Церкви в юрисдикції Царгорода.

Усі ми були свідками, як 6 січня 2019 р. Вселенський патріарх Варфоломій під час співслужіння Святої Божественної Літургії вручив Патріарший і Синодальний Томос Митрополитові Київському і всієї України Епіфанію.

Ще до свого президентства Володимир Зеленський назвав Томос термосом. Можливо, йому було важко вимовляти це сакральне для українців Слово.

Відроджена Помісна Православна Церква України і Греко-Католицька Церква України є нині життєдайною духовною силою у боротьбі з російськими терористичними загарбниками, які живляться імперською ідеологією, охарактеризовано у політичному тестаменті Петра І.

Після гіркої поразки шведів і козаків гетьмана Мазепи Петро І написав своєрідний імперський заповіт, текст якого було знайдено 1754 р. у французьких дипломатичних архівах. Прочитуємо кілька зловорожих порад Петра І наступникам на московському престолі:

„1. Держати російський нарід у стані безперервної війни, аби не дати угаснути войовничому запалові московського жовніарства. Діяти так, аби мир служив війні, а війна — мирові, і то все в інтересі поширення меж і добробуту Московії.

2. При кожній нагоді встрявати у справи європейських держав, особливо Німеччини, розділити Польщу, піддержуючи в ній внутрішні заколоти та постійні сварки.

3. Безупинно розширяти державні межі Московії вздовж Балтики на Північ, а вздовж Чорного моря — на Південь.

4. Коли Швеція буде розібрана, Персія переможена, Польща підбита, Туреччина завойована, наше військо об'єднане, Чорне і Балтійське моря під охороною наших кораблів, от тоді треба дуже потаємно запропонувати кожному зокрема — насамперед урядові версальському, а потім уряду

віденському, поділити між собою владу над світом. Як один із них прийме пропозицію, що стане з певністю, коли підлестити їхні амбіції й самолюбство, тоді використати його на те, щоб знищити другого. Потім знищити й того, що лишиться у боротьбі, якої вислід не підлягатиме жодним сумнівам, бо Московія тоді безроздільно володітиме цілим Сходом і великою частиною Європи...⁵

Читаючи уривки цього імперського заповіту, на нашу думку, у кожного з Вас, шановні читачі, зринають перед очима варварські дії Путіна і його вірних опричників, які несамовито продовжують злочинну політику Петра I, Катерини II та інших московсько-російських царів і московсько-комуністичних вождів, які з пієтетом схвалювали геополітичне злодійство Петра I, здійснене у жовтні 1721 р. За порадою духовного ієрарха Московії Феофана Прокоповича, як не прикро — киянина, Петро I поіменував Московію давньоукраїнською назвою Русь, по-грецькому „Рассея“, „Росія“.

Петро I цією вкраденою назвою вводив в оману Європу, буцімто Московія не загарбала, не підкорила Русь-Україну, ніби моксиельці-московити і руси-русини-українці є одним і тим же народом, від однієї матері, з однієї коліски, мають спільну історію, мову, культуру, церкву і що боротьба гетьмана Мазепи не мала національно-визвольного характеру, а була внутрішньою боротьбою за владу в російській державі.

Щоб постати перед світом прогресивним діячем, Петро I купував в Європі журналістів і наказував, аби вони висвітлювали діяльність гетьмана Мазепи та історію Руси-України з його, Петрового погляду. І оте зловороже, маніпулятивне Петрове бачення проникло не лише в журналістику, а й стало основою науки, якщо її можна так назвати. Зухвала брехливість Петра I проникла також у мистецтво і літературу. Наприклад, у поєми „Полтава“ О. Пушкіну обрехав гетьмана І. Мазепу, обізвавши його „злодієм“. Пушкінську характеристику І. Мазепи Євген Маланюк означив, як „блюзнірчо-страшні і сатанинсько-брехливі рядки“.

Сатанинсько-брехливою ідеєю наповнена стаття Путіна „Про історичну єдність росіян і українців“ (2021 р.), сутнісне коріння якої живиться отруйними імперськими постулатами не тільки Петра I, а й Катерини II, у зловісну епоху якої утверджували маніпулятивний нарратив про існування „триєдиного русского народа“ (великороси, малороси і білоруси).

Неонацист Путін безсоромно, глумливо нав'язує тезу, що „сучасна Україна — цілком і повністю дітище радянської епохи“, а не результат історичного, природного, об'єктивного розвитку впродовж тисячоліть. Спираючись на реакційну теорію академіка Погодіна, Путін заявляє, що на землях, на яких Ленін, мовляв, створив Україну, споконвіку жили російські люди, а тепер вони оголошені не корінним народом. Ця стаття за наративами подібна до „Майн кампф“ Гітлера.

Новітній „історик“ Путін зі своїми рашистами сповідує ідеологію „Русского імперського движенья“, яке очолює якийсь Жучковський. Цитуємо

його в оригіналі: „Русским следует понять, что сама Украина и сами украинцы как народ — это исключительно враждебное явление, а всё враждебное следует уничтожать. Для того, чтобы соединить русский народ, собрать заново и усилить Россию, — Украину необходимо уничтожить“.

Аналіз, осмислення архівних документів, наукових досліджень, газетно-журнальних публікацій, телевізійних і радіопередач, матеріалів соціальних мереж розкриває Правду про глибинну сутність **націоциду**, який увібрив у себе геноцид, етноцид і лінгвоцид української нації. Московсько-російські царські та московсько-комуністичні ідеологи і політики застосовували різні найвишуканіші форми і методи знищення українського національного духу.

Масштабно найзловіснішими були голодомори в Україні 1921—1923, 1932—1933, 1946—1947 років, спрямовані „на злам історичного укладу, форм життя та діяльності українців, руйнування їхньої традиційної культури — духовної і матеріальної“. Цю московсько-більшовицьку атаку на українського селянина академік Сергій Єфремов назвав „виїданням душі“, що призводило до перетворення українців у „механічний верстат“. Професор Любомир Сенік охарактеризував цілеспрямований Голодомор-геноцид в Україні як „духовний канібалізм“.

За статистичними даними, у лютому 1933 р. вмирало в середньому 25 тис. осіб щодня, тобто 1041 особа щогодини, або 17 осіб щохвилини. Найбільше помирало дітей. Роберт Конквест писав:

„Українських селян нищили не тому, що були селянами, а тому, що були українцями“. Італійський консул Сержіо Граденіго повідомляв із Харкова своєму урядові: „...Голод далі робить таке велике знищення народу, що зовсім залишається незрозумілим, як світ може бути байдужим супроти такої катастрофи... Теперішнє нещастя спричинить колонізацію, переважно московську, України“⁶.

У такий цинічний спосіб московсько-сталінські іроди „замінювали етнографічний матеріал“: в українські села, виморені голодом, заселяли росіян, створюючи російськомов-

не життєве середовище, зловісні наслідки якого особливо відчутні під час нинішньої 28-ї повномасштабної геноцидної, терористичної, руйнівної війни Російської Федерації проти України.

В архівних фондах Служби зовнішньої розвідки України містяться документи, що свідчать про те, як у 1980-х роках органи КДБ УРСР пильно відстежували діяльність представників української діаспори, спрямовану на повернення уваги світової громадськості до Голодомору у 1932—1933 роках. Під час підготовки в діаспорі до вшанування жертв трагедії і злочинів сталінського режиму

⁵ Полтавець. Заповіт Петра Першого // Літературно-науковий додаток „Нового часу“ (Львів).— 1938.— 11 лип.

⁶ Лизанчук В. Геноцид, етноцид, лінгвоцид української нації...— С. 137—138.

2 червня 1983 р. в усі обласні управління КДБ було надіслано листа за підписом голови КДБ УРСР Степана Мухи „Про антирадянські задуми закордонних ОУН“.

Другий документ називається „Витяг із заходів щодо протидії ворожим акціям закордонних наццентрів у зв'язку з „50-річчям“ так званого „штучного голоду на Україні“, затверджених 28 червня 1983 року головою КДБ УРСР генерал-лейтенантом тов. Мухую С. Н.“ Одним із заходів передбачалося підготувати і відправити за кордон кілька десятків досвідчених агентів, які мали „здобувати інформацію про задуми і дії конкретних виконавців ворожих акцій закордонних ОУН“⁷.

Досі триває дискусія стосовно кількості убієнних українських селян голодомором-геноцидом. Міжнародна наукова конференція „Правда про геноцид українців: запорука перемоги демократичного світу“, яка відбулася 22 листопада минулого року в Українському державному університеті імені М. Драгоманова, у зверненні наголосила: сучасні наукові дослідження та проведені судові експертизи встановили, що в 1932—1933 роках московсько-комуністичний режим знищив 10,5 млн українців, з них — 4 мільйони дітей. Вчені Володимир Сергійчук, Василь Марочко, Олеся Стасюк, Микола Голомша закликали, щоб українське суспільство і міжнародна спільнота пам'ятали про знищення 3,5 млн українців під час масового штучного голоду 1921—1923 років та 1,5 млн українців — під час масового штучного голоду 1946—1947 років. Загальна цифра убієнних голодоморами, організованими московсько-комуністичним режимом, — 15,5 млн українців⁸.

Прикро, але й після проголошення відновленої державної незалежності Україна залишалася під пильним прицілом Кремля та його агентури. У добу „розвинутого кучмізму“ і в часи Януковича не без впливу Москви підняли голови внутрішні вороги України, прихильники „русского міра“, сепаратисти, колаборанти і зрадники на зразок колективного „медведчука“ і колективного „табачника“, які, вдаючи із себе українських політиків, виступали за „дружбу“ і „спільну історію“ з москвитами.

Тим часом за українську національну правдоцентричність, як визначальний принцип формування української свідомості та ідентичності, громадянського і державницького переконання, патріотів не лише цькують, а й вбивають.

Сучасна повномасштабна *націоцидна* російська війна проти України є органічним продовженням геноциду, етноциду і лінгвоциду української нації. Правда, під іншими гаслами. Мовляв, спеціальна військова операція має гуманістичний характер, бо спрямована на порятунок українських громадян від нацистів, фашистів, мазепинців, петлюрівців, бандерівців, які захопили владу в Києві і є лютими ворогами цивілізації. Цей російсько-путінський маніпулятивний наратив досі тримає у психологічному полоні багатьох керівників різних країн світу.

Заслужений професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка Ярослав Калакура у „Передмові“ зазначив, що „документалізм — найкраща аргументація достовірності, правдивості, переконливості та об'єктивності авторських оцінок історичних подій, фактів, явищ і постатей. Тому доцільно цю книжку видати англійською мовою, щоби її правдивий зміст дійшов до серця і розуму громадян зарубіжних країн, чимало з яких досі в полоні потужної російської маніпулятивно-отруйної пропаганди“⁹.

Заслужений професор Львівського національного університету імені Івана Франка Іван Крупський у „Післямові“ до книжки наголосив: „Осмишуючи драматичні сторінки націоцидної політики Московії, важливо сприймати її не як окремі епізоди або явища, а як систему і багатовіковий процес нищення української людності, української мови, культури, церкви, стирання історичної пам'яті. Але такий погляд на історію України не створює депресивного настрою, соціального песимізму. Навпаки — засвідчує силу, невмирущість національного духу, глибоку закоріненість українців у волелюбність, добродійність, упевненість, що всупереч колишнім і нинішнім лиходіям розбудує й утвердить соборну, національну українську Україну“¹⁰.

Отже, сьогодні найвища місія кожного свідомого українця полягає в тому, щоби всіма силами боротися за деокупацію України, відновлення її територіальної цілісності, повернення українців на рідну землю з полону та евакуації, тобто захищати Батьківщину, працювати для Перемоги над одвічними московсько-російськими ворогами-нищителями, вірити і добросовісно творити майбутнє соборної, самостійної, національної української України.

Василь ЛИЗАНЧУК

⁷ Скрипник О. „Не допустити витоку за кордон відомостей про голод в Україні“ // Україна молода (Київ).— 2024.— 27 листоп.

⁸ Мазуркова О. Знищити імперію. Голодомор — незабута рана національної пам'яті: правди, яка об'єднує українців у боротьбі за майбутнє // Там само.

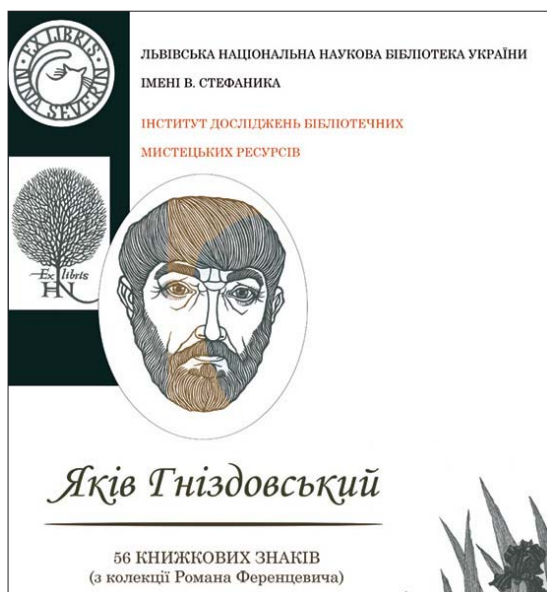
⁹ Філіпчук Г. Українка, якою варто гордитися // Слово Просвіти (Київ).— 2024.— 1—7 серп.

¹⁰ Лизанчук В. Геноцид, етноцид, лінгвоцид української нації...— С. 8.

56 КНИЖКОВИХ ЗНАКІВ ЯКОВА ГНІЗДОВСЬКОГО

(З КОЛЕКЦІЇ РОМАНА ФЕРЕНЦЕВИЧА)

27 січня 2025 р. виповнилося 110 років від народження відомого українського живописця, графіка, скульптора і мистецтвознавця Якова Гніздовського. З цієї нагоди, саме в день народження мистця, у Львівській національній науковій бібліотеці України імені В. Стефаника відбулося відкриття ювілейної виставки „56 книжкових знаків Якова Гніздовського (з колекції Романа Ференцевича)“.

Народився Яків Гніздовський 27 січня 1915 р. у селі Пилипче на Тернопільщині, освіту здобув у Чортківській гімназії, закінчив Малу семінарію у Львові. Від 1938 р. навчався у Варшавській академії мистецтв завдяки стипендії Митрополита Андрея Шептицького, у 1939—1942 рр. — в Академії мистецтв у Загребі. 1944 р. перебував у таборі для переміщених осіб під Мюнхеном. У червні 1949 р. емігрував до Сполучених Штатів Америки, де проживав у Сент-Полі та Нью-Йорку. Впродовж 1956—1958 рр. жив і працював у Парижі. Дебютував на виставці графіки в Міннеапольському інституті мистецтв 1950 р., де отримав другу премію за дереворит „Куш“. Згодом виставляв твори на виставках у США, Канаді, Франції, Великій Британії, Італії, Японії, Китаї тощо. Перша персональна виставка відбулася 1954 р. в Нью-Йорку.

В історії мистецтва Я. Гніздовський відомий як живописець і графік, який проявив себе якнайкраще у найрізноманітніших жанрах. Звертаючись до графіки, велике значення надавав також ілюструванню друкованих видань. Відомими у його творчій спадщині є книжкові знаки, скульптура малих форм. Я. Гніздовський помер 8 листопада 1985 р. у Нью-Йорку. 5 листопада 2005 р. завдяки відомому громадському діячеві у США Романові Ференцевичу урну з прахом митця перепоховано на Личаківському цвинтарі у Львові.

56 книжкових знаків Я. Гніздовського, які експонуються у виставковій залі ЛННБ України імені В. Стефаника, надійшли до фонду Бібліотеки у грудні 2019 р. завдяки старанням Романа Ференцевича. Сьогодні — це найбільша колекція екслібрисів митця, які розкривають основи творчих пошуків, авторський підхід до образно-композиційного вирішення творів, еволюцію розвитку його творчості в межах жанру в 1942—1985 рр.

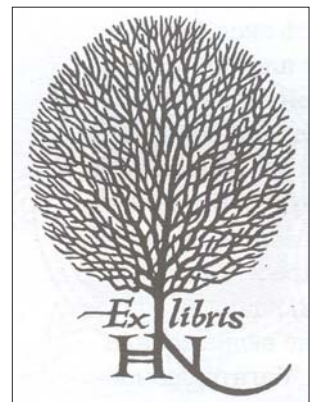
Експонати виставки засвідчують високу обізнаність Я. Гніздовського з особливостями оформлення книжкового знака. Початкові знання він здобув у Львові як член молодіжного крила Асоціації незалежних українських митців (АНУМ), завдяки якій вийшов збірник „Екслібрис“ (Львів, 1932) — перше узагальнене дослідження цього жанру на українських землях. Згодом митець удосконалював майстерність як активний член американського і британського товариств любителів книжкового знака.

Розуміння предмета розкрито у роботах Я. Гніздовського: „Оповідка в справі українського книжкового знака, званого Ex Libris“ (листочок із закликом до української громади у Німеччині розвивати мистецтво екслібриса), „XIX Міжнародний Конгрес Екслібрисів в Оксфорді“ (Наше життя. Нью-Йорк, 1983), „Про екслібрис“ (Сучасність. Мюнхен, 1983).

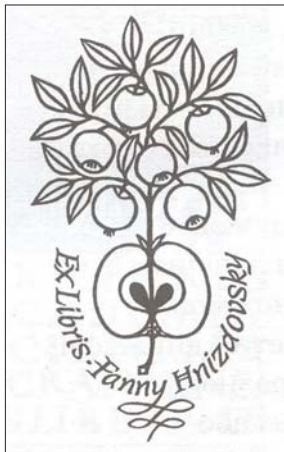
На виставці експоновані перший у творчості Я. Гніздовського книжковий знак („Ex libris Наді й Антона Івахнюків“), виконаний у двох кольорах під час навчання у Загребі 1942 р., а також досягнення графіка 1985 р.: „Ex libris Roman Ferencevych“, „Ex libris James L. Weil Publisher“, „Ex libris William Elliot Butler“. З-поміж інших на увагу заслуговують маловідомі широкому загалові екслібриси: „Ex libris Микола Степан Гордій Кравців“ (1940-ві рр.) і кириличний варіант екслібриса для Романа Ференцевича (1978).

Гніздовський Я. Ex Libris Наді й Антона Івахнюків. Папір, дереворіз, 1942

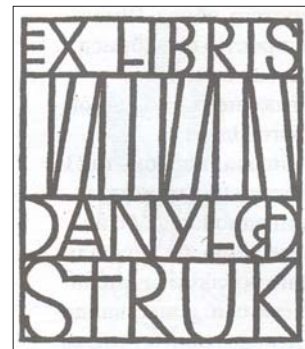
Гніздовський Я. Ex Libris HN [автоекслібрис]. Папір, дереворіз, 1972

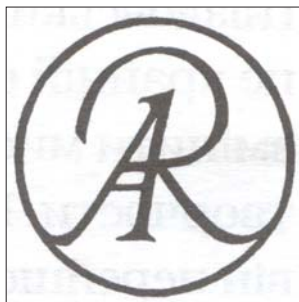
Гніздовський Я. Ex Libris Fanny Hnizdovsky. Флізелін, дереворіз 1983

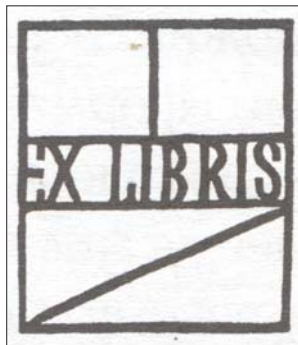
Гніздовський Я. Ex Libris Roman Ferencevych. Папір, дереворіз, 1985

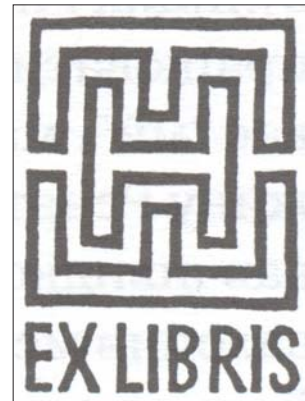
Гніздовський Я. Ex Libris Danylo Struk. Флізелін, дереворіз, 1959

Гніздовський Я. Ex Libris AR [Aleksis Rannit]. Флізелін, дереворіз, 1978

Гніздовський Я. Ex Libris HN [автоекслібрис]. Флізелін, дереворіз, 1978

Гніздовський Я. Ex Libris НТШ [Наукове товариство імені Шевченка]. Флізелін, дереворіз, 1978

Усі твори митця можна поділити на дві групи. Перша — ті, у композиції яких є зображення людини, предметів, пов'язаних з її діяльністю, захопленнями тощо, а також тварин, рослин та ін. Усі вони вирізняються стилізацією зображення, притаманною лише Я. Гніздовському, яка виражена у збереженні симетрії стосовно центру відтвореного предмета через призму власного бачення. Її підсилюють лише окремі, проте важливі штрихи (поворот голови вівці, розташування плодів і листя на симетрично розгалуженій яблуні). До найкращих у цьому ряду належать „Ex libris HN [Я. Гніздовського]“ (1972), „Ex libris Julia Siebel“ (1977), „Ex libris Ken Mitchell“ (1980), „Ex libris Jacques Hnizdovsky“, „Ex libris Fanny Hnizdovsky“, „Ex libris Benoit Junod“ (уці 1982 р.) та ін.

Окрему групу становлять шрифтові екслібриси Я. Гніздовського. У них митець відобразив обізнаність з історією і теорією шрифтів; творче переосмислення графічного малюнка літер кирилических і латинських абеток різних епох; майстерність у збереженні стилістичної єдності не тільки із зображенням окремих предметів, але й композиційною системою; вміння підібрати або створити той чи інший шрифт для найповнішого відображення характеру людини-власника екслібрису або стилю її життя. У творі „Ex libris Familiae Kravciv“ (1948) митець використав шрифт на зразок літописного півуставного письма. Працюючи над екслібрисом для Богдана Мирослава Бігуса (1948), запозичив елементи стилю бароко. У зрілому віці митець усе частіше використовував свої авторські шрифти, в окремих творах надавав їм самодостатнього значення і розв'язував складні змістові та художньо-

декоративні завдання. Працюючи над шрифтовими екслібрисами, Я. Гніздовський неодноразово трактував літери як предмети, що дало змогу йому активізувати середовище, в якому вони розташовані. Їхня взаємна конфігурація народжувала геометричні форми, які вирізняються вже згадуваною симетрією. Тут найпоказовішим є книжковий знак Наукового товариства імені Шевченка.

На урочисте відкриття виставки завітало чимало живописців, графіків, студентів мистецьких навчальних закладів Львова. З привітальним вступним словом виступив генеральний директор книгозбірні Василь Ферштей. Директорка Інституту досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів, членкиня НТШ Лариса Купчинська розповіла присутнім про книжкові знаки як про винятковий різновид графічного мистецтва. На особливостях мистецьких архівних матеріалів Я. Гніздовського з фонду Бібліотеки і приватних збірок у своєму виступі заакцентував увагу науковий співробітник відділу рукописів, член НТШ Ярослав Сенік.

Запрошені мистецтвознавці говорили про своєрідність образно-художньої манери митця-графіка, індивідуальне вираження світобачення у роботах — завідувачка відділу графіки Національного музею у Львові ім. Андрея Шептицького Марія Цимбаліста; про творчу особистість Я. Гніздовського в контексті мистецьких напрямів ХХ ст. — доктор історичних наук, професор Львівської національної академії мистецтв, голова Комісії образотворчого та декоративного мистецтва НТШ, дійсний член Товариства Роман Яців.

Лариса КУПЧИНСЬКА

НАШІ СЛАВНІ НТШІВСЬКІ ЮВІЛЯРИ

31 грудня 2024 р. сповнилося 90 років славній українській піаністці Марії Крушельницькій.

Марія Тарасівна Крушельницька народилася 1934 р. в Харкові. Виросла вона у Львові, середню музичну освіту отримала у Львівській музичній школі у талановитого педагога Олександри П'ясецької-Процишин. Продовжила навчання у класі знаменитого вчителя-піаніста Ген-

ріха Нейгауза в Московській консерваторії, а після її закінчення повернулася до Львова та живе тут і працює ціле своє життя. Це — одна з найвидатніших представниць музичної культури Львова, Галичини і України загалом.

Марія Крушельницька є лауреатом Першого всеукраїнського конкурсу піаністів імені Миколи Лисенка (1962). Вона — народна артистка України, професор Львівської національної музичної академії імені Миколи Лисенка. В 1991—1999 роках — ректор цього навчального закладу. З 2005 р. дійсний член Наукового товариства ім. Шевченка.

Тривалий час М. Крушельницька виступала на сценах багатьох міст України. Як визначна концертна піаністка, вона грала твори класиків фортеп'яної музики різних епох і стилів. Але особливо відзначилася своїм відтворенням української музики. Щодо цього ніхто серед сучасних їй музикантів-виконавців не міг з нею рівнятися. Починаючи від перших концертних виступів, українська фортеп'янна музика зайняла важливе місце у її репертуарі. Грала твори В. Косенка, Л. Ревуцького, М. Колесси, В. Барвінського, М. Скорика, Р. Сімовича, Я. Степового, Б. Фільца, і ці п'єси становили переважно половину кожної її програми. Серед них чимало монументальних композицій, таких як 11 Етюдів у формі старовинних танців В. Косенка, Елегія у формі варіацій на тему старогалицької пісні „Там, де Чорногора“ С. Людкевича, Сюїта М. Колесси, Соната Л. Ревуцького, не кажучи вже про концерти для фортеп'яно з оркестром.

В НТШ Марія Крушельницька — унікальна особистість бо є єдиною піаністкою серед членів цієї наукової спільноти. І це цілком правомірно, коли врахувати характер її діяльності. Піаністка стала першовиконавцем численних творів своїх композиторів-сучасників. Починаючи від 1960-х років, вона підготувала і вперше в Україні виконала серію монографічних концертів, кожен з яких широко представляв творчість когось одного з українських композиторів — В. Косенка, Л. Ревуцького, С. Людкевича, М. Колесси, Н. Нижанківського, М. Лисенка, А. Кос-Анатольського. Її виконавська робота мала характер дослідження, бо мусила розкривати особливості невідомих композицій і знаходити відповідні для них засоби інтерпретації. Своїм прикладом М. Крушельницька показала, як можна працювати для рідного народу засобами фортеп'янного мистецтва. Тож велика артистка проявила риси, гідні дійсного члена Наукового товариства ім. Шевченка: дослідницький підхід і спосіб мислення у сфері музичної інтерпретації та тверді патріотичні переконання, втілені в невтомному й кваліфікованому служінні українському народові.

Більшість її інтерпретаційно-дослідницьких робіт так чи інакше збережені: вони записані у фонди Українського радіо, видані на платівках фірми „Мелодія“. У 2000-х роках більшість звукозаписів були оцифровані і випущені на компакт-дисках. Цими монографіями піаністка робить свій неоціненний внесок у розвиток вітчизняної культури.

М. Крушельницька підходить до інтерпретації як психолог. Вона вникає в особистість не тільки творчої, але людської індивідуальності композитора, щоб глибше зрозуміти його музичну мову. Якось при обговоренні інтерпретації творів Ревуцького, Людкевича і Кос-Анатольського сказала: „Я, взагалі, як задумуюся над музикою композитора, дуже люблю побачити його обличчя. Для мене воно дуже багато говорить“.

У піаністки не викликає й найменшого сумніву те, що кожен з українських композиторів має власний, цілком особливий стиль, кожен має власну інтонацію. Вона каже: „Українська фортеп'янна музика дуже багатостилева. Ну, дійсно ж не можна грати Людкевича так, як грається Косенка, не можна грати Миколу Колесу, як грається Барвінського. І в чому суть? Суть, очевидно, в індивідуальності композитора. Але найважливіше: їх об'єднує українство, буквально в усьому. Насамперед, очевидно, в мелодиці, в ритмах, вже не говорячи про світ, який вони відтворюють. І ще — виходячи від звучання рідної мови. Порівняймо тільки, яка німецька мова, яка французька, а яка — українська мова“. Мова — це істотне джерело української ідентичності також і у грі М. Крушельницької. Музичну інтонацію вона розуміє й трактує як мовлення і грає так, як би проговорила цю думку українською мовою.

Великий пласт українського репертуару М. Крушельницької дає змогу підсумувати цілісну характеристику виконавського стилю піаністки. Його визначальні риси — симфонічність, масштабність і драматизм. За репертуарними уподобаннями, і за виразовими засобами він належить до пізньоромантичної сфери. М. Крушельницька — артистка емоційного типу. Особливості її виконання відчутні передовсім у мелодійній вимові: активна і щира, небайдужа інтонація. Дрібні темпоритмічні відтінки, які служать для випуклості мелодії, хоч і добираються залежно від виконуваного твору, все ж завжди впізнаються як найсвоєрідніший елемент у грі М. Крушельницької. І варто повторити: її виконавська манера є національно-визначеною — піаністка говорить у своїх інтерпретаціях українською мовою.

Своєрідність мелодійної вимови особливо відчутна у творах західноукраїнських композиторів. Добре знаючи і відчуваючи інтонації львівського побутового музикування, піаністка вміє у простих, навіть банальних, з першого погляду, темах розкрити глибинний зміст і тим самим виявити психологізм. Тому, наприклад, манера піаністки у творах С. Людкевича не співуча, а радше „проговорена“.

Вникнення у стиль композитора для М. Крушельницької означає зрозуміння його і порозуміння з ним, але аж ніяк не сліпе підкорення його нормам. Нерідко піаністка знаходить у музиці те, чого автор явно не показав, часом „поправляє“ його, доповнює або й підкоряє своєму баченню. Вона йде не від деталей нотного тексту, а від цілісного сприймання суті музики й композитора. Істотна підстава її діяння на слухачів — глибока власна переко-

наність у тому, що робить. Якщо вже приходить до якогось вирішення, то іншого не допускає: „Має бути тільки так!“

Знаному лікареві, вченому-інфекціоністу та епідеміологу, педагогу, громадському діячеві, завідувачеві кафедри інфекційних хвороб з епідеміологією, шкірними і венеричними хворобами Тернопільського національного медичного університету імені І. Я. Горбачевського, академіку Національної академії медичних наук України, докторові медичних наук, професорові, заслуженому

діячеві науки і техніки України, дійсному членові НТШ (з 2006 р.) Михайлові Андрейчину 22 лютого 2025 р. виповнилося 85 років.

Ювіляр народився в селянській сім'ї на Тернопільщині. 1957 р. із срібною медаллю закінчив Копичинецьку середню школу та вступив до Тернопільського державного медичного інституту. Отримавши диплом лікаря з відзнакою, 1963 р. був зачислений у клінічну ординатуру при кафедрі інфекційних хвороб та епідеміології Alma mater. Згодом відслужив строкову службу в лавах армії, після демобілізації півтора року працював дільничним терапевтом на Бережанщині, а далі продовжив навчання у вказаній клінічній ординатурі. З 1969 р.— на кафедрі інфекційних хвороб та епідеміології Тернопільського державного медичного інституту на посаді асистента, а з 1975 р.— доцента. 1970 р. захистив кандидатську, 1979 р.— докторську дисертації на тему „Холемія і бактерійна флора в патогенезі та клініці вірусного гепатиту і холециститів“. З 1981 р. М. Андрейчин очолює кафедру інфекційних хвороб і епідеміології, до якої згодом було приєднано курс дерматології та венерології. З 1983 по 2004 р.— проректор з наукової роботи зазначеного інституту (тепер Тернопільський національний медичний університет ім. І. Я. Горбачевського). 2007 р. Михайла Антоновича обрано членом-кореспондентом, а в 2017-му — дійсним членом НАМН України.

Наукові інтереси М. Андрейчина вельми широкі. Разом із численними учнями, співробітниками й колегами він не лише активно генерує наукові ідеї, а й наполегливо втілює їх у життя. Вагомий внесок зроблено у вивчення нез'ясованих ланок патогенезу вірусних гепатитів, харчової токсикоінфекції, сальмонельозу, шигельозу, оперізувального герпесу, бешихи, еризипелоїду, гострих респіраторних вірусних інфекцій, Лайм-бореліозу та інших інфекцій. Учений описав сім раніше не відомих симптомів (гіпотермія ноги на боці висипу при оперізувальному герпесі попереково-крижової ділянки, дрібні болючі ущільнення в ділянці двоголового м'яза плеча при трихінельозі, суттєво нижчий температурний градієнт при еризипелоїді, ніж при панариції, та ін.). Уперше розроблено термографічну семіотику розповсюджених інфекційних хвороб, що поглиблює знання про їх патогенез і поліпшує диференційну діагностику та оцінку ефективності лікування.

Важливе значення для розуміння патогенезу вірусних гепатитів мають отримані дані про роль гострофазних білків, інтерлейкінів, фактора не-

Марія Крушельницька — це рідкісна для нашого часу, цілісна, неповторна і значна творча індивідуальність у сфері фортеп'янного мистецтва.

Наталя КАШКАДАМОВА

крозу пухлин-альфа, метаболічної інтоксикації, дисфункції ендотелію при переході гострої інфекції у хронічну форму та розвитку фіброзу печінки, вплив кріоглобулінів різних типів на перебіг хронічного гепатиту С із позапечінковими проявами. Отримано нові дані про особливості біохімічних та імунологічних процесів, розвиток остеопорозу при гепатитах В і С, формування фетоплацентарної недостатності у вагітних на тлі цих гепатитів і ризик трансплацентарної передачі збудника. Цінні дослідження проведено для з'ясування механізмів лікувальної ефективності різних видів ентеросорбентів при вірусних гепатитах, гострих кишкових інфекціях, лептоспірози та їх диференційованого призначення.

Запропоновано метод колоносорбції при гострих кишкових інфекціях, що суттєво пришвидшує клінічне одужання хворих на колітні форми цих недуг і забезпечує санацію кишечника від патогенних мікроорганізмів без застосування антибіотиків чи інших хіміопрепаратів. Розроблено аерозольну інтерферонотерапію при грипі та інших гострих респіраторних вірусних інфекціях, доведено її високу клінічну ефективність й економічну перевагу. Отримано та успішно апробовано протилептоспірозний алогенний імуноглобулін, за допомогою якого вдалось у 3,4 раза знизити летальність при тяжких формах цієї хвороби.

М. Андрейчин узагальнив світовий досвід із медичної протидії біотероризму та обґрунтував потребу відповідних превентивних заходів в Україні. 2005 р. видано першу в Україні та на пострадянському просторі монографію „Біотероризм. Медична протидія“ (співавтор В. Копча), яка досі має значну популярність. Здійснив поглиблений аналіз негативного впливу інфекційних хвороб на репродуктивну функцію людей і обґрунтував низку профілактичних і лікувальних заходів, спрямованих на поліпшення демографічної ситуації у країні. Спільно з польськими науковцями здійснив поглиблений кластерний аналіз інфекційної та паразитарної захворюваності в Україні за роки її незалежності й у дітей і підлітків виявив феномен гальмування смертності за умов істотного збільшення поширеності захворювань. Уперше діагностував субклінічну форму мігруючої еритеми при Лайм-бореліозі, що дає змогу своєчасно призначити відповідну антибактерійну терапію і запобігти хронізації процесу та виникненню ускладнень. Також суттєво розширив етіологічну діагностику інфекцій, що передаються кліщами (співавтор М. Шкільна), і довів належність цих захворювань до професійної патології лісівників та інших груп ризику, долучився до створення інтерактивної мапи ендемічних регіонів України (співавтор С. Подобівський і М. Корда). М. Андрейчин був ініціатором створення і співавтором першого державного стандарту та настанови з діагностики, лікування і профілактики Лайм-бореліозу, які затверджені Міністерством охорони здоров'я (2024). Долучився до оптимізації навчального процесу на кафедрах інфекційних хвороб і епідеміології медичних університетів України та входження їх в європейський освітній простір.

Михайло Андрейчин — ініціатор створення, відповідальний редактор і співавтор перших українських підручників (2002, 2015 рр.) й навчальних

посібників з військової епідеміології та епідеміології надзвичайних ситуацій, які впроваджено в навчальний процес на профільних кафедрах медичних університетів і Української військово-медичної академії Міністерства оборони України. Був ініціатором випуску перших навчальних компакт-дисків „Інфекційні хвороби“ та „Епідеміологія“, співавтором оновлених навчальних програм з епідеміології та інфекційних хвороб для вищих навчальних медичних закладів 3-го і 4-го рівнів акредитації. За його редакцією спільно з професором В. Малим 2018 р. видано колективний підручник „Інфекційні хвороби“ у двох томах для лікарів-інтернів і лікарів-слухачів закладів (факультетів) післядипломної освіти МОЗ України, який служить також керівництвом для практичних лікарів, насамперед інфекціоністів та епідеміологів. Про пріоритетність досліджень науковця також свідчать 76 авторських свідоцтв і патентів на винаходи, більшість з яких упроваджено в лікарську практику.

Загалом перу М. Андрейчина належить понад 1200 наукових, навчально-методичних і публіцистичних праць, написаних ним самостійно або у співавторстві. Він є автором (співавтором) понад 50 книг, зокрема підручників, навчальних посібників, довідників, керівництва для лікарів, монографій, унікального атласу інфекційних хвороб, що тричі перевидавався. До найважливіших видань варто зарахувати такі: „Бактерійні діареї“ (1998), „Епідеміологія: підручник“ (2001), „Вірусні гепатити“ (2001), „Шигельоз“ (2002), „Infectious diseases: підручник“ (2007), „Черевний тиф (нове про патогенез, діагностика, лікування)“ (2009), „Військова епідеміологія з епідеміологією надзвичайних ситуацій: підручник“ (2002, 2015), „Клінічна імунологія та алергологія: підручник“ (2004), „Біотероризм. Медична протидія“ (2005), „Довідник фельдшера“ у 2-х кн. (1997), „Інфекційні хвороби у загальній практиці та сімейній медицині“ (2007), „Атлас інфекційних хвороб“ (2010, 2017, 2019), „Вірусні гепатити і рак печінки“ (2010), „Медсестринство при інфекційних хворобах: підручник“ (2002, 2011), „Гострі респіраторні вірусні інфекції“ (2011), „Епідеміологія: підручник“ (2012), „Інфекційні хвороби: підручник“ (2012, 2018, 2023), „Infectious diseases: підручник“ (2014), „Професійні інфекційні хвороби“ (2014), „Лептоспіроз“ (2016), „Клінічна латина з англійськими та українськими відповідниками“ (2017, 2020), „Інфекційні хвороби“: у 2-х т. (2018), „Епідеміологічні аспекти біобезпеки“ (2019), „Інфекції і люди. Розмисли клініциста“ (2021), „Лайм-бореліоз“ (2021), „Емерджентні інфекції“ (2023), „Кліщові інфекції“ (2024). Частина цих книг видана з грифом НТШ. Серед широкого кола читачів і студентів-медиків особливо популярна книга споминів „Інфекції і люди“ — яскраві спогади про пацієнтів та їхні долі, які найбільше запам'яталися за 55 років професійної праці лікаря-інфекціоніста.

За наукового керівництва М. Андрейчина підготовлено і захищено 19 докторських і 38 кандидатських дисертацій. Учні академіка очолюють кафедри інфекційних хвороб у різних університетських містах України (Суми, Чернівці, Сімферополь, Донецьк, Запоріжжя, Харків, Тернопіль), окремі успішно працюють за кордоном.

М. Андрейчин виконує велику громадську роботу. Він є ініціатором створення і головним редактором щоквартального всеукраїнського науково-практичного медичного журналу „Інфекційні хвороби“ (з 1995 р. вже видано 118 чисел), членом наукової ради Національної академії медичних наук України, членом редакційних колегій і рад багатьох медичних часописів України та зарубіж-

них країн. 1997 р. очолив ініціативну групу, зусиллям якої було створено Асоціацію інфекціоністів України, президентом якої він був у 1998—2021 рр. За той період відбулося 6 з'їздів інфекціоністів України, понад 40 пленумів і науково-практичних конференцій із випуском збірників матеріалів цих форумів, рекомендації яких враховували Міністерство охорони здоров'я і лікарі-інфекціоністи та епідеміологи в повсякденній роботі. За дорученням МОЗ, 1994 р. М. Андрейчин брав участь у ліквідації епідемії холери на півдні України. Тривалий час був членом Вченої ради Міністерства охорони здоров'я та експертом Вищої атестаційної комісії Міністерства освіти і науки.

З 2003 р. М. Андрейчин очолює Тернопільський осередок НТШ в Україні, з 2006 р. — дійсний член Товариства. Випущено 13 томів наукових праць Осередку та ряд монографій, щороку організуються безневні наукові конференції, присвячені черговій річниці від народження Шевченка, здійснено комплекс заходів на відзначення 150-річного ювілею НТШ. Із його ініціативи 7 грудня 2023 р. в центрі Тернополя встановлено величний пам'ятник вшанування НТШ. А ще був співорганізатором установа в Тернополі пам'ятників почесному і дійсному членові НТШ Іванові Горбачевському (2004) і святому Роху (2019) — покровителів інфекційних хворих і захисників від епідемій, меморіальної дошки таємному товариству „Учнівська громада“, яке свого часу заснував дійсний член НТШ Іван Пулюй. Чисельність Тернопільського осередку виросла з 44 членів до понад 500.

Розробки М. Андрейчина, спрямовані на поліпшення надання медичної допомоги інфекційним хворим, були високо оцінені фахівцями: удостоєні срібної і бронзової медалей на виставках досягнень народного господарства, ряду дипломів. За значні досягнення в галузі інфектології та у боротьбі з інфекційними хворобами його нагороджено Почесними грамотами Верховної Ради України, Кабінету Міністрів, Міністерства охорони здоров'я, Національної академії наук України. Він став лауреатом Всеукраїнської премії ім. С. Подолинського (2005), Національної академії медичних наук України (2013), імені Богдана і Левка Лепких (2013), нагороджений ювілейними медалями до 140- та 150-річчя НТШ. Указом Президента України удостоєний ордена „За заслуги“ 3-го ступеня (2019).

Професор М. Андрейчин був експертом ВАК України і членом Вченої медичної ради МОЗ України. Вже багато років є членом спеціалізованих вчених рад при Інституті епідеміології та інфекційних хвороб ім. Л. В. Громашевського НАМН України (Київ) і Тернопільському національному медичному університету імені І. Я. Горбачевського.

Михайло Андрейчин — знаний у світі науковець. Про результати власних наукових досліджень він і його учні доповідали на численних міжнародних і регіональних з'їздах, конгресах і конференціях. 1996 р. його обрано членом Європейського товариства з хіміотерапії інфекційних хвороб, з 1999 р. — почесний член Всесвітнього бібліографічного центру Кембриджського університету. Почесний член Польського товариства лікарів-епідеміологів та інфекціоністів, Товариства інфектологів Литви, а також почесний професор Харківського НДІ мікробіології та імунології ім. І. І. Мечникова.

Численні учні, колеги і друзі бажать ювіляру міцного здоров'я, оптимізму, довгих років життя, творчої наснаги та подальших успіхів у нелегкій, але почесній праці науковця, педагога і лікаря.

Василь КОПЧА

ОГЛЯДИ НОВИХ КНИЖОК, РЕЦЕНЗІЇ

Костянтин Курилишин. Часопис „Діло“ (Львів, 1880—1939 рр.): матеріали до біо-бібліографістики / Наук. ред. Л. В. Сніцарчук; ЛНБ ім. В. Стефаника.— Дрогобич: Коло, 2015—2023.— Т. 1—8.

Свого часу Іван Франко в рецензії на чотири випуски першого тому праці відомого бібліографа Івана Омеляновича Левицького „Прикарпатська Русь в XIX в. в біографіях і портретах її діячів з узглядненням замічательних людей, котрих 1772 р. застав при житті, написав на підставі автобіографічних записок, архівально-бібліотечних матеріалів Іван Ом. Левицький“ назвав задум бібліографа охопити понад 2000 біографій „бenedиктинським“, який „переходить сили одного чоловіка“, оскільки поразував, що для виконання шести запланованих томів потрібно 30 років. Проте зазначив, що якби такий план був виконаний, то „книга Левицького була би невечерпаюю скарбів-

нею відомостей і матеріалом до студій у найрізнішніх напрямках“¹.

На жаль, праця І. О. Левицького зупинилась на четвертому випуску першого тому². Згадуємо ці слова І. Франка, гортаючи вісім томів ще не завершеної праці Костянтина Курилишина „Часопис „Діло“ (Львів, 1880—1939): матеріали до біо-бібліографістики“³. Дослідник звернувся до часопису „Діло“ з амбітною метою: „виявити у матеріалах часопису „загублену“ інформацію про відомих, малознаних, а то й зумисне забутих у радянські часи особистостей, які працювали і проявили себе в різних царинах суспільної діяльності“⁴. Чому до „Діла“? Це був найстаріший і впродовж тривало-

го часу (з 1888 р.) єдиний український щоденний часопис.

У „Вступі“ до першого тому автор зазначив, що до біо-бібліографічних публікацій він включав інформацію не лише про відомих українців, а й про представників різних соціальних верств і національностей, згадки про яких є в „Ділі“. У „Вступі“ до другого тому підкреслено, що „географічно матеріали до біо-бібліографістики „виходять“ за межі Галичини, інформуючи про життя і діяльність осіб

всєукраїнського масштабу, не галичан за місцем народження, так і про вихідців із Галицької землі, які проявили себе і поза батьківщиною“⁵. Знову ж таки звертаємось до біографічного словника І. О. Левицького. До тих осіб, на біографіях яких І. О. Левицький хотів показати історію культурного руху в Галичині, він зараховував не лише діячів церковної і світської верхівки, культури, але також „народних умільців“ і людей „з-під курної стріхи“. Як бачимо, такий підхід до добору персо-

¹ Франко І. [Рец. на кн.:] Прикарпатська Русь в XIX в. в біографіях і портретах її діячів з узглядненням замічательних людей, котрих 1772 р. застав при житті, написав на підставі автобіографічних записок, архівально-бібліотечних матеріалів Іван Ом. Левицький.— Львів, 1898.— Т. 1.— Вып. 1; 1899.— Вып. II; 1901.— Вып. III; 1901.— Вып. IV // Записки Наукового товариства ім. Шевченка.— Львів, 1902.— Т. XLVI, кн. II.— С. 26. Бібліогр.

² Докладніше див.: Дашкевич Я. Матеріали І. О. Левицького як джерело для біографічного словника // Іван Омелянович Левицький: Збірник наукових праць / ЛНБ ім. В. Стефаника, НТШ в Україні, Комісія з книгознавства та бібліографії.— Львів, 2002.— С. 36—56.

³ Курилишин К. Часопис „Діло“ (Львів, 1880—1939): матеріали до біо-бібліографістики / ЛНБ України ім. В. Стефаника; наук. ред. Л. В. Сніцарчук.— Дрогобич, 2015—2023.— Т. 1: 1880—1889 рр.; Т. 2: 1890—1894 рр.; Т. 3: 1885—1899 рр.; Т. 4: 1900—1904 рр.; Т. 5: 1905—1909 рр.; Т. 6: 1910—1914 рр.; Т. 7: 1914 — 1 квіт. 1923 рр.; Т. 8: квіт. 1923—1930 рр.

⁴ Курилишин К. „Врятуватися від історичної „забудькуватості“ допоможе „Діло“ // Дзеркало тижня.— 2018.— 9 лют.— [Електронний ресурс].— Режим доступу: <https://zn.ua/ukr/HISTORY/kostyantyn-kurilishin-vryatuvatisyavid-istorichnoyi-zabudkuvatosti-dopomozhe-dilo-268830.html>

⁵ Курилишин К. Часопис „Діло“ (Львів, 1880—1939): матеріали до біо-бібліографістики.— Дрогобич, 2016.— Т. 2: 1890—1894 рр.— С. 43.

налій К. Курилишин застосував і у своїй праці, чим забезпечив повноту розкриття авторського задуму — створення на основі персоналій, згаданих у часописі „Діло”, широкої панорами суспільного і культурного життя Галичини XIX — початку XX ст. У виданні знайдемо відомості про багатьох політичних і громадських діячів Галичини того часу, а також про Тараса Шевченка, Михайла Грушевського, Лесю Українку, Миколу Лисенка, Остапа Вишню, Симона Петлюру, Григорія Сковороду та ін. Але тут знайшлося місце і для завідниці салону мод Топольницької.

Якщо перший том охоплює дев'ять років (1880—1889), то наступні шість — по чотири роки. У семи томах представлені понад 3 тисячі осіб у кожному томі, у восьмому — понад 4 тисячі, що зазначено в анотаціях.

Структура видання містить два розділи: „Біобібліографічні публікації” і „Некрологи”. У перших трьох томах „Некрологи” подані першим розділом, а „Біобібліографічні публікації” — другим, що було не зовсім логічним стосовно значущості матеріалу, проте це має пояснення.

Задум своєї праці К. Курилишин розкрив в інтерв'ю для інформаційно-аналітичного тижневика „Дзеркало тижня”. Ідея створення каталогу некрологів у галицькій пресі другої половини XIX — початку XX ст. як одного з джерел біографістики належала Євгенові Наконечному, який у 1979—2006 рр. працював завідувачем відділу україніки у Львівській академічній бібліотеці. Він шукав охочих зайнятися цією роботою. У процесі дослідження К. Курилишин розширив базу некрологів біобібліографічними матеріалами. Таку концепцію підтримав і надав фахові поради досліднику професор Ярослав Дашкевич. Тому на кожному томі читаємо: „Світлій пам'яті знаних Науковців, відомих Українців, знаменитих Львів'ян, ідейних натхненників цього дослідження Євгена Наконечного і Ярослава Дашкевича присвячуємо...” Можливо, така структура в перших томах була даною пам'яті Є. Наконечному. А, з другого боку, як зауважив згодом К. Курилишин, „початково ми не мали жодних аналогів для такої роботи. Тому усі підходи для представлення матеріалу довелися випрацювати самостійно [...] Отож, коли до „Діла” прийшов, то — опрацювавши на нині тридцять його річників — можу сказати, що єдине, що ми поміняли, — це місцями некрологи і біобібліографічні матеріали. І це мене дуже тішить. Бо означає, що я і мої колеги дуже добре підготувалися, щоби цю працю зробити”⁶.

Отже, починаючи з четвертого тому, навпаки: першим розділом подані „Біобібліографічні публікації”, другим — „Некрологи”. В обох розділах увага до персоналій зосереджена винятково у їх стосунку до матеріалів у часописі „Діло”. Кожна персоналія позначена реєстраційним номером (нумерація наскрізна у кожному томі).

У розділі „Біобібліографічні публікації” персоналія не має окремої характеристики, лише у матеріалах про неї виділені рубрики залежно від наявного матеріалу в часописі, зокрема: „Біографічні відомості” (публікації про життя і діяльність особи в „Ділі”); „Посольська діяльність (якщо особа за-

ймалась нею); „Публікації” (йдеться про кореспонденції, рецензії, дописи тощо); „Художні твори” (якщо такі наявні). У рецензії на перші шість томів видання⁷ сформульовано ці рубрики, проте без вказівки, що вони не стосуються кожної персоналії, а залежать від наявності матеріалу. Так, приміром, у персоналії Мих. Лозинського їх три: „Біографічні відомості”, „Публікації”, „Художні твори” (т. 6, с. 284—285), а в персоналії Івана Мазепи лише одна — „Біографічні відомості” (т. 6, с. 294). Якщо, наприклад, адвокат Антін Горбачевський займався посольською діяльністю, то матеріали виділені у таку рубрику (т. 8, с. 255), а у поданій поряд персоналії Івана Горбачевського, ректора українського університету в Празі, — лише дві рубрики: „Біографічні відомості” і „Публікації”. Персоналії, подані під нерозв'язаним псевдонімом чи криптонімом (а вони в загальному алфавітному ряду) можуть мати лише одну рубрику — „Публікації”. У згаданій рецензії на шість томів детально проаналізований розділ „Некрологи” на сторінках „Діла”, тож ми не будемо докладно його розглядати. Додамо лише, що біограми осіб у некрологах подаються по можливості ширше, якщо знаходиться матеріал, і такі некрологи є іноді єдиним джерелом відомостей про особу. І хоча видання К. Курилишина буде поки що поодиноким зводом некрологів хоча на матеріалах лише одного галицького часопису, проте дуже цінним інформаційним джерелом для дослідників.

Для читача важливо звертати увагу при використанні рецензованого видання на те, що матеріали про особу можуть міститися в обох розділах, особливо це стосується тих персоналій, які в межах тому згадані і в першому розділі, і в „Некрологах”. Власне у „Некрологах”, на відміну від першого розділу, є короткі біограми осіб (за винятком тих, які подані під нерозв'язаним псевдонімом чи криптонімом). Розв'язання псевдонімів чи криптонімів, якими переповнений часопис „Діло” (і не лише цей часопис) було одним із найскладніших завдань при підготовці видання до друку. Про це докладно йдеться у згаданих рецензії та інтерв'ю К. Курилишина. Матеріали в „Ділі” скрупульозно досліджені, а деякі визначні постаті настільки широко представлені, як-от Михайло Грушевський, Кость Левицький, Іван Франко, Степан Чарнецький, Андрей Шептицький, що можуть стати темами окремих розвідок на матеріалах „Діла”.

Цінною для дослідників складовою видання є авторська передмова до кожного тому під назвою „Вступ”. Така назва не зовсім відповідає ґрунтовному дослідженню відображеного у томі історичного періоду. Фактично вступом є лише авторські пояснення стосовно структури видання, способу подання матеріалу. Автор у „Вступі” подає широку панораму суспільно-політичного, громадського, культурного життя Львова і Галичини, обґрунтовуючи кожне положення чи твердження посиланнями на часопис (у кожному томі таких посилань від 400 до 600). То про який „Вступ” може йти мова? Вступ — це, приміром, дві сторінки тексту у ґрунтовній монографії Юрія Шаповала „Діло” (1880—1939 рр.): поступ української суспільної думки, яка була чи не першою спробою розкрити

⁶ Курилишин К. Тішитись малим і велике „Діло” // Zbruc. — 2019. — 8 жовт. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zbruc.eu/node/92682>

⁷ Соляр І., Артимішин П. [Рец. на кн.] Курилишин К. Часопис „Діло” (Львів, 1880—1939 рр.): матеріали до біобібліографістики: У 10 т. — Дрогобич: Коло, 2015—2020. Т. 1—6 // Український історичний журнал (Київ). — 2021. — № 5. — С. 219—222.

феномен „Діла“ як виразника національної думки, оборонця прав українського народу на національне і публічне самовизначення, „трибуно вільного публічного слова, незалежної політичної думки“⁸. Недарма на сайті „Zbruc“ під постійною рубрикою „Галичина 1880—... рр. очима „Діла“ вступу до окремих томів опубліковані під самостійними назвами. До першого тому — „Суспільно-політичне, економічне, культурне життя Галичини 1880—1889 рр.: за публікаціями часопису „Діло“ (Львів, 1880—1939)⁹. „Вступ“ до другого тому без назви, але з вказівкою від редакції, що це короткий огляд життя Галицького краю у 1890—1894 рр. крізь призму „Діла“¹⁰, до третього тому — під назвою „Суспільно-політичне, економічне, культурне життя Галичини 1895—1899 рр.: за публікаціями часопису „Діло“ (Львів, 1880—1939 рр.)¹¹. Не будемо називати аналогічні публікації на сайті „Zbruc“, що були „Вступом“ до п'ятого—восьмого томів. Лише „Вступ“ до четвертого тому названий „Редакційна політика „Діла“¹². У коментарі до публікації на сайті „Zbruc“ передмови до шостого тому відомий дослідник Микола Савчук, назвавши видання титанічною працею (і з ним можна погодитись), запропонував автору видати тексти передмов (він так називає „Вступи“) окремою книжкою як Причинки до історії Галичини¹³, а в коментарі до публікації передмови до восьмого тому — під назвою „Історія Західної України 1880—1939 років на шпальтах „Діла“¹⁴.

Завершивши свою працю, автор матиме час для роздумів над пропозиціями. Передмови до видання, як і сам матеріал двох постійних розділів, дають досліднику багатий матеріал як для вивчення персоналій, так і для тематичних розшукув. Їм, зокрема, сприяє чітка структуризація матеріалу у передмовах і послідовність його викладу. Якщо, наприклад, користувача цікавить Наукове товариство ім. Шевченка у Львові, матеріали про нього зосереджені компактно серед характеристик різних товариств, що дає можливість порівняти його діяльність з іншими, наприклад, з „Просвітою“, і хоча численні посилання на „Діло“ зосереджені за текстом, це не створює проблем у користуванні. Зокрема, ми скористалися виданнями для розшуків матеріалів „Діла“ до бібліографічного покажчика „Наукове товариство ім. Шевченка у Львові (1873—1939) як загальнонаціональний видавничий центр“. Подасмо кілька зразків із персоналії М. Грушевського та передмови до третього тому: матеріали про видавничу діяльність М. Грушевського, публікації про відзначення в НТШ 100-річчя „Енеїди“ І. Котляревського, про спроби Товариства поставити пам'ятник Т. Шевченку на

площі перед будинком НТШ і площу назвати його іменем, і відмову міськради з аргументацією, що у Львові є „уличка імені Шевченка, а пам'ятник не можна поставити симетрично“ (Діло.— 1899.— 6 (18) лют.— Чис. 28.— С. 3).

Цікаво, що у 1910—1914 рр. матеріали про НТШ подавалися вже у спеціальних рубриках „З Наукового товариства імені Шевченка“, „Література, наука і штука“. Знаходимо публікації про придбання будинку на вул. Чарнецького, 24, і саркастичні замітки щодо реакції на це польської преси. 1913 р. і криза в НТШ — про це також багато писало „Діло“ у рубриці „Новини“ (1913.— 29 груд.— Чис. 1.— С. 3). Матеріали про заборону діяльності НТШ російською окупаційною владою, викрадені три найкращі друкарські верстати (але вивезти вдалося лише один!) широко подані у передмові до т. 7 (1914 — 1 квіт. 1923). Цікавий факт поданий у передмові до т. 8 (квіт. 1923—1930): 2 листопада 1923 р. НТШ провело Загальні збори у залі Музею Товариства, про що писало „Діло“ (1923.— 2 листоп.— Чис. 172.— С. 2). „Вперше за всю історію НТШ, на зібранні науковців був присутній представник дирекції поліції“. „Діло“ жартувало, що у такий спосіб львівська поліція вирішила вшанувати 50-річчя наукової інституції¹⁵.

Ми подали лише окремі фрагменти використаних цінних і цікавих матеріалів, які може знайти дослідник про відомих, маловідомих або „загублених“ українських діячів, а також осіб інших національностей, які згадуються на сторінках „Діла“, або ж для тематичних і проблемних праць з історії Галичини 1880—1939 рр.

Матеріали до бібліографістики, як кожне солідне наукове видання, споряджені науково-допоміжним апаратом — іменним і географічним покажчиками. Додано резюме українською, польською, німецькою, англійською (до т. 7—8), до шести попередніх ще було додане резюме російською. Про колектив науковців, який бере участь у підготовці видання до друку, говорить сам автор: „Незмінним науковим редактором є професор Лідія Сніцарчук [...] Усі процеси підготовки кожного тому до друку — наукове й літературне редагування, подвійна коректура, укладання науково-довідкового апарату, виготовлення оригінального макета — виконують висококваліфіковані наукові працівники НДІ (Науково-дослідного інституту.— Л. І.) пресознавства Надія Браїлян, Ольга Катола, Зоряна Наконечна“.

Костянтин Михайлович завершує свій „бenedиктинський“ план і, як обіцяв, останній том вийде до його 60-річчя.

Луїза ІЛЬНИЦЬКА

⁸ Шаповал Ю. „Діло“ (1880—1939 рр.): поступ української суспільної думки / НАН України, М-во освіти України, Науково-дослідний центр періодики, Львів, 1999. 6-ка ім. В. Стефаніка, Факультет журналістики, Львів. держ. ун-т ім. І. Франка.— Львів, 1999.— С. 341.

⁹ Курилишин К. Галичина 1880—1889 років — очима „Діла“ // Zbruc.— 2016.— 14 квіт.— [Електронний ресурс].— Режим доступу: <https://zbruc.eu/node/50316>

¹⁰ Курилишин К. Галичина 1890—1894 років — очима „Діла“ // Там само.— 4 жовт.— [Електронний ресурс].— Режим доступу: <https://zbruc.eu/node/56961>

¹¹ Курилишин К. Галичина 1895—1899 років — очима „Діла“ // Там само.— 2017.— 17 черв.— [Електронний ресурс].— Режим доступу: <https://zbruc.eu/node/67383>

¹² Курилишин К. Галичина 1900—1904 років — очима „Діла“ // Там само.— 2018.— 22 черв.— [Електронний ресурс].— Режим доступу: <https://zbruc.eu/node/80903>

¹³ Савчук М. Коментар до публікації: Курилишин К. Галичина 1910—1914 років — очима „Діла“ // Там само.— 2020.— 11 черв.— [Електронний ресурс].— Режим доступу: <https://zbruc.eu/node/98270>

¹⁴ Савчук М. Коментар до публікації: Курилишин К. Галичина 1923—1930 років — очима „Діла“ // Там само.— 2023.— 30 квіт.— [Електронний ресурс].— Режим доступу: <https://zbruc.eu/node/115254>

¹⁵ Курилишин К. Часопис „Діло“ (Львів, 1880—1939): матеріали до бібліографістики.— Дрогобич, 2016.— Т. 8: квіт. 1923 — 1930 рр.— С. 64.

Мовознавча комісія НТШ. З історії людей та ідей / Відп. ред. Ганна Дидик-Меуш.— Львів, 2023. — 918 с.

Монографія „Мовознавча комісія НТШ. З історії людей та ідей“, присвячена 150-річчю Наукового товариства імені Шевченка, містить дослідження сучасних мовознавців із різних напрямів: історії мови та мовознавства, граматики і правопису, лексикології і лексикографії, ономастики і словотвору, текстології, діалектології, соціолінгвістики, лінгводидактики і термінології. Зібраний матеріал демонструє вагомий внесок членів Мовознавчої комісії НТШ у розвиток мовознавства в Україні та за її межами. А опатний великий том (майже 1000 сторінок) є, окрім того, унікальним явищем співпраці українських гуманітаріїв з усієї України та з-поза її меж у непростий час російсько-української війни. Викладений перелік тем та їхніх авторів це підтверджує.

У вступному слові голови НТШ Романа Кушніра та відповідального редактора голови Мовознавчої комісії Ганни Дидик-Меуш підсумовано 150-річну діяльність Товариства, акцентовано на його значущості в розвитку української мови, науки та культури у глобальному контексті.

Першу частину монографії „**Історія мови**“ сформували дослідження „*Історична пам'ять українців: лінгвістичний вимір*“ проф. Лідії Гнатюк, „*Українське літописання XVII століття крізь призму етномовної свідомості*“ світлої пам'яті проф. Ірини Фаріон, „*Жанр учительних Євангелій у мовотворчому контексті XVI—XVII століть: синтез сакрального і народного*“ Уляни Добосевич, „*Описи замків як джерело „Словника української мови XVI — першої половини XVII століть“*“ Юрія Осінчука, „*Маєткове господарство і його найменування в пам'ятках української мови XVI—XVIII століть*“ Олени Слободзяник, дослідження мовної ситуації Великод князівства Литовського „*Westrussisch-großrussischer Sprachkontakt im 15. Jahrhundert*“ проф. Андраша Золтана (András Zoltán), „*Лексикон щоденникових записів Миколи Ханенка*“ Василя Денисюка, „*Словник української мови XVI — першої половини XVII століть*“: що передувало його появи за роки діяльності НТШ“ Ганни Дидик-Меуш, „*Українська історична лексикографія: становлення і розвиток*“ Ганни Войтів та Ольги Кровицької і „*Стійкі словосполучення в історичних словниках української мови*“ Ірини Черевко.

Друга частина монографії „**Ономастика. Словотвір**“ зосереджена на дослідженнях з антропонімії та словотвору з акцентом на те, як онімна лексика акумулює кількасотлітній чи й тисячолітній культурний і соціальний пласт українського і слов'янського буття: „*Відантропонімії астіоніми України в аспекті лінгвокультурологічного портретування*“ проф. Віри Котович,

„*Власні назви як результат словотвірної продуктивності іменникових форм: називний і родовий множини як твірні бази при ономастизації / трансономастизації*“ Ірини Кузьми, „*Українська антропонімія XVII століття в маловідомому турецькому історичному джерелі. II*“ проф. Зоряни Купчинської та „*Identyfikacja dynastii książęcych w Ukrainie w źródłach XVII—XVIII wieku*“ проф. Ірени Митнік (Irena Mytnik).

Третя частина монографії присвячена питанням теоретичної і практичної **граматики** та історії граматики загалом: „*Морфологія в історії академічної лінгвоукраїністики: ідеї та здобутки*“ проф. Катерини Городенської, „*Локатив у структурі речення: особливості реченнєвого моделювання*“ проф. Анатолія Загнітка, „*Степан Смаль-Стоцький і його граматична концепція: дієслово*“ Ольги Заневич, „*Прийменник в історії українського мовознавства*“ Ольги Гайди, „*Про одну питому морфологічну форму української мови*“ Лариси Колібаби, „*Динаміка норм дієслівного керування в сучасній українській літературній мові*“ Валентини Фурси.

У четвертій частині монографії ідеться про питання **українського правопису** в діахронії та в синхронії, про його унормування і водночас постійні орфографічні дискусії і навіть „азбучні війни“: „*Щодо спадщини „харківського правопису“ 1928 року в „Українському правописі“ 2019 року*“ проф. Міхаєла Мозера та „*Мовознавчі праці Михайла Возняка: питання популяризації української мови та її правописної уніфікації в XIX — першій третині XX ст.*“ Галини Тимошик.

П'ята частина „**Мова і суспільство. Текст. Контекст**“ сформована з низки розвідок інтердисциплінарного характеру. Особливо варто наголосити, що переважно дослідження цієї частини монографії стосуються злободенного життя і функціонування української мови (зокрема за останні роки, що минають у вирі російсько-української війни): „*Наука і/як лектура: трансформація ідей та парадигм у середовищі НТШ XIX — початку XXI ст.*“ Романа Голика, „*Лінгвопрагматичні аспекти розповідей очевидців про Голодомор в Україні 1932—1933 років*“ проф. Флорія Бацевича, „*Українська мова у вирі суспільних подій кінця XX — початку XXI ст.: нові ресурси мовомислення*“ проф. Євгенії Карпіловської, „*Мова і російсько-українська війна. Словник „Позивні, або лексика української повсякденності 2022 року*“ проф. Галини Мацюк, „*Лінгвостилістичні особливості президентської інвентураційної промови*“ проф. Світлани Романюк, „*Архетип КОЛО та його вербальні символи*“ Оксани Сімович, „*Літургійний текст як жанрова форма комунікації із трансцендент-*

ним“ Наталії Пуряєвої, „Андрей Шептицький: Слово Боже словом українським (мовні тактики пастирських послань)“ проф. Оксани Зелінської, „Лінгвістика в системі цінностей Івана Франка“ проф. Олександри Сербенської, „Лексико-семантичні маркери мови українців Галичини (за повістю Петра Франка „Іван Франко“)“ Зоряни Мацюк і Лесі Кирилович, „На перехресті лексикографії і лінгводидактики: до визначення жанру розмовника“ Олександри Антонів, „Acquisition of Socio-pragmatic Competence in the Ukrainian Study Abroad Context: Discovering Language and Cultural Norms“ Алли Недашківської (Alla Nedashkivska), „Українські вчені-термінологи — члени НТШ“ проф. Ірини Кочан, „Питання української мови в науковому доробку угорських мовознавців“ Єлизавети Барань.

Шоста частина монографії присвячена питанням діалектології і об'єднує не тільки розвідки з різних мовних рівнів, а й демонструє тісну співпрацю діалектологів України й Польщі: „Z metodologii badań gwar na terytorium bilingwalnym (na przykładzie południowego Podlasia)“ проф. Фелікса Чижевського (Feliks Czyżewski), „Концепти ВЕРХ / НИЗ у системі координат діалектної картини світу“ Тетяни Ястремської, „Oralność gwar a ich ewolucja“ проф. Єжи Сероцюка (Jerzy Sierociuk), „Матеріальні

елементи надсянського весільного обряду: етнолінгвістичний контекст“ Лесі Хомчак, „Словник весільної лексики бойківських говірок: специфіка реєстру та способи репрезентації. II“ Наталії Хібеби, „Фразеологізми родильної обрядовості у східноподільських говірках“ Тетяни Тищенко, „Лемківські архітектурні назви: семантика, походження, паралелі“ Мирослави Гнатюк і Надії Пашкової, „Мова Львова як урбаністичний лінгвофеномен“ Галини Сікори.

Така мовна палітра вміщених у монографії досліджень, що яскраво помітна вже із самого тільки переліку назв її розділів, приваблює читача і заохочує до уважного студіювання і дискутування запропонованих питань. На жаль, обмежений обсяг допису не дає змоги вповні проаналізувати кожен блок мовних проблем (ще попереду розлогі рецензії), а поки рекомендуємо всім охочим ознайомитися з повним текстом монографії, що розміщений на сайті Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Монографія демонструє високий професійний рівень сучасних науковців і підтверджує актуальність мовознавчих проблем як в Україні, так і за її межами. Видання наукових текстів такого широкого діапазону, окрім іншого, спонукає до генерування нових ідей і розроблення теорій.

Світлана ПОЛЮГА

Вінницьке намісництво (деканат) Русько-Католицької Церкви у XVIII столітті: дослідження, публікація актів візитацій / Дослідження Арсена Зінченка; переклади, покажчики, термінологічний словник Олеся Петренка.— Запоріжжя: ФОП Рябцев В. В., 2023.— 896 с.: іл.— [Серія „Архівний ключ“, част. II, т. 1]

Джерельне видання з історії унійної Церкви історичної Брацлавщини (власне Вінницького деканату) XVIII ст. можна вважати характерною рисою сучасної історіографії, яка давно перейшла до видання друком дослідницької документальної бази на регіональному рівні. У згаданому сенсі точкою відліку можна вважати публікацію каталогів візитацій Львівської єпархії, здійснену 2004 р. І. Скочилясом¹, однак це не стосується Арсена Зінченка, який другим після М. Крикуна ще наприкінці радянської доби розпочав роботу над цим видом масових церковних джерел².

Рецензоване видання³ поділяється на дві частини: першою є великий дослідницький текст А. Зінченка (С. 13—178), другим — також великі додатки, серед яких основну частину становлять тексти протоколів візитацій церков Вінницького деканату 1726, 1731—1733, 1763—1764 та 1790—1792 рр. Публікація польськомовних (з вкрапленнями інших мов) текстів супроводжується перекладом на су-

часну українську мову. Всього опубліковано тексти протоколів кількох десятків церков міст, містечок і сіл цього деканату. З них дві візитації є генеральними (1726 і 1731—1733 рр.), вони зберігаються у фондах Національного музею ім. Андрея Шептицького у Львові. Генеральними є і візитації 1790—1792 рр., які зберігаються у фондах Кам'янець-Подільського музею-заповідника (генеральні візитації описав І. Скочиляс). Протоколи деканських візитацій 1763—1764 рр. містять описи лише чотирьох церков, вони віднайдені дослідниками в метричних книгах Центрального державного історичного архіву України в Києві (ф. 224), що вже само по собі становить наукову новизну.

Цікавими і важливими є складені авторами таблиці: 1. Духовенство Вінницького унійного намісництва 1726 та 1731—1733 рр. 2. Настоятелі парохій Вінницького деканату 90-х рр. XVIII ст. 3. Інвентар (реєстр) парохіян вінницької церкви Пресвятої Богородиці, бл. 1765 р. 4. Населеність садиб вірян

¹ Скочиляс І. Генеральні візитації Київської унійної митрополії XVII—XVIII століть. Львівсько-Галицько-Кам'янецька єпархія.— Львів, 2004.— Т. 2: Протоколи генеральних візитацій.

² Див., наприклад: Зінченко А. Архівні документи з історії аграрних відносин на Правобережній Україні наприкінці XVIII — у першій половині XIX ст. // Архіви України.— 1986.— № 3.— С. 63—65.

³ Титул книги та анотація на звороті сигналізують, що це одностомне видання. Насправді ж воно видане у двох томах, причому на початку другого тому, який розпочинається з 418 с., титулом є таке означення: „Вінницьке намісництво (деканат) Русько-Католицької Церкви у XVIII столітті (продовження)“. Тобто поділ видання на два томи чомусь ніде не показаний.

парохії Покрови Богородиці м. Вінниці, бл. 1765 р. 5. Чисельність вірян у парохіях Вінницького намісництва 1790-х рр. 6. Богослужбові книжки в парохіях Вінницького унійного намісництва за даними актів візитацій 1726 р. Навіть з цих назв видно, який багатий джерельний потенціал містять публіковані документи.

Блок ілюстрацій є окрасою видання (уміщений усередині видання). Ілюстрації з копіями тих чи інших документів подано також у тексті.

Видання супроводжується словником застарілих слів, латинізмів і полонізмів, списком джерел і літератури предмета, іменним і географічним покажчиками. Загалом щодо засад публікації джерел (вони обговорені в археографічній передмові О. Петренка) та довідкового апарату вагомим застереженням не виникають.

У дослідницькому тексті А. Зінченка звернуто увагу на історіографію проблеми, подано загальну характеристику джерел, окреслено межі Вінницького деканату, досліджено обставини та час спорудження церков, їх зовнішній і внутрішній вигляд, подано характеристику парохіяльного духовенства, окремо розглянуто постаті церковних урядників (зокрема, протопопів, деканів і візитаторів). Автор також аналізує чисельність вірян у парохіях, їх стосунки зі священниками, священників — з дідами, характеризує міжконфесійні відносини у краю. Міждисциплінарний характер мають такі авторські сюжети: сумарний огляд книжкових збірок (бібліотечок) парохій, іконостасів (іконопису) та церковного начиння. Приваблює своєю інформативністю та новизною візитаційний ономастикон, а також докладний перелік топонімів і мікротопонімів Вінницького деканату.

До згаданого досить вичерпного набору сюжетів з історії унійних церков краю варто було б додати проблему економічного підґрунтя діяльності парохій, однак уважний читач знайде відповідний матеріал у самих джерелах.

Варто зробити декілька дослідницьких уваг, які виникають з аналізу рецензованого видання. Привертає увагу назва досліджуваної структурної одиниці: Вінницьке намісництво і Вінницький деканат. Перша назва міститься у протоколах 1726 і 1731—1733 рр., друга — у джерелах 1763—1764 і 1790—1792 рр. Помилки тут немає, а зміна назви

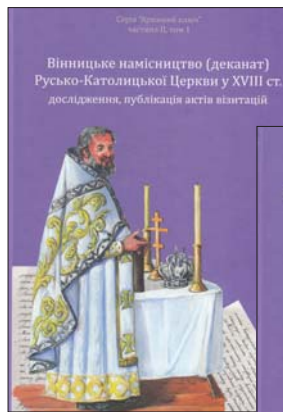
означає лише, що на ситуацію мали вплив латинізаційні процеси, характерні для історії Унійної Церкви тієї доби. У стосунку до вживаної авторами термінології викликає дещо несподівану реакцію запровадження терміна „Русько-католицька церква“, що є, очевидно, відступом від певної традиції, базованої на тому, що більш адекватною назвою Церкви є термін „Уніатська“⁴ (більш сучасна назва — „Унійна“). Щоправда, в літературі предмета трапляється й інша не зовсім адекватна назва для тієї доби — „Греко-католицька Церква“⁵. Щодо застосованого підходу — вивчення структур Унійної Церкви за територіально-адміністративним поділом Церкви, то його потрібно однозначно схвалити. Тут важливо, що автори врахували обставину переходу краю у 1750-х рр. з-під юрисдикції Львівської єпархії (Брацлавський крилос) до складу Київської унійної митрополічної єпархії з центром у Радомишлі.

У підсумку рецензоване дослідження, окрім відомого археографічного ефекту (щодо регіону Правобережжя, це хронологічно друге велике видання візитаційних актів після відомої публікації М. Радвана⁶), має великі здобутки. По-перше, введено у науковий вжиток велику кількість майже невідомого науці джерельного матеріалу, а переклади „важкочитабельних“ текстів сприятимуть поширенню інформації серед широких кіл краєзнавців.

По-друге, публікація візитаційної документації на прикладі одного регіону важлива з точки зору історіографії Церкви. Адже публіковані документи розкривають цілу палітру характерних тенденцій церковного життя, демонструючи складну та почасти суперечливу динаміку. Автори, крім усього, фіксують поступове устійнення парохіяльного життя, свідченням чого є проведення регулярних візитацій, запровадження метричних книг та ін. Будуються та оздоблюються храми, поступово зростає процес евангелізації вірних, що не могло не вплинути позитивно на загальний стан побожності населення.

Звісно, все було перерване (фактично зруйноване) після ліквідації царизмом унії 1796 р., внаслідок чого настав період нищівної ліквідації всього, що було пов'язане з українськими традиціями Київського християнства.

Леонід ТИМОШЕНКО

⁴ Див., наприклад: Хіхляч Б. Уніатська Церква на Поділлі (1700—1840 рр.): віхи історії та соціокультурний портрет. — Вінниця, 2015; Лось В. Уніатська Церква на Правобережній Україні наприкінці XVIII — перший половині XIX ст.: організаційна структура та культурно-релігійний аспект. — К., 2013.

⁵ Wodzianowska I. Zmierzch Unii: Struktury terytorialne i personalne Cerkwii greckokatolickiej w drugiej połowie XVIII wieku na Braclawszczyźnie. — Lublin; Tczew, 2018.

⁶ Radwan M. Wizytacje generalne parafii unickich w województwie kijowskim i braclawskim po 1782 roku. — Lublin, 2004. До слова, згадане видання здійснене не за територіально-структурним поділом Київської унійної митрополії. Так само й інші польські дослідники послуговуються світським адміністративним поділом, а не церковним, що створює ілюзію помітних втрат щодо якості проведеного аналізу.

Роман Піхманець. Цюрихські метаморфози Михайла Драгоманова, або Історія одного задуму.— Івано-Франківськ: Місто НВ, 2023.— 924 с.

Коли читач візьме в руки нову книгу професора-літературознавця Романа Піхманця, то, звісно, не оміне увагою зміст анотаційної нотатки: „У книзі на багатому документальному матеріалі простежено початкові сторінки історії українського закордонного видавничого центру, наслідком роботи якого стала поява насамперед суспільно-політичних збірників „Громада“. Автор відмовляється від традиційного погляду, згідно з яким виникнення його задуму і втілення було від початку до кінця справою Михайла Драгоманова, і розширює коло дійових осіб проєкту. Зокрема, з'ясовано роль у цих процесах Сергія Подолинського й Остапа Терлецького, їх ініціативи й почини. Проблема осмислюється в контексті „материкового“ та еміграційного революційного дискурсу, співіснування й боротьби різних напрямів і течій в українофільському русі, а також із погляду специфічних проявів світоглядної парадигми Михайла Драгоманова та його потайних планів і замірів“. Спробуємо висловитися фігурально: автор цієї вражаючої за обсягом монографії (924 с.) зробив спробу не так репрезентувати творчу особистість знакової постати української культури другої половини ХІХ ст. Михайла Драгоманова, як чітко окреслити його силует на тлі доби, позначеної хитроплетивами політичних суперечностей і суспільно-духовних контрастів. Цим визначені дослідницькі стратегії автора монографії. Від силуету не чекають скрупульозних і поглиблених деталізацій чи навіть трьохвимірності, від силуету потребують чіткості світоглядних овидів, життєвої позиції і діяльної натурати.

Монументалізм задуму в Романа Піхманця не виник спонтанно чи випадково, бо зумовлений його багаторічною працею на ниві філологічної науки, коли епістемологічні зацікавлення розпросторюються від проблеми психології художньої творчості, соціальної психології до творення портретів особистостей українських письменників-класиків. Згадаймо його монографічні дослідження: Психологія художньої творчості: теоретичні та методологічні основи.— К., 1991; Василь Стефаник — художник слова.— Івано-Франківськ, 1996 (співавт.); „Кімната 101“, або Дещо про соціологічні аспекти вивчення літератури в школі.— Івано-Франківськ, 1999; Іван Франко і Василь Стефаник: Взаємини на тлі доби.— Львів, 2009; Із покутської книги буття: Засади творчого мислення Василя Стефаника, Марка Черемшини і Леся Мартовича.— К., 2012; Тарас Шевченко і Михайло Драгоманов: протилежні коди національно-екзистенціальних стратегій.— Івано-Франківськ, 2015.

Прикметно, що компаративні потуги Р. Піхманця насичені не тільки аналізами літературних чи публіцистичних текстів, а й розсипами розвіданих архівних матеріалів, мемуарними збірниками знакових і не знакових постатей, а особливо сонмищем епістолярію як документами епохи і глибоко

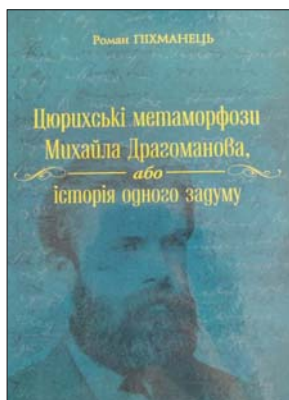
інтимними звісточками про тогочас і про себе. Зауважимо, що Михайло Грушевський заакцентовав, що саме в листах його сучасник М. Драгоманов виявляє своє справжнє нутро як адепт автономної іпостасі України в ліві Білого царя. Мемуарний та епістолярний набуток українських культурних діячів став предметом досліджень Р. Піхманця, що засвідчують числені його публікації у вітчизняних і закордонних виданнях.

У рецензованій монографії досягнуто ідеального авторського контрапункту: з одного боку, дослідник начебто синхронно емпатично стає сучасником репрезентаційного дискурсу, а з другого — діахронно експлікує те, що колись відбулося, але не може бути забути. Сказане стосується потуг формування в середовищі материкової та еміграційної спільнот політичної ідеї й організаційно-робо-

бочого чину ідентичності української нації — проблеми, яка у вирі мілітарних змагань України з Росією досягла особливої гостроти, тому що виявлено найбільочіші напрямні політичної опозиції „свій“ і „чужий“. Читач книги на багатому фактичному матеріалі має змогу не тільки поринути у ристалище тогочасних ідейних і революційних змагань, а й відчутти актуальність, навіть злободенність авторських одкровенень: „[...] сепаратистські настрої таки існували в українському соціумі й політикумі та, попри всі заборони, адміністративні заходи й бравату урядових кіл про їх викорінення і знищення, були помітними неозброє-

ним оком і дедалі дужчали. Вони таїли реальну небезпеку для російської державної ідентичності в Україні“ (С. 55).

Саме ця парадигма забезпечує й організовує змістові чинники монографічного фоліанту (від назви книги, де останнє слово „задуму“ начебто затаїло коннотацію слова „злочину“, і до викладу заголовків змісту, в яких закодовано не тільки предметне „що“, а й стилізове й стилістичне „як“ і, зрештою, архітектоніку викладу). Покликаємось, власне, на особисте сприймання тексту книги після прочитання, коли мене охопило відчуття, що я щойно прочитав багатотомну кримінальну справу з аналіз політичної історії України останньої чверти ХІХ ст., насичену карколомними свідченнями і сюжетами, але давно закриту і забуту в архівних сховищах. І от через півтора століття від Бога професор Р. Піхманець (озброєний методологічними новотворами, зокрема „поетики побутової поведінки“ тартуської школи Юрія Лотмана і англо-американського „нового історизму“ Стівена Грінблатта, Луї А. Монроуза, Хайдена Уайта, котрі ревно сповідували концепції розширення погляду на інтерпретацію будь-якого тексту) перевтілюється у вченого-архіваріуса, котрий розглядає історичний документ не як інертний матеріал чи ілюстративний аргумент, об'єкт опису, а як предмет і суб'єкт наукового пізнання, коли нетрадиційні

текстуально-аксіологічні заглиблення зумовлюють нове прочитання.

Нове прочитання потребує уважного і вимогливого читача, котрий не знехтує навіть увагою щодо особливостей заголовків змісту книги, коли назви розділів подані у формі цитат з драгоманівських чи текстів інших авторів (I. „З еміграції і її плодів ніколи багато проку не було...“; II. „[...] Обов'язаність ругаться с галичанами“; III. „По усьому видно, що тепер час кувати залізо, і що треба нашому напрямку виступити серйозно у діло“; IV. „[...] Іще треба розкол учинити“; V. „Он радикальствуєт [...] на свой счет, но и на счет киевского кружка украинофилов, своих друзей“).

Кожен розділ супроводжується відступом, заголовком якого переданий іншою номінативністю (Відступ перший. Про ідеологічні основи громадянсько-політичного чину Михайла Драгоманова; відступ другий. Про українофільство як засіб русифікації; відступ третій. Про українське коріння революційного народництва; відступ четвертий. Про особливості нервово-психічних тенденцій Михайла Драгоманова; відступ п'ятий (Замість висновків). Дещо про наслідки „діла“).

Наведені ілюстрації засвідчують, що за візуальним поділом монографії на традиційні розділи криються два метатексти, які композиційно організовують формально-змістову основу книги, а точніше — захоплюючи фабульність, коли архіваріусна іпостась автора з допомогою „збільшувального скла“ витворює мережу контекстів, коли кожен документ з минулого, кожна ілюстрація набуває власної історичної цінності. Ловлю себе на думці, що саме **мережа контекстів** — це домінуючий інструментарій інтелектуального світомишлення автора, принаймні перший метатекст (розділів) дає для цього чимало переконливих аргументів. Перший метатекст — це текст відкритий, де „тема не закривається“, а дослідникові (а чому й не читачеві?) розвідницькі нові горизонти карколомних сюжетів української історії і культури. Другий метатекст (відступів) — це авторитетні свідчення історіографа і політолога, збагачені судженнями і аргументами, коли позірно „тема закривається“, бо мотивована історичною чи політичною незворотністю і доцільністю. Тут виграньовується інша домінанта — **мережа аргументів**, що зримо поглиблює верифікаційну площину монографії.

Цілком очевидно, що філологів Р. Піхманцю досить комфортно на чужому полі історіографії і політології, але чи не нівелюється тут його літературознавчий профіль, іпостась викладача теорії

літератури на філологічному факультеті в Прикарпатському університеті імені Василя Стефаника. Далєбі ні в якій мірі, бо філологічними інкрустаціями виблискують чимало сторінок рецензованої монографії, адже не випадкове таке одкровення автора: „...художнє слово завдяки його емоційному і сугестивному потенціалові володіє колосальними рецептивними можливостями. З іншого боку, воно дозволяє за потреби замаскувати справжні наміри, бо, по-перше, уникає логічних визначень, прямих і безпосередніх характеристик, а по-друге, відкриває широкий простір для теоретичних спекуляцій і герметичних „студій“ (С. 194).

В іншому місці фрагмент листа члена Полтавської громади і капітана драгунів із Харкова Аркадія Йонина до Мелітона Бучинського оздоблений таким спостереженням автора: „Як видно, крім самого змісту, важливу роль у наведеному пасажі відіграють вишукані образні конструкції, стилістика й інші формальні засоби. Зокрема, фігури оклику й своєрідні пропуски, позначені крапками (у тексті їх передано трьома крапками), заміщають цілі сторінки описів“ (С. 35).

Дивовижною філігранністю позначені філологічні спостереження автора, коли йдеться про окремі поведінкові моделі Михайла Драгоманова, зокрема, його негативне ставлення до українофільської партії: „Дивився на неї збоку, зверху, як завгодно,— тільки не з середини. Означене становище проглядає навіть із лексико-стилістичного складу його публіцистично-аналітичних репріз та з особливостей нарративних структур, у яких переважають форми „він“, „ви“, „вони“, та аж ніяк не „я“ чи „ми“ (С. 190).

Працюючи над текстом рецензії, я відразу зостановився на думці, що не буду згадувати про те, чого в монографії немає, бо справа ця тут радше невдячна і навіть шкідлива. Наукова цінність книги в тих істинах, якими померажані її сторінки, а наступні покоління дослідників знайдуть, чим доповнити сказане попередниками. Але дозволимо собі один „маленький гріх“: в анотаційній нотатці зазначено: „Книга розрахована на літературознавців, істориків, викладачів і студентів, усіх, хто цікавиться історією національної літератури й розвитком політичної думки в Україні“. Все правильно, але ця книга повинна стати настільною для теперішніх і майбутніх законодавців, працівників в органах місцевого самоврядування і територіальних громад, щоб вони дивилися на насущні проблеми держави українськими очима.

Олег ПИЛИП'ЮК

Іван Крип'якевич. Студії над державою Богдана Хмельницького / Упоряд., комент. і вст. ст. Л. Войтовича та І. Паршина; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича.— Львів, 2024.— 498 с.

Рецензована книга мала побачити світ уже давно. Адже потребу видати для сучасного читача знакове дослідження Івана Крип'якевича про державне будівництво козацької доби усвідомлювали ще на початку 90-х років ХХ ст. син учено-

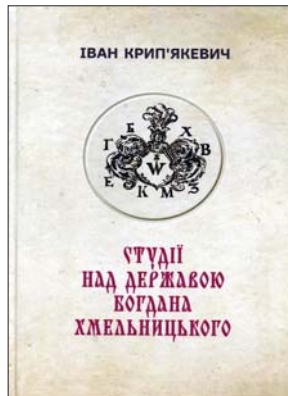
го Р. Крип'якевич, видатний історик Я. Дашкевич, його учень Я. Федорук (він описав архів історика¹) та інші. Як зазначали історіографи, ця розвідка І. Крип'якевича, як і низка інших наукових публікацій, виданих до 1944 р., відзначається новизною,

¹ Архів Івана Крип'якевича: Інвентарний опис / Упоряд. Я. Федорук; наук. ред. І. Бутич, Я. Дашкевич, О. Купчинський.— Київ; Львів, 2005.

оригінальністю й містить докладний науковий аналіз різних аспектів державотворення XVII ст. З огляду на різні думки щодо козацької держави, висловлювані як в Україні, так і в зарубіжній історіографії, публікація є доречною й актуальною. Тому скромний наклад (75 прим.) видається неспівмірним з вагою книги. Єдине, що тішить, — вказана праця вченого виходить не вперше. Видання 2021 р.² мало наклад 1000 примірників. Нове видання містить не лише „Студії”, позначені в титулі, але й інші наукові розвідки: „Український державний скарб за Богдана Хмельницького”, „З пограничної україно-московської переписки 1649—1651 рр.”, „З козацької сфрагістики”, „Скарби” Хмельницького”, „До характеристики Іляша Караїмовича”, „Учитель Богдана Хмельницького (Андрій Гонцель Мокрський)”, „До історії українського державного архіва в XVII ст.”, „Серби в українському війську 1650—1660 рр.”, „Підробка документів Богдана Хмельницького”, „До питання про авторство листів Богдана Хмельницького”, „Листи Максима Кривоноса”, „Вольний порт” у Старім Бихові”, „Соціально-політичні погляди Богдана Хмельницького (до 300-ліття з дня смерті)”, „Вірша в пошану Богдана Хмельницького”, „Адміністративний поділ України 1648—1654 рр.” й „Турецька політика Богдана Хмельницького (матеріали)”, а також рецензії та популярні статті вченого про Хмельниччину, опубліковані в „Ділі”. Добір статей до публікації, докладні коментарі й значну частину вступної статті написав проф. Леонтій Войтович, а після його відходу у вічність доопрацював д-р І. Паршин.

Якщо говорити про хиби нового видання, то їх, на жаль, не бракує. Викликає питання добір матеріалів до збірника. Адже сам І. Крип'якевич уважав дотичними („з тієї самої серії”) до основної праці „Держава Богдана Хмельницького” статті „Серби в українським війську 1650—1660 рр.”, „Український державний скарб за Богдана Хмельницького” й „До історії українського державного архіва в XVII в.”, опубліковані в ЗНТШ. Долучення 14 рецензій (у змісті „Рецензії та огляди”) викликає великі питання. Навіщо було, скажімо, подавати коротенькі інформаційні замітки про публікації листів А. Киселя й Б. Хмельницького (10 рядків), М. Балабана (4 рядки), С. Туровського (4 рядки) на с. 426—427, 436, додаючи значно довші за авторський текст примітки? Щодо приміток, то вони значно розширюють пізнавальність розвідок І. Крип'якевича, однак, як видно зі сказаного, часом превалюють над авторським змістом книги. Так само й у передмові. Міркування Л. Войтовича про феодалізм у Речі Посполитій не співвідносяться зі „Студіями”, де про це немає жодного слова. Звісно, вони пасують до виданих у радянську епоху статей, узгоджених з марксистською концепцією класової боротьби. Однак не певен, чи пасажи про феодальні стосунки, кріпацтво й експлуаторські класи не додали до текстів І. Крип'якевича радянського періоду редактори. Загалом передрукуювати пу-

блікації радянської епохи, особливо 1950-х років — справа невдячна. Як слушно зауважував Є. Сверстюк про твори советської епохи, „основна їхня вада — лжесвідчення. Вони неправдиві. Книжка, яка не дає правдивих свідчень чи то на догуду замовникові, чи з безпринципності автора, не має вартості”. Це чудово розумів І. Крип'якевич. Як згадує Я. Дашкевич, „коли сигнальний примірник „Богдана Хмельницького” (К., 1954, 563 с.) поклали авторові на стіл у директорському кабінеті, він навіть не відкрив його. Панегіристи описували потім, що це була ознака великої скромності історика — але, насправді, це був біль, гіркий біль за пошматовану працю, якій віддав понад тридцять років життя”³. Один з учнів (Микола Кравець) згадує, що лише наприкінці 1950-х років академік кинув у розмові, що чув, наче „Богдан Хмельницький” все-таки має якусь вартість... Як слушно зазначено в передмові, у повосенні роки історик „змушений був укладати угоду із совістю”. Тому вбачати якийсь позитив у виразно кон'юнктурних публі-

каціях І. Крип'якевича „Зв'язки Західної України з Росією до середини XVII ст.” і „Богдан Хмельницький — поборник возз'єднання України з Росією” (обидві вийшли 1953 р.) — справа невдячна. Як нам видається, у передмові варто було підкреслити саме **відмінність** авторської концепції І. Крип'якевича щодо подій Хмельниччини у 20-ті й у 50-ті роки ХХ ст. Також не згадано дуже важливу джерельну публікацію „Документи Богдана Хмельницького”, підготовлену І. Крип'якевичем спільно з І. Бутичем — як спробу бодай частково поліпшити видання 1954 р. Доречно було б використати й Крип'якевичеві тексти „Історії України”, „Історії українського війська” й деякі інші, дотичні до цієї епохи. Втім, це може бути предметом окремого історіографічного розгляду.

Поважною вадою публікації праці „З козацької сфрагістики” є брак ілюстративної частини. Без неї описи І. Крип'якевича („в середині герб”, „з гербом”, „щит з гербом”) не дають достатнього уявлення про характер зображення. Для молодого історика з Австро-Угорщини, який потрапив до московських архівів перед революцією 1917 р., виготовлення світлин печаток коштувало чималих зусиль, тому дуже прикро, що републікація такої важливої для нашої сфрагістики праці була здійснена таким чином. Так само немає карти до розвідки „Адміністративний поділ України 1648—1654 рр.”, свого часу опублікованої в 2 випуску збірника „Історичні джерела та їх використання” (1966 р.), хоча в тексті вона згадана: „на карті, яку долучаємо до цього нарису”.

Викликає подив недокладність покажчиків. Скажімо, в іменному бракує латиномовної частини, куди б мали потрапити Бальцер, Баронч, Бостель та інші автори. А в українському пропущені князь С. С. Любартович Сангушко, пани Грудзинські й Стефан Грудзинський (найімовірніше, що це наявний у покажчику Степан Грудзинівський), Грондський, архієпископи Гембіцький, Прухниць-

² Крип'якевич І. Українська козацька держава і її творець Богдан Хмельницький / Упоряд. І. Сварник. — Львів, 2021. — 248 с.

³ Дашкевич Я. Иван Крип'якевич — історик України // Дашкевич Я. Постаті. Нариси про діячів історії, політики, культури. Третє, доп. вид. — Львів, 2015. — С. 479.

кий, Сава Кононович, Павлюк, Смоляга, ротмістр Мелецький, Острянин, Скидан, осавул Левко Бубнівський, Василь Чорномаз, цісар Франц Йосиф і навіть батько гетьмана Михайло Хмельницький! Дослідниця Марія Слабченко виявилася „Михайлом“. Випав з покажчика і Д. Яворницький, прізвище якого в російському виданні починалося на „Э“, а в І. Крип'якевича подане через „Е“. З польських та інших латиномовних прізвищ на „Г“ пощастило лише Інокентієві Гізелеві. Не краще з географічним покажчиком. У ньому немає всіх латиномовних назв з карти Боплана (62 найменування!), а в кириличному такі поняття, як Растваця, Тетерів, Чорнобильський полк, Чорногородка, Чорноліска, Чорнухи, Чортки, Чумгак, Шавулиха, Шаравка, Шарапанівка, Шари, Шатава, Шиїнци, Шоломки, Шпиків, Шпичинці, Шумилівка, Щербанівка, Щурівці, Юшківці, Ядлівка, Якубець, Якубівка та багато інших назв. Це особливо прикро, якщо врахувати, що І. Крип'якевич був людиною акуратною, пунктуальною і навіть педантичною, що відзначали його сучасники й учні. Покажчики ж були невід'ємною частиною більших наукових видань.

Трапляються й мовні огріхи (редактор і коректор В. Станкевич). Скажімо, на с. 474 надруковано: „*metu społeczne*“ замість „*metry społeczne*“.

Технічна сторона видання не викликає жодних застережень: книга солідно опрацьована у тверду

палітурку, обкладинка гарно оформлена (дизайн Ольга Шингур) особистим гербом гетьмана, а тильна містить світлину історика з того періоду, коли він писав свої „Студії“. Папір якісний, друк насичений, макетування вдале, текст „дихає“. Одним словом, книга якісна й виготовлена з належною пошаною до класика нашої історичної науки.

Підсумовуючи викладене, варто все-таки відзначити позитивні моменти: по-перше, кожне видання чи перевидання знакових історичних праць наших учених є важливим моментом для утвердження історичної правди про наше героїчне і трагічне минуле, про велику й славу традицію боротьби за нашу незалежну Україну. По-друге, цим ми підкреслюємо гідний доробок наших істориків, які в несприятливих умовах обстоювали давні державотворчі традиції нашої нації хліборобів і воїнів. По-третє, твори Івана Крип'якевича про козацьку добу, зокрема написані в дорадянський період, коли над автором не тяжіли цензурні обмеження, є особливо актуальними нині, коли ми боронимо Україну від споконвічного ворога. Дякувати Богові, москаль сам скинув облудну маску „старшого брата“ й показав свою справжню сутність. Традиції козацтва і пам'ять про славне й звитяжне минуле допомагають нам вистояти нині у кривавій борні за Українську державу.

Іван СВАРНИК

Українське перекладознавство Пряшівщини: антологія / Уклали Тарас Шмігер та Олександр Літвіняк.— Львів: Наукове товариство ім. Шевченка, 2024.— 527 с.

Shmiher T. Liturgical translation in Ukraine and Poland: a comparative approach to text, religion and culture.— Lviv: Ivan Franko National University of Lviv, 2024.— 308 p.

2024 рік відзначився публікацією двох ґрунтовних праць з перекладознавства. Погоджуючись з авторами, що ці книги, з одного боку, досліджують історію українського перекладознавства (Українське перекладознавство Пряшівщини (далі — УПП), 2024, с. 14), а з іншого, розвивають релігійний переклад (Shmiher T. Liturgical translation in Ukraine and Poland... (далі — Шмігер), 2024, р. 9), наголосимо, що в більш загальному плані вони роблять іншу — не менш важливу — справу: висвітлюють соціальні грані транслятології. У руслі невіддільності перекладознавчого аналізу від лінгвістичних учень¹ вбачаємо взаємодію двох рецензованих праць з соціолінгвістикою, яку Роксолана Зорівчак у своєму переліку не згадала, залишаючи своїм учням поле для подальшої діяльності. Складається враження про формування нового — суспільно-орієнтованого — підходу в перекладознавстві. Його варто відрізнити від соціології перекладу, яка виводить переклад за межі діючих моделей соціального і культурного рівнів і більшою мірою зосереджується на особі

перекладача, вивчаючи, яким чином він продукує й підтримує суспільство². Видається, що два названі підходи різняться спрямованістю досліджень: соціально-орієнтований переклад передусім враховує роль соціальних чинників, зокрема соціуму і культури, а соціологія перекладу вважає їх абстрактними сутностями (Там само), зосереджуючись на спостереженні за емпіричними відношеннями між учасниками перекладацького процесу.

У чому суть цього суспільно-орієнтованого перекладу, заснованого рецензованими працями?

Передусім це перекладознавча відповідь на питання збереження національної ідентичності. Укладачі антології розглядають український переклад як чинник творення нації, стверджуючи, що доки на території словацької Пряшівщини існує український переклад, доти там зберігається частинка українства в регіональному контексті. Історія українців Пряшівщини виявляється досить повчальною для нас, громадян материкової України, які досі терплять російську мову в її постко-

¹ Зорівчак Р. Заради примноження національної свідомості // Шмігер Т. Перекладознавчий аналіз — теоретичні та прикладні аспекти: давня українська література сучасними українською та англійською мовами.— Львів, 2018.— С. 9.

² Ødemark J., Askheim C. Introduction: From the Sociology of Translation to a Translational Environmental Humanities // The Sociology of Translation and the Politics of Sustainability. Explorations Across Cultures and Natures.— New York and London, 2024.— P. 11.

лоніальному статусі. На відміну від нас, українці Пряшівщини мешкали після Другої світової війни у середовищі інших п'яти мов: українська перебувала поміж двома — чеською і словацькою — державними, до яких додавалися російська як мова міжнародного спілкування, польська й угорська. Попри такі умови існування, українська мова в тому регіоні вижила. Важливою видається теза про те, що українське перекладознавство розвивали науковці неукраїнського походження, які зробили чимало для розбудови української національної ідентичності, науки, культури (УПП, 2024, с. 29). Більше того, в антології зроблено оригінальний висновок, що існування наукових осередків засвідчує спроможність національних громад до політичного життя в інонаціональному середовищі.

Загалом антологія складається з трьох частин: аналітичних статей, бібліографії (610 позицій, що охоплюють 1952—2022 роки), самого корпусу з 32 статей, написаних українськими науковцями-пряшівцями на різноманітні теми перекладу. Корпус статей поділено на підрозділи, назви яких достатньо прозоро відображають роль відібраних творів у перекладознавстві Пряшівщини: *Перші ластівки; Сторінки історії українського перекладу; Українська література у словаків і чехів; Персоналії перекладачів; Теорія і критика художнього перекладу; Факсовий переклад.*

Певна суперечність впадає в око у двох передмовах до антології: у спільному вступі автори наголошують, що провідна думка праці полягає в тому, що пряшівські українськомовні перекладознавчі публікації є частиною української школи перекладознавства (УПП, 2024, с. 11). Водночас у своєму окремому вступі один із редакторів розмірковує над тим, чи варто зараховувати пряшівські українознавчі публікації з перекладу до української перекладознавчої школи чи до словацької (УПП, 2024, с. 17), пропонуючи для цього перелік певних критеріїв. Не впевнений, чи вони треба, адже власне публікація антології і список численних праць місцевих перекладознавців доводять, що пряшівська українська школа перекладознавства існує.

Монографія Тараса Шмігера *Літургійний переклад України та Польщі: компаративний підхід до тексту, релігії та культури* складається з трьох основних розділів, які узгоджуються із загальною організацією перекладознавства: теорія, історія і критика. У першому розділі розглянуто загальні принципи літургійного перекладу й критерії оцінки літургійних текстів. Другий розділ зосереджений на культурній, літературній і церковній історії Польщі та України впродовж останнього тисячоліття. Третій розділ демонструє можливості застосування мовних засобів задля інтерпретації й оцінки якості перекладу конкретних літургійних текстів.

В аспекті соціально-орієнтованого перекладознавства важливим видається другий розділ, який розкриває вплив певних історичних періодів на різне ставлення до сприйняття літургійних текстів і їхньої ролі в суспільстві, адже літургійні переклади, що формують специфічну ментальність і високу поетичну культуру в межах

літератури, вважаються частиною культурного капіталу нації.

У загальному плані розвитку національних мов і літератур у монографії відзначена помітна роль християнства, яке принесло на слов'янські землі писемність. Своєю чергою розвитку ранньої української літератури у середні віки сприяла церковнослов'янська мова, хоча латина не мала подібного впливу на тогочасну польську літературу. Натомість розвиток книгодрукування у католицькому світі справив позитивний ефект на польське релігійне письменство, яке з часом було перейнято українським православ'ям. В аспекті становлення націй у монографії доведено, що вони формувалися завдяки перекладам літургійних текстів, які були серед перших друкованих книжок у Польщі та в Україні. Ті самі процеси відбувалися і з національними мовами, хоча вони були швидшими у Польщі, адже, на відміну від українців, поляки мали свої релігійні потреби забезпечені рідною мовою, про що свідчить більша кількість випущених польських молитовників, переклад Біблії польською мовою вже у XVI ст., а українською лише у XX ст. Остання подія згодом призвела до прийняття української мови для моління, просування української мови через літургію та публікацію українських молитовників. Протилежною тенденцією, спрямованою проти формування націй і їхніх мов, було зросійщення: спершу імперський уряд втручався в релігійне життя підкорених польського й українського народів, нав'язуючи політику зросійщення і російського православ'я, а згодом уже у 90-ті роки минулого століття українська православна церква російського патріархату зображала себе як опору української нації і української держави.

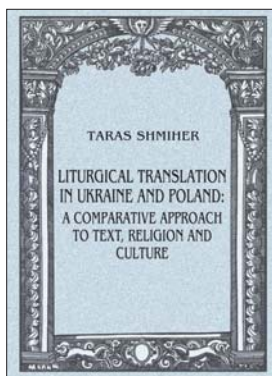
Чи не вперше в монографії розглянуто роль діаспори в літургійному перекладі. У 20-х роках минулого століття, коли релігія переслідувалася в Україні, діаспора зберегла її, і навпаки, починаючи з 1991 р., літургійна діяльність повернулася в Україну, коли діаспора

почала втрачати свою силу в зарубіжному оточенні.

Рецензовані праці також роблять внесок у розв'язання окремих загальних проблем перекладознавства. З одного боку, це — зарахування до історії перекладознавства ідей про переклад, висловлених до формування перекладознавства як окремої дисципліни (УПП, 2024, с. 16). З іншого боку, це — виокремлення у перекладі релігійних текстів трьох напрямів: перекладу Біблії, літургійного перекладу й перекладу катехизму, який у теоретичному плані має багато спільного з перекладом науково-технічної літератури (Шмігер, 2024, с. 9), осмислення чого варто розвивати надалі.

Отже, дві рецензовані праці закладають основу суспільно-орієнтованого перекладознавства передусім у питаннях формування нації, утвердження української державності та функціонування української мови в різних сферах суспільного життя, розкриваючи важливу роль у цих процесах релігії.

Сергій ПОТАПЕНКО

Український воєнний дискурс: полілог жанрів і стилів / За ред. Н. Ізотової та С. Потапенка. — Київ: КНЛУ, 2024. — 216 с.

„Воєнна“ тема в нашій філології різко, але закономірно стала неймовірно популярною. Воно й не дивно, адже матеріал довкола нас всіяко „сприяє“ розмислам саме в такому напрямку. Водночас науковий продукт цих розмислів не завжди високого теоретичного рівня. Чимало авторів вважають достатнім описати власний досвід, що обмежує бачення широких закроень цієї теми.

Колективна монографія науковців Київського національного лінгвістичного університету вигідно вирізняється на тлі подібних публікацій: теоретичним осмисленням (цьому, очевидно, посприяло тривале зацікавлення цією тематикою редакторів монографії, що реалізувалося у їхніх багатьох публікаціях), гарною структурою книги (від найзагальніших питань через окремі концептуальні питання до цілком нішових — але не менш важливих — тем), методологічним наповненням статей (автори залучають різні методи з галузей когнітивістики, комунікативістики, семіотики тощо).

Перший розділ „Інтегративна концепція українського дискурсу війни“ вміщує дві статті — Н. Ізотової й О. Ситенької (С. 9—33) та В. Белі й Л. Комісар (С. 34—47). Інтерсеміотична інтерпретація мультимодального українського дискурсу війни у першій статті та аксіологічна трансформація криз призму ідентичності у другій статті — ось фундаментальні виміри, які автори прикладають до опису того, як нашу дійсність відображають художні твори та як їх можна інтерпретувати. Автори дійсно роблять зріз сучасності, хоча варто звернути увагу й на реaktуалізацію нашої попередньої воєнної спадщини нині. Статті надають чимало матеріалу для роздумів у різних сферах. Зокрема, дискусійним видається прирівнювання до цінностей таких об'єктів, як вільний час (а не розвага, с. 44), релігія (а не віра), політика (а не саме участь у політичному житті).

Другий розділ „Медійні дискурси війни“ присвячено конкретним об'єктам і питанням. Найбільше уваги присвячено антивоєнному дискурсу Президента України: С. Потапенко (С. 48—67) аналізує риторико-прагматичні ефекти його промов для зображення опору; І. Недайнова (С. 68—95) фокусується на алюзії в його виступах як риторичної стратегії, коли сам Президент — уже не індивід-особистість, а все-таки інституційний мовець; Н. Талавіра (С. 96—114) пояснила, які адаптації відбуваються при передачі президентських звернень у новинах. Н. Петлюченко (С. 115—127) висвітлила використання традиційних харизматичних образів у медійному дискурсі на прикладі конкретних чоловічих і жіночих особистостей, щоправда, у статті відсутня постать Головнокомандувача В. Залужного, а протиставлення „вождь у час миру — вождь у час війни“ могло б показати деякі цікаві узагальнення. Н. Кравченко і Т. Чхетіані (С. 128—153) сконцентрувалися на такому важливому аспекті воєнного дискурсу, як контрпропаганда, запропо-

нувавши порівняльний аналіз чеченського досвіду періоду російсько-чеченських воєн.

У третьому розділі „Творчі дискурси війни“ порушено шерег питань, як війна проєктується у відмінних культурних формах. І. Редька (С. 154—175) звертається до слабоопрацьованої теми молитовних жанрів у нашій літературі. Її розмисли дискусійні та цікаві, хоча термін „емерджентна образність“ (С. 157) варто замінити на щось „людське“. Гумор як засіб опору — це тема статті В. Самохіної (С. 176—199). Ця тема надзвичайно актуальна для нас, як і тематика гумору досить добре розпрацьована у світовій лінгвістиці, тому авторка проявила сміливість у виборі своєї теми. Політичний наратив у пісні та його репрезентація на поважному конкурсі Євробачення упродовж 2003—2023 рр. проаналізовано крізь призму макрознакових трансмодальних єдностей у статті Є. Плахотнюка (С. 200—214).

Криза — це дуже динамічне явище, а війна — поготів. Тому спостерігається певне відставання від дійсності в оцінках окремих політичних особистостей, хоча героїв і героїзацію як феномени також треба описувати крізь призму політики пам'яті та її багатофункційних вимірів. Цікавою темою буде опис пошуків або проєктування Перемоги, оскільки саме Перемога є найбажанішим завершенням війни, але уваги їй присвячено надто мало.

Гадаємо, що плідною й корисною виявиться ідея концептного опису зради й зрадника / зрадниці, колаборанта / колаборантки. До речі, в монографії ніде не вжите тепер чомусь модний термін „колаборація“, „колаборативний“, який на особистому рівні та ще й у наших умовах насамперед сприймається у зв'язці з колаборантством. Автори монографії як добрі фахівці використали цілком позитивні терміни „кооперація“ (С. 57), „кооперативний“ (С. 187).

Не впевнений, чи варто використовувати поняття „вітчизняної“ війни (С. 29, пор. с. 190), адже навіть громадянську війну можна назвати вітчизняною (і це буде найточніше визначення). Ми не називаємо воєн під проводом Богдана Хмельницького чи Івана Мазепи „вітчизняними“, тому не варто й далі поширювати незрозумілі міти.

Варто подякувати редакторам цієї книги — Н. Ізотовій і С. Потапенкові — за вдало підібрані тексти, за підтримання більш-менш одного рівня методологічних пошуків, за продуману структуру, коли всі складники цілокупно становлять витончену й зрівноважену мозаїку тем та ідей у книзі.

Книгу видано ошатно: її приємно й легко читати. Традиційно непошанованими залишилися люди, які чимало напрацювалися над нею — редактори, адже їхнім іменам не знайшлося місця на титульній сторінці. Водночас віритися, що їхня праця прислужиться багатьом іншим, хто надалі досліджуватиме український воєнний дискурс.

Тарас ШИМІГЕР

Софія Когут. Творчість Михайла Рудницького в контексті міжвоєнної доби: Монографія / Відп. ред. Л. Снідарчук; НАН України, Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника.— Львів, 2024.— 232 с.

Монографія Софії Когут висвітлює багатоманітну творчу діяльність Михайла Рудницького, відомого літературознавця, літературного та театрального критика, перекладача, філософа, теоретика і практика журналістики, громадського та культурного діяча, педагога, поета, есеїста, сатирика, фейлетоніста. Основою видання стала дисертація „Європоцентризм у ліберальній критиці Михайла Рудницького“, яку авторка успішно захистила 2022 р. Пояснюючи, чому обрано постать М. Рудницького, С. Когут акцентує на браку всебічного дослідження його спадщини, а також на неординарності його постати в аспекті психологічному. Думаємо, що не лише ці чинники актуальні. М. Рудницький був одним із найяскравіших галицьких інтелектуалів доби міжвоєнної, про яку слушно пише С. Когут як про „час барикад, які будувалися не лише в політичному, але й у інтелектуальному і культурному житті“, а також про „потужні історичні тенденції, підводні, не завжди усвідомлені суспільні течії і нурти“ (С. 68—69). Доречно б застосувати теорію літературного поля П'єра Бурдьє: М. Рудницький був активним агентом культурного виробництва того часу, і через його постать справді можна дослідити поле конкурентної боротьби творчих сил. Як бачимо, міжвоєнний період приваблює дослідників, і його потужний інтерпретаційний потенціал розкривається в різних ракурсах, наприклад, у „портретній“ характеристиці одного з тогочасних культурних діячів.

У монографії простежено генезу європоцентризму М. Рудницького. У першому розділі багато уваги приділено його контактам із польською культурою, а також культурному лібералізму літературознавця. С. Когут реактуалізує розвідки В. Заїкина і М. Гнатишака, вмiло акцентуючи на їхніх присутніх спостереженнях. „Культурний європоцентризм Рудницького став його візитною карткою, основою світогляду та літературно-критичних суджень“, — пише дослідниця, немов апелюючи до його сучасників, що закидали М. Рудницькому „безсвітоглядність“. У другому розділі дано оцінку його видавничим стратегіям, зокрема представлено діяльність часопису „Назустріч“ і його рецепцію націоналістичною й католицькою критикою, роль як організатора в Товаристві письменників і журналістів імені Івана Франка. Не менш актуальний і третій розділ монографії „Михайло Рудницький — критик і М. Рудницький у критиці“: авторка аналізує специфіку українського літературного процесу з погляду Михайла Рудницького, його взаємини з Василем

Стефаніком, Науковим товариством імені Шевченка у Львові, перепрочитує мемуарну есеїстику і ще раз підсумовує доробок М. Рудницького у різних оцінках дослідників минулого і сучасності. Слушний і присуд С. Когут: „Ліберально-естетична критика М. Рудницького розширювала інтелектуальні горизонти творчого й культурного дискурсу Галичини, застосовуючи для оцінювання цього дискурсу універсальні критерії, не зважаючи на провінційні нюанси та особливості, більше того — принципово ігноруючи їх.

Таке звільнення від ідеологічної занепокоєності, попри свою контрверсійність, вносило в галицьку інтелектуальну атмосферу струмів свіжого повітря, відкривало несподівані ракурси і перспективи“ (С. 96—97). Впевнена, що навіть гуманітарії, які вивчали міжвоєнну та читали публікації М. Рудницького, зможуть відкрити для себе багато нового у цій книжці. Певна річ, можливі і дискусії, зважаючи вже на контрверсійність постати літератора. Не раз авторці доводиться бути адвокатом свого „персонажа“, часом згладжуючи гострі оцінки, а іноді й спростовуючи категоричні випадки сучасників на його адресу. Також вона не обійшла увагою парадоксів його багатогранної творчої натури, зокрема звернення М. Рудницького до поезії. І як журналіст, він „віртуозно володів саме живим словом, темпераментним, емоційним, що власне емоція була головною цінністю його писань“ (С. 99), — авторка заглиблюється у стиль письма Михайла Рудницького, його науковий метод, вирізняє найбільш вдалі та органічні для нього жанри.

Отже монографія С. Когут вирізняється актуальністю і буде мати широке коло читачів — літературознавців, істориків, тих, хто цікавиться літературою 20—30-х років минулого століття, а також власне добою міжвоєнної. Безсумнівно, це поважне дослідження, здійснене відповідально і, сказати б, з повагою до „героя“ — Михайла Рудницького, який справді був і живим нервом, і каталізатором міжвоєнного літературного процесу. Відзначимо ретельність авторки у формуванні списку використаних джерел і літератури. Грунтовність дослідження засвідчує іменний покажчик у монографії. Імпонує стиль наукової розвідки.

Отже, дослідниця масштабно репрезентувала і постать Михайла Рудницького, і період міжвоєнної, проявила себе як талановита й відповідальна дослідниця. Українське літературознавство збагатилося потрібним і сумлінним виданням.

Наталія МОЧЕРНЮК

Степан Хороб. Українська лірична драма кінця ХІХ — початку ХХ століття (Гене́за, символічність, сценічність, музичність).— Івано-Франківськ, 2024.— 316 с.

До свого 75-річчя відомий український літературознавець, дійсний член НТШ Степан Хороб видав монографію. Вона, як й інші дослідження прикарпатського вченого, з'ясовує особливості розвитку національної драматургії зламу позаминулих століть, своєрідність її ідейно-естетичних категорій (конфлікту, драматизму, дії, сценічності, характеру, сюжету, композиції, стилю), її взаємозв'язків із західноєвропейською драмою і театральним мистецтвом. Звісна річ, С. Хороб у своїй новій праці буде науковою концепцією монографії, зважаючи на попередні дослідження: у вивченні української драматургії і театру кінця ХІХ — початку ХХ ст. (навіть за менші проміжки часу) на сьогодні зроблено вже чимало, і дослідник не ігнорує цих досягнень, а часто користується ними, відсилаючи читачів до відповідних джерел. Та це, зрозуміло, не применшує ні тих складностей, які довелося йому подолати, працюючи над монографією, ні вартости самого дослідження.

Тож з-поміж інших С. Хороб у своїй новій книзі виокремив як основоположну концепцію жанроутворення української ліричної драми в національній драматургії і театрі кінця ХІХ — початку ХХ ст. До недавнього часу ця проблема рядом материкових та еміграційних учених лише принагідно означувалася (Н. Кузякіна, Л. Залеська-Онишкевич, Л. Дем'янівська, М. Ласло-Куцюк, Л. Мороз, Н. Корнієнко, Н. Малютіна та ін.). Івано-франківський же дослідник, систематизовуючи й упорядковуючи попередньо зроблене у розв'язанні цієї проблеми, чітко окреслює свої шляхи у її вивченні.

По-перше, не звично констатує народження в умовах зламу позаминулих століть з'яву такого жанроутворення, як українська лірична драма, а логічно й послідовно виводить її гене́зу з модерністського художнього мислення, зокрема символізму. Адже саме цей тип авторської ідейно-естетичної свідомості чи не найбільше сприяв суб'єктивації самовияву героя такої п'єси, як і драматургічного самовияву письменника.

По-друге, ліричне начало „опоетизувало“ як внутрішню, так і зовнішню структуру такої драми, відтак спонукало письменника до пошуків відповідних засобів творення драматичної дії та конфлікту.

По-третє, поетичність і сценічність у такому формоутворенні відігравали першорядну роль у ритмі і темпі наскрізної дії та подієвого розгортання, а також у темпоритмі діалогів і монологів.

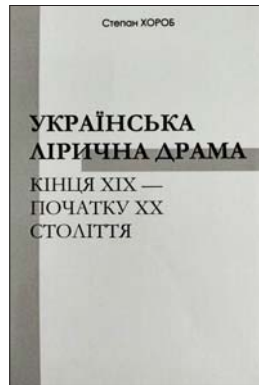
По-четверте, порівняно з попередніми дослідженнями, С. Хороб у своїй монографії жанри ліричної драми органічно поєднує з такими її категоріями, як сценічність і музичність.

Важливим у дослідницькій методи прикарпатського вченого є його постійне прагнення розглядати українську ліричну драму з національним театральним мистецтвом і в типологічних зв'язках з аналогічними зразками західноєвропейської драматургії означуваного періоду. У таких підходах ним свідомо закладено новаторство й актуаль-

ність монографії „Українська лірична драма кінця ХІХ — початку ХХ століття (Гене́за, символічність, сценічність, музичність)“. Загалом з погляду методики дослідження праця С. Хороба є доволі вдалим сполученням історико-хронологічного та проблемно-тематичного підходів до висвітлення самого процесу народження жанрових форм української ліричної драми зламу позаминулих століть. При всіх позитивних наслідках така побудова літературознавчої студії зумовлює і певні „накладки“, оскільки дослідникові доводиться повторюватися, повертатися до вже сказаного ним раніше, щоб з'ясувати поставлені проблеми глибше, мовити б, всеохопніше.

Так, драматичні твори, приміром, Лесі Українки („Лісова пісня“, „Прощання“, „Осіння казка“), О. Олеся („По дорозі в казку“, „При світлі ватри“, „Ніч на полонині“, „Злотна нитка“), Є. Карпенка („Білі ночі“, „Едельвейс“, „Осінньої ночі“), Є. Черкасенка („Жах“, „Повинен“, „Казка старого млина“), В. Пачовського („Сон української ночі“, „Ладі й Марені терновий вінець мій“), Л. Мосендза („Вічний корабель“), М. Куліша („Патетична соната“) та інших драматургів розглядаються і в першому („Джерела, жанрові форми, суб'єктивація драматичного тексту української ліричної драми“), і у другому („Моделі української і західноєвропейської символістсько-ліричної драматургії: порівняльно-типологічний аспект“), і у третьому („Українська лірико-інтимна драматургія: поетичність і сценічність“), почасти і в четвертому розділі („Поетикальні засоби художнього творення жанрів української соціально-філософської ліричної драми“). Втім, тут можна й виправдати автора монографії, адже в кожному її розділі він ставив різні завдання під час аналізу формотворчих виявів у поліаспектному матеріалі саме такого типу драми. Тому-то в кожному з розділів літературний твір розглядався по-різному, залежно від задекларованої концепції такого розділу чи й загалом загальної концепції монографії.

Групуючи п'єси різних авторів за їх жанрово-змістовими параметрами, С. Хороб, по суті, в усіх розділах своєї монографії простежує процес народження саме ліричної драми з її модельними відгалуженнями, процес міжродової та міжжанрової дифузії. Це й дає йому підстави для ствердження, що, приміром, монолог у драматичному творі так чи інакше завжди наслідую традиції ліричної творчості: „І за будовою, і за функціональністю він зчасти був подібний до віршованого твору“. Більше того, в усі періоди розвитку драми як роду літератури та виду мистецтва, говорить він, її органічним компонентом у загальній структурі було лірично-пісенне начало, про що засвідчує історія розвитку драматургії в багатьох народів світу. Як доводить автор монографії, надто активізувалося начало в період кінця ХІХ — початку ХХ ст., у час модернізацій художніх пошуків і драматургів, і творців сценічного мистецтва. „Якщо зважити при цьому, — зауважує літературознавець, — на активний розвиток

таких модерністських моделей художнього мислення, як неоромантизм, символізм, експресіонізм, імпресіонізм та інших стильових ознак, то саме ця епоха потужно сприяла народженню багатьох цілковито новаторських жанрових форм¹. Такий висновок ученого більш ніж переконливий. І це він аргументує глибоким і зусібним аналізом цілого ряду п'єс українських і зарубіжних авторів (причому, М. Метерлінка, В.-Б. Єйтса, С. Виспянського, Г. Гауптмана, Г. фон Гофманнстала, С.-І. Віткевича, Л. Риделя, А. Стріндберга та ін.).

Власне, на такому обширному драматургічному матеріалі українських і західноєвропейських драматургів івано-франківський дослідник цілком справедливо робить логічні й аргументовані висновки. Їх можна звести до кількох узагальнень. Принаймні кілька з них треба особливо виокремити.

Насамперед про те, що жанри ліричної драми в українському національному літературному й театральному процесах кінця XIX — початку XX ст. цілковито естетично самодостатні і є невід'ємними від жанрової поліфонії української драматургії і сценічного мистецтва зламу позаминулих століть.

Окрім того, процес ліризації драматургічного і сценічного текстів, маючи тривкі й тяглі традиції в національній культурі, надто вияскравився саме в період модернізації літератури та мистецтва, і тут головним творчим інспіратором виступає символізм з-поміж інших наявних типів художнього мислення, або ж синтез його з експресіонізмом.

Саме символічне та експресіоністське начало по-особливому увиразнило суб'єктивізацію внутрішньої і зовнішньої структури тексту драми. Герої таких жанрових форм драми несуть у собі сповідальні моделі характерів, їх ліричну суб'єктивність, нагадуючи цим поетичну творчість. Однак саме поетичність, вступаючи у взаємозв'язки з драматичністю, посилюють наскрізну драматичну дію та розвиток конфлікту.

Проте у таких жанрових різновидах превалює власне ліричність, а не поетичність. Як тонко спо-

стеріг С. Хороб, не кожна віршована драма є ліричною, а не кожна п'єса, написана прозовою мовою, позбавлена ліричності. Тож ставити знак рівності між ліричністю і поетичністю, значить заперечувати самостійність одного та іншого понять. Надто ж у драматургії і театрі. Хоча назагал ліричність вказує на змістове наповнення твору, а поетичність на віршований виклад матеріалу п'єси.

І ще на одну посутню рису звертає увагу автор монографічного дослідження — на музичність у загальній структурі ліричної драми. Адже музичність, як і поетичність, слугують потужним засобом ліричної самовиражальності і драматурга, і героя.

І, врешті, характерною рисою ліричної драматургії та її жанрових форм є їх сценічність, що свого часу творили так звані „поетичний театр“.

Як підсумовує учений з Прикарпаття, у кожного, хто звертався до такої жанрової форми, надто ж у драматургів-символістів, спостерігається різна художня інтенсивність у використанні продуктивних символів, „різне використання їх взаємозв'язків в образотворенні та характеротворенні, їх доволі неоднакова відкритість читачеві / глядачеві, а від того й різна самовираженість як автора, так і його героїв“.

Іншими словами, міра ліричної сповідальності, що притаманна саме такому утворенню як лірична драма, стає значною мірою і виміром значущості героїв, створених українськими драматургами кінця XIX — початку XX ст.

Такі рефлексії викликає нова праця івано-франківського дослідника С. Хороба. Вона дає багатий матеріал для роздумів про мистецтво драми, про його розвиток у зв'язку з рухом життя. Це справді широке дослідження провідних тенденцій, зокрема у жанротворенні, характерних для української драматургії і театру кінця XIX — початку XX ст., цікава розмова про українську ліричну драму означеного періоду її розвитку.

Наталія ВІВЧАРИК

Репліка на рецензію Романа Дуди на збірник „Leopolis Scientifica“

У журналі Польського математичного товариства „Wiadomości Matematyczne“ з'явилася рецензія¹ на два томи наукового збірника „Leopolis Scientifica“, який побачив світ 2020 р. у Львові. Перший том присвячений опису наукових осередків Львова від часу заснування університету до Другої світової війни, а другий — точним наукам (математиці, фізиці та астрономії) в місті вказаного періоду. Це видання — результат праці багатьох відомих львівських науковців. Воно вийшло за моїм упорядкуванням і науковою редакцією. Тішусь, що нам разом вдалося спільно втілити цей проект.

Автором рецензії у польському часописі є Роман Дуда, авторитетний польський математик, історик науки, професор, ректор Вроцлавського університету (1995—1999). Окрім академічної, Р. Дуда займався також опозиційною політичною діяльністю, зокре-

ма, підтримкою осіб, репресованих владою Польської народної республіки. Брав участь у діяльності „Солідарності“². Сенатор польського парламенту (1989—1991), заступник міністра освіти (1991—1993), автор кількох книг, зокрема, „Lwowska szkoła matematyczna“ (2007, 2014), „Matematycy XIX i XX wieku związani z Polską“ (2012), „Historia matematyki w Polsce na tle dziejów nauki i kultury“ (2019).

Рецензія Романа Дуди — цінний погляд на нашу книгу з польського боку.

Пригадую влучне і зважене слово Романа Дуди в дискусії після однієї з моїх доповідей у Польщі про українську науку у Львові, де я розповідав і про таємний Український університет, який діяв у Львові від 1919 до 1925 р. у підпільних умовах у час, коли місто було у складі Польської держави. Тож

¹ Duda R. [Рец. на:] Leopolis Scientifica. Nauka u L'vovi do seredini XX stolittia. Častina I, Naukovi oseredki, Artos, Lwiv 2020, 336 str. // Wiadomości Matematyczne.— Warszawa, 2023.— T. 57.— S. 167—172; його ж. [Рец. на:] Leopolis Scientifica. Nauka u L'vovi do seredini XX stolittia. Častina II, Točni nauki, Artos, Lwiv 2020, 410 str. // Там само.— S. 172—176.

² Drabicka-Klint B. Roman Duda // Encyklopedia Solidarności. Opozycja w PRL 1976—1989.— Warszawa, 2010.— T. 1.— S. 99—100.

тоді Р. Дуда сказав, що так, були тяжкі часи непорозуміння, але тепер ми маємо спільно дивитися в майбутнє. Після цих слів у мене промайнуло два почуття. Першим почуттям була легка розгубленість через ці слова, бо я усвідомив, що доповідаю на конференції в Кракові, яку організували польські колеги, зрештою, і мою участь у конференції оплатили вони, а я розповідаю учасникам, з яких більшість є представниками польських установ, про утиски української науки у Львові польською владою у міжвоєнне двадцятиріччя. Але ж я доповідав на науковій конференції, через майже сто років після тих подій, отож „за замовчуванням“ був певен, що це й повинно сприйматись як історичні події у вже не актуальній світовій конфігурації, як давно минулі факти, про які варто знати історикам науки. Відтак наступним почуттям була вдячність до більш досвідченого колеги за його слова, за ту думку, яку, напевно, і я мав би озвучити у своєму виступі.

Також і рецензія, про яку тут мова, назагал позитивна. І я знову вдячний Р. Дуді, який підкреслює важливі для польсько-українського порозуміння моменти. А особливо за те, що він виразно побачив і озвучив те, для чого цей збірник з'явився: „Nie jest to polemika z polską stroną, raczej dopełnienie obrazu, o elementy, o których wiedzieliśmy mało”³. Варто відзначити, що рецензент прочитав українськомовне двотомне видання, а не його скорочену англomовну версію.

Подібно, як мені тоді, на конференції у Кракові тепер оприявнюються деякі моменти. Зокрема ті, які очевидні нам, але не такі для тих, хто дивиться на наші зусилля зовні. Такий стан справ яскраво вийшов на яв з початком російської агресії, коли світ зі здивуванням довідується, що, виявляється, є українська нація, й у неї є своя складна історія. Прикро, що це нби спалах у темряві, за відсутності державної політики опертя на національні сили й їх підтримки та просування українських інтересів у світі, з яких поширення інформації про нас і нашу історію ключове.

Отож тепер, як упорядник, бачу деякі теми, які не були представлені у збірнику „Львів науковий“, хоч, напевно, мали б. Українство і українська наука не почала створюватися у Львові лише в XIX ст., а, як і польська у Львові, значно раніше. Зокрема, у книзі немає окремої розвідки про Ставропігійське братство, про його плани створення університету у Львові на базі українських сил. Успішними, як відомо, були єзуїти, яким і вдалося заснувати вищу школу в місті. Studium Ruthenum, хоч і згадується у статтях збірника, але побіжно. Варто було детальніше висвітлити це.

Назагал слушною є думка рецензента, що книга з назвою „Львів науковий“, окрім наявного там опису наукових установ, мала б також описати й діяльність наукових товариств, зокрема Товариства природознавців ім. Коперника, Львівського відділення Польського математичного товариства чи Польського товариства приятелів астрономії (віцепрезидентом останнього деякий час був і голова Математично-природописно-лікарської секції НТШ Володимир Левицький)⁴. Однак я, як упорядник, оминув їх сві-

домо, аби чітко продемонструвати, що у Львові *de facto* було три центри науки: університет, політехніка й українські наукові товариства. Оскільки останні тривалий час були єдиною можливістю вкладати наші зусилля в науку та вищу освіту.

Нам потрібно постійно підкреслювати, що Наукове товариство ім. Шевченка, попри назву, — це було не „наукове товариство“ на кшталт традиційних наукових товариств того часу (що були об'єднаннями професійних науковців, де вони присвячувалися доволанауковим завданням), а було єдиним у Львові осередком науки для українців.

Є у книзі також і короткий розділ про українське Товариство наукових викладів ім. Петра Могили, але й воно згадано в контексті народної освіти (цікаво, чи були подібні польські товариства?). Зазначимо, що у збірнику також немає описів єврейського, вірменського шкільництва. Чи мали ці національності якісь курси „університетського рівня“ чи наукові товариства у Львові? Отож працювати ще є над чим.

Один з авторів збірника переслав нам враження його колеги від англomовного варіанта видання: „[...] мені страшенно подобається багатомовність зображених джерел — справді можна говорити про практично інтернаціональну науку у Львові (бо ж і латина, і польська, і німецька, і французька, і українська — просто розкіш!)...“

Справді, на полі науки Львів підносили різні нації. І тепер з нашим збірником, де представлено здобутки науковців різних національностей, картина є більш повною. Разом з нами, а не без нас.

Процитую прикінцеві слова рецензії Р. Дуди: „Mogą się nam pewne akcenty i pominięcia nie podobać, ale pamiętajmy, że po stronie polskiej nie ma dzieła, które oddawałoby sprawiedliwość ukraińskim aspiracjom i osiągnięciom naukowym. Uważam dwa pierwsze tomy Leopolis scientifica za ważny wkład do syntezy nauki we Lwowie, a także ogólniej — do wspólnego z Ukraińcami patrzenia na nasze wspólne dzieje”⁵.

Faciamus simul!

Наприкінці подам нотатку для історії. Книгу спершу взявся підтримати мер Львова Андрій Садовий як одну з візитівок міста. Вже після видання книги я мав розмову з кількома представниками мерії, де знову переконував про важливість фокусування на науці як одному з кінцевих факторів просування Львова. Початково обіцяно повноколірне видання, переклади польською та англійською мовами... Лише після цих запевнень почалися розмови з авторами... Обіцянка виявилася цяцянкюю. Але на той час, коли це стало зрозуміло, більшість матеріалів уже були на руках. Врешті, добре, що вдалося вийти на засновників „SoftServe“, компанії, яка працює в інформаційних технологіях, і переконати їх профінансувати те видання, яке ми маємо. Готувався і третій том (хімія, біологія, біофізика, медицина)... Але маємо лише ці два томи.

Олег ПЕТРУК

³ Duda R. [Рец. на:] Leopolis Scientifica. Nauka u L'vovi do seredini XX stolittia... — S. 168.

⁴ Державний архів Львівської області, ф. 1, оп. 54, спр. 1878, арк. 2.

⁵ Duda R. [Рец. на:] Leopolis Scientifica. Nauka u L'vovi do seredini XX stolittia... — S. 176.

КОНФЕРЕНЦІЇ, СИМПОЗИУМИ, АКАДЕМІЇ

Відкриття меморіальної таблиці Євгенові Гладішевському.

З вітальним словом —
Володимир Мельник, Роман Кушнір

НАН України, професор Володимир Мельник, який відзначив, що досягнення Євгена Гладішевського в галузі наукових досліджень відомі та визнані, але за всіма непересічними здобутками стоїть і багатогранна особистість ученого, який передусім у непрості часи радянської системи був носієм і популяризатором української ідентичності. Привітав учасників заходу голова Наукового товариства ім. Шевченка в Україні, академік НАН України, професор Роман Кушнір і наголосив, що Євген Гладішевський — великий патріот України, 1989 р. він був серед тих, хто відновлював діяльність Наукового товариства імені Шевченка в Україні, а згодом очолив Хімічну комісію. До присутніх звернувся й автор таблиці, львівський скульптор, народний художник України, професор Володимир Одрехівський, який зазначив, що меморіальна таблиця є прекрасним прикладом продовження традиції пошани до особливо видатних педагогів і науковців. Пам'ять про минуле створює базу для майбутнього, стає основою для подальших наукових здобутків.

Світлана ПУКАС

26 вересня 2024 р. у Львівському національному університеті імені Івана Франка відбулася наукова конференція „На перехрестях віку: на пошану Миколи Ільницького“.

Урочисте відкриття конференції відбулось у Дзеркальній залі. Розпочався захід із вшанування хвилиною мовчання тих українців, які віддають свої життя за нашу незалежність у кровопролитній війні проти російського агресора.

З вітальним словом до Миколи Ільницького та всіх присутніх звернувся ректор Львівського університету, академік НАН України, професор Володимир Мельник. Він привітав ювіляра зі святом і висловив своє захоплення не тільки його науковим і творчим доробком, а й людськими рисами, завдяки яким про Миколу Миколайовича завжди відгукуються як про щирого товариша, доброго колегу, мудрого наставника, турботливого батька, діда і прадіда. Ректор університету побажав Миколі Ільницькому творчого багатоліття і вручив подяку за багаторічну працю та найвищу відзнаку Львівського університету — Медаль Івана Франка.

Надалі з вітальним словом виступив професор, доктор історичних наук, директор Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України Ігор Соляр. Він відзначив багатогранність творчого і наукового таланту Миколи Ільницького та розповів про багаторічну співпрацю вченого з Інститутом українознавства ім. І. Крип'якевича. З нагоди 90-ліття директор Інституту вручив Миколі Миколайовичу відзнаку „Гордість Інституту“.

Після цього ювіляра привітав академік НАН України, професор, директор Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України Микола Жулинський. Він наголосив на важливості постати Миколи Ільницького в літературному процесі. „Цей ювілей, як то кажуть, заслужений. Я переконаний і всі зі мною погодяться, що Микола Ільницький — це знакова постать в українському літературознавстві, критиці, перекладацькій справі. Його ім'я вже ввійшло у духовну свідомість нашого народу“.

Наступним до привітань доєднався академік НАН України, професор, директор Інституту Івана Франка НАН України Євген Нахлік. Він підкреслив винятковість постати Миколи Ільницького та розставив окремі акценти у характеристиці його наукового і творчого доробку. „Особливу увагу він приділяв постатям Богдана-Ігоря Антонича, Євгена Маланюка, Дмитра Павличка, Івана Драча, вісімдесятникам і новому поколінню письменників нашого часу“.

З привітанням для ювіляра виступив академік НАН України, професор, голова Наукового товариства ім. Шевченка Роман Кушнір. Він наголосив на важливому значенні діяльності Миколи Миколайовича для відновлення та утвердження НТШ в Україні та побажав видатному вченому ще багато років

плідних творчих пошуків і співпраці з Товариством. „35 років тому, коли у Львові відновлювало свою діяльність НТШ, Микола Миколайович був одним із тих, хто брав активну участь у цьому процесі, а в березні 1992 р. він був серед 32 перших дійсних членів-засновників НТШ. Він багато зробив для утвердження Товариства в Україні як член Президії та голова Філологічної секції (1989—1999), автор статей у „Записках НТШ”, і особисто я й мої колеги чимало перейняли в нього, зокрема той дух щирого вболівання за майбутнє нашої держави і майбутнє НТШ”, — сказав Роман Кушнір.

Після вітальних слів розпочалося пленарне засідання конференції.

Першим на пленарному засіданні виступив завідувач кафедри теорії літератури та порівняльного літературознавства, професор Михайло Гнатюк із доповіддю „Микола Ільницький: слово про вченого“. Окреслюючи напрями наукових пошуків Миколи Ільницького, Михайло Гнатюк зауважив, що значною заслугою вченого стало відкриття важливих імен духовно-інтелектуального життя України, зокрема, дослідження, присвячені постатям Миколи Куліша, Михайла Драй-Хмари, Євгена Плужника і, особливо, Богдана-Ігоря Антонича. Водночас у той час Микола Миколайович працював над естетичними студіями про твори І. Франка, причому мистецький пошук ішов не до соціологічних оцінок, а до з'ясування психологічних аспектів творчості геніального письменника. Завдяки його старанням з'явилися перші в незалежній Україні твори Богдана Лепкого, Юрія Тарнавського, Богдана Нижанківського, Святослава Гординського, Богдана Рубчака та багатьох інших. Крім того, було введено в обіг не знані досі імена українських літературознавців — Михайла Гнатишака, Дмитра Донцова, Леоніда Білецького, Дмитра Козія та інших.

Наступною була доповідь Романа Голика на тему „Формули, метафори, енергії: в світі текстів і дискурсів Миколи Ільницького“. Після цього внук ювіляра Данило Ільницький представив блискучий виступ „Гірське джерело: есей благодарности“. Галина Сабат окреслила постать Миколи Ільницького як Почесного доктора Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Світлана Кирилюк проаналізувала поезію Миколи Ільницького в контекстуальному полі української лірики ХХ — початку ХХІ ст. Богдана Крися розповіла про барокві ключі української модерної поезії.

Насамкінець виступив сам ювіляр: він подякував присутнім за теплі слова на його адресу, поділився спогадами й розповів про майбутні творчі плани.

Надалі учасники конференції продовжили роботу в десяти секціях. Багатогранність тем, охоплених учасниками конференції у доповідях, засвідчує глибокий інтерес до постати Миколи Ільницького, його доробку та тих аспектів, що перебувають у колі його наукових зацікавлень.

Бажаємо Миколі Миколайовичу міцного здоров'я, натхнення, нових творчих злетів і многа літа!

За інформацією Пресцентру ЛНУ ім. Івана Франка

1 жовтня 2024 р. в Інституті українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України відбулися традиційні Наукові читання імені академіка Івана Крип'якевича. Співорганізаторами заходу виступили Західний науковий центр НАН і МОН України, Наукове товариство імені Шевченка, Львівський національний університет імені Івана Франка, Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника.

Наукові читання розпочалися з урочистого відкриття та освячення меморіальної таблиці академікові Івану Крип'якевичу на будівлі Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України та НТШ, що міститься за адресою: м. Львів, вул. Винниченка, 24.

Таблиця виготовлена у бронзі (скульптор Іван Брезвин). На ній зображені історичні постаті та місця, описані Іваном Крип'якевичем: король Данило, Богдан Хмельницький, вежа поблизу Холма, батько Івана Крип'якевича — богослов, о. д-р Петро-Франц, учитель історика — Михайло Грушевський, митрополит Андрей (Шептицький), Василь Стус, Степан Бандера. До встановлення таблиці долучилися своїми грошовими пожертвами понад шістьдесят благодійників, котрим пам'ять про Івана Крип'якевича є дорогою.

Після вітальних слів директора Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, доктора історичних наук Ігоря Соляра до церемонії відкриття меморіальної таблиці долучилися: голова Наукового товариства ім. Шевченка, директор Інституту прикладних проблем механіки і математики ім. Я. С. Підстригача НАН України, академік НАН України Роман Кушнір; голова постійної комісії з питань культури, інформаційної політики та промоції Львівської обласної ради, директор комунального підприємства Львівської обласної ради „Доля“ Святослав Шеремета; членкиня Спільки художників України, активна громадська діячка Олександра Крип'якевич-Цегельська; начальник управління освіти Львівської міської ради Андрій Закалюк; завідувач кафедри істо-

Після церемонії відкриття меморіальної таблиці.
Зліва направо: Роман Кушнір, Андрій Фелюк, Микола Литвин, Ігор Соляр, Віктор Голубко, Василь Ферштей, Степан Давимука

ричного краєзнавства Львівського національного університету імені Івана Франка, доктор історичних наук Віктор Голубко та ін.

Освятит меморіальну таблицю о. д-р Севастіян Дмитрух (настоятель храму священномученика Климента Шептицького, м. Львів).

Програма заходів передбачала також заслуховування двох доповідей, у яких розглянуто проблематику, пов'язану із життєвим шляхом Івана Петровича Крип'якевича та його науковою спадщиною: „Іван Крип'якевич — історик українського війська“ (завідувач відділу історії середніх віків Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, кандидат історичних наук Ілля Паршин), „Історико-культурна спадщина академіка Івана Крип'якевича у фондах Львівської національної наукової бібліотеки імені Василя Стефаника“ (завідувачка відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника, кандидатка історичних наук Мирослава Дядюк).

У рамках Наукових читань імені академіка Івана Крип'якевича відбулася також презентація його книги „Студії над державою Богдана Хмельницького“ (Львів, 2024).

За інформацією Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України

7 жовтня 2024 р. у Львівському національному університеті імені Івана Франка розпочала роботу 3-тя Міжнародна науково-практична конференція „Нанооб'єкти і наноструктурування“. Організаторами вже традиційного заходу є хімічний факультет ЛНУ ім. Івана Франка, Наукове товариство ім. Шевченка та Національна академія наук України. Подія об'єднала науковців з різних міст України (Івано-Франківська, Києва, Львова, Сум, Харкова), а також з Іспанії, США та Швейцарії.

Перед тим, як розпочати роботу конференції, учасники заходу вшанували хвилиною мовчання усіх, хто віддав життя у боротьбі за волю України. Надалі до присутніх звернулася професорка кафедри фізичної та колоїдної хімії Львівського університету Лідія Бойчишин. „Ми вже втретє проводимо нашу конференцію у дуже непростий період. Перший науковий форум відбувся в час пандемії, а два наступні — в період боротьби з російським агресором. Знаково, що, незважаючи на складні умови та виклики, освітяни та науковці продовжують свою працю, виховують нові покоління фахівців, проводять важливі дослідження та обмінюються цінним досвідом“, — підкреслила Лідія Бойчишин.

До слова запросили ректора Львівського університету, академіка НАН України, професора Володимира Мельника. „Мені приємно вітати учасників конференції, які зібралися задля вирішення важливих питань природничої науки — тієї науки, без якої неможливий фундаментальний розвиток людства і його наукотехнічний поступ. Надзвичайно важливо, що під час війни українська наука демонструє факт нескореності ворогу, утверджуючи волю українців творити і відкривати нові знання, передавати їх молоді. Я вдячний організаторам цього заходу, його учасникам з України та з-за кордону, а також студентам, які сьогодні прийшли на конференцію, адже розвиток науки неможливий без участі у цьому процесі молодих і перспективних науковців. І саме класичний університет є тим місцем, де завдяки академічній атмосфері молода людина може реалізувати свій потенціал, плекати любов до пізнання і творити важливі відкриття“, — акцентував Володимир Мельник і побажав учасникам конференції натхненної праці, добра і здоров'я.

Привітав присутніх проректор з наукової роботи, академік НАН України, професор Роман Гладишевський. „Не так давно світ відкрив потенціал матеріалів нано-рівня та побачив, як вже відомі речовини можуть виявляти зовсім іншу поведінку, коли вони присутні в дуже малих частинках. Сьогодні наночастинки та нанотехнології увійшли в усі напрями наукового розвитку та вже довели свою ефективність у сферах електроніки, медицини, в галузі боротьби із забрудненням довкілля, охорони здоров'я, енергетики тощо. Численні аспекти дослідження нанооб'єктів і наноструктурування відображені в програмі цієї конференції. Деякі з усних і стендових доповідей будуть зосереджені на електричних, магнітних, оптичних або каталітичних властивостях нанооб'єктів, а інші стосуватимуться синтетичних методів, біомедицинської інженерії тощо. Я сподіваюся, що доповіді та постери надихнуть учасників заходу на майбутні дослідження і стануть поштовхом для плідних дискусій і налагодження співпраці“, — зазначив професор.

До учасників конференції звернувся голова Наукового товариства імені Шевченка, академік НАН України, професор Роман Кушнір, який коротко розповів про діяльність НТШ, зокрема роботу Хемічної комісії. „Мені приємно, що „Праці Наукового товариства імені Шевченка“ — фахове видання, і серед наукових статей є й ті, що дотичні до тематики цієї конференції. Об'єкт досліджень — нанотехнології,

Учасники конференції

нанооб'єкти — є широкоплановим, адже враховує як хімічні, так і фізичні аспекти. Бажаю усім учасникам конференції цікавої і плідної праці, а організаторам висловлюю щире вдячність за підготовку масштабного наукового форуму. Я впевнений, що спільними зусиллями, ми можемо зробити надзвичайно багато важливих речей, які наблизять перемогу України та сприятимуть науковому та інноваційному поступу України”, — додав голова.

На завершення урочистостей натхненним та енергійним музичним акордом зазвучали пісні у виконанні ансамблю студентів „ЮніSound“ факультету культури і мистецтв ЛНУ ім. Івана Франка (керівники — заслужена артистка України Соломія Приймак та Олег Довгаль).

Після цього подія продовжилась у форматі наукових доповідей. Так, у перший день роботи конференції учасники заслухали наукові напрацювання про наноструктурні матеріали для створення виробів подвійного призначення, сучасні підходи до створення ефективних і селективних наноструктурованих каталізаторів гідрування органічних сполук, дослідження впливу складу лінкера на конформаційну поведінку подвійних цільових інгібіторів СК₂/HDAC, вплив складу та структури кобальтовмісних композитів на їхню каталітичну продуктивність у процесі гідрування хіноліну, самоскладання перовскітних нанокубів галогеніду плумбуму в суперфлуоресцентні багатокомпонентні нанокристалічні надґратки, синтез полімера CORALS, особливості синтезу наночастинок срібла з термочутливим полімерним покриттям рNIPAM тощо.

Конференція „Нанооб'єкти і наноструктурування“ тривала до 9 жовтня і передбачала як наукові засідання, роботу в секціях, так і стендові сесії, а також екскурсії Львівським національним університетом імені Івана Франка та Львовом.

За інформацією Пресцентру ЛНУ імені Івана Франка

7—11 жовтня 2024 р. у Львові в „Grand Hotel Lviv Casino & Spa“ відбулася чергова Дев'ята міжнародна науково-практична конференція „Надрокористування в Україні. Перспективи інвестування“, яку організували Державна комісія України по запасах корисних копалин (ДКЗ України) і Державна служба геології та надр України. Її метою стала оцінка поточного стану, проблем і перспектив розвитку та підвищення ролі надрокористування в Україні, обговорення актуальних проблем геологічної галузі та нарощення мінерально-сировинної бази держави, обмін досвідом з геологічного вивчення та використання надр, вирішення питань залучення інвестицій у мінерально-сировинний комплекс, визначення нових напрямів наукових досліджень, сприяння розвитку міжнародного співробітництва з питань надрокористування тощо.

Відкрив конференцію 8 жовтня 2024 р. голова ДКЗ України С. Паюк. Хвилиною мовчання учасники вшанували світлу пам'ять загиблих українців, військових і цивільних, героїв і героїнь! Велично й пафосно звучить Гімн України!

В роботі конференції взяли участь близько 300 учасників. Це — академіки і члени-кореспонденти НАН України та галузевих академій наук, доктори і кандидати наук, працівники науки, освіти і виробництва — спеціалісти з провідних наукових установ, закладів вищої освіти і виробничих організацій, фахівці провідних державних і приватних видобувних і сервісних компаній геологічної, гірничо-і нафтовидобувної галузей, представники органів місцевого самоврядування, надрокористувачі України (Київ, Львів, Івано-Франківськ, Дніпро, Запоріжжя, Одеса, Полтава, Рівне, Ужгород, Харків, Бахмут Донецької обл., Горішні Плавні Полтавської обл., Стрий Львівської обл., Фурси Київської обл., Шебелинка Харківської обл. та ін.), а також Словенії (Любляна) та Іспанії (Барселона).

На конференції було заслухано 80 доповідей: 4 — на пленарному засіданні і 76 — на засіданнях дев'яти секцій. З проблемними доповідями на пленарному засіданні 8 жовтня 2024 р. виступили голова Державної служби геології та надр України Р. Опімах на тему „Держгеонадра — сучасна сервісна служба“ (онлайн), директор з геологорозвідки та розробки родовищ АТ „Укргазвидобування“ М. Вітик — „Ключові результати і проєкти за напрямком розвідки розробки АТ „Укргазвидобування“, директор ви-

У залі засідань конференції

Делегати Інституту геології і геохімії горючих копалин НАН України під час роботи конференції: Андрій Побережський, Ігор Наушко

конавчий, в. о. генерального директора ДНВП „Геоінформ України“ П. Бовсунівський — „Діяльність ДНВП „Геоінформ України“ в умовах реформування галузі надрокористування“, виконавчий директор Асоціації газовидобувних компаній України А. Петренко — „Цифрова епоха: як кібератаки загрожують нафтогазовидобутку?“

Наукові доповіді за основними тематичними напрямками конференції згідно з програмою було представлено 8—10 жовтня 2024 р. на секційних засіданнях: секція 1 „Реформування сфери використання надр: прозорість, відкритість, доступність“ (3 доповіді); секція 2 „Управління ресурсами корисних копалин для сталого розвитку“ (5); секція 3 „Інвестиційний потенціал мінерально-сировинної бази України“ (4); секція 4 „Методика і практика геолого-економічної оцінки родовищ корисних копалин за різними класифікаційними схемами“ (14); секція 5 „Енергетична незалежність України. Нарощування енергетичного потенціалу держави“ (19); секція 6 „Екологічні проблеми у зв'язку з розробкою родовищ корисних копалин“ (4); секція 7 „Водень — перспективи енергії майбутнього“ (7); секція 8 „Критична сировина. Глобальні перспективи для України“ (4); секція 9 „Використання підземних вод. Переоцінка запасів та ресурсів підземних вод“ (15).

Непересічну зацікавленість в учасників конференції викликали:

— воркшопи: 1) UNFC базовий інструмент оцінки стратегічних проєктів ЄС; 2) UNFC як базовий інструмент управління проєктами надрокористування (модератор — М. Курило, 8 жовтня);

— „круглий стіл“ „Шляхи вдосконалення Інструкції із застосування Класифікації запасів і ресурсів корисних копалин державного фонду надр до геолого-економічного вивчення ресурсів перспективних ділянок та запасів родовищ вуглеводнів“ (модератор — С. Паюк, 9 жовтня).

До початку конференції видано збірник наукових праць „Надрокористування в Україні. Перспективи інвестування“: Матеріали Дев'ятої міжнародної науково-практичної конференції (7—11 жовтня 2024 р., м. Львів) / Державна комісія України по запасах корисних копалин (ДКЗ). — К.: ДКЗ, 2024. — 689 с., в якому опубліковано 128 статей з обговорюваних проблем.

Активну участь у роботі конференції взяли члени Геологічної комісії та Комісії фізики Землі Наукового товариства ім. Шевченка через виступи та опублікування статей у збірнику наукових праць: С. Анікеєв, В. Дяків, С. Дециця, В. Коляденко, Р. Кудеравець, В. Максимчук, І. Наумко, А. Назаревич, Л. Назаревич, Р. Назаревич. І. Попп, О. Романюк, О. Сапужак, О. Сирожко, Л. Скакальська, С. Ціхонь.

На підсумковому пленарному засіданні конференції 10 жовтня 2024 р. голова ДКЗ України С. Паюк наголосив на нагальній потребі посилення робіт з ефективного освоєння наявної ресурсної бази України та невідкладної реалізації високого інвестиційного потенціалу держави. Це й визначає актуальність, своєчасність, наукове і прикладне значення поточної конференції з висвітлення та оцінки поточного стану, проблем і перспектив розвитку надрокористування в Україні та доцільність продовження систематичного проведення наступних конференцій такого плану як вагомий внесок у залучення інвестицій у важливу державну справу.

Валентин МАКСИМЧУК, Ігор НАУМКО

11 жовтня 2024 р. у Львові проведено тридцять четверту наукову геральдичну конференцію. Її співorganizаторами були Українське геральдичне товариство, Комісія спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін Наукового товариства ім. Шевченка та Львівське відділення Інституту української археології та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України.

До програми конференції включено 14 доповідей і повідомлень, присвячених розгляду різноманітних питань у галузі геральдики та інших спеціальних історичних дисциплін. Кілька дослідників з інших міст брали участь дистанційно.

Дуже актуальними були виступи Михайла Слободянюка, Максима Царенка та Миколи Чмира, які стосувалися військової символіки. Члени НТШ Іван Сварник, Андрій Сова, Ірина Скочиляс, Олександр Целуйко та Андрій Гречило розглянули різні питання в галузі сфрагістики, геральдики, вексилології та інших дисциплін. П'ять виступів оформлено як відеоролики та виставлено для перегляду на ютуб-каналі Українського геральдичного товариства: https://www.youtube.com/@uht_1990/videos

Андрій ГРЕЧИЛО

22 жовтня 2024 р. в Уманському національному університеті садівництва проведено Всеукраїнську науково-практичну конференцію „Григорій Величко — учений і патріот України“, організовану Уманським осередком НТШ і присвячену видатному співвітчизникові, першому українцеві — доктору географії, який у 1926—1927 рр. працював в Уманському сільськогосподарському інституті, а згодом знищений сталінською каральною машиною.

Участь у конференції взяли науковці Уманського НУС, Львівського національного університету імені Івана Франка, Вінницького державного педагогічного

Учасники конференції. Зліва направо: Марія Хіміч, Олександра Яцун, Юрій Кисельов, Майя Костюк, Сергій Сонько, Ірина Кравцова, Владислав Давидюк. Умань, 22 жовтня 2024 р.

університету імені Михайла Коцюбинського, Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького. Частина виголошених учасниками конференції — членами НТШ — доповідей, зокрема докторів географічних наук, професорів Івана Ровенчака та Юрія Кисельова, кандидатів географічних наук, доцентів Ірини Кравцової, Оксани Перхач, Павла Теліша, а також старшого викладача Любові Котик, були присвячені різним аспектам життя й наукової та громадської діяльності Григорія Величка. Крім того, представлені наукові доповіді з широкого кола проблем географії, історії, релігієзнавства.

За підсумками конференції видано в електронному форматі збірник наукових праць. Організатори планують проводити такі наукові заходи в Умані щорічно у двадцятих числах жовтня, до дня народження доктора географії Григорія Величка.

Юрій КИСЕЛЬОВ

Учасники Восьмих наукових читань імені Івана Боберського

22 жовтня 2024 р. у Львівському палаці мистецтв (вул. Коперника, 17) відбулися Восьмі наукові читання імені Івана Боберського. Подія організована у співпраці Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського, Комісії тіловиховання і спорту імені Івана Боберського Наукового товариства ім. Шевченка, Українського фотографічного товариства, Львівського фотомузею та Львівського палацу мистецтв.

„А таки вміють українці грати в шахи...” Саме темі шахів були присвячені ці наукові читання. З доповіддю виступив дослідник історії львівського спорту, член Комісії тіловиховання і спорту імені Івана Боберського НТШ Іван Яремко. Модерував захід доктор історичних наук, професор, голова Комісії тіловиховання і спорту імені Івана Боберського НТШ Андрій Сова. Він коротко торкнувся концепції та ключових акцентів

цього наукового заходу та підкреслив, що Іван Яремко є упорядником книги „Романтик шахів та його епоха (про Степана Попеля)” (2007), готував до друку книжки „Шахи в Україні” (Юрія Семенка, Німеччина), „Партії та розповіді шахіста з Америки” (Ореста Поповича, США) та є автором декількох десятків статей про шахи.

Іван Яремко присвятив свою розповідь Степану Попелю, Левові Туркевичу, Мирославу Турянському. Присутні дізналися чимало цікавих фактів і різні історії з їхнього шахового життя та повсякдення, переглянули рідкісні фотографії, які зберігаються у приватних архівах. Доповідач наголосив, що у післявоєнні роки Степан Попель був багаторазовим чемпіоном Парижа, учасником міжнародних турнірів в Європі і США; Лев Туркевич — провідний шахіст Торонто в 1950-ті роки; Мирослав Турянський після Другої світової війни був чемпіоном найсильнішого клубу у Відні, 10-м у чемпіонаті США 1953 р. Найбільшої слави пізнав Степан Попель, надзвичайно цікава і непересічна особа, в активі якого нічия з чемпіоном світу Робертом Фішером та інші успіхи. Іван Яремко торкнувся також біографій гросмейстерів — Ореста Поповича, Леоніда Штейна, Марти Літинської, Олександра Білявського, Адріана Михальчишина, Олега Романишина, Василя Іванчука, Андрія Волокитіна та ін.

Роман Метельський, Іван Яремко, Андрій Сова

У межах наукових читань відбулося представлення літератури, яку упорядкував і написав Іван Яремко про шахи, а також книжок з історії українського спорту, виданих Львівським державним університетом фізичної культури імені Івана Боберського і Комісією тіловиховання і спорту імені Івана Боберського НТШ. Чимало запитань та обговорення засвідчили про велике зацікавлення темою.

Андрій СОВА

10 грудня 2024 р. у Львівському палаці мистецтв відбулися Дев'яті наукові читання імені Івана Боберського на тему „Грацький період у житті Івана Боберського”. Подія організована у співпраці Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського, Комісії тіловиховання і спорту імені Івана Боберського Наукового товариства ім. Шевченка, Українського фотографічного товариства, Львівського палацу мистецтв.

На наукових читаннях виступили кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської мови та перекладу Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка Ярослав

Із доповіддю виступає доц. Ярослав Лопушанський

дозволу на викладання гімнастики в середніх школах і педагогічних навчальних закладах з німецькою мовою викладання.

Андрій Сова у доповіді „Студентське життя Івана Боберського у світлі документів українського студентського товариства „Русь“ („Січ“) у Граці“ розповів про громадську діяльність Івана Боберського в українському студентському товаристві „Русь“ (руське академічно-технічне земляцтво „Русь“ 1910 р. було перейменоване на „Січ“) у Граці. Доповідь була проілюстрована неопублікованими фотографіями та документами. В архіві цієї організації збереглися три фотографії Івана Боберського (одна з його студентських років зроблена у професійного фотографа у Граці) та одинадцять поштових карток, адресованих товариству впродовж 1899—1910 рр.

У межах читань присутні мали змогу ознайомитися з літературою, виданою Комісією тіловиховання і спорту імені Івана Боберського НТШ та Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського. Лектори зобов'язалися якнайшвидше підготувати відповідні публікації, які доповнюють життєпис Івана Боберського кінця ХІХ — початку ХХ ст.

Андрій СОВА

7 січня 2025 р. у Львівській національній науковій бібліотеці України ім. В. Стефаника відбулося передання унікального архіву педагога, фольклориста, казкаря Миколи Зінчука (1925—2012).

Генеральний директор бібліотеки Василь Ферштей привітав учасників урочистої події та відзначив непересічність особи М. Зінчука — збирача українських народних казок — та наголосив на унікальності переданих етнографічних записів, що є результатом його наполегливої та кропіткої праці, яка, безумовно, викличе зацікавлення дослідників-гуманітаріїв.

Завідувачка відділу рукописів, кандидатка історичних наук Мирослава Дядюк акцентувала, що урочисте передання архіву відбувається напередодні 100-річчя від народження Миколи Зінчука. До відділу рукописів передані 83 справи (17685 аркушів): казки, фольклорні записи пісень, колядок, обрядових пісень, легенди, балади та оповідання, епістолярна спадщина (234 листи) та створені фондодержателем (сином — Олександром Зінчуком) копії переданих документів у форматі PDF.

Присутні могли побачити, зокрема, екземпляри книг із 40-томної збірки українських народних казок, упорядкованих М. Зінчуком за регіональним принципом: „Казки Гуцульщини“, „Казки Буковини“, „Казки Покуття“, „Казки Бойківщини“, „Казки Закарпаття“, „Казки Галичини“, „Казки Чернігівщини“, „Казки Наддніпрянщини“ та ін. Серія вийшла у видавництвах Львова, Ужгорода, Тернополя, Чернівців і Києва. Серед книжкових видань — і книга авторських казок М. Зінчука „Чарівні казки“ (2007) — лауреат літературно-наукового конкурсу імені Воляників-Швабінських фундації Українського вільного університету в Нью-Йорку та спогади „Скарбниці пам'яті“, видані вже після смерті автора 2014 р.

Демонструючи зразки рукописної спадщини красналиця і казкаря, М. Дядюк відзначила надзвичайну працьовитість і педантичність в оформленні та редагуванні рукописів, систематизації текстів після розшифрування касетних записів, адже у них зазначена детальна інформація про населений пункт, дату проведення запису, ім'я та прізвище оповідача, його соціальний статус та освіта. Загалом, підсумувала М. Дядюк, особовий архів М. А. Зінчука, якому присвоєно номер фонду 364, став цінним національним надбанням у складі Національного архівного фонду Академії наук України.

Лопушанський і доктор історичних наук, професор, голова Комісії тіловиховання і спорту імені Івана Боберського НТШ Андрій Сова. Модерував захід голова Українського фотографічного товариства Роман Метельський.

У вступному слові Андрій Сова наголосив на важливості проведення таких заходів, які, окрім нових досліджень, документів, матеріалів і світлин, популяризують постать Івана Боберського.

Ярослав Лопушанський у доповіді „Іван Боберський — студент Грацького університету (1894—1897): презентація й аналіз архівних матеріалів“ представив копії рукописних матеріалів архіву Грацького університету стосовно германістичних студій Івана Боберського та його кваліфікаційного екзамену для отримання

Титульна сторінка другого тому „Історії України-Руси“ Михайла Грушевського з посвятою: „До Бібліотеки Наук[ового] тов[ариства] ім. Ш[евченка] від автора“

Син фольклориста — Олександр Зінчук, доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри інфекційних хвороб Львівського медичного університету ім. Данила Галицького, розповів, що збирати і вивчати фольклорну спадщину краю батько розпочав у середині 1970-х рр. і за понад 30 років об'їздив містечка та села Західної України, Буковини, Закарпаття, Бойківщини, Гуцульщини, збирав легенди, народні казки, записував пісенну творчість. Загалом зібрав понад 8 тисяч казок, понад 7 тисяч пісень зі звукозаписом. Попри труднощі та перешкоди, байдужість чиновників, батько видав 31 том масштабного 40-томного видання, решту томів — видала родина. О. Зінчук озвучив нездійсненну мрію батька — перевидати опубліковані казки англійською мовою, задумувався він і про можливість занесення їх до Списку нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО.

О. Зінчук від імені родини подарував до фондів Бібліотеки I—III, V—VIII томи видання Михайла Грушевського „Історія України-Руси“ із записами про те, що примірники подаровані автором Бібліотеці Наукового товариства ім. Шевченка у Львові. Їх у радянські часи М. Зінчук врятував від знищення та зберігав у своїй приватній бібліотеці.

Мирослава ДЯДЮК

Учасники наукового семінару. Зліва направо: Ірина Черевко, Мирослава Гнатюк, Олександра Антонів, Ольга Рим'як, Олена Слободзяник, Тетяна Ястремська, Ганна Дидик-Меуш, Оксана Сімович, Віра Котович, Марія Федурко, Світлана Гірняк.
м. Дрогобич. 23 січня 2025 р.

23 січня 2025 року у Дрогобичі відбувся науковий семінар, присвячений 90-річчю від народження українського мовознавця, активного члена та заступника голови Мовознавчої комісії НТШ Мар'яна Тимофійовича Демського (1935—1995).

Цей день став знаковою подією для Наукового товариства імені Шевченка — яскравим свідченням незгасного інтересу до наукової спадщини вченого та його внеску в українське мовознавство. Адже ім'я Мар'яна Демського нерозривно пов'язане з Дрогобичем, де вчений натхненно викладав студентам-філологам і працював науково, насамперед у царині фразеології, лексикології, військової термінології, загального мовознавства й історії мови.

Щира подяка організаторам семінару, а саме: проф. Ганні Дидик-Меуш, докт. філол. наук, голові Мовознавчої комісії НТШ, проф. Петрові Мацьківу, докт. філол. наук, деканові факультету української та іноземної

філології Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, проф. Вірі Котович, докт. філол. наук, завідувачеві катедри української мови того ж закладу. Після зачитаного вітального слова голови НТШ в Україні акад. Романа Кушніра для учасників семінару було відтворено непростий науковий і життєвий шлях проф. Мар'яна Демського (проф. Петро Мацьків), а також виголошено „Слово про Тата“ (доньки проф. М. Демського — проф. мовознавець Оріся Демська та проф.-літературознавець і письменниця Леся Демська). З науковими доповідями виступили: канд. філол. наук Ірина Черевко („Вигуківі фразеологізми у „Словнику української мови XVI — першої половини XVII століть“), докт. філол. наук Тетяна Ястремська („Чиє верем'я, того й погода: „гра“ слів і значень у діалектній фразеології“), ст. викладач Олександра Антонів („Фразеологія у викладанні української мови як іноземної“), канд. філол. наук Марія Стецик („Мова, тожсамість, націєцентризм: новітні лінгвоментальні виклики та аксіологічні зрушення“).

З особливою теплою учасники семінару сприйняли літературно-мистецьке театралізоване дійство „Крила великих“ під керівництвом Віри Котович (за її однойменною книгою), яке за допомогою поетичного слова, музики та співу блискуче відтворило український дух жінок-натхненниць, що були надійним „другим крилом“ для своїх видатних чоловіків — Івана Франка, Дмитра Донцова та Богдана-Ігоря Антонича.

Отож Наукове товариство імені Шевченка і надалі відіграє важливу роль у збереженні та популяризації наукової спадщини видатних українських учених, робить важливий внесок у збереження національної, історичної та культурної пам'яті, а також нашої ідентичності.

Олена СЛОБОДЗЯНИК

НАШІ ВТРАТИ

ПАМ'ЯТІ МИХАЙЛА БРОДИНА

8 листопада 2024 р. на 94-му році життя відійшов у вічність видатний учений у галузі фізики твердого тіла, нелінійної оптики і квантової електроніки, академік НАН України, дійсний член НТШ, заслужений діяч науки і техніки України, лавреат низки державних премій СРСР, УРСР та України Михайло Бродин.

М. Бродин народився в с. Сівка (нині Сівка-Войнилівська Івано-Франківської області) в селянській родині. Після закінчення середньої школи із срібною медаллю в м. Бурштині 1948 р. вступив до Львівського державного університету імені Івана Франка на фізичне відділення фізико-математичного факультету. Після закінчення університету з відзнакою рекомендований для подальшого навчання в аспірантуру і в листопаді 1953 р. стає аспірантом відділу фізики кристалів Інституту фізики АН УРСР, науковий керівник — член-кореспондент, згодом — академік АН УРСР А. Ф. Прихотько. Вся подальша наукова і трудова діяльність М. Бродина пов'язана з Інститутом фізики НАН України, у якому він пройшов шлях від аспіранта до академіка — директора Інституту, видатного вченого, чие ім'я широковідоме спеціалістам у нашій країні та за її межами.

Перші значні успіхи у науковій діяльності М. Бродина, пов'язані з дослідженнями оптичних властивостей молекулярних кристалів у галузі екситонних станів. Розробив прецизійні низькотемпературні методики, які дали змогу виявити тонкі ефекти поглинання і дисперсії світла в околі екситонних резонансів і встановити їх природу. Провів піонерські дослідження, які свідчили про актуальність ефектів просторової дисперсії діелектричної проникності для сильних дипольно-активних екситонних переходів, вплив ефектів неаналітичності зон, прояв поляритонних ефектів у формуванні структури спектру люмінесценції і резонансного комбінаційного розсіяння світла, існування поверхневих екситонів у кристалах антрацену та ін. Ці дослідження проводились у співпраці з відомими фізиками-теоретиками, академіками С. Пекарем та О. Давидовим.

У середині 1960-х рр. одразу після відкриття лазерів і захисту докторської дисертації у віці 29 років розпочав активну роботу в новому на той час напрямі фізики — квантовій електроніці та нелінійній оптиці. 1965 р. в Інституті фізики АН УРСР створюється лабораторія, а згодом і відділ нелінійної оптики, керівником якого став М. Бродин. Його активна діяльність у цій галузі вже в перші роки відзначена такими вагомими досягненнями, як створення лазерів на наоднорідних твердих розчинах напівпровідників групи A2B6 з перебудовою спектра випромінювання у всьому видимому та ближньому ультрафіолетовому діапазонах. Вагомих результатів досягнуто також у вивченні ефектів міжекситонної взаємодії, які сприяють появі нових каналів стимульованого випромінювання у прямозонних напівпровідниках.

Значний науковий внесок М. Бродин і його учні зробили в дослідження фундаментальних проблем нелінійної оптики та динамічної голографії. Зокрема, за його участі вперше виявлено новий вид самовпливу світлових пучків — самовикривлення траєкторії лазерних променів з несиметричним профілем інтенсивності при розповсюдженні у твердотільному нелінійному середовищі. На основі досліджень нелінійної рефракції напівпровідників з широкою забороненою зоною визначено критерії запису скалярних і векторних динамічних голограм з рекордною швидкістю і високою ефективністю.

Від 1990 р. під керівництвом М. Бродина започатковано новий науковий напрям досліджень — лазерну фотоакустичну спектроскопію матеріалів електронної техніки. Успішна діяльність у цьому напрямі увінчалась низкою важливих наукових результатів і створенням унікального діагностичного комплексу — лазерного термохвильового інтроскопу. За цикл робіт у цій ділянці науки М. Бродина в числі інших виконавців 1994 р. надано Державну премію України у галузі науки і техніки.

В останні роки М. Бродин із співробітниками успішно проводив дослідження в галузі нанофізики і наноелектроніки. Їх зусилля зосереджувались на вивченні спектральних і нелінійно-оптичних властивостей наноструктур на основі напівпровідників і благородних металів. Серед найбільш важливих результатів у цій ділянці можна виділити такі: експериментально встановлено істотне (на декілька

порядків) збільшення величини кубічної нелінійності наночастинок золота, обумовлене підсиленням локального поля в околіповерхневого плазмового резонансу і внеском гарячих електронів; виявлена „гігантська“ кубічна нелінійність і в поруватих плівках наночастинок діоксиду титану, яка на шість порядків перевищує цю величину для об'ємного матеріалу; показано, що визначальну роль у формуванні такої нелінійності відіграють резонансні збудження дефектних станів, утворених вакансіями кисню, які виступають у ролі фотокаталітично активних центрів на поверхні наночастинок.

М. Бродин — автор понад 380 наукових праць, зокрема п'яти монографій, опублікованих як у нашій країні, так і за кордоном. Він створив авторитетну школу вчених, які плідно працюють у галузі нелінійної оптики, лазерної фізики та фізики твердого тіла. Серед його учнів — один член-кореспондент НАН України, 8 докторів наук і понад 40 кандидатів наук. Проводив активну викладацьку діяльність, завідував кафедрою квантової електроніки, нелінійної оптики і голографії науково-навчального центру НАН України, був професором кафедри приладобудування НТУ України „КПІ“, а також читав лекції в Київському та Львівському державних університетах. За плідну діяльність у вихованні молодих науковців-фізиків Вчена рада Львівського національного університету 2000-го р. надала М. Бродину звання „Почесний доктор Львівського національного університету імені Івана Франка“. Він також отримав звання почесного доктора Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника і почесного професора Чернігівського національного університету імені Тараса Шевченка.

Багато сил віддав М. Бродин організаційно-науковій роботі: у 1987—2006 рр. він — директор Інституту фізики НАН України (згодом — почесний директор цього інституту); у 1989—1998 рр. — академік-секретар Відділення фізики і астрономії НАН України, член Президії НАН України. Впродовж багатьох років був головним редактором „Українського фізичного журналу“, членом редколегій відомих міжнародних журналів.

Наукова та науково-організаційна діяльність М. Бродина здобула заслужене визнання. 1982 р. його обрали академіком НАН України за спеціальністю „фізика твердого тіла, спектроскопія, оптоелектроніка“, 1992 р. отримав звання „Заслужений діяч науки і техніки України“, йому присуджена премія НАН України ім. К. Д. Синельникова, він відзначений багатьма орденами та медалями, Почесною грамотою Верховної Ради України.

Від самих початків відновлення НТШ в Україні Михайло Бродин виявив значний інтерес до його діяльності. Зокрема, про налагодження роботи Фізичної комісії Товариства дізнавався безпосередньо від свого давнього шанованого колеги-фізика Ярослава Довгого, який спершу був заступником голови Комісії, а у 1998—2015 рр. — її головою. 28 листопада 2009 р. М. Бродина обрали дійсним членом НТШ, упродовж багатьох років він був головою Київського осередку Товариства.

Світлу пам'ять про Михайла Бродина назавжди збережуть його колеги в Україні та за її межами, учні та студенти.

Богдан КИЯК

ПАМ'ЯТІ ЛЕОНІДА РУДНИЦЬКОГО

8 грудня 2024 р. на 90-му році життя відійшов у вічність президент Світової Ради НТШ, іноземний член НАН України Леонід Рудницький — учений-філолог, германіст, славіст, україніст, професор і почесний доктор українських і американських університетів, один із провідних діячів української діаспори.

Постать Леоніда Рудницького є знаковою в історії Наукового товариства ім. Шевченка останні 60 років. Свій шлях у Товаристві він розпочав як член Управи (з 1962 р.) і секретар (1969—1971) Філадельфійського осередку, згодом науковий секретар (з 1980 р.) та голова (1990—2000) НТШ в Америці. 1973 р. обраний дійсним членом НТШ (Філологічна секція).

З Леонідом Рудницьким НТШ в Україні пов'язує плідна і тривала співпраця, що сягає початків відродження Товариства 1989 р. 28 серпня 1992 р. у Львові вченого обрано президентом Головної (Світової) Ради НТШ. 2005 р. з нагоди 70-ліття він нагороджений найвищою почесною нагородою НТШ в Україні — медаллю Михайла Грушевського.

Пам'ять про видатного вченого і колегу назавжди залишиться у наших серцях!

Редакція

Народився Леонід Рудницький 8 вересня 1935 р. у Львові в родині Івана-Теодора Рудницького — правника, сотника УГА, співтворця Листопадового чину (1918) та військового аташе ЗУНР та Юлії з Лужницьких Рудницької. Під час Другої світової війни

1944 р. родина Рудницьких виїхала до Німеччини. 1951 р., маючи 16 років, залишився без батька, а наступного року переїхав з матір'ю до США. 1958 р. завершив бакалаврські студії у Ласальському коледжі у Філадельфії.

1960 р. здобув ступінь магістра з германістики в Пенсильванському університеті, а 1965 р. захистив докторат на тему „Франкові переклади з німецької літератури“ в Українському вільному університеті в Мюнхені.

З 1959—1960 навчального року викладав в Ласальському університеті, де працював довгі роки, спершу на посаді звичайного професора германістики, згодом славістики та порівняльного літературознавства, далі — звичайного габілітованого професора (захист габілітаційної праці „Роберт Льюїс Стивенсон і Юрій Клен“ відбувся 1972 р. в Українському католицькому університеті в Римі). У 1988—1998 рр. Л. Рудницький професорував у Пенсильванському університеті у Філадельфії та Українському католицькому університеті (УКУ). Тоді ж його обрано директором філії УКУ у Філадельфії (за рекомендацією Йосифа Сліпого), директором Програми центрально- і східноєвропейських студій уже в Ласальському університеті.

У 1985—1986, 1989—1990 рр. він голова Міжнародного товариства ім. Івана Франка у США. З 1992 р.— президент Світової Ради НТШ. Тривалий час обіймав посаду декана філологічного факультету і члена сенату Українського вільного університету в Мюнхені, а від вересня 1998 до 2004 р. був його ректором. З 1994 р.— іноземний член НАН України. 50 років свого життя Л. Рудницький присвятив служінню в Релігійно-му товаристві українців католиків „Свята Софія“ США, де був секретарем, а відтак — 5-тим головою Товариства (2004—2018). Автор трьох сотень наукових статей і монографій. Лицар Мальти, почесний доктор численних університетів. Нагороджений багатьма відзнаками та медалями, зокрема орденом князя Ярослава Мудрого IV ступеня та відзнакою Митрополита-Архієпископа Бориса Гудзяка за видатні заслуги перед Церквою і народом.

Л. Рудницький був інтелектуалом, який плекав свою віру, попри те, що останні кілька століть віру та науку часто вважали взаємно заперечними. Академік Л. Рудницький і його дружина

Учасники засідання Світової Ради НТШ.

Зліва направо: Ореста Лосик, Роман Кушнір, Ірина Касьяненко, Микола Мушинка, Олег Купчинський, Дагмара Турчин-Дувірак, Леонід Рудницький, Стефан Козак, Олег Шаблій, Анатолій Карась, Василь Назарук. Львів, вул. Винниченка, 24. 15 жовтня 2013 р.

Ірена (Євенш) стали прикладом гармонійного подружжя, яке брало активну участь у мирянському русі Української Католицької Церкви, зокрема після Другого Ватиканського собору та прибуття Патріярха Йосифа Сліпого на Захід. Патріярх Йосиф став для них світочем — духовним батьком і провідником, бачення якого вони прийняли всім серцем. Рудницькі гостили українських радянських письменників, навіть коли частина української діаспори уникала контактів з українцями з підсоветської України. Ця відкритість сприяла дружбі та перекладам англійською мовою деяких із найвизначніших літературних творів. Л. Рудницький відіграв вирішальну роль у захисті підпільної Церкви, виступаючи за її визнання та сприяючи відзначенню тисячоліття християнства в Україні. Його спільний з Іреною спадок — це інтелектуальна досконалість, глибока віра та непохитна відданість Українській Церкві та культурній спадщині.

Його родинне життя було позначене радістю, молитвою та гостинністю. Рудницькі виховали трьох дітей: Катерину (одружена з Джимом Шрей), Ларису (одружена з Джоном Дрегонетий) і Миколу (одружений з Христиною з дому Німчук) і десятеро онуків: Олександра і Діану Дрегонетий; Тересу, Перегрину, Блейза і Симеона Шрей; Григорія, Михайла, Юлію й Амелю Рудницьких.

Поховали Леоніда Рудницького на цвинтарі св. Марії у Елкінс Парк, ПА. Вчений залишив неocenенну наукову, духовну та культурну спадщину і покоління наступників, які продовжують його справу.

Ірина ІВАНКОВИЧ

ЗМІСТ

З поточного життя НТШ

Здобутки Наукового товариства ім. Шевченка у 2024 році.— Андрій Фелонюк	1
Загальні збори Наукового товариства ім. Шевченка в Америці.— За інформацією НТШ Америки	11
Засідання Ради Наукового товариства ім. Шевченка (28 січня 2025).— Редакція Наукова конференція „Іван Пуллой: життя, присвячене науці та Україні“.— Роман Плячко	12
VIII Форум „Жінка в науці“: зберегти національну ідентичність.— За інформацією Пресцентру ЛНУ ім. Івана Франка	13
Наукові читання, присвячені пам'яті визначних театрознавців (з діяльності Театрознавчої комісії НТШ).— Роман Лаврентій	14
Звітно-виборні збори Дніпровського осередку НТШ.— Сергій Світленко	16

Статті та повідомлення

Шевченкознавство Омеляна Огоновського.— Володимир Микитюк	20
Іван Пуллой у вимірі світового науково-технічного прогресу.— Михайло Петрик	25
Почесний член НТШ Іван Верхратський і його ентомологічна збірка.— Катерина Гушта, Володимир Різун, Звенислава Мамчур	29
І не пророк, і не еретик (дослідження релігійного світогляду Івана Франка і завдання історичного франкознавства).— Леонід Тимошенко	34
Невтомний сіяч українського слова (до 150-ліття від дня народження Михайла Мочульського).— Наталя Ощипок	42
Львівські сторінки життя Василя Сімовича.— Оксана Сімович	46
Музика в житті і творчості українських письменників.— Лілія Овдійчук	51
„На світі є співучий Лангедок...“ (Максим Рильський і французька література).— Ярема Кравець	54
Родинні зв'язки історика, фольклориста, педагога Михайла Скорика та його трьох синів.— Тетяна Воробкевич	58
Академік Роман Кучер. Життя в науці (до 100-ліття від дня народження).— Йосип Опейда	63
Підстригачі із Самострілів.— Андрій Жив'юк	67
Боротьба одеських істориків проти українофобії на переломному етапі (кінець 1980-х — перша половина 1990-х років).— Олександр Музичко	73
Геноцидний і терористичний характер російської ідеології та політики проти України.— Василь Лизанчук	76
56 книжкових знаків Якова Гніздовського (з колекції Романа Ференцевича).— Лариса Купчинська	80

Наші славні НТШівські ювіляри

Марія Крушельницька.— Наталя Кашкадамова	82
Михайло Андрейчин.— Василь Копча	83

Огляди нових книжок, рецензії

Костянтин Курилишин. Часопис „Діло“ (Львів, 1880—1939 pp.): матеріали до бібліографістики / Наук. ред. Л. В. Сніцарчук.— Дрогобич: Коло, 2015—2023.— Т. 1—8.— Луїза Ільницька	85
Мовознавча комісія НТШ. З історії людей та ідей / Відп. ред. Ганна Дидик-Меуш.— Львів, 2023.— 918 с.— Світлана Полюга	88
Вінницьке намісництво (деканат) Русько-Католицької Церкви у XVIII столітті: дослідження, публікація актів візитацій.— Запоріжжя: ФОП Рябцев В. В., 2023.— 896 с. іл.— Леонід Тимошенко	89
Роман Піхманець. Цюрихські метаморфози Михайла Драгоманова, або Історія одного задуму.— Івано-Франківськ: Місто НВ, 2023.— 924 с.— Олег Пилип'юк	91
Іван Крип'якевич. Студії над державою Богдана Хмельницького / Упоряд., комент. і вст. ст. Л. Войтовича та І. Паршина.— Львів, 2024.— 498 с.— Іван Сварник	92
Українське перекладознавство Пряшівщини: антологія / Уклали Тарас Шмігер та Олександра Литвіняк.— Львів: Наукове товариство ім. Шевченка, 2024.— 527 с.; Shmiher T. Liturgical translation in Ukraine and Poland: a comparative approach to text, religion and culture.— Lviv: Ivan Franko National University of Lviv, 2024.— 308 p.— Сергій Потапенко	94
Український військовий дискурс: полілог жанрів і стилів / За ред. Н. Ізотової та С. Потапенка.— Київ: КНЛУ, 2024.— 216 с.— Тарас Шмігер	96
Софія Когут. Творчість Михайла Рудницького в контексті міжвоєнної доби: Монографія / Відп. ред. Л. Сніцарчук.— Львів, 2024.— 232 с.— Наталія Мочернюк	97
Степан Хороб. Українська лірична драма кінця XIX — початку XX століття (Генеza, символічність, сценічність, музичність).— Івано-Франківськ, 2024.— 316 с.— Наталія Вівчарик	98
Репліка на рецензію Романа Дуди на збірник „Leopolis Scientifica“.— Олег Петрук	99

Конференції, симпозиуми, академії

Хроніка наукових і громадсько-культурних подій: Світлана Пукас, За інформацією Пресцентру ЛНУ ім. Івана Франка, За інформацією Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Валентин Максимчук, Ігор Наумко, Андрій Гречило, Юрій Кисельов, Андрій Сова, Мирослава Дядюк, Олена Слободзяник	101
---	-----

Наші втрати

Пам'яті Михайла Бродина.— Богдан Кияк	109
Пам'яті Леоніда Рудницького.— Редакція, Ірина Іванкович	110

„ВІСНИК НТШ“

Інформаційне видання Світової ради Наукових товариств ім. Шевченка. Інформує про життя Товариства в Україні та діаспорі. Популяризує здобутки незалежної української науки. Змагає до відновлення історичної пам'яті, акумульованої в творчості національної еліти минулих поколінь. Виступає речником духовного відродження Галичини та усієї України, розбудови інтелектуальних сил українського народу в дусі традицій, яка плекалася в Товаристві упродовж XIX і XX століть.

Часопис засновано
в березні 1991 р.

Реєстраційне свідоцтво:

ЛВ № 089 від 28 лютого 1994 р.

Відповідальний редактор:

Андрій ФЕЛОНЮК

Редакційна колегія:

Михайло АНДРЕЙЧИН,
Борис БІЛИНСЬКИЙ,
Галина ГРИНЬ,
Юрій ДИБА,
Микола ЖЕЛЕЗНЯК,
Анатолій КАРАСЬ,
Олег КУПЧИНСЬКИЙ,
Роман КУШНІР,
Микола ЛИТВИН,
Роман ПЛЯЦКО,
Ростислав СТОЙКА,
Назар ФЕДОРАК

Мовний редактор:

Галина ОСТЮК

Технічний редактор:

Владислав
БАРТОШЕВСЬКИЙ

Комп'ютерна коректура:

Василь МАЙХЕР

Адреса редакції:

79013, Львів,
вул. Ген. Чупринки, 21

Адреса для листування:

79005, Львів, вул. Винниченка, 24
Тел.: (032) 276-51-55, (032) 276-04-97
e-mail: ntshoffice@gmail.com

<http://www.ntsh.org>

Підписано до друку 25. 03. 2024.

Формат 60 × 84 ¹/₈.

Умов. друк. арк. 13,02.

Наклад 200 прим.